МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ГОРЛІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
ДЕРЖАВНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ІМЕНІ О. О. ПОТЕБНІ НАН УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СКОПЛЄВ АНДРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 811.162.3'367.622

ДИСЕРТАЦІЯ

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ВИДУ В ЧЕСЬКИХ АКЦІОНАЛЬНИХ СУБСТАНТИВАХ НА *-NÍ/-TÍ*

10.02.03 – слов'янські мови

Подається на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела

А. О. Скоплєв

Науковий керівник Дьячок Наталя Василівна,
доктор філологічних наук, доцент

Бахмут – 2019

АНОТАЦІЯ

Скоплєв А. О. Проблема збереження категорії виду в чеських акціональних субстантивах на *-ní/-tí*. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.03 – слов'янські мови. – Горлівський інститут іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет», Бахмут, 2019.

Дисертацію присвячено проблемі видової співвідносності форм чеського дієслівного іменника типу *rozlévání* (*розливання*) – *rozlití* (*розлиття*). Шляхом використання даних синхронічного корпусу чеської мови SYN та застосування методу дистрибутивного аналізу вивчається потенціал цих гібридних формацій щодо збереження категорії виду твірних дієслів. Проаналізовано понад 16 тисяч корпусних входжень із фразами на базі дієслівного іменника.

Досліджено комплекс структурно-семантичних властивостей дієслівних іменників, які сприяють наслідуванню виду: регулярність їхнього утворення від дієслів, особливості морфемної структури, успадкування акціональної семантики. Особливу увагу приділено питанням лексичної тотожності субстантивних корелятів на *-ní/-tí*, чіткості збереження ними акціональних значень дієслів, синонімічності та здатності фраз на базі дієслівного іменника трансформуватися в конструкції з дієсловом. Розроблено й обґрунтовано поетапну методику аналізу дієслівних іменників щодо збереження виду.

Аналіз даних корпусу SYN показав, що мовні властивості чеських дієслівних іменників сприяють стабільному збереженню категорії виду. Утворення субстантивів на *-ní/-tí* від дієслів має в чеській мові регулярний, «парадигматичний» характер: вони походять не тільки від лексично повнозначних дієслів, але й, усупереч положенням класичних чеських граматик, дієслів зв'язкових, дистрибутивних, маркованих багатократних,

а іноді й модальних. Субстантиви успадковують дієслівну основу разом із видорозрізнювальними афіксами, і формальний збіг корелятивних форм на *-ní/-tí*, умотивованих протиставленими за видом дієсловами, у чеській мові є абсолютно неможливим. Незважаючи на досить велику схильність до конкретизації значення, первинну акціональну семантику дієслівні іменники не втрачають.

З'ясовано, що на рівні акціональної семантики корелятивні форми типу *rozlévání – rozlití*, як правило, є лексично тотожними, тобто рівномірно успадковують комплекс лексичних значень мотивувальних багатозначних дієслів. Із 250-ти проаналізованих пар субстантивів, які вмотивовані різновидовими дієсловами, що мають більше трьох лексичних значень, у 200-от виявляється повна лексична тотожність між корелятами. В інших випадках парні форми розрізняються переважно одним значенням. Причому дієслівні іменники не спроможні відбивати увесь спектр значень твірних дієслів: зазвичай субстантивами не зберігаються специфічні значення дієслова, зокрема експресивні, розмовні, сленгові, зв'язані.

Водночас наголошується на необхідності виявити й відсіяти з кола акціональних субстантивів на *-ní/-tí* «псевдоакціональні» одиниці, які змістово відхиляються від вихідного значення дії-процесу, часто не здатні у складі фраз трансформуватися у структури з дієсловом і, як наслідок, апріорі позбавлені можливості передавати видову семантику доконаності – недоконаності.

Розроблено типологію таких одиниць і сформульовано критерії їх виділення. Зазвичай вони виступають: 1) як смислова частина дієслівно-іменникових предикатів типу *uskutečňovat* ***prořezávání*** (*здійснювати проріджування*); 2) у позиції підмета і додатка при дієсловах-присудках *trvat* (*тривати*), *začít (se)* (*початися*), *následovat* (*наставати*), *skončit* (*закінчитися*) тощо, які позначають різні фази дії: її виникнення, розвиток, закінчення; 3) у позиції додатка при дієсловах *zpomalit* (*сповільнити*), *urychlovat* (*прискорювати*), *ztěžovat* (*ускладнювати*), *usnadnit* (*полегшити*) тощо, які модифікують залежну дію щодо якісно-кількісних характеристик;

4) у позиції неузгодженого означення при іменниках *proces* (*процес*), *růst* (*ріст*, *зростання*, *розвиток*), *rozvoj* (*розвиток*), *etapa* (*етап*), *akt* (*акт*); 5) упоєднаннях із вказівними, питальними, неозначеними, заперечними займенниками; 6) у назвах і заголовках.

До розряду таких «псевдоакціональних» іменників, окрім того, віднесено форми, які вжито у множині або у якості термінів; форми, що характеризуються відхиленням від вихідної процесуальної семантики на рівні денотативного значення, позначаючи різноманітні пов'язані з дією реалії: *способи дії*; *дії-ситуації* (урочисті заходи, обряди, різні акти, процедури); *стани*, спричинені закінченням певних дій.

Насамкінець встановлено, що чеські дієслівні іменники передають граматичну семантику виду максимально послідовно. Аналіз даних корпусу SYN, проведений на базі дев'яти чутливих до виду контекстів, зокрема тих, які актуалізують граматичне значення недоконаного виду, засвідчив тотожність дистрибуції видових форм субстантивів із дистрибуцією видових форм твірних дієслів. Це підтверджують понад 97 % проаналізованих корпусних входжень із дієслівними іменниками, в яких вживаються саме форми, вмотивовані дієсловами недоконаного виду.

Ключові слова: дієслівний іменник, гібридні частини мови, неособова форма дієслова, акціональна семантика, категорія виду, аспектуально однозначний контекст, номіналізація, синтаксична трансформація.

ABSTRACT

Skoplev A.O. The problem of retaining the category of aspect by Czech action nominals ending in *-ní/-tí*. – Qualifying research work as a manuscript.

Thesis for the Candidate Degree in Philology (PhD), Speciality 10.02.03 – Slavic Languages. – Horlivka Institute for Foreign Languages of the State Higher Education Institution "Donbas State Pedagogical University", Bakhmut, 2019.

The dissertation is devoted to the problem of the correlation of aspect in the forms of Czech verbal nouns like *rozlévání* (*spilling*) – *rozlití* (*spill*). Data of the

synchronous corpus SYN of the Czech language and the method of distributional analysis are used to study the potential of these hybrid formations to preserve the category of aspect of the producing verb stems. More than 16 thousand entries with phrases based on the verbal noun have been considered.

The retention of aspect by such verbal nouns is analysed as based on a set of structural and semantic properties: the regularity of their formation from verbs, the peculiarities of their morphemic structure, and the inheritance of action semantics. Particular attention is given to the issues of the lexical parallelism of the nominal correlatives ending in *-ní/-tí*, the clarity of preserving the action properties of verbs, as well as the synonymy and the ability of phrases based on the verbal nouns to transform into constructions with verbs. A multistage method is developed for analysing the verbal nouns to identify their retention of aspect.

The analysis of the synchronous corpus SYN data has revealed that the linguistic properties of the Czech verbal nouns facilitate a systematic retention of the category of aspect. The substantives ending in *-ní/-tí* derive from verbs most regularly, in a "paradigmatic" way: they stem not only from lexically notional verbs but also, contrary to the viewpoints of the classical Czech grammar, from verbs that are linking, distributive, markedly multiple, and sometimes even modal. They systematically inherit the verb stem, including aspect-distinguishing affixes, and the formal coincidence of the correlative forms ending in *-ní/-tí*, which are motivated by aspect-contrastive polysemantic verbs, is absolutely impossible in the Czech language. Despite the significant tendency to specify the meaning, the verbal nouns do not lose the primary action semantics.

It is established that the correlative forms like *rozlévání – rozlití* are usually lexically identical, that is, they evenly inherit the complex of lexical meanings of the motivating polysemantic verbs. Among the 250 analysed pairs of substantives that are motivated by aspectually different verbs with more than three lexical meanings, 200 pairs have shown a complete lexical parallelism between the correlatives. In other cases, the paired forms differ mainly in one meaning. Moreover, the verbal nouns are not able to reflect the entire spectrum of meanings

of the producing verbs: specific meanings of the verb, such as expressive, colloquial, slang or bound, are usually lost.

Meanwhile, it is emphasized that the circle of action nominals ending in *-ní/-tí* should be processed to detect and eliminate "pseudoactional" units that meaningfully deviate from the initial semantics of a procedural action; they are often unable to transform into structures with verbs within phrases and, as a consequence, are a priori devoid of the ability to convey the perfective versus imperfective aspect semantics.

The typology of such language units is developed and the criteria for their differentiation are formulated in the thesis. Usually, they function as follows: (1) as a semantic part of verb-noun predicates of the type *uskutečňovat* ***prořezávání*** (*perform* ***clearing***), (2) in the position of the subject and an object with verbal predicates such as *trvat* (*continue*), *začít (se)* (*start*), *následovat* (*follow*), *skončit* (*end*) and the like, which denote various phases of an action – its beginning, development, and ending, (3) in the position of an object with the verbs *zpomalit* (*slow down*), *urychlovat* (*accelerate / speed up*), *ztěžovat* (*complicate*), *usnadnit* (*simplify*) and the like, which modify the dependent action in terms of qualitative and quantitative characteristics, (4) in the position of an uncoordinated attribute with the nouns *proces* (*process*), *růst* (*growth*, *development*), *rozvoj* (*development*), *etapa* (*stage*, *phase*), *akt* (*act*), (5) in combination with demonstrative, interrogative, indefinite or negative pronouns, and (6) in titles and headings.

The category of such "pseudoactional" nouns, moreover, includes the forms that are used in the plural, applied as terms and characterized by deviations from the original process semantics at the level of the denotative meaning while signifying various realities associated with action: *action modes*, *actions-situations* (festivities, rituals, various acts and procedures), and *states* caused by completing certain actions.

Finally, it is established that the Czech verbal nouns convey the grammatical meaning of aspect as consistently as possible. The analysis of the SYN corpus data was performed on nine contexts that are sensitive to aspect, including those that

actualize the grammatical meaning of the imperfective aspect; it has shown the identity of the distribution of aspect forms of the nominals with the distribution of aspect forms of the motivating verb stems. This is confirmed by more than 97 % of the analysed corpus entries with the verbal nouns in which the forms used are motivated by verbs of the imperfective aspect.

Keywords: verbal noun, hybrid parts of speech, nonfinite form of the verb, action semantics, category of aspect, aspectually unambiguous context, nominalization, syntactic transformation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у фахових наукових виданнях

1. Скоплев А. А. Репрезентация глагольных категорий в существительных в славянских языках. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2006. Вип. 11: Лінгвістика і літературознавство, Ч. 1. С. 134–142.

2. Скоплев А. А. Ещё раз о продуктивности чешских глагольных существительных на *-ní/-tí*. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*. 2017. № 27. С. 109–115.

3. Скоплев А. А. Некоторые вопросы семантики чешских глагольных существительных на *-ní/-tí*. *Наукові праці ЧНУ ім. П. Могили. Серія «Філологія. Мовознавство»*. 2017. Т. 299. Вип. 287. С. 100–105.

4. Скоплев А. А. О видовом противопоставлении чешских акциональных субстантивов типа *nalévání – nalití*. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації.* 2017. Вип. 2 (38). С. 28–35.

5. Скоплєв А. О. Дві іпостасі західнослов'янського дієслівного іменника (на матеріалі чеської мови). *Вісник університету ім. Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2018. № 1 (15). С. 259–270.

6. Скоплев А. А. Теоретико-методологические принципы исследования вида чешских акциональных субстантивов на *-ní/-tí*. *Південний архів (філологічні науки)*. 2018. Вип. 74. С. 60–66.

7. Скоплєв А. О. Дієслово чи іменник? (З історії дослідження мовного статусу чеського дієслівного іменника). *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2018. Т. 29 (68). № 4. С. 17–25.

у закордонних наукових виданнях

8. Скоплев А. А. О методологии анализа видовой соотносительности чешских глагольных существительных на -ní/-tí. *Trends and Tendencies in Modern Philology*. Koper, 2016. Nr. 1. Pp. 189–203.

9. Скоплев А. А. О дистрибуции видовых форм чешского глагольного существительного в сочетаниях с предлогами *během* и *v průběhu*. *European Journal of Literature and Linguistics*. 2019. No. 3. Pp. 12–15.

в інших наукових виданнях

10. Скоплєв А. О. Граматична семантика виду як показник гібридності чеського дієслівного іменника. *Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції: м. Львів, 7–8 грудня 2018 р. Львів: ГО «Наукова філологічна організація “ЛОГОС”», 2018. С. 147–150.

11. Скоплєв А. О. Чеський дієслівний іменник як засіб синтаксичної конденсації. *Концептуальні напрями розвитку наукових знань (Ч. ІІ)*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції: м. Київ, 24–25 листопада 2018 р. Київ: МЦНД, 2018. С. 58–59.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ І УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 12

ВСТУП 14

РОЗДІЛ 1. З ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ
ЧЕСЬКОГО ДІЄСЛІВНОГО ІМЕННИКА 21

1.1. Західнослов'янські акціональні субстантиви на *-*ньје/-тьје* як потенційні контамінанти 21

1.2. Про прийняту термінологію 24

1.3. Концепція дієслівного іменника у традиційній граматиці 27

1.3.1. Питання щодо морфемної структури та словотворення 28

1.3.2. Лексична семантика дієслівного іменника 32

1.3.3. Дієслівний іменник і зворотність 34

1.3.4. Наслідування категорії виду 36

1.3.5. Проблема частиномовного статусу 38

1.4. Концепція дієслівного іменника в генеративній граматиці 42

1.4.1. Ранні версії та принципи дослідження 43

1.4.2. Лексикалістські концепції Л. Веселовської та П. Карліка 48

1.4.3. Розподілена морфологія 53

1.5. Номіналізації з дієслівним іменником у комунікативно-стилістичному аспекті 60

1.5.1. Генеративна семантика. «Функціональний генеративний опис» 61

1.5.2. Дієслівний іменник як засіб синтаксичної конденсації 64

1.5.3. «Війна на винищення» як лейтмотив дискусії щодо стилістичного функціонування дієслівного іменника 67

Висновки до розділу 1 70

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИДУ ДІЄСЛІВНОГО ІМЕННИКА 73
2.1. Поняття виду як досліджуваної категорії у структурі чеського дієслівного іменника 73
2.2. Про прийняті в богемістиці методики й підходи до дослідження видової співвідносності дієслівного іменника 79
2.3. Теоретико-методологічні принципи дослідження виду дієслівного іменника 81
2.3.1. Інтерпретація підходів чеських науковців 81
2.3.2. Дослідження виду дієслівного іменника у світлі теорії частиномовної контамінації 84
2.3.3. Дієслівний іменник як синтаксичний трансформ 89
2.4. Методика дослідження виду чеського дієслівного іменника 93
Висновки до розділу 2 98
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ВИДОВОЇ СПІВВІДНОСНОСТІ ДІЄСЛІВНОГО ІМЕННИКА 101
3.1. Потенціал дієслівного іменника до формальної передачі видового протиставлення 101
3.1.1. Регулярність словотворення 101
3.1.2. Збереження дієслівної основи та відтворення парності 112
3.1.3. Про лексичну тотожність акціональних форм дієслівного іменника, вмотивованих парними за видом багатозначними дієсловами 114
3.2. Про лексико-граматичну неоднорідність класу акціональних субстантивів на *-ní/-tí* 128
3.2.1. Обсяг понять «дієслівний іменник 1» – «дієслівний іменник 2» 131
3.2.2. Критерії розмежування двох іпостасей. Контексти, які ідентифікують «дієслівний іменник 2» 144

3.2.3. З історії становлення іпостасей дієслівного іменника
в чеській мові 150
3.3. Аналіз видової співвідносності дієслівних іменників 161
3.3.1. Відбір аспектуально значущих контекстів
та принципи аналізу 161
3.3.2. Дистрибуція видових форм дієслівного іменника
в аспектуально значущих контекстах 169
3.3.2.1. Контекст '*začít, začínat s vykonáváním čeho*' 170
3.3.2.2. Контекст '*přestat, přestávat s vykonáváním čeho*' 174
3.3.2.3. Контекст '*trávit, strávit co vykonáváním čeho*' 176
3.3.2.4. Контекст '*krátit si co vykonáváním čeho*' 180
3.3.2.5. Контекст '*živit se vykonáváním čeho*' 182
3.3.2.6. Контекст '*(při)vydělávat si vykonáváním čeho*' 186
3.3.2.7. Контекст '*záliba ve vykonávání čeho*' 189
3.3.2.8. Контекст '*neustálé / věčné vykonávání čeho*' 192
3.3.2.9. Контекст '*během / v průběhu vykonávání čeho*' 196
3.3.2.10. Інтерпретація результатів 199
Висновки до розділу 3 203
ВИСНОВКИ 206
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 214
ДОДАТОК А. 251
ДОДАТОК Б. 254
ДОДАТОК В. 256
ДОДАТОК Г. 259

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ І УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Аг. – агенс

акт. – активний (стан)

англ. – англійська (мова)

біл. – білоруська (мова)

в.-луж. – верхньолужицька (мова)

ІД – іменник дії

вх. – входження / вживання (корпусне)

Д. в. – давальний відмінок

ДВ – доконаний вид

ДІ – дієслівний іменник

НДВ – недоконаний вид

док. вид – доконаний вид

експр. – експресивне (значення)

заг.-розм. – загальнорозмовне (слово)

зах.-слов. – західнослов'янська (мова)

зворот. – зворотний (стан)

зв'яз. знач. – зв'язане значення (ідіоматичне)

Зн. в. – знахідний відмінок

імперф. – імперфектив

каш. – кашубська (мова)

мак. – македонська (мова)

М. в. – місцевий відмінок

мн. – множина

Н. в. – називний відмінок

недок. вид – недоконаний вид

неперех. – неперехідне (дієслово)

н.-луж. – нижньолужицька (мова)

одн. – однина

озвуч. – озвучується як

Ор. в. – орудний відмінок

пасив. – пасивний (стан)

Пац. – пацієнс

перех. – перехідне (дієслово)

перен. знач. – переносне значення

перф. – перфектив

пол. – полабська (мова)

польськ. – польська (мова)

Пос. – посесор

присвійн. прикм. – присвійний прикметник

прост. – просторічне (вживання, значення)

Р. в. – родовий відмінок

РМ – розподілена морфологія

розм. – розмовне (вживання)

рос. – російська (мова)

серб.-хорв. – сербохорватська (мова)

сер. рід – середній рід

словацьк. – словацька (мова)

словенськ. – словенська (мова)

ст.-сл. – старослов’янська (мова)

укр. – українська (мова)

хорв. – хорватська (мова)

чеськ. – чеська (мова)

* – відсутність форми / значення

→ – словотворення, походження

↔ – трансформування, трансформованість, регулярна заміна

ВСТУП

Дисертаційне дослідження присвячено проблемі видової співвідносності форм чеського дієслівного іменника (далі – ДІ) типу *rozlévání* (*розливання*) – *rozlití* (*розлиття*). За допомогою методу дистрибутивного аналізу вивчається потенціал цих гібридних формацій щодо збереження категорії виду твірних дієслів. Паралельно встановлюється комплекс структурно-семантичних властивостей дієслівних іменників, які сприяють наслідуванню виду: регулярність їхнього утворення від дієслів, особливості морфемної структури, успадкування акціональної семантики. Увагу приділено питанням лексичної тотожності зазначених корелятів на *-ní/-tí*, чіткості збереження ними акціональних значень дієслів, синонімічності та здатності фраз на базі дієслівного іменника трансформуватися в конструкції з дієсловом. Зрештою, проблема розглядається з урахуванням досвіду її вирішення у слов'янських дієприкметниках як утвореннях, які мають подібну подвійну граматичну природу.

Чеський дієслівний іменник репрезентує давній загальнослов'янський тип віддієслівних іменників дії, який, будучи представленим абсолютно в усіх слов'янських мовах, завжди перебував і залишається в центрі уваги славістів. Окрім чеської мови, аналогічна проблематика, що пов'язана з наслідуванням дієслівних категорій, частиномовним статусом і, загалом, гібридною граматичною природою, активно порушується щодо споріднених форм в інших слов'янських мовах: *українській* (В. Скляренко, О. Пчелінцева, М. Гінзбург, А. Лагутіна, Ї. Марван, М. Наконечний, Г. Ткаченко, Л. Юрчук), *російській* (Г. Галкіна, Є. Іваннікова, Л. Свердлов, В. Хохлачова), *польській* (Б. Цетнаровська, Ї. Дамборський, А. Фоккер, Я. Пузиніна, Б. Розвадовська, Г. Сафаревічова), *словацькій* (Ю. Фурдік, К. Бузашиова, Е. Ґреґусова, М. Соколова, А. Карчова), *сербохорватській* (А. Белич, Й. Вукович, С. Тежак, Т. Трезнер, М. Радованович), *болгарській* (Є. Георгієва,

С. Калдієва-Захарієва, А. Славчева Маркова), *словенській* (Е. Токаж, А. Желе, М. Крижай-Ортар), а також *македонській* (М. Габінський, І. Чашуле) та *білоруській* (В. Варановіч, Г. Кулеш). Цікавлять славістів і зразки у слов'янських мовах малих етнічних груп, включно з вимерлими: у *верхньолужицькій* (І. Шеракова), *словінській* та *кашубській* (Е. Вроцлавська), *полабській* (П. Джорджич). Досить багатим є досвід дослідження таких акціональних іменників у зіставному аспекті: українсько-російському (М. Затовканюк), чесько-російському (Г. Кржижкова, М. Докуліл, Я. Коцкова), словацько-російському (М. Сотак, З. Новакова, О. Ісаченко), словацько-чесько-російському (Г. Балаж), словацько-польському (Ф. Буффа), польсько-російському (І. Дулевічова, М. Турковська), російсько-українсько-польському (О. Пчелінцева), сербохорватсько-російському (А. Терзич), загальнопівденнослов'янському (Г. Ожеховська), загальнозахіднослов'янському (Т. Ацаркіна), загальнослов'янському (Б. Комрі, С. Дікі, Г. Ґалтон).

Значну увагу лінгвісти приділяють дієслівному іменнику також у богемістиці. Структурні, семантичні, стилістичні та граматичні особливості ДІ неодноразово були предметом праць таких науковців, як Й. Бечка, М. Єлінек, Т. Ацаркіна, Г. Кржижкова, П. Карлік, В. Дворжак (Прохазкова), В. Коларжова. Проблему становить буквально кожна із зазначених сторін мовного функціонування дієслівного іменника, зокрема успадкування ним граматичної категорії виду. Класичні граматики чеської мови, виключно на основі відзначеної парності форм, яка нагадує видові опозиції дієслів, закріплюють за субстантивами таку здатність; дослідники ж, які аналізують уживання субстантивних корелятів на зразок *rozlévání – rozlití* в конкретних контекстах (Г. Балаж, Т. Ацаркіна, Г. Кржижкова, В. Васильєва, Є. Махачкова), говорять у такому випадку, навпаки, про послабленість, непослідовність і переосмислення видової граматичної семантики.

Актуальність запропонованої праці зумовлено протилежністю трактувань видової співвідносності чеських дієслівних іменників на *-ní/-tí*, а

також недостатньою розробленістю низки окремих супутніх проблем, таких як: по-перше, відсутність єдиної гнучкої методики аналізу виду субстантивів; по-друге, змішування в наукових розвідках власне видової граматичної семантики з лексичними протиставленнями за способом дії (Ф. Копечний, В. Шмілауер, Ф. Травнічек); по-третє, невивченість акціональної семантики, яка успадковується субстантивами, особливо щодо повноти її відбиття і змістової відповідності першоджерелу; по-четверте, ігнорування досвіду таких досліджень щодо споріднених форм у слов'янських мовах або інших частиномовних контамінантів, які походять від дієслова.

Нові, недосліджені обрії проблеми, що розглядається, відкриває факт лексико-граматичної неоднорідності гібридних класів слів, які є найближчими до ДІ в плані подвійності мовної природи. Варто згадати, насамперед, слов'янські дієприкметникові форми, які, як відомо, існують у двох різновидах-«іпостасях» – як *власне дієприкметники* та *ад'єктивовані дієприкметники*.

Зв'язок дисертаційної праці з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах наукової теми «Розвиток словникового складу російської мови: словотвір та запозичення» (№ 250709F21520 внутрішньої реєстрації), що розробляється на кафедрі мовознавства та російської мови Горлівського інституту іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет».

Мета дисертаційного дослідження – встановити, наскільки послідовно чеський дієслівний іменник на *-ní/-tí* зберігає граматичну категорію виду твірного дієслова. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

– проаналізувати концепції дієслівного іменника в різних напрямах і теоріях чеського мовознавства;

– розкрити поняття про граматичну категорію дієслівного виду й описати особливості її реалізації в чеській мові;

– вивчити досвід вирішення проблеми виду щодо форм дієслівного іменника та подібних гібридних формацій у слов'янських мовах;

– розробити теоретико-методологічний апарат аналізу дієслівного іменника щодо наслідування виду;

– встановити ступінь регулярності словотворення субстантивних формацій на *-ní/-tí* від дієслів;

– дослідити, з яким ступенем повноти й чи в однаковій мірі кореляти типу *rozlévání – rozlití* відбивають акціональну семантику твірних багатозначних дієслів;

– обґрунтувати концепцію лексико-граматичної неоднорідності класу дієслівних іменників, розробити критерії розмежування двох іпостасей дієслівних іменників, протиставлення яких є паралельним аналогічному в межах класу слов'янських дієприкметників;

– виявити й відсіяти з кола аналізованих дієслівних іменників одиниці з модифікованою акціональною семантикою на зразок ад'єктивованих дієприкметників.

Об'єкт наукової праці склали вмотивовані дієсловами чеські іменники на *-ní/-tí* зі значенням дії. За межами розгляду залишилися складені й відсубстантивні утворення типу *sebedrásání* (*самогризота*), *krveprolití* (*кровопролиття*); *DJování* (*робота ді-джеєм*).

Предметом дослідження став потенціал чеських дієслівних іменників щодо збереження граматичної категорії виду твірних дієслів.

Джерельною базою дисертації слугував синхронічний корпус чеських текстів SYN v.4 великого інтернет-ресурсу «Національний корпус чеської мови» (ČNK), створеного при Карловому університеті м. Праги [https://www.korpus.cz]. Корпус SYN 4-ї версії нараховує близько 3,6 мільярдів слововживань (токенів) і є поєднанням низки окремо існуючих корпусів: *SYN 2000* / *2005* / *2010* / *2015*, що включають різножанрові зразки писемного мовлення; *SYN 2006* / *2009* / *2013 PUB*, що є збірниками публіцистичних текстів. Загальні часові межі розміщеного в них мовного

матеріалу охоплюють 1989–2014 роки. Отже, джерельною базою нашого аналізу в широкому розумінні став синхронічний зріз чеської літературної мови (з перевагою публіцистики) межі XX–XXI століть.

Матеріал дослідження склали понад 16 тисяч корпусних входжень (16448) із фразами на базі дієслівного іменника.

У процесі дослідження також використовувалися корпуси інших слов'янських мов: Національний корпус словацької мови 'prim-6.0-public-all' (http://korpus.juls.savba.sk), Національний корпус польської мови (http://www.nkjp.uni.lodz.pl), Корпус текстів української мови (http://www.mova.info), Національний корпус російської мови (http://www.ruscorpora.ru), Корпус словенської мови 'GIGAFIDA' (http://www.gigafida.net), Корпус хорватської мови 'Riznica' (http://riznica.ihjj.hr).

Достовірність і об'єктивність результатів дослідження забезпечено використанням таких двомовних і тлумачних словників слов'янських мов: Slovník spisovného jazyka českého (електронна версія словника 1960–1971 pp.) [409]; Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost [408]; Чесько-український словник [389]; Чешско-русский словарь [391]; Чешско-русский политехнический словарь [390]; Русско-чешский словарь [383]; Nový encyklopedický slovník češtiny online [406]; Staročeský slovník [410]; Словацко-русский словарь [384]; Большой польско-русский словарь [398]; Словенско-русский словарь [385]; Сербско-хорватско-русский словарь [387]; Словник української мови [386].

Методи дослідження. Основоположним у дослідженні видової співвідносності форм дієслівного іменника став метод *дистрибутивного аналізу*, логіка застосування якого зводилася до встановлення можливості їх уживання у специфічних, аспектуально однозначних контекстах, які актуалізують те чи інше видове значення. Відбір таких контекстів здійснювався із застосуванням методів *трансформаційного* й *контекстного аналізу*, що використовувалися також при вивченні акціональної семантики

аналізованих субстантивів щодо повноти її наслідування та відповідності такій самій у дієслів. Метод *суцільної вибірки* субстантивних одиниць на *-ní/-tí* та відповідних твірних дієслів із даних корпусу та словників дозволив установити характер словотворення дієслівного іменника. Для наочного представлення результатів дослідження мовного функціонування чеського дієслівного іменника використовувався метод *кількісних підрахунків*.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній уперше:

– *зроблено* спробу планомірного, методологічно обґрунтованого аналізу видової співвідносності чеських субстантивів на *-ní/-tí*;

– дослідження видового протиставлення форм дієслівного іменника *проведено* на матеріалі даних багатомільярдного корпусу чеських текстів;

– розгляд проблеми виду *не обмежено* фактами формального відбиття властивої дієслову видової парності, а *здійснено* в контексті вирішення широкого спектра питань щодо функціонування дієслівних іменників у чеській мові;

– *вивчено* акціональну семантику субстантивів з подальшою їх класифікацією за ступенем відхилення від вихідного поняття «дія-процес»;

– *досліджено* питання про лексичну тотожність корелятів типу *rozlévání – rozlití*, вмотивованих протиставленими за видом багатозначними дієсловами;

– вивчення потенціалу акціональних субстантивів на *-ní/-tí* у вираженні категорії виду *здійснено* в контексті схожих розвідок щодо інших дієслівно-іменних гібридів і, зокрема, з урахуванням факту лексико-граматичної неоднорідності таких «проміжних» класів слів.

Теоретичне значення праці полягає у внеску в теоретичну і практичну базу досліджень контамінантів у слов'янських мовах. Результати проведеного аналізу форм чеського дієслівного іменника сприяють вирішенню багатьох спірних питань щодо його гібридної природи й частиномовного статусу. Запропонована методика дослідження виду може

використовуватися в аналогічних розвідках щодо споріднених формацій в інших слов'янських мовах.

Практичне значення виявляється в тому, що результати, отримані в підсумку дослідження, можна застосувати під час укладення навчальних курсів чи посібників, для написання підручників, присвячених словотвору / граматиці чеської мови або загальним проблемам слов'янської аспектології.

Особистий внесок здобувача. Дослідження здійснено самостійно. Всі статті написано одноосібно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження висвітлювалися в доповідях на таких міжнародних науково-практичних конференціях: «Русский язык и литература в Украине: проблемы изучения и преподавания» (м. Горлівка, травень 2009 р.); «Русский язык и литература в школе и в вузе: проблемы изучения и преподавания» (м. Горлівка, вересень 2012 р.); «Східнослов'янська філологія: від Нестора до сьогодення» (м. Горлівка, травень 2013 р.); «Концептуальні напрями розвитку наукових знань» (м. Київ, листопад 2018 р.); «Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (м. Львів, грудень 2018 р.).

Публікації. Проблематика, теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження викладено в **11 статтях** автора, серед яких: 7 – у спеціалізованих фахових виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України; 2 – у закордонних виданнях; 2 – у нефахових виданнях в Україні.

Структура та обсяг наукової праці. Дисертація складається з переліку скорочень і умовних позначень, вступу, трьох розділів з висновками до кожного, висновків, списку використаної літератури (загальна кількість – 412 джерел, із яких 32 – словники, інтернет-ресурси та джерела ілюстративного матеріалу), а також додатків. Загальний обсяг дисертації становить 259 сторінок, із яких 200 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1
З ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ЧЕСЬКОГО ДІЄСЛІВНОГО ІМЕННИКА

1.1. Західнослов'янські акціональні субстантиви на **-ньје/-тьје* як потенційні контамінанти

У слов'янських мовах до частиномовних гібридів або контамінантів належить широкий спектр утворень – зокрема дієприкметники, інфінітиви, іменники дії, порядкові числівники [58, с. 23; 302, с. 239; 303, с. 136; 325]. Проте синкретизм диференційних ознак у них різний. Інфінітиви й іменники дії, наприклад, являють собою гібридні одиниці маргінального порядку, які зараховуються до традиційно розрізнюваних частин мови (дієслова й іменника) на правах периферійних розрядів [7, с. 38]: польськ. *zaczynać* (*починати*), рос. *добывать*, укр. *розбігтися*; польськ. *zaczątek* (*початок*), рос. *добыча (чего-л.)*, укр. *розбіг*. Найбільш показовими щодо гібридності є контамінанти на зразок дієприкметника, влучно названі Є. Сидоренко **міжкласовими** [58, с. 23]. Вони суміщають ознаки двох частин мови безпосередньо на рівні граматики, викристалізовуючись в одиниці третього рівня, не маючи чіткої співвідносності з жодним класом слів. Так, виражаючи категорії виду, стану, (рідше) часу, керуючи прямим додатком у формі Зн. в. і визначаючись прислівниками, дієприкметники повною мірою володіють флективною морфологією прикметника: польськ. *zaczynający budowę* (*що починає будівництво*) – *Budowa jest zaczęta* (*Будівництво розпочато*); рос. *быстро разбегающийся – разбегавшийся*; укр. *видобуваний – видобутий*.

Ознаки міжкласового контамінанта властиві також західнослов'янським виразникам загальнослов'янського типу віддієслівних іменників дії на **-ньје/-тьје*[1]. Ці типові щодо флективних властивостей субстантиви, регулярно утворюючись від дієслів, наслідують категорії

[1] Наведено праслов'янський стан форманта з огляду на його значні відмінності в сучасних слов'янських мовах, пор.: укр. *-ння/-ття*, біл. *-нне/-цце*, рос. *-ние/-тие*; чеськ. *-ní/-tí*, словацьк. *-nie/-tie*, польськ. *-nie/-cie*, в.-луж. *-nje/-će*, н.-луж. *-nje/-śe*; словенськ. *-nje/-tje*, серб.-хорв. *-ње/-ће (-nje/-će)*, мак. *-ње*, болг. *-не*. Також див. каш. *-nié/-cé*, ляськ. *-ńi/-ći*, пол. [*-nə/-tə*].

зворотності і, як вважається, виду [159, с. 393–394; 268, с. 135–141; 272, с. 502–504; 287, с. 229–231; 303, с. 136]: польськ. *zaczynać – zacząć budow**ę*** (*починати – почати будівництво*) → *zaczynanie – zaczęcie budow**y*** (*початок будівництва*); словацьк. *rozbiehať sa* (*розбігатися*) – *rozbehnúť sa* (*розбігтися*) → *rozbiehanie sa – rozbehnutie sa* (*розбіг*); чеськ. *úspěšn**ě** dobývat – dobýt* (*успішно завойовувати – завоювати*) → *úspěšn**é** dobývání – dobytí* (*успішне завоювання*)[2]. Збереження зворотного компонента, у свою чергу, наділяє їх здатністю до часткової передачі категорії стану [71, с. 53; 320, с. 332–333], див. польськ.: *wytrzeć twarz* (*витерти обличчя*) / акт. стан – *wytrzeć się ręcznikiem* (*витертися рушником*) / зворот. стан → ***wytarcie*** *twarzy* (*витирання обличчя*) – ***wytarcie się*** *ręcznikiem* (*витирання себе рушником*). Нарешті, крім закономірного визначення прикметниками, зах.-слов. утворення на **-ньје/-тьје*, подібно до дієслів, можуть визначатися якісними прислівниками: польськ. *Czytelników prosimy o **przybycie** punktualnie* (*Ми просимо читачів прийти вчасно*) [115, с. 30].

Щодо споріднених південно- та східнослов'янських формацій таке трактування є неактуальним або зовсім незастосовним. Через значне обмеження у словотворенні, відсутність зауваженої парності, втрату дієслівних значень, нездатність вживатися у зворотній формі та визначатися прислівниками потенціал передавати категорії дієслова в них досить слабкий, пор.: укр. *видобування – видобуття*, але *починання* – ?; рос. *разбегание (*ся)* (розмов.) – ?; хорв. *dobivanje* (*здобування*, *заробляння*) – *dobiće* (*перемога*, *виграш* – застаріле, в предметному значенні); словенськ. *pridobivanje* (*здобування*, *досягнення*) – ?[3] [33, с. 141–151; 74; 69, с. 48, 60–70; 79; 118; 156,

[2] Схожі зауваження роблять сорабісти й дослідники ляських говірок чеськ. мови: ляськ. *řezańi – řeznuć i* (*рубання*, *відрізання*); в.-луж. ***měšenje so*** *do priwatnych należnosćow* (*втручання у приватні справи*) [196, с. 304–306; 337, с. 209–210; 149; 336; 250, с. 45]. Регулярність утворення від дієслів приписується також зразкам у кашубській та мертвих словінській і полабській мовах [255; 253, с. 229–230; 120, с. 166; 105]. Проте, з огляду на специфічний статус та об'єктивну обмеженість функціонування всіх цих зах.-слов. мов / діалектів [25], питання про вираження субстантивами на **-ньје/-тьје* дієслівних категорій у них ґрунтовно не вивчено [97; 259; 266]. Див. приклади із сучасних кашубських текстів: ***wëzbiwanié sã*** *gwarowëch apartnoscy* (*позбавляння від діалектних розбіжностей*) – ***wëzbëcé sã*** *jinterferencjów* (*позбавлення від інтерференцій*) [397; 411].

[3] Болгарські та македонські субстантиви у світлі синтаксичних тенденцій балканского мовного союзу пішли по іншому шляху зближення з дієсловом. Див. [18; 20, с. 232; 75, с. 207–209; 239].

с. 254–257; 288, с. 17–117; 348, с. 14–16, 52; 352]. У решти словотвірних типів слов'янських іменників дії він взагалі нівельований: польськ. *zaczątek* – ?, словацьк. *rozbeh (*sa)* – ?, рос. *добыча* – ?, словенськ. ? – *pridobitev* [12; 74, с. 117–129; 203; 306, с. 86–94; 321, с. 288–289; 348, с. 52–53].

Мірою прояву дієслівних ознак субстантивні формації на **-nьje/-tьje* відрізняються, проте, навіть усередині самого західнослов'янського лінгвоареалу; причому найменш «дієслівними» постають цікаві для нас чеські зразки.

По-перше, збереження при субстантивах зворотних клітик (польськ. *się*, словацьк. *sa / si*[4], чеськ. *se / si*), що має в усіх західнослов'янських мовах, важливо підкреслити, факультативний характер[5] [29, с. 16–17; 183; 306, с. 101–106], значного поширення в чеській мові не знаходить. Будучи некатегоріальним і периферійним, воно суттєвою мірою слугує потребам семантико-стилістичного порядку або, загалом, становить особливість авторського стилю [6, с. 142; 15, с. 25; 355, с. 181–184]. Найбільш послідовно зворотний компонент зберігають польські форми, у зв'язку з чим говорити про станову диференціацію таких гібридних іменників є підстави лише в польській мові [71; 320]. Словацька мова щодо цього займає проміжну позицію [6, с. 145–146; 86, с. 16–17].

По-друге, нетиповою для чеських (як і для словацьких) субстантивів на **-nьje/-tьje* є здатність визначатися якісними прислівниками. Приклади на зразок ***nakreslení*** *návrhu opravdu preciznĕ* (*по-справжньому точне накреслення ескіза*), які наводяться П. Карліком і В. Дворжак (Прохазковою), є поодинокими [222, с. 115; 304, с. 74]. Така властивість – характерна ознака виключно польської мови, але й у ній у ролі визначників гібридних формацій на *-nie/-cie* все ж переважають прикметники [46, с. 25].

Причому досліджувані субстантиви функціонують у чеській мові як одиниці переважно книжних стилів – наукового, офіційно-ділового,

[4] У ряді слов'янських мов енклітична форма Д. в. зворотного займенника.

[5] Слід зазначити, що за певних контекстуальних умов зворотні клітики в західнослов'янських мовах можуть пропускатися також при дієсловах [344].

публіцистичного [1, с. 42–44; 115, с. 24–25; 187, с. 123]; проте в польській і словацькій мовах вони є більш уживаними [199, с. 15; 214, с. 97; 284, с. 60], не мають стилістичного маркування й обслуговують, навпаки, всі стилі мовлення, зокрема розмовні, виступаючи разом із дієсловами природним засобом вираження конкретних фізичних дій у повсякденній комунікації: польськ. просторіч. ***urżnięcie się*** *na trupa* (*сп'яніння до чортиків*), словацьк. *Pustili sme sa do* ***jedenia*** (*Ми кинулись їсти*) [12, с. 101–103; 134, с. 170].

Отже, міжкласові дієслівно-іменникові контамінанти на **-ьје/-ть̀је* у західнослов'янських мовах характеризуються нерівним співвідношенням диференційних частиномовних ознак. З дієсловом на рівні граматичної структури їх поєднує, власне, тільки вид – єдина змістовна граматична категорія, яка має рівну здатність до повноцінного й послідовного збереження в досліджуваних формацій в усіх західнослов'янських мовах. Переважність ознак іменника (категорії роду, числа, відмінка; керування залежним словом у формі Р. в., означення прикметниками) нерідко приводить до появи в субстантивів вторинних, предметних значень, що, безумовно, ще більше віддаляє їх від першооснови. У таких контекстах, як словацьк. *Bolo tam* ***jedenia*** *a* ***pitia*** *more...* (*Там було море їжі й питва*), чеськ. ***Vedení*** *firmy to považuje za diskriminaci…* (*Керівництво фірми вважає це дискримінацією*), польськ. *kolekcja* ***zdjęć*** (*колекція фотокарток*), вони вживаються як типові іменники.

1.2. Про прийняту термінологію

Акціональні субстантиви віддієслівного походження, зокрема досліджуваного нами типу, у слов'янському мовознавстві зазвичай позначаються терміном «**від**дієслівний іменник» (біл. ***ад****дзеяслоўныя назоўнікі*, польськ. *rzeczownik* ***od****czasownikowy* / ***od****słownik*, чеськ. ***de****verbální substantivum*, словенськ. ***iz****glagolski samostalnik*, болг. ***от****глаголни съществителни*) або «іменник дії» (лат. *nomina actionis*, рос. *имя действия*,

словацьк. *dejové mená*). Паралельно в західнослов'янській граматичній традиції (та частково південнослов'янській – див. [10; 17; 76]) активно вживається вужчий термін «дієслівний іменник» на позначення лише субстантивів на **-ьje/-tьje* як особливого підкласу утворень *nomina actionis*, які поділяють із дієсловом ряд граматичних ознак; пор. терміни чеськ. *podstatné jméno slovesné* / *verbální substantivum*, словацьк. *slovesné podstatné meno* / *verbálne substantívum*, серболуж. *werbalny substantiw* / *słowjesny wěcownik* (у нім.-мов. граматиках – *das Verbalsubstantiv*) [212]. Для полоністики, варто визнати, така практика є менш характерною: відповідний термін *substantiva verbalia* зустрічається лише у працях Я. Пузиніної [306], М. Турковської [353], Е. Німчук [280, с. 159]; інші дослідники, проте, надаючи перевагу звичним загальним термінам, однаково вдаються до різноманітних уточнень, напр. *nomina actionis* «категоріальні» (форми на *-nie/-cie*) та «некатегоріальні» (решта типів іменників дії) [159]. Зрештою, проти найменування західнослов'янських формацій на **-ьje/-tьje герундіями*, що практикується у працях Я. Токарського [347], О. Ткаченка [71], С. Ромпортла [312], досить аргументовано виступає Ї. Дамборський [114].

У богемістиці термінологічна диференціація «дієслівний – віддієслівний іменник», що об'єктивно відбиває ієрархію західнослов'янських типів іменників дії і таким чином надає необхідну упорядкованість [158, с. 64–65; 280, с. 159], витримується максимально послідовно. Іменники на *-ní/-tí* називаються «дієслівними» в чеських граматиках XIX ст. (*slovesní jmena statná*, *podstatné jméno časoslovné*, нім. *Verbalhauptwort*, *Verbale Hauptwörter*, *Verbal-Substantiv*, *Verbalia*) [102; 111; 122; 235; 349; 374], граматиках та численних мовних посібниках XX ст. [112; 315; 340], трьохтомній академічній граматиці 1980-х рр. [268], новітній граматиці 2015 року [271], енциклопедичному словнику чеської мови он-лайн [406]. Стосується це, безумовно, й окремих наукових праць [127; 203; 245]. Відступ від цієї термінологічної норми спостерігається лише в генеративній лінгвістиці останніх десятиліть, зокрема у працях П. Карліка та

Л. Стеглікової, але використовуваний науковцями термін «віддієслівний іменник» також має додаткові уточнювальні позначки: пор. *deverbální substantivum 1* (форми на *-ní/-tí*) – *deverbální substantivum 2* (інші типи nomina actionis) [220; 329]. Генеративіст Л. Веселовська користується зовсім іншими, але все одно різними (!) між собою термінами: *syntakticky derivovaná substantiva* та *nederivovaná substantiva* відповідно [361].

У дисертації досліджувані акціональні субстантиви на *-ní/-tí* ми, відповідно до чеської граматичної традиції, називаємо *дієслівними іменниками* (**ДІ**). Такий термін-калька, слід зазначити, є нетиповим для україністики та не відповідає практиці, що склалася у східнослов'янському мовознавстві, де на позначення польських, чеських і словацьких форм на **-ньје/-тьје* закріпилося більш звичне для україністів / русистів найменування *віддієслівний іменник* (рос. *отглагольное существительное*) [4–6; 12; 32; 53–55]. Єдиним знайденим нами винятком є російськомовна стаття М. Михайлова, в якій відповідні верхньолужицькі субстантиви на *-nje/-će* позначаються як «дієслівні», хоча з уточненням «так звані»: «так называемые глагольные» [45, с. 112].

На користь обраного терміна вважаємо суттєво вагомими такі доводи:

а) чітке дотримання чеської (західнослов'янської) граматичної традиції, що має для нашої дослідницької праці очевидний пріоритет, оскільки об'єктом вивчення є субстантиви саме чеської мови, а не української / російської;

б) точне й однозначне найменування досліджуваних субстантивів – ближчих до дієслова одиниць, аніж синонімічні формації *nomina actionis* або ж споріднені утворення у східнослов'янських мовах;

в) практична необхідність розмежування типів акціональних субстантивів без можливих громіздких термінів, обтяжених уточнювальними словами, напр. «віддієслівні іменники на *-ní/-tí*» – «віддієслівні іменники інших типів» (?).

Водночас зазначимо, що використання терміна *дієслівний іменник* жодним чином не наголошує на частиномовному статусі одиниць на *-ní/-tí*.

У контексті поставлених завдань форми ДІ, крім усього, термінологічно диференційовані з погляду вмотивованості дієсловами недоконаного або доконаного виду, відповідно: *rozdvojování* (*роздвоювання*), *odsekávání* (*відсікання*) – *rozdvojení* (*роздвоєння*), *odseknutí* (*відсічення*). Для уникнення громіздких описових формулювань типу «дієслівний іменник, умотивований дієсловом недоконаного / доконаного виду» та, підкреслимо, лише для зазначення похідності перші ми назвали *імперфективами*, а другі – *перфективами*, взявши за основу поширене у слов'янській аспектології найменування дієслівних видів – «імперфективний / перфективний вид» [42, с. 367–369]). Часом вживаються також загальні терміни, зокрема *субстантив*, *акціональний субстантив*, *девербатив*, а також деякі інші, специфіка яких у процесі викладення матеріалу наукової праці пояснюється.

Для найменування синонімічних віддієслівних субстантивів інших словотвірних типів використовується термін *віддієслівний іменник дії* (далі – ВІД) [53]. Поширений же в богемістиці термін *іменник дії* (*jméno dějové*) є неточним, оскільки він не передбачає чіткої похідності від дієслова. Дієслівні іменники з предметним значенням названо, за словацьким науковцем М. Сотаком, *постдевербативами* (словацьк. *postdeverbatíva*) [328].

1.3. Концепція дієслівного іменника у традиційній граматиці

Гібридність граматичної природи чеського дієслівного іменника робить його надзвичайно цікавим і водночас дуже проблемним об'єктом лінгвістичного дослідження. Всебічне вивчення ДІ протягом понад трьохсот років мовознавцями різних напрямів, зокрема В. Росою [313], Ф. Бартошем [88], Я. Ґебауером [157], Й. Бечкою [89; 91], Г. Кржижковою [245; 246], М. Єлінеком [203; 207; 208], В. Анделом [1; 2], Т. Ацаркіною [4–6], П. Карліком [220; 222; 223], В. Дворжак (Прохазковою) [140; 142; 143], не привело до формулювання цілісної, вичерпної концепції. Як і у випадку з

іншими контамінантами, центральною проблемою, яка певною мірою акумулює в собі всі аспекти мовного функціонування дієслівного іменника, є частиномовний статус цієї формації. Дискусія з цього приводу найбільш жвава й вирішується на користь то іменника [15; 29; 125; 203; 246], то дієслова [86; 220; 361], то окремого гібридного розряду слів [302; 303], причому з безліччю окремих, «проміжних» авторських трактувань, із різними підходами до проблеми, випрацюваними в руслі тієї чи іншої лінгвістичної теорії, а також з полярною інтерпретацією одних і тих самих доказів.

Початок вивчення ДІ в руслі традиційної граматичної теорії було покладено ще в XVII–XVIII ст. чеськими граматистами В. Росою [313], Ї. Констанцом [236], Я. Драховським [132], П. Долежалом [129], В. Яндітом [197], але саме з XIX ст. чітко вимальовується коло актуальних проблем, пов'язаних із подвійною граматичною природою субстантивів: механізми словотворення, збереження зворотності, відбиття видових відмінностей, обґрунтування частиномовної віднесеності.

1.3.1. Питання щодо морфемної структури та словотворення. Виникнення словотвірного типу субстантивів на **-nьje/-tьje* датується епохою праслов'янської мовної єдності. Історично вони беруть початок від основ пасивних дієприкметників минулого часу на **-(e)n-/-t-*, до яких додавався суфікс абстрактних іменників **-ьj(e)* (як, наприклад, у ст.-сл. **вєсєлиѥ**, **милосрьдиѥ**), пор.: **bьrati* (*брати*) – *bьra**n**-ъ* → *bьran-ьje*, **piti* (*пити*) – *pi**t**-ь* → *pit-ьje*. Пізніше, у результаті перерозкладу основ, до процесу деривації включилися неперехідні дієслова, які не мали форм пасивних дієприкметників, що свідчить на користь становлення єдиних формантів **-(e)nьje/-tьje*, приєднуваних безпосередньо до дієслівної основи: ст.-сл. перех. **пи-ти** → **пи-тиѥ**, неперех. **оумира-ти** → **оумира-ниѥ**, **съпа-ти** → **съпа-ниѥ** [69, с. 44–50; 368, с. 8–44].

У сучасний період, проте, автори класичних чеських граматик [351; 175] та деяких інших мовних посібників [340; 110] продовжують відносити

форми ДІ до пасивних дієприкметників. Цікаво, що в цьому випадку для дериватів, співвідносних із неперехідними дієсловами, передбачається відсутня дієприкметникова основа, або такі похибки теорії взагалі не коментуються [112, с. 108; 175, с. 267; 351]. Вірогіднішої, на наш погляд, концепції дотримуються автори академічної граматики, згідно з якою чеські дієслівні іменники утворюються від основи інфінітива за допомогою суфіксів *-n(í)/-en(í)/-t(í)*: *zabra-t* (*забрати*) → *zabrá-ní*; *urči-t* (*призначити*, *визначити*) → *urč-ení*; *blednou-t* (*бліднути*) → *blednu-tí* [268, с. 423].

Окремі дієслова, загалом нечисленні, утворюють дублетні форми ДІ: 1) деякі дієслова на *-nou-t / -mou-t*, як-от *zasáhnout* (*влучити*; *зачепити*; *вжити заходи*; *втрутитися*), *nařknout* (*звинуватити*, *обмовити*), *podtrhnout* (*підкреслити*; *вибити з-під ніг*), *dopadnout* (*впасти*; *застати*, *піймати*), *napnout* (*натягнути*, *напружити*), *obejmout* (*обійняти*): *zasáhnutí* / *zasažení*, *obejmutí* / *objetí* тощо; 2) дієслова на *-i/ě-t* з кінцевим свистячим приголосним у корені, як-от *hrozit* (*погрожувати*), *lakotit* (*скупитися*), *vrtět* (*вертіти*), *vypovědět* (*висловити*; *вислати*, *відіслати*; *розірвати*), *sedět* (*сидіти*): *hrození* / *hrožení*, *lakotění* / *lakocení* тощо (більш повний перелік див. у [268, с. 449–461, 473–479]). Часто ДІ-дублети розрізняються за стилістичним забарвленням або лексичним значенням, див.: *dopadnutí* (*падіння*) / *dopadení* (*захоплення*, *викриття*); *vypovědění* (*висловлювання*) / *vypovězení* (*вислання*, *вигнання*, *розірвання*), *sedění* (*сидіння*) / *sezení* (*збори*, *зібрання*, *засідання*) [268, с. 449].

Досить складним є також морфемне членування чеського ДІ з огляду на низку історичних змін, які спричинили збіг голосних у всіх (!) відмінкових флексіях у звуці [ī] (*-í-*) [249, с. 154–155]. Сучасний чеський дієслівний іменник практично «невідмінюваний», оскільки із 14-ти потенційно можливих форм словозміни формально розрізняються всього чотири: Ор. в. одн. / Д. в. мн. *určením*, М. в. мн. *určeních*, Ор. в. мн. *určeními*, всі інші форми – *určení*. Уніфікований сегмент *-í-* дослідники відносять то до основи (*určení-ø*, *určení-m*), то до флексії (*určen-í*, *určen-ím*) [305, с. 148; 375].

Словотворення ДІ в чеській мові є надзвичайно регулярним, практично необмеженим, «парадигматичним» [305, с. 148], тобто дуже близьким до словозміни: форми на *-ní/-tí*, за нечисленними винятками, можна утворити від будь-якого дієслова. Винятки, згідно з твердженнями М. Єлінека, Т. Ацаркіної, Г. Кржижкової, В. Васильєвої та авторів академічної граматики, становлять такі дієслова:

1) модальні: *moci* (*могти*), *smět* (*сміти*), *chtít* (*хотіти (що-н. зробити)*), *musit* / *mít* (*бути повинним (що-н. зробити)*) тощо; див. при цьому опредм. *jmění* (*майно*, *надбання*);

2) зв'язки й такі, що можуть виступати в цій функції: *být (kým)* (*бути ким-н.*), *stát se* (*стати*, *зробитися*), *záležet (v čem)* (*полягати в чому-н.*), *ukazovat se (jakým)* (*виявлятися, бути яким-н.*); див. опредм. *bytí* (*буття*, *життя*);

3) марковані багатократні: *chodívat* (*часто / не раз ходити*), *dělávat* (*часто / багато разів робити*), *psávat* (*часто / багато разів писати*);

4) зворотні, які виражають інтенсивність або насиченість дії: *nachodit se* (*багато разів ходити*, *находитися*), *nahledat se* (*довго шукати*, *обшукатися*);

5) дистрибутивні: *povyskakovat* (*повискакувати*, *повистрибувати*), *povytahovat* (*повитягувати*), *pozabíjet* (*повбивати*, *перебити*);

6) певних семантичних груп зі значенням:

а. належності: *náležet* / *patřit* / *příslušet* (*належати*, *відноситися до чого-н.*), *hodit se* (*годитися*, *підходити*);

б. «відбутися, статися»: *udát se* / *zběhnout se* (*відбутися*, *статися*), *nastat* (*настати*), *přihodit se* (*трапитися*, *скоїтися*);

в. реляційним: *lišit se* (*відрізнятися*), *shodovat se* (*збігатися*, *відповідати*), *rovnat se* (*рівнятися*);

г. «бути видимим у певному кольорі»: *bělet se* (*білітися*), *modrat se* (*синіти*), *zelenat se* (*зеленіти*), *černat se* (*чорніти*);

д. говоріння: *říct* (*сказати*), *pravit* (*говорити, сказати*), *odpovědět* / *odvětit* (*відповісти*);

7) деякі одиничні: *růst* (*рости*), *předčit* (*перевершувати*, *перевершити*, *мати перевагу*), *stačit* (*вистачати*, *бути достатнім*), *bát se* (*боятися*), *hněvat se* (*сердитися*), *nudit se* (*нудьгувати*), *stydět se* (*соромитися*) [4; 15, с. 26; 203, с. 575–576; 245, с. 197; 268, с. 140].

За спільним переконанням науковців, чинником, який обмежує утворення акціональних ДІ, є виключно семантика, а зовсім не структурні особливості першооснови. Substantivum verbale, відзначають Я. Паневова й Е. Бенешова, являє собою утворення, яке має зберігати «акціональний зміст» твірного дієслова, тоді як, наприклад, модальні дієслова виражають не дію, а лише ставлення мовця до дії [292, с. 111]. Схожа відсутність сем активної процесуальної ознаки, згідно з розвідками Т. Ацаркіної, є характерною для смислової структури багатьох інших дієслів вищезазначеного переліку, які виражають різні статичні відношення: різниці, тотожності, подібності, належності, володіння певною властивістю або перебування в певному стані тощо [4, с. 126; 116; 240]. Несумісним із ДІ є також акціональне значення повторюваності дії, яке актуалізується в дієсловах багатократних, дистрибутивних, двовидових на зразок *nachodit se* [245, с. 197].

Більш того, К. Оліва, І. Кучерова та В. Ржезнічкова зазначають, що чеська мова не завжди використовує власні можливості для творення субстантивів на *-ní/-tí*, тому деякі дієслова, семантика яких загалом не перешкоджає деривації ДІ, можуть утворювати такі форми лише теоретично. Навіть якщо вони й існують, то вживаються у сталих виразах на зразок *to je k* ***zbláznění*** (*від цього можна збожеволіти*), *k* ***nerozeznání*** *podobný* (*нерозрізненний, нерозрізнимий*) [284, с. 255] або є поодинокими, як, наприклад, *radění* (*давання поради*) та *vzkázání* (*передання, переказування, оповіщення*), що, за свідченням вчених, налічують у чеському корпусі близько 5-ти входжень [248, с. 272].

Утворення дієслівних іменників – регулярних, лексично близьких до першооснови дериватів – за М. Докулілом, називається в богемістиці **транспозицією** [93, с. 125–138; 125; 127, с. 43–45; 268, с. 135]. Сенс такого типу деривації, за визначенням М. Докуліла, полягає в утворенні нової мовної одиниці, ідентичної за лексичним змістом твірній, але з граматичними ознаками іншої частини мови: *dobře* (*добре*) → *dobrý* (*добрий*); *hrát* (*грати*) → *hraní* (*грання*), *hra* (*гра*). В останньому випадку, варто зазначити, М. Докуліл та багато інших дослідників припускають відсутність повної синонімії між отриманими субстантивами, які можуть мати «більш чи менш тісний зв'язок з дієсловом» [127, с. 43–45; 192]. Не виключається також можливість подальшої смислової модифікації похідного, що передбачає набуття в контексті додаткових предметних значень, пор. *hra* (*п'єса*; *звуки, відтворювані музичним інструментом*) [125, с. 258].

1.3.2. Лексична семантика дієслівного іменника. У богемістиці цей аспект мовного функціонування субстантивів ґрунтовно опрацьовано тільки щодо їхнього масового «опредметнення». Форми ДІ, як уже зазначалося, легко набувають у контексті вторинних додаткових значень, зокрема результату дії (*psaní* «лист»), місця (*opevnění* «укріплення, форт»), знаряддя (*větrání* «пристрій для вентиляції») тощо, не втрачаючи водночас значення первинного, успадкованого від дієслова [203, с. 571–573].

Проте, згідно з семантичною класифікацією ДІ Т. Ацаркіної і В. Васильєвої, існує доволі багато субстантивів, які вживаються в чеській мові завжди або переважно в предметних значеннях. Такі ДІ вмотивовані дієсловами, що позначають:

і. явища природи: *sněžení* (*снігопад*), *mrholení* (*мряка*), *zatmění* (*затемнення*), *svítání* (*світанок*), *blyskání* (*блискавка*);

іі. фізіологічні процеси і стани: *svědění* (*свербіж*, *короста*), *bolení* (*біль*), *slehnutí* (*пологи*), *spaní* (*сон*), *onemocnění* (*захворювання*, *хвороба*);

iii. душевні стани, процеси розумової і духовної діяльності: *doufání* (*надія*), *váhání* (*коливання*, *нерішучість*), *tušení* (*передчуття*), *nadšení* (*захоплення*, *захват*), *myšlení* (*мислення*);

iv. акустичні явища: *pištění* (*писк*), *houkání* (*гудіння*), *vrznutí* (*скрип*), *mňoukání* (*нявчання*), *šustění* (*шелестіння*, *шарудіння*);

v. суспільні, політичні та спортивні події: *vzbouření* (*бунт*, *повстання*), *zápolení* (*змагання*), *utkání* (*змагання*, *зустріч*), *usnesení* (*постанова*, *резолюція*) [4, с. 129–131, 136; 15, с. 35–37].

Розвідок щодо питання про повноту наслідування формами ДІ дієслівної семантики в чеському мовознавстві не проводилося. У тлумачних і перекладних словниках чеської мови акціональні ДІ зазвичай не розробляються в рамках окремих самостійних статей; з метою економії місця вони подаються у словникових статтях дієслів або взагалі не реєструються [389, т. 1 с. 8; 408; 409].

Недостатньо інформативними є також уривчасті зауваження Т. Ацаркіної, В. Васильєвої, Я. Паневової про вузькість спектра акціональних значень дієслівного іменника в порівнянні з дієсловом. За твердженням лінгвістів, для субстантивів нетипово зберігати експресивні та фразеологічно зв’язані значення, напр.: *doběhnout kamaráda* (*обдурити товариша*) (експр. знач.), але ***doběhnutí*** *kamaráda* не вживається; *Jde mu na osmnáctý rok* (*Йому вісімнадцятий рік*) (ідіомат. сполучення), але не ***jití*** *mu na osmnáctý rok* [4, с. 136; 293, с. 144]. Інколи в них можуть бути відсутні основні, прямі значення дієслова: ***postavení*** *školy* (*побудова школи*), але не ***postavení*** *stolu do pokoje* (*поставлення столу в кімнату*); ***zařízení*** *pokoje* (*меблювання кімнати*), але не ***zařízení*** *věcí* (*організація чого-н. / якої-н. речі*) [15, с. 31]. Цим, судячи з усього, чеські субстантиви відрізняються від споріднених польських, що зберігають повний спектр значень твірного дієслова аж до фразеологічно зв’язаних, пор. *szansa* ***zajścia*** *w ciążę* (*шанс завагітніти*) [154, с. 272; 159, с. 393; 306, с. 87].

Утім, згідно з коментарем В. Влкової щодо вживання слів *přistoupení – přístup*, у ДІ наслідуваний понятійний обсяг дієслова набагато ширший, ніж у однокореневих ВІД. Іменник *přistoupení*, за аргументацією авторки, зберігає всі значення твірного *přistoupit* («1. підступити, наблизитися до чого-н.; 2. увійти куди-н., приєднатися до чого-н.; 3. почати що-н. робити; 4. погодитися з чим-н., піти на що-н.»), тоді як іменник *přístup* – лише одне, причому дещо модифіковане, а саме «доступ, право на вхід»: *mít volný přístup k materiálu* (*мати вільний доступ до матеріалу*) [366, с. 168]. Схожі висновки робить Я. Печіркова щодо синонімів *obnovenie – obnova* (*оновлення*, *відновлення*, *поновлення*), *očiščenie – očista* (*очищення*, *реабілітація*, *обмивання*) у старочеській мові [296, с. 189–190].

1.3.3. Дієслівний іменник і зворотність. Потенціал ДІ наслідувати зворотні клітики в чеській граматичній традиції завжди оцінювався скептично. Ще в XIX ст. Й. Добровський відзначав, що попри необхідність відрізняти *učiti* (*учити*) від *učiti se* (*учитися*) протиставлення *učení – učení se* є зайво пишномовним і химерним [122, с. 188]. У конструкціях, додавав його сучасник В. Жак, в яких семантика зворотності актуалізується за допомогою контексту, надлишкове *se* неодмінно пропускається, хоча в інших випадках його вигідність як єдиного смислорозрізнювального засобу, втім, не заперечувалася, пор.: *Jeho* ***zlobení*** *(se) škodilo jemu* (*Його роздратування шкодило йому*) [374, с. 217], але *až do* ***zjevení se*** *Pána našeho* (*аж до пришестя Ісуса Христа / *аж до відкриття Ісуса Христа*) [89, с. 232–233; 102, с. 379; 123, с. 262; 277, с. 271]. Тому вже близько століття в богемістиці панує щодо цього компромісний погляд: **субстантиви на *-ní/-tí*, утворені від зворотних дієслів, елементів *se, si* не зберігають**, за тим рідкісним винятком, коли потрібно підкреслити зворотний характер дії, щоб уникнути неясності або двозначності [157, с. 307, 402; 175, с. 268; 305, с. 150; 340, с. 66–67; 351, с. 1405–1406].

Така норма, варто зазначити, визнавалася не завжди. Довільне використання зворотних клітик при ДІ спостерігається у зразках чеської мови у працях педагогів Я.А. Коменського [168, с. 203], О. Каднера [274, с. 182], письменників Г. Бабички [89, с. 233], Я. Врби [273, с. 120], П. Бузкової [178, с. 18], Ю. Зеєра [203, с. 575], академіка З. Неєдлого [177, с. 3], які допускали фрази на зразок ***osobování si*** *jakéhosi oteckého tónu* (*привласнювання собі певного батьківського тону*) або *věčné po světě* ***se toulání*** (*вічне поневіряння по білому світу*) з клітикою у препозиції, що для ДІ само собою є аграматичним [208, с. 235–236; 286, с. 39; 329, с. 112]. У З. Неєдлого препозитивне *se* інколи навіть дистанційоване від субстантива за аналогією до дієслівних конструкцій, пор.: *I Krok i Libuše <…> stáli tedy v čele kmene z dobrovolného* ***se*** *jim* ***podčinění*** *lidu* (*І Крок, і Лібуше, відтак, очолили плем'я в результаті добровільного підкорення їм народу*) [404, с. 29].

Спробу переглянути класичне трактування знаходимо у працях М. Єлінека й академічній граматиці 1980-х рр. Реєструючи стрімке збільшення чисельності рефлексивних девербативів у книжних стилях мови, дослідники відзначають тенденцію до вирівнювання формальної структури чеського дієслівного іменника за зразком твірного зворотного дієслова, що охоплює навіть похідні від дієслів reflexiva tantum. Напр.: *Ale* ***postění se*** *brzy ho (žebráka) omrzelo* (*Але поститися жебракові невдовзі набридло*), також: *nošení se (s něčím)* (*носіння з чим-н.*), *hašteření se* (*сварка*), *osvojování si* (*освоювання*) [203, с. 575; 208, с. 231–234; 268, с. 141]. Розвиток мови, висновує М. Єлінек, «іде в напрямку того, щоб зворотний займенник… приєднувався до дієслівного іменника без жодного обмеження. Можемо в цьому бачити не порушення літературної норми, а, навпаки, її збагачення…» (переклад цитати наш – А. С.) [208, с. 237]. Новітні корпусні розвідки Л. Угліржової, однак, спростовують це. «Широке» вживання рефлексивних ДІ, на думку науковця, є пропорційним до збільшення кількості самих зворотних дієслів – у відсотковому ж співвідношенні абсолютна чисельність

перших у зіставленні з незворотними еквівалентами зазвичай залишається мізерною [355, с. 184].

Оригінальне рішення пропонує І. Свободова, вважаючи головним чинником наслідування субстантивами зворотного компонента детерміновану узусом стійкість, історичну «закостенілість» відповідних висловів, див.: ***otevření se*** *světu* (*відкритість світу*), *stálé* ***vyptávání se*** (*постійні розпитування*), але ***utkání*** *mezi Spartou a Slavií* (*змагання між Спартою і Славією*), ***Koupání*** *zakázáno* (*Купання заборонено*) [333, с. 241].

1.3.4. Наслідування категорії виду. Питання про видову диференціацію форм ДІ вирішується у чеському мовознавстві неоднозначно. Більшість богемістів, зокрема Й. Бечка, М. Докуліл, М. Єлінек, В. Шмілауер, М. Чехова, беззастережно приписують їм видові значення, посилаючись на відомі протиставлення *srovnávání – srovnání* (*порівнювання – порівняння*), *dělání – udělání* (*виконування – виконання*) тощо [89, с. 232; 112, с. 169; 126, с. 226–227; 203, с. 564; 340, с. 66–67]. Така позиція є традиційною і закріпленою у класичних граматиках Ф. Травнічека [351, с. 1404], Б. Гавранека й А. Єдлічки [175, с. 268], академічній граматиці [268, с. 136], а також у мовних посібниках кінця XIX ст. [270, с. 118–119].

Дослідники В. Васильєва, Г. Балаж, Г. Кржижкова, Т. Ацаркіна, Я. Паневова, Є. Махачкова, навпаки, досить обережні в судженнях.

В. Васильєва констатує **непослідовність вираження виду** в аналізованому класі дериватів на основі їхньої схильності тією чи іншою мірою набувати вторинних предметних значень. Полісемія, що зазвичай характерна для одного члена «видових» бінарних кореляцій ДІ, сприяє, на думку науковця, стиранню чіткості видового протиставлення через порушення в таких випадках основоположної сутності граматичної категорії, яка передбачає, як відомо, «наявність принаймні двох протипоставлених за значенням рядів» [15, с. 39]. Найбільш чітко, наголошує В. Васильєва, видова кореляція проявляється в одиниць зі значенням певної дії-процесу: *sbližení* –

sbližování (*зближення*), *hození – házení* (*кидок – кидання*) [15, с. 29–31]. Тяжіння ж до полісемії, поступове затушовування видової кореляції аж до **повного її розпаду** спостерігається у вищезгаданих «опредметнених» субстантивів, які позначають фізичний або психічний стан людини, суспільно-політичні події, розумові процеси тощо (див. 1.3.2. гр. i–v): *vzrušování* «*збудження*» – *vzrušení* «*збудженість*» (предм. знач.), аналог. *rozhodování* «*прийняття рішення*» – *rozhodnutí* «*рішення, резолюція*», *povstávání* «*повставання*» – *povstání* «*повстання, заколот*» [15, с. 32–36].

Розпаду видової співвідносності ДІ, на думку В. Васильєвої, сприяє також їхня термінологізація або входження до складу фразеологічних сполук, див.: *nabíjení* (*електричне заряджання*) – термін; *Stoupal jsem* ***bez ohlédnutí*** (*Я ішов, не озираючись*). Причиною, додає авторка, можуть слугувати певні акціональні значення твірного дієслова, напр. одноактність, миттєвість, початковість: *cvakat* (*клацати*) – *cvaknout* (*клацнути*) → *cvakání* (*клацання*) (зберігається певною мірою процесність) – *cvaknutí* (*клац, дзвін*) (називання дії за дієсловом без значення процесності); аналогічно *vrzání* (*скрипіння*) – *vrznutí* (*скрип*) [15, с. 37–39].

На послаблення акціонального значення із супутньою **невиразністю виду** у формацій на *-ní/-tí* вказує і Г. Балаж, але пов'язує це з неможливістю вираження граматичної семантики часу – важливої в його розумінні складової концепту «дія» [86, с. 16].

Нарешті, Г. Кржижкова й Т. Ацаркіна наполягають на своєрідності видових значень у ДІ. Базуються автори на часто фіксованих, зокрема Я. Паневовою [293, с. 143], Є. Махачковою [257, с. 276], Ф. Бартошем [88, с. 115], В. Мусілом [274, с. 182], Е. Дворжаком [139, с. 24], фактах невідповідності видової форми субстантива аспектуальній семантиці контексту, в якому він вживається. Відмічається це, переважно, у перфективів: *Tesaři provádějí* ***přemostění*** *silnice* (*Теслі перекидають мости через шосе* – актуалізується тривалість, недоконаність, незавершеність дії) замість очікуваного *přemosťování*; аналог. *v procesu* ***odzbrojení*** (*у процесі*

роззброєння) замість *odzbrojování*; *nepřetržité* ***ošetření*** (*безперервний догляд*, *турбота*) замість *ošetřování* [4, с. 124; 246, с. 142; 274, с. 182]. Т. Ацаркіна щодо цього приписує виду **статус лексичної категорії**, яка реалізується не формальними засобами, а за обов'язкової підтримки контексту [4, с. 122–123]. Г. Кржижкова при цьому констатує **змістове переосмислення** виду, вбачаючи в опозиціях *přemosťování – přemostění*, *odzbrojování – odzbrojení* лише контраст багаторазової чи одиничної дії [246, с. 142–143].

1.3.5. Проблема частиномовного статусу. Досить тривалий час – аж до кінця XX ст. – у класичному чеському мовознавстві панувала традиція включати акціональні субстантиви на *-ní/-tí* в парадигму дієслова. Така практика, що бере початок ще з ранніх латинськомовних граматик [313], відбита в переважній більшості посібників із чеської мови XIX–XX ст. (у граматиках В. Жака [374], Я. Томічека [349], Я. Ґебауера [157], Ф. Бартоша [270], Ф. Ченського [111], Ф. Травнічека [351], Б. Гавранека–А. Єдлічки [175]; трьохтомній академічній граматиці 1980-х рр. [268]) та підтримується у працях Г. Балажа [86, с. 21], Й. Піші [299, с. 268], З. Русинової [315, с. 27], Я. Коцкової [227]. Розгляд ДІ в орбіті дієслівного слова, а саме в колі неособових форм – інфінітива, дієприкметника й дієприслівника – мотивується високою регулярністю й системністю утворення субстантивів, здатністю передавати вид першооснови й можливістю виступати у зворотній формі. Пов'язано це з низкою серйозних суперечностей як практичного, так і теоретичного плану.

У деяких вищезазначених граматиках ДІ подаються двічі: по-перше, в розділі «Іменник» як іменники певного типу відмінювання (тип *znamen-í*); по-друге, при описі дієслова – як одиниці, які складають частину його парадигми [102, с. 77, 187, 210; 122, с. 34, 187–188; 235, с. 83, 151–182; 268, с. 135–141, 319–320]. Серед дієслівних форм вони займають саме периферійну позицію, інколи удостоюючись короткої інформації у примітках [111, с. 151–152] або, загалом, пропускаючись в ілюстрованих зразках

відмінювання [157, с. 161]. Причому по-різному трактується граматична природа ДІ. Так, якщо для Г. Балажа це у прямому сенсі словозмінні форми, тобто деривати, які не є самостійними лексемами [86, с. 21], то за Ф. Травнічеком це «справжні іменники у формальному, синтаксичному й функціональному відношенні… з деякими ознаками… дієслова», які мають гібридний частиномовний характер (переклад цитати наш – А. С.) [351, с. 1403–1404]. Автори академічної граматики загалом відводять місце ДІ не в підсистемі неособових дієслівних форм, а в ще більш віддаленій від «фінітного ядра» підсистемі словотвірно транспонованих форм, кваліфікуючи їх, за М. Докулілом, як словотвірні деривати (**!**), похідні від дієслів шляхом транспозиції [268, с. 130–131, 135].

Із середини XX ст. ця внутрішньо суперечлива концепція активно піддавалася критиці з боку таких дослідників, як М. Докуліл, М. Єлінек, Г. Кржижкова, Ф. Копечний, В. Васильєва, О. Ісаченко. Практика граматистів визначається ними суто як умовність – данина усталеній у граматиці традиції, яка не відповідає реальним мовним фактам [127, с. 16]. Ідеться тут, пише М. Докуліл, «…про категорію словотвірну, наближену до дієслівної словозміни тільки завдяки своїй практично необмеженій продуктивності…; дієслівні ознаки є питанням не цього утворення загалом як частини мови, а його основи; що ж до частиномовної належності, то **дієслівний іменник повною мірою являє собою іменник**» (переклад цитати й виділення напівжирним наші – А. С.) [127, с. 16]. Серед форм дієслова, додає М. Єлінек, він наводиться виключно **з практичних міркувань**: ДІ утворюється максимально регулярно, і спосіб його утворення (з огляду на генетичну спорідненість із пасивним дієприкметником) зумовлений належністю твірного дієслова до певного дієслівного класу / зразка відмінювання [203, с. 570]. Ця концепція, зрештою, здобула широке визнання (див. праці А. Достала [131], В. Шмілауера [340], М. Комарека [234, с. 33–34], Б. Беднаржикової [93]); у сучасному чеському мовознавстві,

відповідно до новітніх посібників з мови [112, с. 219; 271; 305, с. 311], вона є еталонною.

Керуються дослідники очевидними субстантивними ознаками ДІ, які об'єднують його з ВІД і з типовими іменниками: 1) вираження категорій роду, числа, відмінка; 2) керування залежним словом зі значенням прямого об'єкта у формі Р. в., а не Зн. в. (***tištění*** / *tisk knih**y*** (*друкування книги*)); 3) неможливість визначатися якісними прислівниками на *-е(ě)/-о* – тільки прикметниками (*rychl**é** (-**á**)* ***dodání*** / *dodávka energie* (*швидке додання сил*)); 4) наявність конкретно-предметних значень; 5) позначення, на відміну від дієслова, дій «опредметнених» – абстрагованих від суб'єкта, мислимих як окремі, самостійні субстанції (*návrat* / ***navrácení*** *otce* (*повернення батька* – неясний виконавець дії, тобто *Батько повернувся* чи *Батька повернули*)) [125, с. 267–268; 203, с. 562–571; 245, с. 201–202; 246, с. 81–84]. Причому вони спростовують усі аргументи опонентів, що фактично приводить до стирання розбіжностей між ДІ та ВІД.

Так, регулярність утворення є для Ф. Копечного достатньо слабким аргументом на користь включення ДІ в систему дієслівних форм з огляду на наявність у чеській мові інших «парадигматично» похідних категорій слів – наприклад, якісних прислівників на *-е(ě)/-о* (*dokonalý* (*досконалий*, *відмінний*) → *dokonale* (*досконало*, *відмінно*)) або іменників на *-ost* (*určitý* (*визначений*) → *určitost* (*визначеність*, *точність*)). Такі слова, проте, не прийнято кваліфікувати як словоформи одиниць, які мотивують їх [238, с. 132]. Акцентується також увага на тому, що регулярність утворення субстантивів на *-ní/-tí* має все ж неабсолютний характер. Утворення ДІ / ВІД дослідники підводять під поняття транспозиції [15, с. 26; 29, с. 15–16; 203, с. 576; 245, с. 197; 268, с. 140].

Бездоказовим, за переконанням Ф. Копечного, Г. Кржижкової, М. Докуліла, є і факт вираження ДІ виду – дієслівної категорії, як стверджується, «найменш граматичної» [245, с. 203], семантика якої, зосереджуючись у афіксах основи дієслова, тісно пов'язана з його

понятійним змістом [203, с. 564; 268, с. 136]. Через це крім субстантивів на *-ní/-tí* вид разом із дієслівною основою, як відзначають автори, можуть наслідувати також інші віддієслівні деривати, зокрема іменники діяча на *-tel* і, певною мірою, навіть ВІД, пор.: *obnovovat* (*оновлювати*) – *obnovit* (*оновити*) → *obnovování – obnovení* (*оновлення*) / *obnovovatel – obnovitel* (*оновлювач*) [238, с. 132]; *stavba* (*будова*) – *přestavba* (*перебудова*), *běh* (*біг*) – *rozběh* (*розбіг*) [125, с. 268; 203, с. 565; 315, с. 27]. Все це підкріплюється свідченнями В. Васильєвої, Г. Кржижкової, Т. Ацаркіної про послабленість і переосмислення видових значень у таких парах. Зворотність же як властивість для ДІ периферійна, за твердженням Г. Кржижкової, також не може слугувати достатньо переконливим аргументом на користь його належності до дієслова [245, с. 201–202].

Серед богемістів, погляди яких відрізняються від двох розглянутих концепцій, необхідно виділити передусім Я. Попелу, який відводить дієслівному іменнику **статус окремої частини мови** гібридного типу [302, с. 239; 303, с. 136]. Певною мірою своєрідними є також погляди вищезгаданого Ф. Копечного, який припускає тлумачення таких субстантивів як вербоїдів лише в контекстах, де вони конкурують з інфінітивом, на зразок ***Vázání*** *ječmene rukama je věc nepříjemná = Vázat ječmen rukama je nepříjemné* (*Зв'язування ячменя руками – річ неприємна*). Такі акціональні форми він називає не інакше як відмінюваним інфінітивом [238, с. 133–134].

Отже, у традиційній чеській граматиці встановилося уявлення про дієслівний іменник як формацію іменникову, яка репрезентує з іншими типами ВІД лексико-граматичний клас іменників. Притаманний ДІ комплекс дієслівних ознак, переважно нестабільних, факультативних або переосмислених, сприймається як своєрідний побічний ефект, пережиток транспозиції. Показовим у цьому плані є прирівнювання у працях О. Ісаченка й Г. Кржижкової чеських ДІ до споріднених російських формацій на *-ние/-тие*, відмінність у функціонуванні яких фактично зводиться до різниці у

використанні мовами власних словотвірних можливостей [29, с. 15–16; 246, с. 144–145].

Аналогічна концепція частиномовного статусу ДІ, варто зазначити, також дуже впливова у словакістиці й полоністиці. Обґрунтовується вона у працях Ю. Фурдіка [155, с. 73–74], Ф. Буффи [101, с. 228], Л. Двонча [136, с. 102], Л. Дюровіча [135, с. 65–66], В. Дорошевського [130, с. 814], Ї. Дамборського [115, с. 29], П. Бонка [85, с. 163].

1.4. Концепція дієслівного іменника в генеративній граматиці

Альтернативою розглянутим розвідкам, які проводяться в руслі морфології / словотвору, є інтерпретація співвідношення «дієслово – ДІ – ВІД» у **генеративній граматиці**, яка перенесла проблему в площину синтаксису. Це порівняно молода наука, що виникла в середині XX ст. під впливом ідей американського лінгвіста Н. Хомського, вивчає, як відомо, природжену здатність людини засвоювати мову – так звану *мовну компетенцію*, яка моделюється загалом як певна система правил (обчислювальна система мовного апарату людини), що дозволяє породжувати безліч граматично правильних речень [9; 35, с. 255–258; 44, с. 1–25; 73, с. 9–59].

Факт синонімії між іменниковими фразами з ДІ та предикативними конструкціями на базі дієслова, підкріплений регулярністю й системним характером їхньої взаємозаміни, напр. *Náraz způsobil* ***rozsypání*** *nákladu – Náraz způsobil to, že se náklad* rozsypal (*Зіткнення призвело до того, що вантаж розсипався*), спонукав науковців тлумачити дієслівний іменник як продукт *трансформації* базових дієслівних структур, детермінованої правилами граматики. Сам процес, як і його результат, отримав назву **номіналізація** [189; 200; 252; 350; 406]. Розробка концепції чеського ДІ в руслі генеративної граматики, багатої на безліч теорій, шкіл і напрямів,

припадає переважно на 2000-і роки – епоху панування ідей *мінімалізму*[6] – і пов'язана з працями таких богемістів, як П. Карлік [220–224], Л. Веселовська [361], В. Дворжак (Прохазкова) [140; 142; 143; 304], Л. Стеглікова [329], Д. Грон [184; 185].

1.4.1. Ранні версії та принципи дослідження. Дослідження дієслівного іменника, як і інших акціональних іменників, у генеративній граматиці є специфічним. По-перше, об'єктом аналізу постають не самі субстантиви, а одиниці більш високого структурного рівня – побудовані на їхній основі іменникові фрази, синонімічні реченню, напр. ***zakašlání*** *otce* (*батькове кашляння, що почалося*), *otcovo* ***věnování*** *laptopu matce* (*батькове дарування лептопа матері*) [304, с. 45, 65]. По-друге, генеративісти ставлять перед собою мету описати механізми породження (деривації) номіналізованих конструкцій, їхню внутрішню синтаксичну структуру шляхом розкриття, зокрема, особливостей реалізації, формального вираження і смислової інтерпретації при ДІ / ВІД дієслівних *аргументів* (актантів), таких як *агенс* (далі – Аг.; виконавець дії), *пацієнс* (далі – Пац.; елемент, який зазнає на собі певну дію) тощо [9, с. 46–47; 44, с. 56–61]. Пор.: *Petr*$_{\text{Аг. / Н. в.}}$ *pozval Pavla*$_{\text{Пац. / Зн. в.}}$ *do svého pokoje* (*Петр запросив Павла до своєї кімнати*) – *Petrovo*$_{\text{Аг. / присвійн. прикм.}}$ ***pozvání*** *Pavla*$_{\text{Пац. / Р. в.}}$ *do svého pokoje* [220, с. 19]. По-третє, це проводиться, як правило, у зіставленні з еквівалентними конструкціями англійської мови, зокрема з герундієм і віддієслівним іменником.

Вивчення чеського ДІ в такому ключі неодмінно порушує питання про його мовний статус, проте відповідні висновки формулюються в системі понять генеративістики, яка працює не з традиційними частинами мови, а з *лексичними категоріями*, що утворюють у структурі синтаксичних конструкцій *вершини* (тобто з іменником – N^0, дієсловом – V^0, прикметником

[6] Генеративна граматика перебуває в безперервному розвитку, і її етапи щоразу пов'язані з появою основоположних праць Н. Хомського: «стандартна теорія» [56; 165], «розширена стандартна теорія» [189], «теорія керування і зв'язування» [44, с. 27–130; 188], «мінімалістська програма» [44, с. 132–210; 191].

– A^0, прийменником – P^0), та їхніми групами, тобто *проекціями вершин* (NP, VP, AP, PP) [9, с. 35–37; 44, с. 27–44].

Конструкції з віддієслівними акціональними субстантивами, треба визнати, перебувають у центрі уваги генеративістів із найперших версій генеративної граматики. Так, у «стандартній теорії» вони характеризуються як **поверхневі** синтаксичні структури, отримані в результаті застосування *трансформаційних правил* (правил додавання, перестановки, пропущення елементів) до **глибинних** структур із дієсловом, які, у свою чергу, створюються синтаксичним компонентом породжувальної граматики (базою) за так званими *правилами структури складових* (PS-rules) [9; 73]. Окрім номіналізацій, трансформами визнавалися конструкції пасивні, питальні, заперечні [73; 190; 252]. Див. англомовні приклади у схемі 1.1:

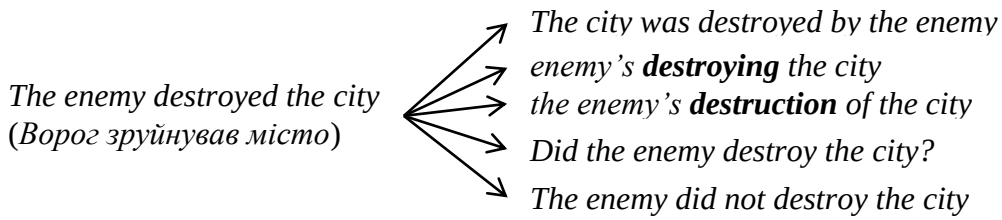

Схема 1.1. Приклад трансформацій у «стандартній теорії»

На початку 1970-х рр. Н. Хомський, провівши детальний аналіз англійських номіналізацій, що згодом дало поштовх обґрунтуванню «розширеної стандартної теорії» («лексикалізму»), переконливо показав, що трансформаційний підхід є адекватним тільки щодо іменникових фраз із герундієм (*gerundive nominals*), який має яскраво виражену дієслівну природу:

- регулярно походить від дієслова і має ідентичний набір лексичних значень;
- утворює фрази з формальними ознаками дієслова (безприйменникове керування, означення прислівниками, неможливість поєднання з артиклем);
- успадковує категорію аспекту: *John's having criticized the book* (*критика книги Джоном*);

- вживається тільки в однині: *John's three proofs of the theorem* (*зроблені Джоном три доведення теореми*) – **three proving the theorem* [189, с. 187–189].

ВІД типу *destruction* (*derived nominals*), на думку лінгвіста, не можуть претендувати на статус дієслівних трансформів через нерегулярність утворення, можливість вживання у множині, більш широкий комплекс лексичних значень, нерозрізнення граматичної категорії аспекту, формування фраз із типовими іменниковими ознаками, пор.: *the proof of the theorem – *the proving the theorem* (*доказ теореми*); *John's unmotivated criticism of the book / *criticizing the book* (*неумотивована критика книжки Джоном*) [189, с. 187–189]. До цього типу тяжіють «змішані» форми на зразок *the grow**ing** of tomatoes* (*вирощування помідорів – 'nominal gerunds', 'Ing-of'* номіналізація), хоча детального їх опису Н. Хомський не надає [189, с. 214–215].

Відповідно до ідей лексикалізму, який відводить семантичному компоненту породжувальної граматики більш значну роль, наведені у схемі 1.1 конструкції *The enemy destroyed the city – the enemy's destruction of the city* генеруються на глибинному рівні за допомогою PS-rules. Тотожність їхньої семантичної та предикатно-аргументної структури пояснюється не трансформацією, а реалізацією словникових ознак спільної одиниці '*destroy*' (ознак вибірковості й чіткої субкатегоризації – «fixed selectional and strict subcategorization features»), які, зокрема, безпосередньо зумовлюють наявність у ній певного «аргументного каркаса» незалежно від контексту – дієслівного чи іменникового [9; 189, с. 190–191].

Початок дослідженням чеських акціональних субстантивів у рамках генеративної граматики поклали П. Карлік і Н. Нюблер, які наприкінці 90-х рр. XX ст. висунули припущення про різний характер відношень ДІ та ВІД до твірного дієслова, взявши за основу опозицію Н. Хомського *gerundive – derived nominals*. Субстантивам на *-ní/-tí* з огляду на більшу близькість до дієслова автори присвоїли статус синтаксичних трансформів, тоді як інші типи іменників дії прирівняли до лексичних одиниць sui generis

(транспозиційних дериватів) [224, с. 107]. Тим самим **генеративісти повернулися до старої практики розмежування ДІ та ВІД**, відмінність між якими у працях М. Докуліла, Г. Кржижкової та їхніх прибічників виявилася практично стертою.

На сучасному етапі дієслівний характер чеського ДІ в порівнянні з ВІД підкріплюється значно більшим переліком доводів, деякі з яких навіть суперечать положенням класичної граматики. Наведемо основні:

а) регулярність, системність і гомогенність утворення (утворюється за допомогою обмеженого набору суфіксів із чіткою дистрибуцією, зумовленою структурними характеристиками першооснови);

б) нездатність бути твірною одиницею для нових слів (що наближає його до словозмінної форми): *hřmění* (*гуркотіння*) → ?; *sázení* (*ставка на кого-н., що-н.*) → ?; однак *hřmot* (*гуркіт*, *грюк*) → *hřmotit* (*гриміти*, *грюкати*, *стукати*); *sázka* → *sázkový* (*що приймає ставки*);

в) наслідування зворотних клітик: ***nakoupení si*** *zásob na zimu* (*закупівля собі продуктів на зиму*), *Karlovo* ***obhajování se*** (*самозахист Карла*), але **nákup si zásob na zimu*, **Karlova obhajoba se*;

г) наслідування виду і відповідна дистрибуція видових форм в аспектуально значущих контекстах: *několik let se táhnoucí* ***stavění***$_{\text{імперф.}}$ / ****dostavění***$_{\text{перф.}}$ *stadionu* (*тривале декілька років будівництво стадіону*), але *několik let se táhnoucí stavba* / *dostavba stadionu*;

д) здатність вільно вживатися в заперечній формі (ВІД – тільки як виняток або у складі стійких висловів 'ВІД *не*ВІД'): *nedodání* / *nedodávka* (букв. *недодавання*, *недопоставка*), *nehrání* (*неграння*), *nečtení* (*нечитання*), але ?*nehra*, **nečetba*; при цьому *Četba, nečetba, půjdeme dál* (*Читання, нечитання – підемо далі*);

е) формування конструкцій з агенсом у формі Ор. в., властивих пасивним дієприкметникам: ***utěšování*** / **útěcha pacientů* <u>*jejich doktorem*</u> (*утішання, заспокоєння пацієнтів їхнім лікарем*) – *Pacient je utěšován* <u>*doktorem*</u> (*Пацієнт, заспокоюваний лікарем*);

ж) здатність визначатися прикметниками, які передбачають тривалість означуваної дії у часі, її повторюваність, а також зв'язок із логічним суб'єктом (агенсом): *časté* ***malování*** (*часте малювання*), *úmyslné* ***zkoušení*** (*умисна проба, перевірка*), але **častá malba*, **úmyslná zkouška*;

и) периферійна здатність поєднуватися з якісними прислівниками на *-e(ě)/-o/-y* (лише в постпозиції): ***Čtení*** / **četba té detektivky rychle je skoro hřích* (*Читати цей детектив швидко – майже гріх*), *Petrovo* ***sbírání*** / **Petrův sběr pohlednic systematicky…* (*систематичне збирання Петром листівок*);

к) незліченність позначуваних дій, що зумовлює відсутність форм множини й неможливість поєднуватися з кількісними числівниками: **dvě* ***operování***, але *dvě operace* (*дві операції*);

л) вираження значення виключно середнього роду й уніфікованість відмінкових флексій (в одн. – лише одна консонантна флексія: *operování-ø*, *operování-m*) [141; 143; 220–224; 304; 361].

Фрази з дієслівним іменником при цьому відзначаються системністю реалізації аргументів, у зв'язку з чим його синтаксичне функціонування в чеській мові регулюється чіткими правилами [220, с. 14], які корелюють у деяких випадках з такими ж в дієслова. Це ще раз доводить трансформаційну природу похідних від дієслова іменникових конструкцій. Пор.:

а') дієслівні аргументи, крім тих, які виражаються у формах Н. в. (Аг.) і Зн. в. (Пац.), зберігаються при ДІ без змін: *Petr důvěřuje Marii*$_{\text{Д. в.}}$ (*Петр довіряє Марії*) – ***důvěřování*** *Petra Marii*$_{\text{Д. в.}}$, але *důvěra Petra* ***k*** *Marii*;

б') пацієнс, який може бути реалізований постпозитивною формою Р. в. (GenP) або препозитивним присвійним прикметником (PossP), і агенс, виражений таким же самим способом або формою Ор. в. (InstrP), задаються при ДІ в чіткому порядку з преференцією першого в GenP: *Zloděj*$_{\text{Аг. / Н. в.}}$ *oloupil stařenku*$_{\text{Пац. / Зн. в.}}$ (*Злодій пограбував бабусю*) – ***oloupení*** *stařenky*$_{\text{Пац. / GenP}}$ *zlodějem*$_{\text{Аг. / InstrP}}$ або *zlodějovo*$_{\text{Аг. / PossP}}$ ***oloupení*** *stařenky*, але **stařenčino*$_{\text{Пац. / PossP}}$ ***oloupení*** *zloděje*$_{\text{Аг. / GenP}}$;

в') дієслова доконаного виду й умотивовані ними ДІ потребують експліцитного вираження пацієнса: *V neděli jsme lovili*$_{\text{недок. вид}}$ __ / **ulovili*$_{\text{док. вид}}$ __ *v lese* (*У неділю ми ловили / *зловили в лісі*) – *Tátovi udělalo radost* ***lovení*** __ / ***ulovení*** __ *v lese* (*Татові додало радості ловлення / *зловлення в лісі*);

г') незалежно від видового значення ДІ пацієнс не може залишитися невираженим за наявності агенса в InstrP: ***rozdělování*** *kořisti*$_{\text{Пац. / GenP}}$ *rybářem*$_{\text{Аг. / InstrP}}$ (*розподілення вилову рибалкою*), але ****rozdělování*** __ *rybářem*;

д') за аналогією до пасивних конструкцій вираження агенса в InstrP при ДІ зазвичай є факультативним: *Auto bylo ukradeno (zločincem*$_{\text{Аг. / InstrP}}$*)* (*Автомобіль був украдений злодієм*) – ***ukradení*** *auta (zločincem)* (*крадіжка автомобіля злодієм*) [140, с. 98–99; 220, с. 20–21; 304, с. 37–56; 361].

Встановлений комплекс ознак служить для представників генеративізму XXI ст. своєрідною доказовою базою, ключем до побудови моделей породження чеських іменникових фраз.

1.4.2. Лексикалістські концепції Л. Веселовської та П. Карліка. Виявлену відмінність між ДІ та ВІД майже однаково інтерпретують Л. Веселовська й П. Карлік, концепції яких ґрунтуються на «лексикалістській» моделі генеративної граматики, яка передбачає наявність двох породжувальних модулів: *лексикона* (тобто словника, де на основі наявного в ньому «мовного матеріалу» – морфем – можуть створюватися слова) і *синтаксису* (обчислювальної системи, яка конструює з одиниць лексикону синтаксичні структури) [44, с. 211–225; 218, с. 24–30]. Приблизно однаково в них тлумачиться і сам процес породження іменникових фраз, який полягає в поєднанні певної дієслівної структури [+V] з «номіналізуючим» афіксом [+N]. Отже, обидва автори дотримуються принципів «слабкого лексикалізму» [44, с. 223–225; 218, с. 27–28]. Також необхідно відзначити, що з часу вищезгаданого розподілу Н. Хомським

англійських субстантивів на *'gerundive'* і *'derived'* теорія генеративної граматики пішла далеко вперед, зокрема:

- залишилося в минулому розуміння трансформації як перетворення глибинної структури в поверхневу;
- породжувальні модулі граматики тепер оперують також одиницями нижчого структурного рівня, ніж слово;
- у рамках Х-штрих-теорії розроблено універсальну модель структури синтаксичних груп, що включає вершину, комплемент і специфікатор, які пов'язані несиметричним відношенням *c*-команди (див. далі схему 1.2);
- можливість формувати групи, крім стандартних лексичних категорій V, N, A, P, поширилася на **функціональні** категорії – граматичні слова (сполучники, артиклі, вказівні займенники) або ознаки; напр. фінітна група IP, групи детермінатора DP, виду AspP, заперечення NegP, часу TP [9, с. 38–40; 44, с. 44].

У розумінні Л. Веселовської двочленна класифікація номіналізацій Н. Хомського має поверховий характер і не відбиває всього їхнього різноманіття. Для чеської мови вона, до того ж, недостатньо актуальна через відсутність форм, еквівалентних *gerundive nominals*. Для побудови власної класифікації авторка використовує модель породження іменникових фраз Г. Борер–Дж. Емондса, в якій їхня внутрішня структура зображається у вигляді «гібридної» проекції (V)NP. Див. схему 1.2:

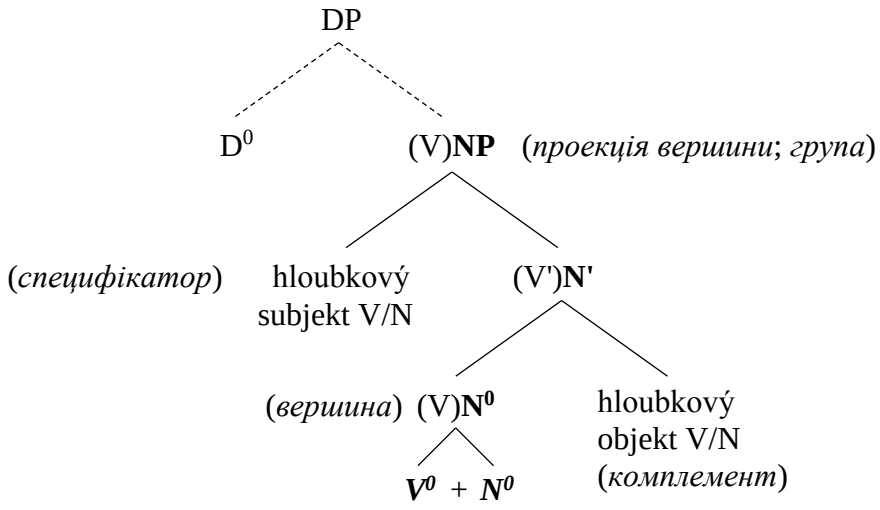

Схема 1.2. Модель деривації іменникових фраз у концепції Л. Веселовської

Гібридність (V)NP зумовлена комплексним характером її вершини, яка, пояснює авторка, складається з двох елементів: дієслівної основи V^0 й номіналізуючого суфікса N^0. Останній, за умови належності до кола «граматикалізованих» продуктивних формантів, як, наприклад, англ. *-ing*, може вступати у представлену конструкцію на різних стадіях її породження: 1. *нумерації* (глибинної структури); 2. *синтаксичних операцій* (трансформацій); 3. *фонетичної інтерпретації* (поверхневої структури) [361]. Чим пізніше це відбувається, тим довше вершиною проекції залишається дієслово (V^0), яке прагне найбільш повно реалізувати свої ознаки субкатегоризації, а тому конструкція отримує на виході максимум «дієслівності». Відповідно до трьох можливих вступів N^0 організаційним центром згенерованих фраз можуть бути:

1. лексичні деривати – пов'язані з дієсловом лише спільним лексичним значенням (= *derived nominals*, ≃ *nominal gerunds*);

2. синтаксичні деривати – акціональні субстантиви, які наслідують аргументну структуру дієслова (≃ *nominal gerunds*);

3. герундії – синтаксичні деривати з граматичними ознаками дієслова (*gerundive nominals*) [361].

На підставі вищенаведених відмінних властивостей *а–л*, *а′–д′*, що засвідчують, зокрема, граматикалізований характер чеських суфіксів *-n(í)*/*-t(í)* (пп. *а*, *б*), Л. Веселовська ототожнює дієслівні іменники із синтаксичними дериватами, підкреслюючи те, що **глибинна структура формованих ними фраз є неодмінно дієслівною** [361]. Про це, на її переконання, свідчить також відсутність у ДІ іменникових ознак семантичного роду і злічуваності, пов'язаних із категорією N (див. пп. *к*, *л*). Щодо ознак *граматичного роду* й *числа*, то Л. Веселовська вважає, що вони приписуються функціональною вершиною D^0 (усупереч авторці, ми вказали її у схемі 1.2, виділивши її групу пунктиром), приєднанням до якої групи (V)NP як комплементу й закінчується породження фрази. Наявність у структурі іменникової фрази вершини D^0, яка передбачає поширення іменникової конструкції означальними словами – займенниками, прикметниками тощо, доводять такі приклади: *toto* / *její* ***přemalovávání*** (*це* / *її перефарбовування*), англ. *enemy's destroying the city* [361].

ВІД Л. Веселовська співвідносить із лексичними дериватами, оскільки суфікси, які їх утворюють, будучи автосемантичними лексичними формантами, присутні у структурі породжуваної фрази на стадії нумерації [361].

П. Карлік, розглядаючи проблему з позицій модифікованої теорії валентності (MVT) [219], робить подібні висновки, що у плані альтернативності положенням традиційної лінгвістики є особливо показовими, оскільки вони ґрунтуються на порівнянні не двох, а трьох формацій – ВІД, ДІ й фінітного дієслова. За основний приклад науковець бере, відповідно, одиниці *důvěřuje* (*довіряє*), *důvěřování*, *důvěra* (*довіра*), що мають у лексиконі спільну твірну основу 'důvěř/r-uj-/-ova-' [+V] з актантним каркасом «*агенс – реципієнт*», причому останньому актанту приписується інгерентний Д. в. Див.:

1. [**V** [v*DŮVĚŘUJ*]–[v*E*]] : $Petr_{\text{Аг. / Н. в.}}$ *důvěřuje* $Marii_{\text{Рец. / Д. в.}}$ (*Петр довіряє Марії*);

2. [**V**$_{\mathbf{N}}$ [$_{\mathbf{V}}$*DŮVĚŘOVÁ*]–[$_{\mathbf{N}}$*NÍ*]] : (*Petrovo*$_{\text{Аг. / PossP}}$) ***důvěřování*** *Petra*$_{\text{Аг. / GenP}}$ *Marii*$_{\text{Рец. / Д. в.}}$ ((*Петрове*) *довіряння Петра Марії*);

3. [**vN** [$_{\mathbf{V}}$*DŮVĚR*]–[$_{\mathbf{N}}$*A*]] : (*Petrova*$_{\text{Аг. / PossP}}$) *důvěra Petra*$_{\text{Аг. / GenP}}$ <u>*k / vůči*</u> *Marii* ((*Петрова*) *довіра Петра Марії*) [220].

Породження фраз у прикладах 1–2, за твердженням П. Карліка, відбувається однаковим чином – поєднанням дієслівної основи з певним афіксом. Однак, якщо в першому випадку через дієслівне маркування афікса *-е* отримана одиниця має типові дієслівні ознаки, то у другому – через поєднання з афіксом *-ní* [+N] – продуктом деривації є «дієслівно-іменниковий гібрид» [220, с. 16]. За несумісності категоріальних ознак у структурі дериватів пріоритет, згідно з принципами MVT, надається компоненту із сильною ознакою: таким у дієслівному іменнику, зазначає П. Карлік, виступає основа [+V], яка, отже, забезпечує збереження ряду дієслівних властивостей – зокрема виду, зворотності, заперечення (див. пп. *в–и, а′–г′*), включно з вираженням аргументу з тета-роллю *реципієнт*. Іменникові ознаки афікса *-ní* є слабкими (див. пп. *к, л*), а його категоріальне маркування [+N] зумовлює тільки вираження агенса у формі GenP або PossP [220, с. 16–19].

Отже, виникнення субстантивів на *-ní/-tí*, згідно з концепцією П. Карліка, є співвідносним із дієслівною словозміною, на підставі чого науковець справедливо, на наш погляд, вважає їх **не повноцінними іменниками або відмінюваними інфінітивами, а саме дієсловами** [220, с. 22].

Деривацію ж ВІД П. Карлік характеризує як процес, що відбувається в лексиконі, й до складу фраз вони включаються як готові лексеми. Сильні ознаки афіксів [+N], які їх утворюють, мають пріоритет над дієслівними й часто пригнічують їх, що приводить до переосмислення акціональної семантики або втрати аргументного каркаса, як у прикладі 3, де актуалізація аргументу *реципієнт* можлива тільки за допомогою прийменника (пор. **důvěra Petra Marii*) [220, с. 19–20; 221, с. 78].

1.4.3. Розподілена морфологія. Вкрай дискусійним є дослідження ДІ в руслі *розподіленої морфології* (далі – РМ; англ. *Distributed Morphology*) – найбільш впливової «нелексикалістської» теорії генеративізму, якою керуються П. Карлік у пізніх працях, Л. Стеглікова, В. Дворжак (Прохазкова). Модель генеративної граматики в РМ передбачає один породжувальний модуль – *синтаксис*, який конструює з одиниць словника за допомогою операцій *поєднання* і *переміщення* (*merge* and *move*) як фрази, так і слова. «Будівельним матеріалом» слугують акатегоріальні корені (√) та інвентар граматичних ознак; перші отримують категоріальний статус (у нашому випадку – N або V) від функціональних вершин, з якими вони поєднуються безпосередньо під час породження синтаксичних структур, що здійснюється шляхом застосування стандартних схем X-штрих-теорії (докладніше див. [44, с. 215–223; 164; 218, с. 33–41; 261]).

Чеський ДІ як складова фрази асоціюється богемістами в тій чи іншій мірі зі «змішаною категорією» (*mixed category*), тобто продуктом деривації, за якої твірний корінь отримує спочатку дієслівні риси, а згодом структура з цим коренем занурюється в іменниковий контекст (стає комплементом вершини n^0 або, врешті-решт, D^0 – див. нижче схему 1.3) [222, с. 108–109; 304, с. 1]. Спірними питаннями є «величина» дієслівної ділянки структури та, зокрема, наявність у ній функціональної групи vP з вершиною v – «легким дієсловом», яке приписує Зн. в. *внутрішньому аргументу* (пацієнсу) і породжує *зовнішній аргумент* (агенс) у позиції свого специфікатора. Див. у схемі 1.3 приклади А. Маранця, що ілюструють наявність або відсутність vP в англ. фразі *John destroyed the city* (*Джон зруйнував місто*) і синонімічних конструкціях на базі герундія та віддієслівного іменника [261, с. 217–219].

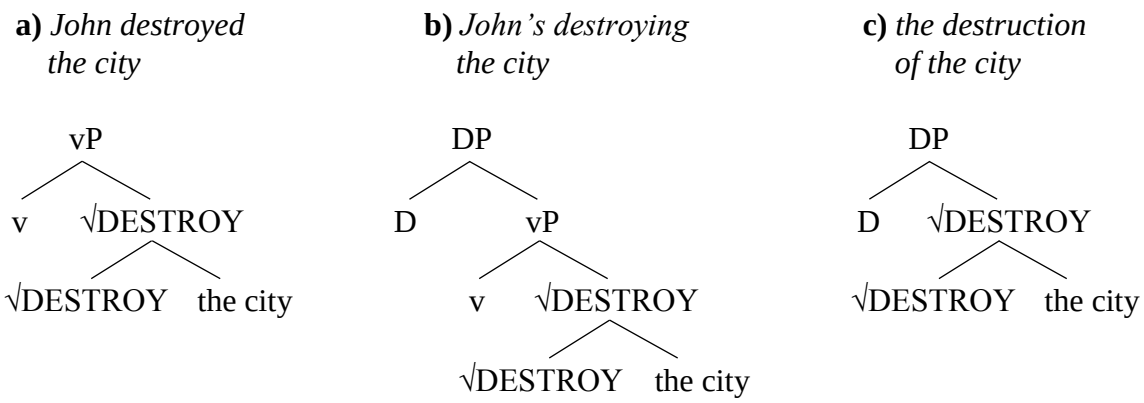

Схема 1.3. Приклади деривації дієслівних та іменникових структур у розподіленій морфології (спрощений вигляд)

Варто зауважити, що вищесказане є справедливим саме для активних конструкцій із перехідним дієсловом, тоді як для інших у РМ пропонуються особливі типи v^0, властивості яких, до того ж, трактуються неоднозначно [140; 142; 143; 169; 191; 261].

Наявність у структурі фраз із ДІ вершини v^0, але особливого типу, обґрунтовує В. Дворжак (Прохазкова), хоча й описує таку вершину непослідовно, часто позначаючи її як станову вершину $Voice^0$. Якщо в ранніх працях v^0 / $Voice^0$ [+Agent] характеризується В. Дворжак (Прохазковою) як вершина, яка відповідає за породження агенса, експліцитне вираження якого певним чином зумовлено взаємодією з пацієнсом (див. вище пп. *б′*, *г′*) [304, с. 37–46], то в пізніших публікаціях авторка говорить про «дефектність», «неактивність» вершини v^0, її нездатність приписувати внутрішньому аргументу Зн. в., а отже, відповідно до *узагальнення Бурціо* [44, с. 94], породжувати зовнішній аргумент [140, с. 94; 142, с. 99–100]. Відзначаючи у зв'язку з цим закономірну схожість між іменниковими й пасивними дієприкметниковими конструкціями з InstrP (див. п. *д′*), вершини v^0 в їхній структурі В. Дворжак (Прохазкова), проте, не ототожнює [142, с. 100–103]. Процес деривації фрази з ДІ вона зображає у вигляді відповідного «синтаксичного дерева» у схемі 1.4 (курсивом позначено словниковий матеріал, за допомогою якого озвучуються ті чи інші ознаки в позиції функціональних вершин):

po-sl-á-n-í$_{\text{Перф.}}$ *dopisu*$_{\text{Пац. / GenP}}$ (*надіслання листа*)

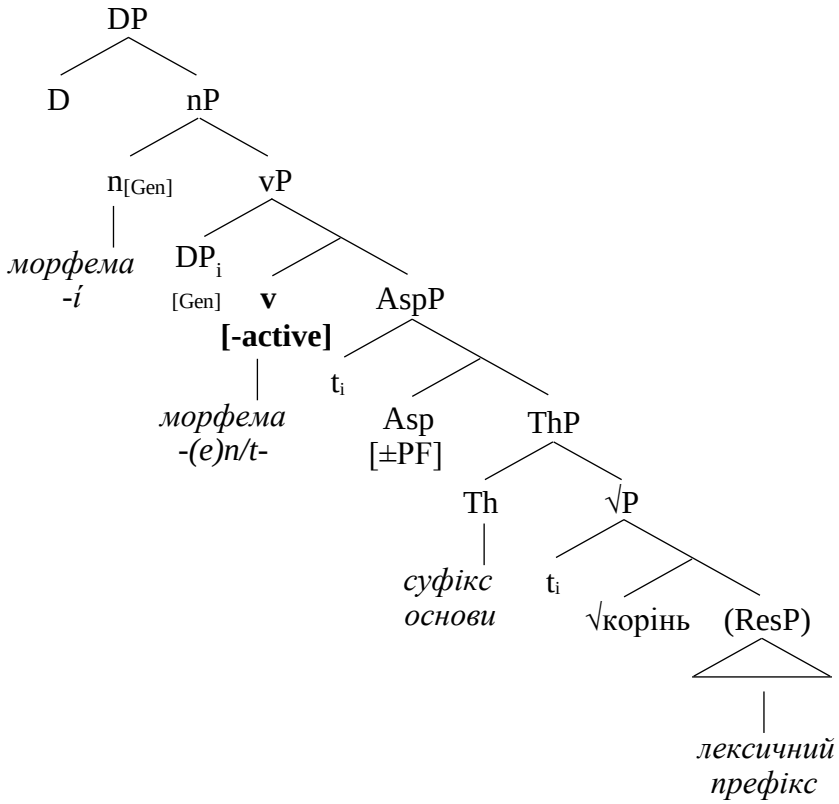

Схема 1.4. Приклад деривації іменникової фрази на базі чеського дієслівного іменника (спрощений вигляд)

Так, структура чеської фрази з ДІ (перехідного типу), за свідченням В. Дворжак (Прохазкової), містить:

а) на рівні «лексичному», акатегоріальної ділянки:

– дієслівну групу VP (познач. '√P', оскільки сама структура не має категоріального маркування), яка має внутрішній аргумент з тета-роллю пацієнса (познач. DP_i; t_i – його слід після переміщення);

– групу результуючого стану ResP у складі VP, яка додає семантику результуючої підподії [44, с. 271–278];

б) на рівні дієслівної ділянки:

– групу ThP, яка надає структурі дієслівного характеру й актуалізує різні додаткові семи процесності – *каузативність*, *інхоативність*, *семельфактивність* тощо[7];

– групу виду AspP, вершина якої, у випадку наявності ознаки [+перфектність], зумовлює пересування внутрішнього аргументу (пацієнса) в позицію свого специфікатора (див. вище п. *в′*);

– групу vP з «неактивним» v^0, яка являє собою фазу деривації, що зумовлює необхідність подальшого переміщення пацієнса на межу фази (у позицію специфікатора vP);

в) на рівні іменникової ділянки:

– «номіналізуючу» групу nP, вершина якої приписує структурний Р. в. пацієнсу в позиції специфікатора vP, тобто найближчому аргументу, яким вона *c*-командує;

– групу детермінатора DP (докладніше див. [140; 142; 143; 304]).

В. Дворжак (Прохазкова) робить висновок, що **дієслівний іменник на *-ní/-tí* та дієслово мають значний спільний фрагмент синтаксичної структури, де задаються не тільки внутрішні аргументи, але й важливі граматичні параметри, які зумовлюють їхню реалізацію** [140, с. 89–90, 108]. Субстантиви, однак, подібно до пасивних дієприкметникових конструкцій, мають у своєму розпорядженні особливу, «дефектну» вершину v^0. У термінах класичної граматики такий висновок, на наш погляд, приблизно прирівнюється до визнання таких «verb-like nouns» [140, с. 90] неособовими дієслівними формами, тим більше що фінітні ознаки дієслова, тобто час, особа тощо, приписуються, відповідно до генеративної граматики, не в межах дієслівної групи VP або vP, а на рівні речення в межах фінітної групи IP [9, с. 38; 44, с. 38–39].

Наявність v^0 у структурі чеських фраз із ДІ спростовують П. Карлік і Л. Стеглікова, керуючись, однак, традиційним тлумаченням такої вершини і

[7] Через непослідовність позначення деяких груп у працях автора символ 'ThP' (theme phrase) запозичено в П. Карліка. Семи процесності, які вводить ця група, В. Дворжак (Прохазкова) [140], посилаючись на дисертацію П. Яблонської [194], і П. Карлік [223, с. 238] трактують приблизно однаково.

рядом супутніх закономірних фактів: неможливістю керування Зн. в. залежного слова й відсутністю зовнішнього аргументу (агенса) [222, с. 112; 223, с. 239; 329, с. 80–85]. Якщо в реченні *Petr*$_{\text{Аг. / *Пац.}}$ *napomíná* (*Петр робить зауваження*), пояснює П. Карлік, інтерпретація аргументу є однозначною, оскільки він породжений безпосередньо в [Spec, vP], то двозначність фрази *Petrovo*$_{\text{Аг. / Пац.}}$ ***napomínání*** зумовлена, на його думку, тим, що аргумент *Petrovo* введено у структуру не вершиною v^0, а на рівні nP або DP. Відсутність паралелізму між конструкціями типу *Petrovo*$_{\text{Аг.}}$ ***chválení*** *Marie*$_{\text{Пац.}}$ (*похвала Марії Петром*) – *Petr*$_{\text{*Аг. / Пац.}}$ *je pochválen* (*Петра похвалили*) переконує науковців також у відсутності в ДІ «пасивного» різновиду v^0 [222, с. 110–111; 329, с. 84]. У загальних рисах їхнє бачення внутрішньої структури конструкцій із ДІ можна відтворити в такий спосіб (збережено авторську форму запису; дієслівний фрагмент виділено напівжирним):

DP > nP > '-*n*/-*t*'P > **AspP > ThP >** $\sqrt{}$**P**

Вершину, яка озвучується морфемою *-n/-t* (за відсутності авторського, надано умовне позначення), П. Карлік асоціює не з v^0, а з іменниковою вершиною, в якій присутня ознака роду, на що, за його переконанням, вказують споріднені ДІ утворення і пасивні дієприкметникові форми: *za-chyc-e-**n**-í* (*підхоплення, перехоплення*) – *záchyt-**n**-ý* (*захватний*), *za-chyc-e-**n**-ý dopis* (*перехоплений лист*), *za-chyc-e-**n**-á zpráva* (*перехоплене повідомлення*). Згодом ознака роду, з огляду на неінтерпретованість, перевіряється шляхом приєднання іменникової вершини з ознакою [+сер. рід] (озвуч. *-í*) [222, с. 111; 329, с. 102].

Не менш важливо зазначити, що, за концепцією П. Карліка й Л. Стеглікової, у дієслівному фрагменті структури ДІ також не породжується пацієнс. На думку авторів, аргументи GenP, як і PossP, див. аналог. ***napomínání*** *Petra*$_{\text{Аг. / Пац.}}$, вводяться у структуру іменниковими вершинами, а тому не пов’язані з жодною тета-роллю; у типових іменникових конструкціях, напр. *Petrovo auto* (*автомобіль Петра*), *letadlo prezidenta*

(*літак президента*), вони загалом інтерпретуються як «посесор» (далі – Пос.; власник) [222, с. 112]. Їх інтерпретація залежить від смислу компонентів фрази: *zpěv ptákůАг.* (*спів птахів*), ***střílení*** *vojákůАг. / Пац.* (*стріляння солдат*), *obraz Karla GottaАг. / Пац. / Пос.* (*картина Карела Ґотта*) [329, с. 87], а в таких випадках, як *PetrovoАг.* ***napomínání*** *PavlaПац.* (*зауваження Петра Павлу*) або *PetrovoПац.* ***napomínání*** *PavlemАг.* (*зауваження Павла Петру*), вона відбувається на основі UTAH [44, с. 61; 222, с. 112].

Л. Стеглікова на цій підставі робить висновок, що **чеські фрази з ДІ не мають дієслівної аргументної структури на синтаксичному рівні, але найчастіше виглядають як конструкції, які нібито мають аргументи *агенс* і *пацієнс***. Віднесення дієслівного іменника до *mixed category* авторка вважає недостатньо коректним [329, с. 85–90].

Отже, дослідження щодо породження фраз із ДІ в розподіленій морфології залишає багато відкритих питань, що, у принципі, визнають і самі богемісти. Жодна із двох полярних концепцій субстантивів, звертає увагу П. Карлік, тобто як структур, що містять або не містять містять v^0 (vP), не може пояснити всіх особливостей їхнього синтаксичного функціонування [222, с. 115].

Одним із відкритих є питання про реалізацію агенса, факультативність якого при дієслівному іменнику саме і дає підставу М. Докулілу, М. Єлінеку й Г. Кржижковій констатувати абстрагованість позначуваної ним дії від носія. У генеративній граматиці ж часом обґрунтовується зворотне, починаючи від суперечливих свідчень В. Дворжак (Прохазкової) [304] (див. також п. *ж*) і закінчуючи аргументацією Д. Грона: агенс, згідно з останнім, виступає в межах іменникової фрази з ДІ обов’язковим, справжнім синтаксично активним аргументом, але присутнім найчастіше імпліцитно, у прихованій формі [184, с. 111–112]. Д. Грон приписує йому статус *порожньої категорії* – 'великого PRO' (фонологічно пустого підмета інфінітивного звороту [9, с. 42]), спираючись на такі факти:

• зв’язування анафóрів: *neustálé* PRO_i ***vychvalování*** *sama* $sebe_i$ (*безперервне розхвалювання самого себе*), тобто анафóр *sebe* зв’язаний певним прихованим антецедентом, який, відповідно до *принципу А* Теорії зв’язування [44], має бути агенсом;

• вживання в депіктивних конструкціях з прикметниками, які виражають додаткову предикативність: ***Běhání*** *té dívky nahé…* (*бігання цієї дівчини голою* – з матеріально вираженим агенсом) – PRO ***běhání*** *nahý pobuřuje veřejnost* (*Бігання голим обурює громадськість*);

• паралелізм до дієслівних конструкцій у плані керування: *Lékař* mu_i *doporučil* $PRO_{i/*k}$ *pravidelně pít plzeňské pivo* (*Лікар порекомендував йому регулярно пити пльзенське пиво*) – *Lékař* mu_i *doporučil* $PRO_{i/*k}$ *pravidelné* ***pití*** *plzeňského piva* [184, с. 112–118].

Щодо іменникових фраз на базі ВІД, то процес їхньої деривації для П. Карліка, Л. Стеглікової та В. Дворжак (Прохазкової) є відносно прозорим: структура √P поєднується з вершиною n^0 безпосередньо, тому «дієслівність» ВІД задається виключно лексично – акціональною семантикою кореня. Пор. відповідну схему: DP > nP > **√P** [141; 223, с. 240–243; 329, с. 77–80]. Відсутність дієслівних ознак у структурі таких фраз, наголошує В. Дворжак (Прохазкова), зумовлює варіативність вираження при ВІД аргументів, пор.: *Návštěva babičky* / *Návštěva u babičky se protáhla* (*Відвідування бабусі затягнулося*), але ***Navštívení*** *babičky* / ***Navštívení*** *u babičky se potáhlo* (також див. вище п. *a'*) [141; 223, с. 243–244]. Схожу внутрішню структуру, на думку авторки, мають опредметнені ДІ зі значенням результату дії, напр. *Na nástěnce viselo* ***oznámení*** *výsledků přespolního běhu* (*На настінному стенді висіло оголошення про результати кросу*) [141].

Генеративна граматика, безперечно, відіграла важливу роль у становленні альтернативних поглядів на мовну природу і статус субстантивів на *-ní/-tí* в колі віддієслівних іменників зі значенням дії. Синтаксичний підхід до проблеми дозволив розкрити той недоступний для традиційної лінгвістики комплекс властивостей дієслівного іменника, який свідчить про його

дієслівну граматичну природу й суто «поверховий» характер іменникових флективних ознак. Якщо синонімічні віддієслівні іменники дії генеративна граматика характеризує як словникові, автосемантичні, «синтаксично інертні» одиниці, то субстантиви на *-ní/-tí* в рамках цієї науки не є одиницями словника, бо вони виникають безпосередньо під час деривації синтаксичних структур, що мають більше дієслівний, аніж іменниковий характер.

Проблематика дієслівного іменника в руслі ідей генеративної граматики окреслена нами в найзагальніших рисах. Вивчення цього контамінанта постійно триває, збагачуючись різноманітними концепціями, відкриттям нових фактів, переглядом трактувань традиційної богемістики. Див., зокрема, гіпотези Д. Грона і Л. Стеглікової про деривацію чеських зворотних ДІ [185; 329, с. 105–134]; корпусні дослідження В. Коларжової ад'юнктів InstrP при ДІ, вмотивованих неперехідними дієсловами [229], субстантивів з двома GenP [230]; теорію В. Дворжак (Прохазкової) про пропущення аргументів у іменникових фразах з ДІ [140]. В останні десятиліття в руслі генеративної граматики активно вивчаються також споріднені форми на **-ньје/-тьје* в польській [106; 254; 310; 314], російській [50], болгарській та македонській [119; 326] мовах.

1.5. Номіналізації з дієслівним іменником у комунікативно-стилістичному аспекті

Увага приділяється концепціям чеського дієслівного іменника, які сформульовані в рамках теорій, що стоять, можна сказати, на межі традиційної лінгвістики й генеративізму. З останнім їх поєднує тільки об'єкт вивчення – іменникові фрази, які формуються ДІ, – і такі базові поняття, як *глибинна / поверхнева структури*, *трансформація*, *актанти* (*аргументи*), деякі з яких, утім, певною мірою переосмислені. Прихильники цих теорій теж досліджують процес номіналізації, але при цьому не ставлять за мету пояснити подібність предикатно-аргументної структури іменникової фрази та

синонімічної дієслівної; у полі їхнього зору – зміна комунікативно-стилістичної перспективи речення, яке зазнає номіналізаційної трансформації.

Такі розвідки, разом з тим, використовують дещо відмінне розуміння трансформаційних відношень між дієслівною та іменниковою конструкціями, яке ґрунтується на принципах іншої генеративістської теорії – **генеративної семантики**, що відкололася від теорії породжувальних граматик Н. Хомського в 1960-х рр.

1.5.1. Генеративна семантика. «Функціональний генеративний опис». Засновники теорії генеративної семантики, зокрема Дж. МакКолі, Дж. Лакофф, Дж. Росс, Ч. Філлмор, запропонували іншу модель породжувальної граматики, де роль генеративного модуля, на відміну від «стандартної теорії» Н. Хомського, покладалася саме на семантичний компонент. Функція генеративного модуля полягає в тому, щоб задавати необмежену кількість *семантичних представлень* (глибинних логіко-смислових моделей речень), які, потрапляючи на вхід трансформаційного компонента, перетворюються на *поверхнево-синтаксичні представлення* (конкретні речення) за допомогою системи правил – додавання, перестановки, пропуску, а також підставлення конкретних лексем у вузли згенерованого «семантичного запису» (докладніше див. [40, с. 292–295] та [49, с. 5–32]).

У богемістиці такі погляди слугували основою «Функціонального генеративного опису» (Funkční generativní popis; далі – FGP) П. Сгалла – теорії «формального опису системи мови як цілого, що використовує валентнісний синтаксис» [323; 324; 406]. FGP складається з таких самих компонентів: породжувального модуля, що генерує «семантичні записи» речень на глибинному (тектограматичному) рівні репрезентації висловлювання (Tektogramatická rovina; далі – TR), і серії «перевідних» модулів-автоматів (automatů), що забезпечують аж до поверхневого

(фонетичного) рівня репрезентації поетапне наповнення цих записів мовним матеріалом (докладніше див. [293; 324]).

Питання номіналізації в системі понять FGP активно розробляються богемістами Я. Паневовою [293], В. Коларжовою [231; 232], В. Ржезнічковою [317], які досліджують переважно аргументну структуру акціональних субстантивів; деякі зауваження є у працях, власне, і П. Сґалла [324]. Дієслівні й номіналізовані конструкції, напр. *Karel odešel, když začala přednáška – Karel odešel po začátku přednášky* (*Карел вийшов, коли розпочалася доповідь – Карел вийшов на початку доповіді*) або *Redakce navrhla autorovi, aby napsal recenzi. – Redakce navrhla autorovi* ***napsání*** *recenze* (*Редакція запропонувала авторові, щоб він написав рецензію – Редакція запропонувала авторові написання рецензії*), автори вважають представниками одного семантичного запису на TR, зводячи, таким чином, однокореневі одиниці *začít* / *začátek* і *napsat* / *napsání* до одних і тих самих одиниць – «семогліфів», «семантем» 'začít' і 'napsat' відповідно [293, с. 133–134; 324, с. 461]. Причому вибір між тією чи іншою конструкцією здійснюється під час переходу з TR на рівень «членів речення» (Větně členská rovina; далі – VČR), а безпосередньо заміна форми дієслова на акціональний субстантив – при переході з VČR на «морфологічний» рівень (Morfematická rovina; далі – MR) [293, с. 123–128; 324]. Таке розуміння номіналізації істотно відрізняється від концепції та принципів дослідження цього явища в генеративній граматиці.

По-перше, розробники FGP вивчають іменникові фрази не ізольовано, а у складі конкретних синтаксичних структур: номіналізації трактуються як засоби *депредикації*, оскільки вони реорганізують складне речення у просте ускладнене. Причому термін *номіналізація* поширюється на фрази не тільки з ДІ / ВІД, але й з інфінітивом, дієприкметниковими формами, іменниками на позначення особи діяча, деад'єктивними іменниками на *-ost* типу *přísnost* (*суворість*) [293, с. 124].

По-друге, втрачають актуальність диференціація ДІ – ВІД і дослідження їхньої гібридної природи [40, с. 296–297]. У моделі генеративної

граматики Н. Хомського часів «розширеної стандартної теорії», як ми пам'ятаємо, чітко обмежувався вибір засобів трансформації, у результаті чого, зокрема, трансформами дієслова могли бути лише ті субстантиви, які пов'язані з ним регулярністю утворення і низкою спільних морфолого-синтаксичних властивостей. Коли ж на вхід трансформаційного компонента граматики був поставлений вільний від «формальних пут» семантичний запис, такі обмеження було знято [3, с. 20]. Так, наприклад, конструкції з обома типами чеських субстантивів однаково зараховуються до трансформів Я. Паневовою, яка, не вбачаючи суттєвих відмінностей між ДІ й ВІД, а також відмічаючи невиразність видових значень у перших, просто вважає їх дублетами: *Při volbě* / ***volení*** *nehrály roli jeho pracovní schopnosti* (*Під час вибору його трудові здібності значення не мали*) [293, с. 142–143].

По-третє, операцією *трансформації* пов'язуються глибинний семантичний запис і дві його поверхневі реалізації – дієслівна й іменникова конструкції, тоді як відношення між останніми підводяться під поняття **парафрази** (чеськ. *parafráze, parafrázování*), що означає вираження «того ж самого змісту іншим способом» [103, с. 126–127]. Наявний в основі парафрази критерій – семантико-змістова ідентичність структур на шкоду формі – зумовив достатньо вільне трактування меж парафразування в лінгвістичних теоріях, які засновуються на принципах генеративної семантики. Пор. приклади парафраз у Ю. Апресяна й Ч. Філлмора: *Цим не можна нехтувати – З цим необхідно рахуватися*, англ. *The car broke the window with its fender* (*Автомобіль розбив вітрину своїм крилом*) – *The car's fender broke the window* (*Крило автомобіля розбило вітрину*) [3, с. 324; 72, с. 402]. Тому теоретики FGP уводять додатковий формальний критерій встановлення парафрастичних відношень – тотожність у відповідних синтаксичних структурах набору лексем (повнозначних слів). При цьому закономірно допускається взаємозаміна між дієсловом і однокореневим акціональним субстантивом як організаційними елементами дієслівної та номіналізованої конструкцій, а також деякі супровідні розбіжності: а) заміна

придієслівного прислівника способу дії на відповідний прикметник, пор. *náhle přijít* (*раптово прийти*) – *náhlý příchod* (*раптовий прихід*); б) заміна іменника, який виражає агенс, на відповідний присвійний прикметник: *Alena se chová jako…* (*Альона поводиться як…*) – *Alenino* ***chování*** *jako…* (*поводження Альони як…*); в) факультативність поверхневого вираження агенса, який, проте, завжди відображається на TR, пор. *Starší sestry nejmladší sestře* [*hned po* ***narození*** *<nejmladší sestry>*] *začaly říkat Babe* (*Старші сестри одразу ж після народження наймолодшої сестри почали називати її Бейб*) [293, с. 26, 127; 324, с. 463–464].

Подібна концепція відношень між дієслівними й номіналізованими конструкціями, які називаються парафрастичними або, за традицією, трансформаційними, простежується в багатьох «негенеративістських» працях богемістів, які торкаються проблематики акціональних субстантивів – у М. Єлінека [202], Т. Ацаркіної [5], О. Улічного [357].

1.5.2. Дієслівний іменник як засіб синтаксичної конденсації. Комунікативно-стилістичний аспект функціонування дієслівного іменника й іменникових фраз порушується в рамках учення про так звану **синтаксичну конденсацію**.

Одними з перших це явище описали чеські лінгвісти В. Матезіус і Й. Вахек, але щодо англійської мови. *Комплексна конденсація*, відповідно до запропонованої термінології, трактується авторами як укорінена в англійському синтаксисі тенденція позначати в межах складного речення певні масиви інформації, які в чеській мові зазвичай виражаються підрядними реченнями, за допомогою непредикативних конструкцій з вербоїдами – інфінітивом, дієприкметниками, герундієм, пор.: *Happening at war time, this thing would be a real disaster – Kdyby se tato věc stala za války, byla by to úplná pohroma* (*Якби це відбувалося під час війни, то було б повною катастрофою*); *But the old sheep-dog, not looking up, waggled past, flinging out his legs from side to side – Ale starý ovčácký pes se po ní ani neohlédl, plouhal se*

dál a motal nohama sem tam (*Але старий пес-вівчарка, не підводячи очей, прошкандибав повз, кульгаючи лапами туди-сюди*) [264, с. 146; 360, с. 65]. Результатом подібної організації речення, уточнює Й. Вахек, є «компактність», «щільна скріпленість його елементів»; речення розглядається як єдине ціле, в якому всі його складові розташовані навколо одного предикативного центру [360, с. 64]. «Сконденсований» характер речень, відповідно, у дослідників зведено до рангу типологічної риси англійської мови.

Богеміст М. Єлінек у своїх численних працях доводить, що аналізоване явище – «вживання іменникової конструкції... в реченні для уникнення необхідності використовувати підрядне» – не чуже для чеської мови також. На відміну від концепції В. Матезіуса і Й. Вахека, у автора воно іменується *синтаксичною конденсацією* і визначається як риса наукового стилю мовлення, напр. *[Leibniz] spatřuje ve své kritice nedostatků senzualistické teorie abstrakce příležitost ke* ***zdůvodnění*** *svého typu nativismu… – …příležitost, aby zdůvodnil…* (*Лейбніц вбачає у своїй критиці недоліків сенсуалістичної теорії абстракції можливість обґрунтування власного типу нативізму*) [208, с. 73]. Як і у зворотах з вербоїдами, в іменникових фразах на базі ДІ / ВІД, за свідченням М. Єлінека, присутня прихована, додаткова предикативність, що забезпечує можливість трансформації в підрядне речення [202, с. 390]. Однак відносити їх до розряду типових напівпредикативних конструкцій, якими виступають звороти з дієприкметником, інфінітивом, дієприслівником, у чеському мовознавстві не прийнято [262; 357]. О. Улічний, наприклад, мотивує це тіснішої спаяністю з «головним» предикативним центром; проблемністю трансформації в деяких випадках; нефункціональним характером у субстантивів категорій числа, роду й відмінка, на відміну, наприклад, від дієприкметників [357]. У концепції М. Єлінека іменники дії теж складають окрему від неособових дієслівних форм групу «конденсаторів» [202].

У комунікативному плані використання конденсаторів підвищує інформативний потенціал висловлювання за рахунок приховування, відсунення на другий план інформації, несуттєвої з погляду мовця. Так, у реченні *Především větší* ***otvírání*** *úst při zpěvu než při běžné mluvě je nutné pro větší* ***uvolnění*** *rezonančních dutin a citelnější účast dutiny nosní* (*У першу чергу більше розкривання рота при співі, ніж при звичайному говорінні, потрібне для більшого звільнення резонаторних порожнин і більш відчутної участі порожнини носа*), відзначає М. Єлінек, вживання іменникових фраз позбавляє необхідності зазначати час тривання, а також виконавців дій *otvírání*, *zpěv*, *mluva*, що очевидно передбачено контекстом (пор. *...to, že více otvíráme ústa…*; *jestliže / když zpíváme…*; *jestliže / když běžně mluvíme*) [209, с. 72–73]. Номіналізована конструкція, тим самим, є менш інформативною, ніж дієслівна, але втрачені елементи змісту, уточнює автор, певною мірою заповнюються в контексті. Обидві структури все одно є змістово рівнозначними, що, власне, й забезпечує можливість їхньої взаємної трансформації [202, с. 392]. Досить точне, у зв'язку з цим, визначення мети такої «реорганізації» речення знаходимо в М. Докуліла – «потреба нового розподілу лексичних значень серед членів речення» [125, с. 261].

У працях М. Єлінека й посібниках зі стилістики чеської мови [187] зазначено й інші переваги номіналізації / синтаксичної конденсації:

1) більша мобільність, гнучкість, операторність іменникових фраз для реалізації комунікативної перспективи висловлювання: так, у реченні *K jeho* ***překvapení*** *byl návrh jednomyslně přijat* (*На його подив проект було одноголосно прийнято*) неконденсований еквівалент фрази з ДІ (*takže ho to překvapilo* або *takže byl překvapen*) обов'язково перебував би в постпозиції щодо головного предикативного центру, що не відповідало б актуальному членуванню речення [202, с. 393];

2) звільнення речення від баласту слів, нагромадження підрядними: наприклад, неконденсований варіант речення *Vzniká tu velmi vážné nebezpečí* ***zkreslování*** *objektivní pravdy sugestivním působením na svědky,*

strany nebo obviněné (*Тут виникає серйозна небезпека перекручення об'єктивної правди за допомогою сугестивного впливу на свідків, сторони або обвинувачених*) був би стилістично недосконалим через повторення сполучника 'že', який вводив би два підрядних, пор.: *...nebezpečí, **že** se objektivní pravda zkresluje tím, **že** se sugestivně působí…* [187, с. 180–181; 209, с. 73].

Паралельно дослідники відзначають і негативні наслідки такої «синтаксичної компресії»: кумуляція максимального обсягу інформації в межах простого речення приводить до його змістового перенасичення, що, у свою чергу, значно ускладнює сприйняття читачами, наприклад, наукових текстів [113, с. 205–209].

1.5.3. «Війна на винищення» як лейтмотив дискусії щодо стилістичного функціонування дієслівного іменника. Незважаючи на вигідність іменникових фраз із ДІ, поширення цього типу конденсації вже понад століття перебуває під суворим контролем з боку мовознавців-пуристів, стилістів, рецензентів, фахівців із культури чеської мови, які методично продовжують спроби якщо не повністю викоренити, то максимально обмежити вживання «ДІ-номіналізацій».

Таку «війну» [195] було розпочато у другій половині XIX в. – період активного провадження нормалізації та кодифікації чеської літературної мови – чеськими пуристами, зокрема К. Кампеліком [216], Я. Явуреком [198], М. Гатталою [170], Ф. Бачковським [84], Ф. Бартошем [88], авторами триразового видання «Brus jazyka českého» [98; 99] (чеськ. *brus* «огрануванння, шліфування»). У руслі ідей про очищення рідної мови від запозичень вони вказували на чужинність конструкцій з «абстрактними» іменниками на *-ání/-ení/-tí*, що масово поширилися в наукових текстах, публіцистиці, ділових документах під впливом, як стверджувалося, німецької мови [98, с. 70; 170, с. 273; 216]. Таке мовлення пуристи називали сухим, кепським, алогічним, незрозумілим народу й таким, що суперечить духу

ческої мови, яка використовує для вираження дій форми дієслова [88, с. 112; 98, с. 70; 216, с. 44]. К. Кампелік писав: «Пам’ятайте, наше дієслово є великим словом. Міць і туманність німецької мови виявляється в головному слові – hauptwort; сила, приємність, чіткість, милозвучність, розбірливість нашої слов’янської мови полягає в дієслові» (переклад цитати наш – А. С.) [216, с. 67]. Ситуація, до того ж, погіршувалася бідністю в чеських ДІ словозмінної парадигми, що у випадку їх нагромадження робило висловлювання «загадками-ребусами»: ***Zapravení vydání*** *v* ***podniknutí****...* (*Покриття видачі у скоєнні…*) [216, с. 5, 44].

З цієї причини пуристи закликали не зловживати дієслівними іменниками та з міркувань чіткості, зрозумілості замінювати їх на дієслова, підрядні речення, інфінітиви, дієприкметникові форми або, нарешті, однокореневі «коротші» ВІД з помітною парадигмою відмінювання, напр.: ***Nalepování*** *ohlášení se zde zapovídá* (*Наклеювання оголошень тут забороняється*) → *Nalepovati ohlášení se zde zapovídá* (*Наклеювати оголошення тут забороняється*); *Vypravoval o* ***šíření se*** *vzdělanosti* (*Він розповідав про поширення письменності*) → *Vypravoval, jak se šíří vzdělanost* (*Він розповідав про те, як поширюється письменність*); *trvalé* ***měnění*** → *stálá změna* (*тривала зміна*) [88, с. 112–114; 98, с. 70–73; 99, с. 77–80]. Певною мірою виправданим вважалося вживання ДІ в мові науки та в деяких інших окремих випадках (докладніше див. [98, с. 71]).

У XX ст. така практика щодо ДІ та відповідних номіналізованих конструкцій як «однієї з найболісніших ран на тілі… чеської мови» (переклад цитати наш – А. С.) [373, с. 25] була продовжена новим поколінням пуристів – Ї. Галлером [165–167], А. Оправілом [285], А. Їраком [121], Й. Бечкою [89–91], П. Зенклом [373]. Водночас зі спадом хвилі пуризму серед богемістів все більше наростає переконання про помилковість мовної політики «брусичів», а саме про упередженість до субстантивів на *-ní/-tí*, недооцінку виражальних потреб рідної мови. Так, противники «нелюдського винищення» дієслівного іменника на чолі з Я. Ґебауером [157, с. 402], Й. Брамборою [96], Р. Гавелом

[171] вказували на наявність ДІ у старочеських пам'ятках, які не зазнали впливу німецької мови; штучність і нечеський характер деяких нав'язаних пуристами «замінників» ДІ, зокрема ВІД типів *údržba* (*догляд*, *утримання в порядку*), *výuka* (*навчання*), *oslov* (*звернення*); вигідність ДІ, здатних передавати видові значення й позначати дії в «чистому вигляді» [96; 300].

Незважаючи на певну «реабілітацію» дієслівного іменника приблизно від середини XX ст. [96; 372], визнання його як книжного, але, при цьому, невід'ємного виражального засобу чеської мови, дискусія з приводу стилістичного функціонування номіналізованих фраз у богемістиці аж ніяк не закінчилася, а просто перейшла в більш легку форму і триває навіть донині. Закликаючи «писати чеською» [345], стилісти як і раніше не припиняють висловлювати стурбованість фактом значного їх поширення в писемних стилях, особливо в останні десятиліття внаслідок вступу Чеської Республіки до Євросоюзу і появи таких мовних феноменів, як «Euročeština» [179] та «Czenglish» [83]. Навіть лише на сторінках лінгвістичного журналу «Naše řeč» (*Наша мова*) за останні сто років про конструкції з ДІ наявно безліч згадок, причому як у рамках окремих статей, так і в нотатках з культури мови або рецензіях.

Відповідно до зауважень В. Ертла, К. Ріхтера, Я. Сироваткової, Ф. Вахали, Е. Дворжака, Й. Філіпця, Ф. Штіхи, М. Чехової, О. Екснера та багатьох інших дослідників, іменникові конструкції з ДІ міцно закріпилися в таких стилях, як:

- *науковий*: у мові словників [173, с. 78], теоретичних праць [279, с. 46–47; 241, с. 282], підручників і практичних посібників [165, с. 53, 55; 166, с. 229; 274, с. 182], студентських дипломних робіт [83, с. 89–90];
- *офіційно-діловий*: у мові офіційної кореспонденції [371], перекладних документів установ Євросоюзу [179, с. 120–121; 180]; у судовій [342, с. 74], військовій [297, с. 136], торговельній [373, с. 23–28] та іншій адміністративній документації [110, с. 4–5; 147, с. 92, 97; 226; 285, с. 99–102; 291; 358]; у тексті конституції [94, с. 256–258];

- *публіцистичний*: у мові журналів і газет [108, с. 225; 215, с. 239; 256, с. 59; 311, с. 172; 359, с. 301–303; 376, с. 299–300; 380, с. 125; 334, с. 64; 186, с. 261; 95, с. 117], новинних радіоефірів і телепередач [139, с. 18–19; 150, с. 17; 319, с. 45].

На підставі свідчень стилістів-рецензентів, зокрема В. Мостецького [273, с. 120], Л. Друбека [133, с. 177], О. Сґалла [322, с. 113], К. Годури [178, с. 18], Ї. Галлера [167, с. 254], А. Долежала [128, с. 281], Й. Малого [260, с. 142], про зловживання конструкціями з ДІ в текстах чеських романів і новел (зокрема перекладних) можна зробити висновок, що тенденція до синтаксичної конденсації висловлювання засобами «ДІ-номіналізацій» проникає також у стиль *художній*, хоча мова белетристики – жива, легка, вільна й мелодійна – всіляко цьому опирається [90, с. 103–107]. Доречними щодо цього є зауваження В. Кржистека про численність фраз із дієслівними іменниками в мові жанру *есе*, який перебуває на межі між белетристикою і науковою літературою [244, с. 173–175]; активним використанням субстантивів на *-ní/-tí* відзначається поетичний стиль О. Бржезіни, характерний для імпресіоністської поезії межі XIX–XX ст. [151, с. 8; 165, с. 47].

Наведені факти, на наш погляд, свідчать про марність зусиль пуристів та їхніх послідовників штучно скорегувати розвиток чеської мови у напрямку позбавлення дієслівного іменника статусу синтаксичного конденсатора.

Висновки до розділу 1

Чеський дієслівний іменник являє собою «граматичний гібрид» дієслівно-іменникового типу, близький за подвійністю мовної природи до слов’янських дієприкметників. На відміну від останніх співвідношення диференціальних частиномовних ознак у дієслівного іменника є нерівномірним: іменниковим флективним ознакам, що проявляються в повній мірі, тим самим ставлячи його в один ряд із типовими іменниками, протистоїть фактично єдина дієслівна ознака – категорія виду.

Гібридність чеського дієслівного іменника вже більше трьохсот років породжує численні дискусії, що стосуються його мовного статусу, лексичної семантики, структурних і граматичних властивостей. Ставиться під сумнів також здатність субстантивів на *-ní/-tí* послідовно передавати дієслівний вид. У сучасній богемістиці у вивченні дієслівного іменника виділяються два напрями, які протиставляються не тільки у плані трактування його мовного статусу, але й щодо загальної проблематики, теоретичної платформи, підходів, методології аналізу.

Традиційний напрям, що базується на принципах класичної лінгвістичної теорії, вивчає дієслівний іменник щодо його внутрішньої структури: морфемного складу й характеру словотворення, набору граматичних категорій, лексичної семантики. В оцінці мовного статусу дієслівного іменника представники цього напряму спираються передусім на його іменникові флективні властивості, вираження категорій роду, числа, відмінка, а також наявність конкретно-предметних значень, що, на думку Г. Кржижкової, М. Єлінека, М. Докуліла, неодмінно свідчить про належність до лексико-граматичному класу іменників. Такі ж ознаки, як зворотність і вид, на думку дослідників, не характеризують дієслівний іменник як частину мови, а є пов’язаними виключно з його віддієслівним походженням. Вони, крім того, виявляються в субстантивів непослідовно: зворотність носить опціональний характер, а видова семантика, як стверджують Г. Кржижкова, Т. Ацаркіна, В. Васильєва, виражається нерегулярно або підлягає переосмисленню. У новітніх граматиках чеської мови акціональні субстантиви на *-ní/-tí* описуються, відповідно, в розділі «Словотвір іменників» серед інших синонімічних віддієслівних утворень як найбільш продуктивний тип іменників дії.

У рамках *генеративістського* напряму, який ґрунтується на принципах та ідеях генеративної граматики, досліджується «зовнішня», синтаксична сторона функціонування дієслівного іменника. Об’єктом розвідок є сконструйовані на його базі іменникові фрази, синонімічні реченню, а

предметом – характер вираження в межах таких фраз дієслівних аргументів (актантів). Відзначаючи факт їхньої системної реалізації в іменникових фразах, В. Дворжак (Прохазкова), П. Карлік, Л. Веселовська та Д. Грон тлумачать дієслівний іменник як продукт перетворення (трансформації) базових дієслівних структур, тобто як своєрідне «трансформоване», «глибинне» дієслово, іменникові ознаки якого мають суто «поверховий» характер і набуваються у процесі трансформації. Виникнення акціональних субстантивів на *-ní/-tí* в чеській мові генеративісти пов'язують безпосередньо з деривацією синтаксичних конструкцій, ототожнюючи їх, тим самим, зі словозмінними формами дієслова, тоді як «синтаксично інертні» імена дії інших словотвірних типів ототожнюються зі словниковими одиницями, побудованими за правилами словотвору. Такі погляди, безперечно, є альтернативою положенням класичної чеської граматики.

Цікавить богемістів також комунікативно-стилістичний аспект трансформування дієслівної конструкції в номіналізовану. Фрази з дієслівним іменником, за твердженням М. Єлінека, слугують засобом так званої *синтаксичної конденсації*, що передбачає «згущення», «компресію» тексту, зокрема за рахунок вираження складного судження в межах простого речення. Внаслідок такого перетворення, що відбувається без порушення змістової та предикатно-аргументної структури вихідної конструкції, підвищується інформативний потенціал висловлювання шляхом приховування, відсунення на другий план інформації, несуттєвої з погляду мовця. Номіналізовані конструкції дуже поширені в книжних стилях, однак їх розповсюдження суворо контролюється з боку пуристів та стилістів, які вважають подібні структури нечеськими й такими, що суперечать «духу» чеської мови.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИДУ ДІЄСЛІВНОГО ІМЕННИКА

2.1. Поняття виду як досліджуваної категорії у структурі чеського дієслівного іменника

Труднощі у встановленні видової співвідносності форм чеського дієслівного іменника та наявні в богемістиці розбіжності зумовлено не тільки об'єктивними причинами. Крім того, що об'єктом аналізу виступає потенційний контамінант, який поєднує ознаки діаметрально протилежних частин мови, поточне дослідження ускладнюється неупорядкованістю методологічних принципів, недостатньою обґрунтованістю використовуваної при цьому теоретичної платформи, а також різним розумінням сутності категорії, досліджуваної в субстантивів. Ми переконані, що вивчення здатності дієслівних іменників до передачі виду не обмежується врахуванням характеру їх словотворення або відповідності видової форми аспектуальній семантиці контексту; це дослідження є значно глибшим, нерозривно пов'язаним абсолютно з усіма сторонами мовного функціонування ДІ, включно з лексичною семантикою і навіть із синтаксичними властивостями.

Першою серйозною перешкодою на шляху до вирішення окресленої проблеми є неоднозначність у тлумаченні богемістами суті дієслівного виду.

Крім звичних пар на зразок *rozlévání* (*розливання*) – *rozlití* (*розлиття*) (*rozlévat – rozlít*) протиставлення форм чеських дієслівних іменників за видом нерідко ілюструється у вигляді три- або навіть чотиричленних рядів; пор. приклади, які наводяться в академічній граматиці 1980-х рр. і наукових працях Й. Бечки: *krýti*, *pokrýti*, *pokrývati* (*крити*, *покрити*, *покривати*) → *krytí*, *pokrytí*, *pokrývání* [89, с. 232]; *metení* / *vymetení* / *vymetání* / *vymetávání* (*метіння*, *вимітання*) [268, с. 136]. Подібні пояснення знаходимо також у Ф. Травнічека і В. Шмілауера, які для найменування видів використовують

такі терміни: ***недоконаний*** – *dělení* (*ділення, розподілення*), *divení* (*дивування*); ***доконаний*** – *udělení* (*надання, приділення, нагородження*), *udivení* (*здивування*); ***тривалий*** (trvací) – *nesení* (*несення, носіння*), *bádání* (*дослідження*); ***багатократний*** (opětovací) – *nošení* (*ношення*), *kýchání* (*чхання*); ***однократний*** (okamžitý) – *hození* (*кидок, викид*) [340, с. 66; 351, с. 1404]. Таке змішування видових значень із семантикою способів дієслівної дії в богемістиці середини XX ст. є цілком закономірним, з огляду на гарячу дискусію у цей період навколо поняття про вид та, зокрема, статус категорії *багатократності* (*неактуальності*) дії, виразником якої є марковані багатократні дієслова на *-áva-/-íva-*, утворювані з помітною регулярністю від безпрефіксних дієслів недоконаного виду: *psát* (*писати*), *chválit* (*хвалити*) → *psávat* (*часто / багато разів писати*), *chválívat* (*часто / багато разів хвалити*) [29, с. 273–279; 78]. Так, семантика *кількості дії*, тобто тривалість, багатократність, повторюваність, однократність, зводиться в ранг *видової* у Ф. Травнічека [351], а Ф. Копечний, аналізуючи кореляції типу *psát – napsat* і *psát – psávat*, говорить у такому випадку про «третю видову форму» [237, с. 5, 19].

Дуже суперечливими є результати дослідження виду чеського ДІ в генеративній граматиці, що займається побудовою синтаксичних моделей цієї категорії (докладніше див. [44, с. 250–278]). Видове значення генеративісти розглядають як вершину функціональної проекції AspP, яка детермінує в породжуваній синтаксичній конструкції вираження аргументів та озвучується різними «видотвірними» афіксами [140; 223; 304]. За концепцією В. Дворжак (Прохазкової), як ми пам’ятаємо, вершина Asp зі значенням [+Перфектність] зумовлює пересування внутрішнього аргументу в позицію [Spec, AspP], що, тим самим, пояснює обов’язкову наявність при перфективах пацієнса в GenP: ***Zničení*** *(*městečka*$_{\text{Пац.}}$) *trvalo asi hodinu* (*Знищення містечка тривало близько години*) [304, с. 46]. Причому у своїх ранніх працях авторка констатувала наявність AspP і у фразах з опредметненими ДІ, які також містять видові морфеми і можуть мати при

собі аргументи: *Na nástěnce viselo* ***popsání*** *cesty* (*На настінному стенді висів опис шляху*) [304, с. 53–54, 112–113]. П. Карлік же в руслі подібних ідей приписує видові значення (вершини Asp_1 і Asp_2) певним типам віддієслівних іменників дії, відзначаючи, однак, їхній суто ***лексичний*** характер, напр.: *stavba* (*будівництво, будування*) – *dostavba* (*добудова*) – *zástavba* (*забудова*) [223, с. 241–243].

Визначення сутності дієслівного виду є, як відомо, проблемою загальнослов'янською, яка за останні сто років висвітлювалася у працях О. Бондарка [11], А. Загнітка [26], Ю. Маслова [42], В. Смєха [335], Г. Ґалтона [156], О. Петрухіної [51; 52], Ф. Копечного [237], І. Нємеця [278], К. Свободи [332], Л. Веселого [362; 363] і багатьох інших науковців. Інтерес до слов'янських видів підкріплюється великою кількістю суперечливих концепцій і трактувань, які залишають без вирішення буквально всі аспекти функціонування цієї категорії. Основними дискусійними питаннями є такі:

- статус категорії: граматична чи лексико-граматична;
- структура, склад і засоби вираження категорії;
- семантика видового протиставлення й система значень видів.

У дисертації використовується традиційне (негенеративістське) тлумачення виду, що враховує концепції вищезазначених аспектологів, а також дані новітніх чеських граматик і мовних посібників.

Під ***дієслівним видом*** у слов'янських мовах ми розуміємо **граматичну** категорію класифікаційного типу, яка виражає характер перебігу дії щодо її (не)завершеності й засновується на бінарному протиставленні значень *доконаного* (перфективного) та *недоконаного* (імперфективного) видів [42, с. 367; 112, с. 169; 305, с. 318–319; 362]. У чеській, як і в інших слов'янських мовах, ця категорія є для дієслова обов'язковою: кожне окремо взяте дієслово або кожна вжита в контексті дієслівна форма завжди виражає значення одного з видів [11, с. 5]. Семантика ж *однократності*, *багатократності*, *повторюваності* розглядається в сучасній богемістиці в рамках окремої, лексичної категорії ***способів дієслівної дії*** [268, с. 180; 406].

Значення **доконаного виду** (далі – ДВ) визначається сукупністю взаємодоповнювальних ознак *цілісності* (*комплексності*), *обмеженості*, *завершеності*, *результативності*. Дія, позначувана дієсловом ДВ, констатується як подія, здійснений факт у його природній цілісності, тобто поза членуванням на фази [11, с. 7; 43, с. 73; 51, с. 71]. Пор.: *uvařit oběd* (*приготувати обід*), *přijít domů* (*прийти додому*), *Dočetla knihu* (*Вона дочитала книжку*), але *Včera jsme platili elektřinu* (*Учора ми платили за електрику*) [305, с. 319; 332, с. 130]. В останньому реченні дію *platit*, що відбувалася до моменту мовлення, теж, у принципі, можна охарактеризувати як завершену; проте насправді, як справедливо зазначає К. Свобода, про факт її закінчення не сказано жодного слова, а тому, власне, і вживається дієслово недоконаного виду [332, с. 130]. Семантика доконаності, відповідно, передбачає завершення дії «не тому, що пройшов певний проміжок часу, а тому, що вона була виконана, цілі було досягнуто, й не було сенсу далі її продовжувати» (переклад цитати наш – А. С.) [305, с. 319]. Важливо зазначити, що така семантика поширюється й на дієслова типу *rozběhl se* (*побіг*: закінчення початкової фази дії), *proplakala (celou noc)* (*проплакала цілу ніч*: закінчення дії, яка імплікує певну процесність), *křiknout* (*крикнути*: однократна, миттєва дія) [305, с. 319; 332, с. 129–130].

Категоріальне значення недоконаного виду (далі – НДВ) більшість аспектологів, зокрема й чеських, характеризують як безвідносне до вказаних вище ознак цілісності, завершеності, результативності. У зв’язку з цим НДВ вважається немаркованим, аспектуально неінформативним членом видової опозиції – таким собі «номінативним нулем» [38, с. 56]; семантичний потенціал дієслів недоконаного виду, за словами О. Бондарка, «визначається активним впливом лексики, контексту й мовної ситуації» і виявляється в ряді окремих значень [11, с. 14–17]. Найбільш типовим є значення *процесності*, *тривалості*, коли дія представляється у фіксований період її реалізації як процес, у динаміці її перебігу від минулого до майбутнього [11, с. 7; 51, с. 69; 332, с. 130]; див.: *Když jsem přicházel domů, začala mě bolet hlava* (*Коли я йшов*

додому, у мене почала боліти голова); *Dělníci opravují střechu* (*Робітники лагодять дах*) [52, с. 34; 332, с. 131]. У таких випадках, підкреслюють О. Петрухіна і М. Докуліл, дія може бути виражена лише дієсловом недоконаного виду, що, на їхню думку, спростовує загальноприйняту тезу про повну аспектуальну неінформативність НДВ [51, с. 69; 124, с. 95–96].

Причому для дієслів НДВ характерним є *узагальнено-фактичне* значення [11, с. 17], яке виникає в особливих, аспектуально нейтральних контекстах без конкретизації погляду мовця на характер перебігу дії. Див. окрім вищезгаданого прикладу з дієсловом *platit*: *Četl jsi tuto knihu?* (*Ти читав цю книжку?*); *Uklízelo se v tomto pokoji?* (*Цю кімнату прибирали?*). При вживанні відповідних дієслів ДВ увага мовця акцентувалася б на результаті, факті завершення *читання* та *прибирання* – на *прочитанні* та *прибранні* [51, с. 71; 265, с. 16–18; 332, с. 130–131].

Нарешті, дієслова недоконаного виду можуть позначати *повторювані, узуальні* дії (*необмежено-кратне* значення): *Vstával jsem v sedm hodin* (*Я вставав о 7 годині*); *V zimě se tu objevují i havrani* (*Взимку тут з'являються і граки*) [11, с. 16–17; 51, с. 72]. Див. також чеські дієслова НДВ, у яких така семантика маркована формально: *Před spaním chodí**va**l na procházku* (*Перед сном він зазвичай ходив на прогулянку*) [268, с. 184]. Необхідно зазначити, що в чеській мові, на відміну, наприклад, від російської або української, вона може вільно виражатися й за допомогою дієслів ДВ: *Občas se ozval výstřel* (*Інколи чувся постріл* – букв. *почувся*); *Každoročně jsme zajeli do Alp* (*Ми щороку їздили в Альпи* – букв. *заїхали*); *V neděli se vrací / vrátí do Prahy obyčejně po hlavní silnici* (*У неділю він повертається до Праги зазвичай по головному шосе*) [52, с. 34; 77, с. 294]. Паралельне вживання різновидових дієслів при збереженні одного й того самого смислу висловлювання в аспектології отримало назву ***конкуренція видів*** [11, с. 21; 43, с. 78–79; 265].

Видову систему чеської мови складають дієслова:

а) **парні** за видом, тобто ті, що мають видовий корелят з ідентичним лексичним значенням, напр. *uklízet* (*прибирати*, *приводити до ладу*) – *uklidit* (*прибрати*, *привести до ладу*), *křísit* (*оживляти*, *приводити до тями*) – *vzkřísit* (*оживити*, *привести до тями*);

б) **непарні** за видом (**одновидові**), тобто ті, що не мають видового корелята: *klečet* (*стояти на колінах*), *běžet* (*бігти*) – дієслова imperfektiva tantum; *nastřílet* (*настріляти багато*), *zakřičet* (*закричати*), *vynadívat se* (*надивитися*, *намилуватися*) – дієслова perfektiva tantum;

в) **двовидові** (зазвичай іншомовного походження), тобто здатні виражати значення недоконаного або доконаного виду залежно від контексту: *Charakterizoval jsem ji půl hodiny…* (НДВ: *Я характеризував її протягом півгодини*) – *Stručně, ale výstižně ho charakterizoval* (ДВ: *Коротко, але точно його охарактеризував*) [251, с. 281; 268, с. 183–184; 305, с. 319; 362, с. 116–123].

Чітка облігаторність категорії виду, констатована О. Бондарком, активно стимулює в чеській мові поступову втрату двовидовості в дієслів іншомовного походження шляхом утворення перфективних префіксальних корелятів: *excerpovat* (*робити / зробити виписки*) – *vyexcerpovat* (*зробити виписки*), *komplikovat* (*ускладнювати*) – *zkomplikovat* (*ускладнити*), *orientovat se* (*орієнтуватися*) – *zorientovat se* (*зорієнтуватися*) [251; 268, с. 184; 305, с. 319–320; 362, с. 121–122].

Морфологічними показниками видових значень у слов'янських мовах зазвичай вважаються префікси і суфікси дієслівних основ [268, с. 181–183; 305, с. 320]. Таке трактування не підтримує Ю. Маслов, який вважає матеріальним носієм видового значення доконаності – недоконаності дієслівну основу загалом [43, с. 84–86].

2.2. Про прийняті в богемістиці методики й підходи до дослідження видової співвідносності дієслівного іменника

Методологічний аспект проблеми наслідування дієслівними іменниками виду в чеському мовознавстві не розроблений і за винятком окремих зауважень у працях Г. Кржижкової [246, с. 138] і С. Дікі [118] спеціально не висвітлювався. Аналіз різних концепцій дає підставу виділити два теоретико-методологічні **підходи**, якими керуються лінгвісти-дослідники видової співвідносності ДІ.

Для прибічників першого підходу на чолі з Г. Балажем, Ф. Копечним, М. Єлінеком, М. Докулілом, показником наявності видових значень у акціональних субстантивів на *-ní/-tí* служить безпосередньо факт регулярного відтворення ними парності, що зовні нагадує видові кореляції твірних дієслів [86, с. 15–16; 112, с. 169; 126, с. 226–227; 175, с. 268; 203, с. 564, 574; 238, с. 132; 268, с. 136; 351, с. 1404]. За словами Г. Балажа, «співвідносність абстрактних девербативів з двома членами дієслівних видових пар у… чеській мові й можливість утворювати девербативи майже від кожного дієслова є фактом, який свідчить про видові розбіжності в… девербативів» (переклад цитати наш – А. С.) [86, с. 15–16]. Підкріплюється це фактом збереження субстантивами дієслівних основ і, відповідно, наявністю в їхній морфемній структурі ідентичного набору «видоутворювальних» афіксів [268, с. 136]. Як відзначалося вище, Ф. Копечний, М. Єлінек і М. Докуліл знаходять у зв’язку з цим видові розбіжності / відтінки у форм ВІД та інших віддієслівних дериватів, зокрема в іменників діяча на *-tel* і навіть похідних від них прикметників (*obnovovatel – obnovitel* (*оновлювач*), *obnovovatelný – obnovitelný* (*оновлювальний*) !) [238, с. 132]. В. Васильєва, яка, навпаки, заперечує здатність дієслівних іменників передавати вид, посилається на численні факти порушення їхньої парності, спричиненого «опредметненням», тобто наявністю предметних значень у одного з корелятів [15, с. 39].

Методологічною основою такого підходу, який передбачає аналіз характеру словотворення, морфемної структури, лексичної семантики ДІ шляхом пошуку, відбору та класифікації конкретних форм, є, власне, **описовий метод**.

Увага представників другого підходу – Г. Кржижкової, Т. Ацаркіної, С. Дікі, Г. Ґалтона, П. Карліка – звернена, насамперед, до семантики досліджуваної в дієслівних іменників граматичної категорії. З огляду на відому парність субстантивів, науковці прагнуть з'ясувати, наскільки послідовно пари типу *obnovování* (*оновлювання*) – *obnovení* (*оновлення*) відбивають протиставлення видових значень доконаності – недоконаності в реальному вживанні. Показником наявності виду в ДІ служить у такому випадку факт регулярної відповідності їхньої «видової» форми, успадкованої від твірного дієслова, аспектуальній семантиці контексту [118; 156, с. 254–256; 221, с. 78; 7, с. 242; 246, с. 137–143]. Оскільки не кожен контекст може виступати надійним засобом ідентифікації видового значення [246, с. 138], дослідники вдаються до спеціального прийому, використовуючи лише «аспектуально однозначні» контексти, які актуалізують одне з видових значень [118, с. 27; 246, с. 138–141]. Див. табл. 2.1:

Таблиця 2.1

Приклади аспектуально однозначних контекстів для ідентифікації видової семантики субстантивів

Контексти, які актуалізують значення недоконаного виду	Контексти, які актуалізують значення доконаного виду
prasknout při ***nalévání*** (*тріснути / лопнути при наливанні*); *pustit se do* ***shánění*** (*взятися за добування / пошуки*)	*po* ***vyjití*** *hvězd* (*після появи зірок*); *do* ***ulití*** *ohňů* (*до заливання вогню*)
přihlížet / sledovat ***unikání*** (*спостерігати / стежити за утіканням*)	*pokusit se / snažit se o* ***vytvoření*** (*вдатися до / спробувати створення*)

opakované / neustálé / pomalé ***zvyšování*** *cen* (*повторне / безперервне / повільне підвищення цін*)	*dnešní* ***zvýšení*** *cen* (*сьогоднішнє підвищення цін*)
zabývat se / být zabrán ***upevňováním*** (*займатися / бути зайнятим зміцненням*)	*Setmělo se k* ***zahynutí*** (*Стемніло так, що можна було загинути*)

Отже, використовувана методика базується на застосуванні **методу дистрибутивного аналізу**, який передбачає встановлення можливості / неможливості вживання ДІ певної видової форми в окремому чутливому до виду контексті.

2.3. Теоретико-методологічні принципи дослідження виду дієслівного іменника

2.3.1. Інтерпретація підходів чеських науковців. Описані підходи ми не схильні вважати взаємовиключними. Незважаючи на ряд недоліків і значні відмінності у змістовому плані, вони обидва, ми вважаємо, однаково важливі для розкриття потенціалу чеського дієслівного іменника в передачі виду. Застосування їх є актуальним, варто підкреслити, на різних етапах дослідження.

Так, дослідницькі прийоми і процедури, застосовувані прихильниками першого підходу, мають відношення зовсім не до виду, а лише до **попереднього встановлення самої можливості його реалізації на базі ДІ**. Парність акціональних форм на зразок *obnovování – obnovení, zvyšování – zvýšení* ще не доводить того, що субстантивні кореляти, нехай навіть цілком успадковуючи дієслівну основу разом із видорозрізнювальними елементами-афіксами, у точності відбивають видові значення доконаності – недоконаності [227, с. 59]. Тут, на наш погляд, можна говорити лише про

сприятливі умови для збереження виду. Категорія, яка розглядається, при всій своїй специфіці відноситься все ж до розряду граматичних, в основі яких, як відомо, лежить «єдність граматичного значення й формальних засобів вираження» [23, с. 32], тому висновки про наявність виду в таких випадках неодмінно повинні підкріплюватися свідченням збереження ще і змістової сторони категорії, а саме чіткості вираження видової семантики.

Поспішність висновків Г. Балажа, Ф. Копечного, М. Єлінека, крім того, наочно ілюструється в контексті спроб приписати вид іменникам на *-tel* на позначення діяча. Кореляції типу *obnovovatel – obnovitel*, відзначає Г. Кржижкова, передають не видове (граматичне), а більш конкретне лексичне протиставлення багатократності й однократності дії, тобто *obnovovatel* позначає виконавця повторюваних дій, а *obnovitel* – виконавця дії одиничної (разової) [246, с. 143]. Примітно, що для Я. Клімової парні іменники на *-tel* за смислом є малорозрізнювані [225, с. 298], а в чеських словниках вони взагалі подаються як повні синоніми без жодних аспектуальних відтінків, пор.: *obnažovatel*, *obnažitel* «той, хто щось оголює, робить явним»; *dovršitel*, *dovršovatel* «той, хто щось завершить, завершив або завершує» [409]; аналог. *objednávatel* / *objednatel* (*замовник*), *sjednocovatel* / *sjednotitel* (*об'єднувач*), *rušitel* / *narušitel* / *narušovatel* (*порушник*) [391; 409].

Викликає заперечення також концепція В. Васильєвої та, зокрема, її інтерпретування фактів опредметнення ДІ. Поява в дієслівних іменників вторинної, конкретно-предметної семантики, як правило, не призводить до втрати первинної [203, с. 571; 224, с. 106], тому, на наш погляд, корелятивність їхніх форм серйозно не порушується. Пор.: ***uštknutí*** *na spodní straně hrdla* (*укус на нижній частині горла*) – *případ* ***uštknutí*** *zmijí* (*випадок укусу змії*); *laboratorní* ***cvičení*** (*лабораторні заняття*) – *potřeba* ***cvičení*** *našeho zraku* (*потреба в тренуванні нашого зору*). Досить доречним у зв'язку з цим є трактування словакіста Я. Качали, який вважає одиниці «акціональний ДІ» – «постдевербатив» навіть окремими лексемами, вбачаючи в таких випадках

акт словотворення, напр. словацьк. *hlásenie* (*доповідання, повідомлення*) → *hlásenie* (*рапорт, повідомлення, звіт*) [32, с. 28–29].

Аналіз лексичної семантики дієслівного іменника для встановлення можливостей збереження ним виду є, безсумнівно, важливим, проте в дещо іншому ключі, який досі залишається в богемістиці без уваги. Зосередившись виключно на факті формального відтворення субстантивами дієслівних видових опозицій, Г. Балаж, Ф. Копечний, М. Єлінек не враховують іншу вкрай важливу умову, яка відзначається русистом Л. Свердловим, – паралелізм парних форм ДІ, особливо похідних від багатозначних дієслів, на рівні наслідуваної дієслівної семантики [56, с. 14].

Руйнівний вплив розбіжності в акціональній семантиці на виразність видової диференціації наочно ілюструють споріднені російські й українські формації. У таких парах, як рос. *открывание – открытие, рассматривание – рассмотрение, снимание – снятие, наступание – наступление* значення твірних полісемантичних дієслів буквально розподіляються між корелятами: перфективи більше асоціюються з абстрактними, переносними значеннями, а імперфективи – з прямими, будучи, на думку В. Хохлачової, ближче до вираження концепту дії [74, с. 67]. Пор.: рос. ***открывание*** *дверей*, ***снимание*** *одежды*, ***рассматривание*** *гравюр*, ***наступание*** *ногой* – ***открытие*** *сезона* / *театра*, ***снятие*** *выговора*, ***рассмотрение*** *дел в суде*, ***наступление*** *армии* / *ночи*, але ****наступление*** *ногой*, ****открытие*** *дверей* або, навпаки, ****наступание*** *ночи*, ****открывание*** *сезона* [28, с. 119; 56, с. 18; 74, с. 51, 62]. Взаємне семантичне відокремлення негативно позначається на видовому потенціалі насамперед перфективів, які зазвичай співвідносяться в контексті з дієсловами як доконаного, так і недоконаного виду [28, с. 115–116], напр.: рос. *после* ***открытия*** *офиса* (= *После того, как открылся офис*…) – *во время* ***открытия*** *выставки* (= *Когда открывали выставку*…); *с* ***наступлением*** *ночи* (= *Когда наступила ночь*…) – *Армия начала* ***наступление*** (= *начала наступать*). Українські зразки, як стверджує Г. Ткаченко, у збереженні понятійного обсягу багатозначних дієслів є більш послідовними, але при

цьому також виявляють певну асиметричність: ***зливання*** *води* / *мов* – ***злиття*** **води* / *мов*; ***підбивання*** *черевиків* / *підсумків* / *на поганий вчинок* – ***підбиття*** *черевиків* / *підсумків* / **на поганий вчинок*; ***обгортання*** *снідання* / *дерев на зиму* / *хворого компресами* / *картоплі*, але тільки ***обгорнення*** *сніданку* [70, с. 64–66]. Більша змістова розбіжність із першоосновою, робить висновок автор, властива саме перфективам [70, с. 66], що, звичайно ж, не сприяє відбиттю девербативами на *-ння/-ття* видового протиставлення.

Кроки, до яких вдаються Г. Кржижкова, Т. Ацаркіна, С. Дікі, доцільно віднести до наступного етапу дослідження, пов'язаного безпосередньо з **виявленням** у дієслівного іменника **видових граматичних значень** доконаності – недоконаності. Підхід авторів, який ми повністю поділяємо, цілком точний, доречний і методологічно виважений, але водночас пов'язаний з певними труднощами. Останні, за словами Г. Кржижкової, полягають у складності підбору аспектуально однозначних контекстів, у значній частині яких, підкреслює науковець, спостерігається лише превалювання семантики того чи іншого виду. Наприклад, у контексті '*před* + ГС' «перед чим-н. / перед тим як...», що актуалізує значення доконаного виду, не виключено вживання імперфективів: *měsíc před* ***odevzdáním*** (перфектив: *місяць перед переданням, врученням*), *čekání před* ***vyloděním*** (перфектив: *очікування перед висадкою*), але *před* ***spaním*** (імперфектив: *перед сном*) [246, с. 138–141].

2.3.2. Дослідження виду дієслівного іменника у світлі теорії частиномовної контамінації. Наведені поправки, на наш погляд, доповнюють і упорядковують процедуру аналізу чеського дієслівного іменника щодо збереження виду, однак отриманий у результаті комплексний підхід все одно вважаємо невичерпним як у теоретичному, так і в методологічному відношенні. Це частково підтверджується тим, що богеміст, які керуються одним і тим самим підходом до проблеми, –

наприклад, Г. Кржижкова і С. Дікі, роблять діаметрально протилежні висновки.

Неповнота такого підходу до дослідження виду чеського ДІ полягає, на нашу думку, в наступному:

- ігнорується той факт, що об'єктом аналізу виступають потенційні гібридні утворення, тобто міжкласові контамінанти;
- не враховується досвід аналогічних розвідок у близьких за подвійною частиномовною природою категорій слів – наприклад дієприкметників.

Останні, необхідно відзначити, будучи міжкласовими контамінантами *дієслівно-атрибутивного* типу (див. п. 1.1), характеризуються у слов'янських мовах як «нестабільний» клас одиниць, які у процесі мовного функціонування масово підлягають *ад'єктивації*, яка передбачає втрату дієслівних категорій виду, стану, часу, а також переосмислення успадкованої від дієслова акціональної семантики. Пор.: чеськ. *Rozkaz je psaný* / *napsaný* (*Наказ писаний* / *написаний*: не розрізняється вид твірних дієслів *psát* (*писати*) – *napsat* (*написати*) [268, с. 143; 343, с. 182]); польськ. *Bogowie byli rozgniewani* (*Боги були розгнівані*, тобто *Хтось розгнівав богів* чи *Боги розгнівалися*: не розрізняється стан [87, с. 50–51]); російське термінологічне словосполучення *шагающий экскаватор* з дієприкметником у значенні «призначений для виконання дії» (втрачається граматичне значення теперішнього часу) [22, с. 147–148; 39, с. 41]. Тому прийнято вважати, що дієприкметникові форми виступають у двох іпостасях: з одного боку, як **власне дієприкметники**, тобто вербоїди, що виражають категорії виду, стану, часу, а з іншого – як **ад'єктивовані дієприкметники** (**віддієслівні прикметники**), тобто омонімічні до перших утворення, які втратили категорії дієслова і переважно мають модифіковану акціональну семантику[8]

[8] При цьому мовний статус формацій, які називаються ад'єктивованими дієприкметниками, визначається по-різному. Одні науковці вважають їх окремими омонімічними лексемами-прикметниками, отриманими у процесі віддієприкметникового словотворення [32; 295]; інші, навпаки, говорять лише про наявність у дієприкметників ад'єктивованих значень [22; 39; 87]; треті – про розщеплення однієї лексеми на два функціональні варіанти [211].

[22; 87; 295]. Для їх розмежування науковці використовують критерій синтаксичної трансформованості – фрази з ад'єктивованими дієприкметниками, як правило, неможливо трансформувати у структури з особовим дієсловом: польськ. *Twoje zachowanie jest wyzywające* (*Твоя поведінка є зухвалою*) – **Twoje zachowanie wyzywa*; *Jestem uczulony na truskawki* (*У мене алергія на полуницю*) – ? (*Nikt mnie nie uczulił* / *Sam się nie uczuliłem*); укр. *підкреслена увага – Хтось підкреслив свою увагу*? [22, с. 114, 154; 87, с. 170; 295, с. 175, 178].

Спроби обґрунтувати аналогічну лексико-граматичну неоднорідність щодо форм західнослов'янського дієслівного іменника, що, ймовірно, примирило б протилежні думки в дискусії про вираження ним виду, робляться тільки у словакістиці й полоністиці, причому всього трьома науковцями – М. Сотаком [328, с. 12–24], К. Бузашиовою [104], Я. Пузиніною [306, с. 91–92, 107–123, 166–179]; щоправда окремі свідчення в такому ключі є також у Ї. Дамборського [115, с. 22–23], А. Отфіновського [290, с. 106–107], Е. Німчук [280, с. 163–167], Я. Радимського [307, с. 171], В. Васильєвої [15, с. 35–38]. У своїх однобічних, багато в чому неузгоджених концепціях автори вказують на особливі вживання ДІ на *-nie/-tie* та *-nie/-cie*, які в контексті розглянутих вище ідей можна прирівняти до ад'єктивованих дієприкметників. Залишаючись загалом в орбіті «акціональності», такі субстантиви через вживання у формі множини, переосмислення чи термінологізацію акціональної семантики, а також нездатність у складі іменникових фраз трансформуватися в дієслівні конструкції відхиляються від початкового дієслівного значення дії-процесу, а головне, за словами Я. Пузиніної, М. Сотака, А. Отфіновського, Я. Радимського, – **втрачають можливість передавати вид твірних дієслів** [163, с. 265, 269; 290, с. 106; 306, с. 91–92, 119; 307, с. 171; 328, с. 71]. Див. польськ.: *Ostatnim jej [bandy] wyczynem było* ***włamanie się*** *do dyrekcji* (*Останнім переступом банди було те, що вона вломилася до головного управління* – трансформований субстантив) – *…było, że się włamała do dyrekcji*; однак *Banda dokonała kilkudziesięciu* ***włamań***

i rabunków (*Банда скоїла декілька десятків зломів та пограбувань* – злічувані **події**, дії-**ситуації**, що підкреслюється формою множини) – ? [115, с. 22–23]. Аналогічно:

- словацьк. *Ponorné* ***čítanie*** (*Занурене читання* – **заголовок,** нетрансформована конструкція) – ? (**To, že sa ponorne číta*) [104, с. 30–31];
- словацьк. *...špecifický vzťah človeka k svetu, nazývaný* ***estetickým osvojením*** (*специфічне ставлення людини до світу, так зване «естетичне освоєння»* – **термін**) – ? [104, с. 31];
- польськ. *Anna wstydzi się swego* ***postępowania*** (*Анна соромиться своєї поведінки* – **спосіб дії**) – *...wstydzi się tego, jak postępuje* (*того, як вона поводиться*) [306, с. 171];
- польськ. ***Zamknięcie*** *miasta… trwało dwa tygodnie* (*Місто залишалося закритим протягом двох тижнів* – **стан** як результат завершеної дії) – ? [290, с. 106–107].

Для виявлення подібних «псевдоакціональних» різновидів польського та словацького ДІ автори використовують згаданий критерій синтаксичної трансформованості [104; 115; 306; 328] (див. також Додаток А).

Визначення мовного статусу двох виділених іпостасей ДІ, як і дієприкметникових форм, є проблематичним. Я. Пузиніна розглядає їх як первинне та вторинне *значення* [306], а К. Бузашиова – як *функціональні варіанти* однієї лексеми, здатної вживатися, відповідно, у *транспозиційній* і *номінативній* функціях [104, с. 25]. М. Сотак же, говорячи про «використання дієслівного іменника з лексичними цілями» [328, с. 19], відносить їх до різних частин мови: субстантиви, що трансформуються, з чіткою семантикою дії-процесу є, на думку науковця, неособовими формами дієслова (тобто граматичними одиницями, словоформами), тоді як субстантиви, що не трансформуються й мають модифіковану акціональну семантику, вважаються, разом із типовими постдевербативами, іменниками (тобто лексичними й лексикографічними одиницями). Перші М. Сотак називає slovesné substantíva (дієслівними іменниками), другі – dejové mená

(іменниками дії) [328, с. 15–16, 22]. Утім така дискусія, на наш погляд, не має прямого відношення до аналізованої проблеми виду ДІ, тим більше що для міжкласових контамінантів вона, очевидно, є цілком закономірною.

Отже, ми переконані, що планомірне виділення з подальшим відсіюванням не здатних трансформуватися / переосмислених («псевдоакціональних») дієслівних іменників як форм безвидових, паралельних у цьому плані ад'єктивованим дієприкметникам, повинно стати обов'язковим прийомом у рамках методики дослідження виду чеського ДІ.

Зазначена процедура дозволяє виважено підійти до відбору синтаксичних контекстів, конструкцій і, власне, форм на *-ní/-tí* для відповідного аналізу та, як наслідок, уникнути неточних, поспішних оцінок. Так, наприклад, згадані богеміст Г. Кржижкова й Т.О. Ацаркіна, які заперечують здатність субстантивів до передачі виду на підставі фактів невідповідності видової форми аспектуальній семантиці контексту, наводять як доказ здебільшого саме «псевдоакціональні» їхні різновиди на зразок наданих вище, передчасно, тим самим, поширюючи свої висновки на весь клас ДІ. Див.:

- *Tesaři provádějí* ***přemostění*** *silnice* (*Теслярі будують мости через шосе*) – ? (неможливість трансформації);
- *v procesu* ***odzbrojení*** (*у процесі роззброєння*) – ? (неможливість трансформації);
- ***Zpracování*** *dokladů pokračuje* (*Обробка документів триває*) – *Doklady se zpracovávají dále*? (сумнівна трансформація);
- *účastnit se* ***zatčení*** (*брати участь в арешті* – дія-ситуація) – *účastnit se toho, když zatýkali…*? (сумнівна трансформація);
- *přihlížet mlčky ke* ***znárodnění*** (*дивитись на те, як проходить націоналізація* – спосіб дії) – *přihlížet mlčky k tomu, jak se znárodňuje…*;
- *donekonečna se opakující* ***zdržení*** *cestou* (*нескінченно повторювані затримки у дорозі* – форма множини) – ? [4, с. 124; 246, с. 142].

Контексти з дієслівними іменниками, нездатними до трансформації, використовуються, що примітно, і тими богемістами, які дотримуються протилежної думки. Див. у С. Дікі: ***Odzbrojování*** *bojujících stran pokračuje* (*Роззброєння протиборчих сторін триває*); у П. Карліка: *několik let se táhnoucí* ***stavění*** *stadionu* (*тривале декілька років будівництво стадіону*) [118, с. 27; 222, с. 115].

2.3.3. Дієслівний іменник як синтаксичний трансформ. Розгляд акціональних субстантивів на *-ní/-tí* крізь призму теорії лексико-граматичної неоднорідності гібридних класів слів веде, у свою чергу, до необхідності обґрунтування ще одного суттєво важливого для нашої дисертації теоретико-методологічного принципу – **тлумачення дієслівних іменників і побудованих на їхній основі іменникових (номіналізованих) фраз як одиниць, пов'язаних відношеннями синтаксичної трансформації із синонімічними конструкціями на базі дієслова**. Для чеської мови це є значно виправданим, як доводять багато богемістів, відзначаючи широку вживаність номіналізованих фраз у книжних стилях [113, с. 205–209; 139, с. 18–19; 147, с. 92; 209, с. 70–73; 258], легкість і регулярність їх трансформації в дієслівні конструкції [5, с. 33–34], систематичність реалізації при ДІ дієслівних аргументів (див. п. 1.4).

Вихідним у розумінні зазначених трансформацій для нас стало класичне поняття *номіналізації* – процесу (й результату) перетворення дієслівної предикативної конструкції на граматично залежну іменникову без порушення її предикатно-аргументної структури [294, с. 33, 49; 350, с. 185–186, 190]. Пор.: чеськ. *Snažil se, aby spor urovnal* (*Він намагався владнати конфлікт*) – *Snažil se o* ***urovnání*** *sporu* (*Він докладав зусиль до владнання конфлікту*); словацьк. *Obvinili ma, že som nečestne konal* (*Мене звинуватили в тому, що я вчинив нечесно*) – *Obvinili ma z nečestného* ***konania*** (*Мене звинуватили в нечесному вчинку*) [202, с. 390; 294, с. 49]. Змістова сторона вихідної конструкції у процесі номіналізації не змінюється: ті

елементи змісту, які з об’єктивних причин не знаходять формального вираження в межах іменникової фрази (напр., виконавці дій, які виражені субстантивами *konanie, urovnání*; граматичні значення часу, способу, особи), як правило, відтворюються контекстуально [4, с. 121; 306, с. 11; 339]. ДІ у складі номіналізованих фраз служать засобом синтаксичної конденсації, що полягає у «згущенні», «компресії» тексту, зокрема за рахунок вираження складного судження в межах простого речення (див. вище п. 1.5).

Однак сутність аналізованих дієслівно-іменникових «перетворень» трактується в мовознавстві неоднозначно, про що, наприклад, свідчить еволюція уявлень про них у генеративній граматиці – від комплексу правил пропущення, перестановки, вставки у «стандартній теорії» до переміщення елемента всередині структури або системи операцій 'merge & move' у розподіленій морфології (див. п. 1.4). Ми ж керуємося в цьому випадку концепцією богемістів П. Сґалла і Я. Паневової, сформульованою в руслі теорії генеративної семантики (див. п. 1.5 [293; 323; 324]) і відображуваної в «негенеративістських» дослідженнях Т. Ацаркіної [5], П. Адамця [81], К. Бузашиової [104], Ф. Данеша [117], Я. Пузиніної [306], М. Папієж [294]. Дієслівну й номіналізовану конструкції науковці визнають синонімічними варіантами мовної реалізації одного абстрактного семантичного інваріанта (пропозиції), а трансформаційний зв’язок між ними – специфічним типом парадигматичних системних відношень [117, с. 93], тобто відношень регулярної взаємозаміни (далі в дисертації позначається символом ↔). Пор.: [*to, že som nečestne konal*] ↔ [*nečestné* ***konanie***] ← '[Я / $_{Суб'єкт}$ + нечесно + ЧИНИТИ / $_{Предикат}$]' (приблизне позначення пропозиції згідно з прикладами П. Адамця [81]). Таке розуміння трансформації, по-перше, не суперечить статусу дієслівного іменника як віддієслівного деривата і, по-друге, охоплює випадки так званої «конкуренції ДІ з інфінітивом» типу чеськ. ***Losování*** *bylo zbytečné* (*Кидання жеребу було зайвим*) ↔ *Losovat bylo zbytečné* (*Кидати жереб було зайвим*), польськ. *Zaczął czytać* (*Він почав читати*) ↔ *Zaczął* ***czytanie*** (*Він почав читання*) [246, с. 90; 268, с. 138–139; 306, с. 19]. Наведені

субстантиви хоч і не виконують роль «конденсаторів», але все одно залишаються трансформами дієслівних форм, що виражають вид.

Не існує єдиної думки також у питанні щодо конкретних правил трансформації та, власне, критеріїв встановлення трансформованості, внаслідок чого в різних науковців статус трансформів можуть отримувати такі конструкції:

- *Eva nechtěla vyvolat v* Petrovi ***dojetí*** (*Єва не хотіла викликати в Петра почуття розчуленості*) ↔ *Eva nechtěla, aby Petr byl dojat* (*Єва не хотіла, щоб Петр розчулився*) [5, с. 33];
- *Děti je třeba dobře vychovávat* (*Дітей потрібно добре виховувати*) ↔ *Děti potřebují dobré* ***vychování*** (*Діти потребують гарного виховання*) [125, с. 261];
- *Vyměnili…* (*Вони замінили*) ↔ *Provedli výměnu…* (*Вони здійснили заміну*) [257, с. 275].

Однак очевидно, що субстантив *dojetí* є постдевербативом, як і перфектив *vychování* «цілеспрямований і систематичний вплив на духовний та фізичний розвиток людини»; в останньому ж прикладі йдеться про заміну дієслова-присудка еквівалентним, але змістово відмінним аналітичним поєднанням (*дієслівно-іменниковим предикатом* [307; 365, с. 2–8]).

Так само, як П. Сґалл, Я. Паневова і К. Бузашиова, ми дотримуємося ***жорстких критеріїв*** щодо виявлення відношень синтаксичної трансформації між синонімічними дієслівною та іменниковою конструкціями: крім закономірної тотожності предикатно-аргументної та змістової структур, обидві конструкції не повинні відрізнятися набором лексем (повнозначних слів). Як виняток, допускається додавання до складу дієслівної конструкції елемента, який вказує на суб’єкт дії, або ж взаємозаміна лексем, пов’язаних відношенням регулярної словотвірної похідності, напр. прислівників на *-е(ě)/-о/-у* з однокореневими прикметниками або іменників-істот з відповідними присвійними

прикметниками [104, с. 26; 293, с. 26; 324, с. 462–465]. Пор. конструкції, які трактуються нами як трансформи:

- *Po úspěšn**ém ukončení** studia student získá tzv. Atestat* (*Після успішного закінчення навчання студент отримає т. зв. Атестат*) ↔ *Až student úspěšn**ě** ukončí studium, získá…* (*Після того, як студент успішно закінчить навчання, отримає…*);

- *Byt bude ideálním místem pro zpěvák**ovo setkávání** s americkými přáteli, píše časopis Hello* (*У журналі «Хелло» наголошується, що квартира буде ідеальним місцем для зустрічей співака з американськими приятелями*) ↔ *…místem pro to, aby se zpěvák setkával s americkými přáteli,…* (*…ідеальним місцем для того, щоб співак зустрічався з американськими приятелями*);

- *Stop na dva zápasy, pokuta 50 tisíc korun a roční zákaz **vykonávání** funkce kapitána* (*Пропущення двох наступних матчів, штраф у 50 тис. крон і річна заборона на виконання обов'язків капітана*) ↔ *…a roční zákaz vykonávat funkci kapitána* (*…і річна заборона виконувати обов'язки капітана*).

Номіналізовані ж структури, в яких експліцитно не виражений агенс, можна трансформувати за допомогою дієслівних фраз із фінітною формою в узагальнено-особовому значенні [269, с. 243–246], а також зворотно-пасивних конструкцій [268, с. 174–179]. Див.:

- *Během **hnětení** těsta se v pšeničné mouce uvolňuje látka důležitá pro dobré spojení těsta – lepek* (*Під час вимішування тіста в пшеничній муці виділяється речовина, необхідна для гарного зліплювання – клейковина*) ↔ *Když hněteme těsto, v pšeničné mouce se uvolňuje…* (*Коли вимішується тісто, в пшеничній муці виділяється…*);

- ***Zpochybňování** prodeje může mít negativní vliv i na samotný výnos…* (*Сумнівне здійснення продажу може мати негативний вплив і на сам прибуток*) ↔ *To, že se prodej zpochybňuje,…* (*Те, що продаж здійснюється в сумнівний спосіб,…*).

Нижчезазначені синтаксичні конструкції ми, відповідно, не вважаємо трансформами:

- *…Bismarckovo* ***sjednocení*** *Německa proběhlo "krví a železem"* (*Об'єднання Німеччини Бісмарком відбулося «кров'ю і залізом»*) ≠ *…Bismarck sjednotil Německo "krví a železem"* (*Бісмарк здійснив об'єднання Німеччини «кров'ю і залізом»*) – нетотожний склад лексем та предикатно-аргументної структури;

- *Už v prosinci se herci vrhnou do* ***zkoušení*** *nového titulu, kterým bude Angelika* (*Уже в грудні актори візьмуться за репетицію нової постановки, яка буде за мотивами романів «Анжеліка»*) ≠ *Už v prosinci herci začnou zkoušet nový titul…* (*Уже в грудні актори почнуть репетирувати нову постановку…*) – нетотожний склад лексем.

2.4. Методика дослідження виду чеського дієслівного іменника

Дослідження видової співвідносності форм чеського дієслівного іменника, як показують викладені вище принципи, є досить складним у плані теоретичного обґрунтування і практичної реалізації процесом, який стосується буквально всіх сторін мовного функціонування цих гібридних формацій.

У нашій інтерпретації **методика** аналізу ДІ щодо збереження категорії виду має комплексний характер і передбачає поетапне застосування до таких субстантивів цілої низки дослідницьких методів, причому кожен етап аналізу має власні цілі, завдання, методологічний апарат. Див. табл. 2.2:

Таблиця 2.2

Методика аналізу чеських дієслівних іменників щодо збереження виду

Етап	Мета, завдання	Методи
I	**Мета:** перевірити наявність умов для системної реалізації видового протиставлення на базі	– *метод суцільної вибірки* для виявлення конкретних форм ДІ, а також формування бази

	акціональних форм чеського дієслівного іменника. **Завдання:** а) дослідити ступінь регулярності утворення ДІ від дієслів; б) визначити, в якому обсязі при цьому забезпечується збереження дієслівної основи, яка містить видорозрізнювальні елементи; в) встановити, чи витримується лексична тотожність між корелятивними субстантивами, утвореними від протиставлених за видом багатозначних дієслів.	багатозначних дієслів, які мотивують їх; – *метод трансформаційного аналізу* для перевірки можливості вживання опредметнених форм ДІ в акціональному значенні; – *метод контекстного аналізу* для встановлення комплексу лексичних значень дієслівних іменників, вмотивованих багатозначними дієсловами, на основі врахування семантики залежних слів.
II	**Мета:** в руслі ідей про лексико-граматичну неоднорідність гібридних категорій слів виділити й відсіяти з кола ДІ «псевдоакціональні» форми, які не здатні передавати вид мотивувального дієслова. **Завдання:** а) обґрунтувати наявність у чеській мові двох лексико-граматичних різновидів-«іпостасей» ДІ, протиставлення яких є паралельним дихотомії «дієприкметник – ад'єктивований дієприкметник»; б) класифікувати акціональні	– *методи трансформаційного і контекстного аналізу* для виявлення і класифікування «псевдоакціональних» форм ДІ, а також систематизації показових для них контекстів.

	форми ДІ за ступенем відхилення від початкового значення дії-процесу; в) сформулювати критерії розмежування двох іпостасей ДІ; г) встановити перелік контекстів, у яких чеський ДІ не здатний до передачі категорії виду й виступає у вторинній іпостасі на зразок ад'єктивованого дієприкметника.	
III	**Мета:** виявити, наскільки послідовно корелятивні субстантиви на *-ní/-tí* з акціональним значенням, умотивовані парними за видом дієсловами, передають видову граматичну семантику доконаності – недоконаності дії в реальному вживанні. **Завдання:** а) відібрати аспектуально однозначні контексти як засіб перевірки виду ДІ; б) дослідити дистрибуцію перфективів / імперфективів в аспектуально однозначних контекстах.	– *методи суцільної вибірки, контекстного та трансформаційного аналізу* для встановлення кола аспектуально однозначних контекстів; – *метод дистрибутивного аналізу* для виявлення дистрибуції видових форм дієслівного іменника в аспектуально однозначних контекстах; – *метод кількісних підрахунків* для наочної репрезентації виявлених особливостей дистрибуції видових форм ДІ.

У дисертації зазначена методика доповнюється прийомами пошуку і обробки даних, які є в розпорядженні корпусу SYN – електронного ресурсу,

обраного нами як джерело фактичного матеріалу. Детальна морфологічна розмітка даних, підтримка регулярних виразів (RegExp – regular expressions), гнучкі можливості пошуку на спеціальній мові CQL (Corpus Query Language) – це далеко не повний перелік позитивів, які дозволяють прискорити і, головне, істотно автоматизувати процес дослідження [289, с. 184–192]. Пор. приклади запитів корпусною мовою CQL:

– пошук форм ДІ з можливістю уточнення граматичних ознак: '[(lemma=".*[eěaá]ní" | lemma=".*tí") & tag="N..S7.*"]';

– аналіз акціональної семантики субстантивів, напр. форми *dodávání* (*додавання*, *поставка*), на основі синтаксичного оточення: '[lemma="dodávání" & tag="N..S.*"] [tag="N…2.*"] within <s/>';

– аналіз дистрибуції видових форм ДІ в аспектуально однозначних контекстах, напр. '*začít / začínat s* + ГС' (*почати / починати робити що-н.*): '[(lemma="začít" | lemma="začínat") & tag="V.*"] [lemma="s" & tag="R.*"] []{0,1} [(lemma=".*[eěaá]ní" | lemma=".*tí") & tag="N..S7.*"] [tag="N…2.*"] within <s/>'.

Поетапність запропонованої методики, необхідно уточнити, певною мірою умовна й ідеалізована в тому сенсі, що проведення кожного наступного етапу є обов’язковим лише в разі отримання позитивних результатів попереднього. Наприклад, якби об’єктом дослідження були споріднені формації на *-ние/-тие* російської мови, які не відрізняються регулярністю утворення від дієслів і рівномірністю успадковування акціональної семантики, то пошуки виду в їхній змістовій структурі очевидно закінчилися б на першому етапі. Вважаємо, що піддавати подальшому аналізу субстантиви, які не витримують базових умов для формальної передачі видового протиставлення, немає сенсу.

Для чеських зразків, судячи з описаних у першому розділі мовних властивостей, актуальними є всі три етапи, хоча це – лише припущення. Деякі з намічених у табл. 2.2 дослідницьких процедур, безсумнівно, вже застосовувалися щодо субстантивів на *-ní/-tí*, а їхні результати в богемістиці

давно відомі, проте на сьогодні відповідні трактування, на наш погляд, **потребують перегляду або ж значного коректування.**

Так, класичні граматики й численні посібники з чеської мови 50–90-х рр. XX ст., характеризуючи словотворення ДІ як «регулярне», відзначають, проте, його неабсолютний характер через відсутність субстантивів при модальних, зв'язкових, багатократних та інших одиничних дієсловах. Свідчення богемістів 2000-х рр. ставлять під сумнів загальноприйняту тезу: науковці констатують бурхливе зростання продуктивності цього словотвірного типу іменників [330, с. 54] і навіть знаходять у корпусах «неіснуючі» форми на зразок *bání se* (*страх*) [329, с. 54; 338]. Аналіз же дистрибуції «видових» форм чеського дієслівного іменника в чутливих до виду контекстах проробляли у свій час Г. Кржижкова і С. Дікі, але їхні розвідки теж не позбавлені недоліків як теоретичних – богеміст використовують як засіб видової ідентифікації контексти з неспроможними трансформуватися ДІ, так і технічних – у науковій праці першої зміщено акценти на встановлення кола потрібних контекстів, а другий оперує відверто вузькою доказовою базою, що включає всього 20 пар (**!**) субстантивів [118, с. 25–26; 246, с. 138–141].

Серед переваг прийнятої нами методики дослідження виду чеського дієслівного іменника варто відзначити такі:

- обраний метод встановлення видової співвідносності ДІ (дистрибутивний) не має на меті прямого й безпосереднього виявлення в конкретних форм субстантивів видових значень – мовної семантики, наявність якої в такому випадку не так очевидна, як у дієслів, і яка часто помилково змішується із семантикою іншого порядку;
- врахування всіх сторін мовного функціонування субстантивів забезпечує, на нашу думку, більш ґрунтовне й конструктивне вивчення їхньої здатності до наслідування виду;

- виділення в рамках класу ДІ двох омонімічних лексико-граматичних іпостасей дозволяє більш точно визначити коло потрібних апектуально значущих контекстів для перевірки виду;
- розгляд дієслівного іменника як трансформа дієслівних синтаксичних конструкцій уможливлює порівняння дистрибуції його «видових» форм з еталонними в цьому плані одиницями (дієсловами) в ідентичному синтаксичному оточенні;
- як наслідок, виключаються прецеденти помилкового ототожнення видової семантики доконаності – недоконаності з лексичними протиставленнями за способом дії;
- використання даних і можливостей корпусу значною мірою автоматизує процес дослідження, розширює доказову базу, забезпечує більшу достовірність результатів, підкріплюючи їх конкретної статистикою.

Висновки до розділу 2

Методологічною платформою дослідження видової співвідносності чеських дієслівних іменників на *-ní/-tí* в дисертаційній праці визнано підхід, який, по-перше, ґрунтується на дистрибутивному методі, доповненому методами трансформаційного й контекстного аналізу, а по-друге, враховує досвід подібних розвідок щодо зразків інших слов'янських мов та дієприкметників як класу віддієслівних слів, близьких за подвійністю частиномовної природи. Під час розробки конкретної методики ми керувалися такими теоретичними положеннями:

- парність субстантивів на *-ní/-tí*, здатних формально виражати видові кореляції твірних дієслів, не може служити достатньо вагомим аргументом на користь наявності в них граматичної семантики виду;
- необхідною умовою збереження виду в парах типу *rozlévání – rozlití* є лексична тотожність субстантивних корелятів, особливо похідних від багатозначних дієслів;

- при аналізі дієслівного іменника щодо наслідування виду (так само, як і будь-якого регулярно відтворюваного віддієслівного деривата зі значенням дії) неодмінно повинна братися до уваги також змістова сторона встановлюваної граматичної категорії, а саме наскільки послідовно корелятивні форми на *-ní/-tí* передають значення доконаності – недоконаності дії;

- паралельно дієприкметниковим формам, здатним виступати як *власне дієприкметники* та *ад'єктивовані дієприкметники*, досліджуваний клас акціональних субстантивів включає: з одного боку, форми, які максимально точно відбивають зміст першооснови й у складі фраз здатні трансформуватися в дієслівні конструкції; з іншого – форми, які не мають «трансформаційної історії» і передають модифіковану акціональну семантику;

- останній різновид-«іпостась» дієслівного іменника, відповідний за статусом ад'єктивованому дієприкметнику, не може слугувати об'єктом розвідок щодо виду, оскільки його складові одиниці в більшості своїй виражають не дію, а інші пов'язані з діями реалії;

- ідентифікатором видової семантики дієслівного іменника служить аспектуально однозначний контекст, який актуалізує якесь одне видове значення.

Запропонована в дисертації методика має комплексний характер і передбачає дослідження всіх сторін мовного функціонування дієслівного іменника. Досягнення поставленої мети, при цьому, здійснюється поетапно.

На першому, *попередньому* етапі за допомогою методів суцільної вибірки, трансформаційного та контекстного аналізу встановлюється сама можливість передачі видового протиставлення засобами субстантивів на *-ní/-tí*, що передбачає аналіз їхньої регулярності утворення, морфемної структури, стабільності збереження лексичної семантики першооснови.

Другий, *підготовчий* етап націлений на відсіювання з класу дієслівних іменників як потенційних носіїв виду «псевдоакціональних» одиниць на

зразок ад'єктивованих дієприкметників: за допомогою методів трансформаційного й контекстного аналізу субстантиви, які асоціюються з поняттям дії в широкому сенсі, перевіряються щодо відхилення від акціональної семантики дієслова. Формулюються критерії розмежування двох іпостасей дієслівного іменника, описуються характерні прикмети й ознаки іменників вторинної, «псевдоакціональної» іпостасі.

На третьому, *основному* етапі передбачається дослідження безпосередньо видової семантики субстантивів на *-ní/-tí*: за допомогою зазначених вище методів встановлюється коло аспектуально однозначних контекстів, у яких, зрештою, проводиться аналіз дистрибуції видових форм дієслівного іменника.

Технічна реалізація усіх перелічених прийомів аналізу забезпечується широкими можливостями синхронічного корпусу чеської мови SYN.

РОЗДІЛ 3
ДОСЛІДЖЕННЯ ВИДОВОЇ СПІВВІДНОСНОСТІ ДІЄСЛІВНОГО ІМЕННИКА

3.1. Потенціал дієслівного іменника до формальної передачі видового протиставлення

3.1.1. Регулярність словотворення. Мета, завдання та запропонована методика дослідження виду передбачають вивчення регулярності утворення дієслівного іменника на основі визначення, чи правомірно трактувати словотворення акціональних субстантивів на *-ní/-tí* як *парадигматичне* та наскільки істотними є при цьому діючі в чеській мові обмеження, пов'язані, зокрема, з відомим чинником опредметнення ДІ. Розглянуті раніше свідчення богемістів щодо цього окреслили перед нами низку необхідних практичних кроків:

– перевірити можливість походження ДІ від дієслів, які, відповідно до усталеної в богемістиці думки, не можуть утворювати таких субстантивів (див. 1.3.1);

– перевірити можливість збереження первинного значення дії в тих ДІ, які вживаються в чеській мові завжди або переважно як одиниці «опредметнені» (див. 1.3.2);

– у світлі зауважень К. Оліви, І. Кучерової та В. Ржезнічкової виявити й охарактеризувати «потенційно наявні» ДІ, тобто одиниці, утворення яких у чеській мові є теоретично можливим, але на практиці здійснюється вкрай рідко, за особливих умов, або ж не відбувається взагалі (див. 1.3.1).

Результати проведеного корпусного дослідження, по-перше, переконливо свідчать про наявність у сучасній чеській мові принаймні двох чинників, які регулюють словотворення дієслівних іменників, – семантичного та комунікативного (синтаксичного). Перший, детально охарактеризований богемістами [268; 292; 4–6; 245; 246], є, по суті,

обмежувальним, тоді як другий, за даними SYN, навпаки постає як стимулюючий. «Різноспрямованість» пояснюється таким чином: з одного боку, семантика низки дієслів (зокрема модальних, зв'язок, маркованих багатократних) перешкоджає осмисленню їхнього понятійного змісту як абстрагованих від параметрів процесності дій-субстанцій і, тим самим, не допускає утворення відповідного субстантива на *-ní/-tí* [203, с. 576; 268, с. 140]; з іншого боку, функціонування ДІ в чеській мові не обмежується потребою в найменуванні абстрактних дій – у складі номіналізованих фраз дієслівні іменники досить часто використовуються як засіб синтаксичної конденсації, що, безумовно, не може не стимулювати їх утворення всупереч накладеним семантикою обмеженням. Також важливо підкреслити, що деякі зазначені в п. 1.3.1 дієслова, що згідно з традиційною думкою не мають еквівалентних дієслівних іменників, є полісемантичними й у інших значеннях утворюють ДІ цілком вільно: *zákaz* ***ukazování se*** *v televizi* (*заборона з'являтися на телебаченні*) – похідне від дієслова *ukazovat se* у значенні «показуватися, з'являтися»; ***bělení*** *korálů* (*набуття коралами білого кольору*) – у знач. «ставати білим»; аналог. *neustálé* ***povytahování*** *kalhot* (*постійне підтягування штанів*), субстантив *chtění* «бажання, жадання» [292, с. 120–121].

Дані корпусу SYN засвідчили, що пріоритетним у деривації чеських субстантивів на *-ní/-tí* є саме другий чинник – комунікативний (синтаксичний). Подібно до вищезгаданих зауважень Л. Стеглікової, Я. Коцкової, Й. Шимандла ми зафіксували чималу кількість ДІ, вмотивованих дієсловами, які, відповідно до традиційної думки, не можуть утворювати подібні форми. Пор. перелік виявлених у корпусі «аномальних» одиниць, що походять від дієслів:

1) модальних: *musení* «повинність, необхідність що-н. зробити» / ~ 6 входжень (далі – вх.);

2) зв'язок: *bytí (kým, čím)* букв. «існування як хто-н., що-н.» / 16 вх., *stávání se (kým, čím)* «набуття властивостей, рис кого-н., чого-н.; перетворення на кого-н., що-н.» / 9 вх.;

3) маркованих багатократних: *hledávání* «часті пошуки» / 5 вх., *budovávání* «часте будівництво, створення» / 1 вх., *hrávání* «часта гра» / 1 вх., *malovávání* «часте малювання» / 2 вх., *pozorovávání* «часте спостереження» / 1 вх., *spávání* «часте спання» / 3 вх.;

4) зворотних, що виражають інтенсивність або насиченість дії: *nahledání* «тривалі пошуки» / 1 вх.;

5) дистрибутивних: *pozatýkání* «арешт (багатьох, поступово)» / >30 вх., *pozabíjení* «вбивство (багатьох, поступово)» / 17 вх., *pozavírání* «закривання, арешт (багатьох, поступово)» / >20 вх., *pozhášení* «згасання (багатьох, поступово)» / 1 вх.;

6) зі значенням:

а. належності: *náležení* «належність чого-н. кому-н., входження до складу чого-н.» / 20 вх., *patření* «належність, входження до складу чого-н.» / 4 вх.;

б. «відбутися, статися»: *nastání* «настання чого-н.» / 4 вх., *přihození se – přiházení se* «випадок, подія» / 1 вх. – 2 вх.;

в. реляційним: *shodování se* «відповідність, збіг із чим-н.» / 1 вх., *lišení se* «відмінність від чого-н., різниця між чим-н.» / 2 вх.;

г. «бути видимим у певному кольорі»: *stříbrnění* «бачення, поява чого-н. срібного кольору» / 1 вх., *černání* «бачення, поява чого-н. чорного кольору» / 1 вх.;

д. говоріння: *pravení* «говоріння» / 2 вх., *řečení* «говоріння» / 5 вх., *odpovědění* «*надання відповіді*» / 1 вх.;

7) таких, як *předčit* (*перевершувати*, *перевершити*, *мати перевагу*), *stydět se* (*соромитися*), *hněvat se* (*сердитися*), *bát se* (*боятися*), *nudit se* (*нудьгувати*): *předčení* «перевершення» / 1 вх., *stydění se* «сором, ніяковість» /

8 вх., *hněvání (se)* «гнів, злість» / 2 вх., *bání se* «боязнь» / 6 вх., *nudění (se)* «нудьгування» / 6 вх.

Значна частина таких ДІ є продуктом номіналізації, що підтверджується легкістю їхнього трансформування у відповідні структури з дієслівними формами:

- *Jak jsem se jednou již zmínil, mám rád krajinu <…> a s tímto malým světem se identifikuji, mám pocit "**náležení** k němu"* (*Як я одного разу вже казав, я люблю свій край і з цим малим світом себе ототожнюю, відчуваю належність до нього*) ↔ *…pocit, že náležím k němu*;
- *V takovýchto večerech nebylo možné nevšimnout si stále hlasitějšího laškování kosích párů, tání sněhu sluníčkem a **černání** mezí a lesů* (*Такими вечорами не можливо було не звернути увагу на те, як із все більшим галасом заграють пари дроздів, тане на сонці сніг та чорніють межі й ліси*) ↔ *…nevšimnout si toho, jak …černají se meze a lesy*;
- *Od bezpečnosti očekáváme **pozatýkání** pachatelů* (*Від органів охорони правопорядку ми очікуємо арешту багатьох злочинців*) ↔ *…očekáváme, že pozatýká pachatele*;
- *Tatínek pravil: "O **musení** jití do cirkusu není žádná řeč, já taky nemusím, maminka nemusí, Kristýna taky nemusí a budeme bez toho živi."* (*Татусь сказав: «Про повинність йти до цирку мова не йде, я також не мушу, матуся не мусить, Крістіна теж не мусить, проживемо і без цього»*) ↔ *… O tom, že musíme jít do cirkusu,…* (див. також Додаток Б).

В інших випадках утворення субстантивів, які не відповідають мовному узусу, зумовлено необхідністю коротко послатися на зміст попереднього висловлювання [204, с. 631] (*а*), надати синтаксичній конструкції експресивного забарвлення (*б*), точно витлумачити або передати певне поняття (термін) (*в–г*):

а. *V tomto smyslu lze říci, že mluvčí vyslovil mravní soud, který se shoduje <…> se všeobecnými standardy. A v tomto '**shodování se** se standardy' spočívá…* (*У цьому сенсі можна сказати, що доповідач висловив думку, яка*

відповідає моралі й загальним стандартам. І в цій «відповідності стандартам» полягає...);

б. *"Když jsem uprostřed, mezi nej-a nej-, tak to znamená, že se neliším." To neznamená, že se nelišíš. Lišíš se. Jsi nucen se lišit. Jsi otrokem* ***lišení se*** (*«Якщо я перебуваю посередині, між ним і ним, це означає, що я не відрізняюся». «Це не означає, що ти не відрізняєшся. Відрізняєшся. Ти мусиш відрізнятися. Ти є рабом різниці»*);

в. *...skupina sloves, kterým se říká verba dicendi a sentiendi (slovesa* ***pravení*** *a cítění)* (*група дієслів, які називаються verba dicendi a sentiendi (дієслова говоріння й чуттєвого сприйняття)*);

г. *...to, co se v západní tradici odnepaměti označuje jako "****bytí*** *osobou", jako personalita* (*те, що в західній традиції з незапам'ятних часів позначається як «буття особою», як особистість*).

Водночас, незважаючи на значну кількість представлених прикладів, кількість входжень кожного окремо взятого «аномального» ДІ найчастіше є мізерною. Через свою експресивність та оказіональність вони, як ми бачимо, нерідко беруться в лапки (див. ще: *Carolino "****stávání se*** *Masajkou"* (*перетворення Кароли на жінку племені Масаї*)) або супроводжуються висловом «так зване» (*po jeho tzv.* ***nahledání*** (*після його так званого тривалого пошуку*)), у деяких випадках втрачають характерну для дієслова сполучуваність (**musení vykonat* (*необхідність виконати*), **bání se koho* (*страх перед ким-н.*)), а також не розпізнаються корпусом, отримуючи «невизначене» маркування 'X@'.

По-друге, щодо згаданих у п. 1.3.2 «опредметнених» субстантивів на *-ní/-tí*, зокрема груп i–v, дані корпусу SYN свідчать, що ці форми у складі номіналізованих структур все ж можуть вживатися в акціональному значенні. Особливості лексичної семантики таких субстантивів, треба визнати, в деяких випадках значно ускладнюють визначення статусу їхнього значення (акціональне – предметне), тому в процесі корпусного дослідження ми використовували щодо цього прийом синтаксичної трансформації. Див. табл. 3.1:

Таблиця 3.1

Приклади вживання «опредметнених»
субстантивів на *-ní/-tí* в акціональному значенні

Предметне значення	Акціональне значення
• *Pokud člověka nemůžeme uzdravit, je nutné odstranit nebo alespoň potlačit nepříjemné příznaky nemoci, jako například bolest, dušnost, zvracení,* ***svědění****, průjmy…* (*До тих пір, поки не можемо людину вилікувати, необхідно усунути або, принаймні, зменшити неприємні ознаки хвороби, такі як, наприклад, біль, задишка, блювота, свербіж, розлади шлунка…*)	• *Pokud vaše dítě v blízkosti jakéhokoli zvířete špatně dýchá <…> nebo si stěžuje na* ***svědění*** *očí, pravděpodobně trpí alergií na zvířecí srst* (*Якщо ваша дитина поблизу якої-небудь тварини важко дихає або скаржиться на те, що в неї сверблять очі, то, ймовірно, вона страждає на алергію на шерсть тварин*) ↔ *…nebo si stěžuje na to, že ho svědí oči…*
• *Takové* ***tušení*** *ukázal i prezident Václav Klaus na své diskusi se studenty univerzity Pardubice* (*Таке передчуття висловив і президент Вацлав Клаус під час своєї дискусії зі студентами університету в м. Пардубіце*)	• *Ale hlavně proto, že dával příležitost k* ***tušení*** *existence jiných světů…* (*Але головним чином тому, що давав можливість передчувати існування інших світів…*) ↔ *…příležitost tušit existenci…*
• *Cožpak se vám ještě nezprotivilo to žabí* ***kuňkání*** *znějící ze stojatých vod vašeho rybníka?* (*Невже вам ще не набридло це кумкання жаб, яке лунає із застійних вод вашого ставка?*)	• *…Mnozí z nás se budou těšit… z* ***kuňkání*** *žab v polních tůních* (*Багато хто з нас радітиме кумканню жаб у польових болотах*) ↔ *…těšit z toho, že v polních tůních kuňkají žáby*
• *Prezident Izetbegovic je na druhé straně přesvědčen, že "barikádové*	• *Tématem humoristického románu je* ***vzbouření se*** *staré paní vůči svému*

vzbouření" *bylo předem připraveno* (*Президент Ізетбегович, з іншого боку, впевнений, що «барикадний заколот» було заздалегідь підготовлено*)	*synovci, který ji využívá jako zdroj peněz* (*Темою гумористичного роману є те, як стара жінка збунтувалася проти свого племінника, який використовував її як джерело грошей*) ↔ *...je to, jak se stará paní vzbouřila vůči svému synovci…*

Див. інші приклади:

- *Očekávání katastrofy je mnohdy těžší než přímé* ***utkání se*** *s ní* (*Очікування катастрофи є часто важчим, ніж пряме зіткнення з нею*) ↔ *Očekávat katastrofu je mnohdy těžší než se přímo utkat s ní*;
- *...Vymluvím se na* ***bolení*** *hlavy* (*Зішлюся на те, що в мене болить голова*) ↔ *...na to, že mě bolí hlava*;
- *Při* ***vrznutí*** *dveří <matka> trochu pohnula hlavou* (*Коли скрипнули двері, мама трохи ворухнула головою*) ↔ *Když vrzly dveře,…*;
- *důvod k* ***doufání*** (*привід сподіватися*) ↔ *důvod doufat*;
- *Experti varují před* ***zatměním*** *oblohy 21.12.2012…* (*Експерти попереджають про затемнення неба 21.12.2012*) ↔ *...varují před tím, že se obloha zatmí…*

По-третє, дослідження підтвердило свідчення богемістів про те, що окремі субстантиви на *-ní/-tí* в чеській мові мають одиничну вживаність або характеризуються як потенційно можливі. З об’єктивних причин ми не змогли провести всеосяжний аналіз і перевірити щодо цього ВСІ дієслівні іменники чеської мови; проте дані корпусу SYN, отримані зокрема у процесі вирішення інших завдань дисертації, дозволили зробити деякі висновки.

Так, наприклад, на фоні ДІ *rozšíření* (*розширення*; *збільшення*; *розповсюдження*), *dosažení* (*дістання*; *сягання*, *доходження*; *здобування*, *досягнення*), *odstoupení* (*відходження*, *відступання*; *звільнення*; *відмова*; *поступки*), *posilování – posílení* (*зміцнення*, *укріплення*, *посилення*) та багатьох

інших, які нараховують у корпусі сотні, тисячі, десятки тисяч (!) входжень, нижчезазначені (акціональні) форми субстантивів є одиничними:

- до **10-ти** вх.: *nastrkování* (*надівання*, *насаджування*; *наставляння*, *простягання*; *підсовування*, *підставляння*) – 6 вх.; *poddávání se* (*зазнавання впливу чого-н.*, *поступки перед чим-н.*) – 10 вх.; *podsunování* (*підсування*, *підставляння*; *підкидання*; *надавання*, *приписування*) – 8 вх.; *prodělávání* (*зазнавання чогось*, *проходження через що-н.*; *зазнавання збитків*) – 10 вх.; *roztrušování* (*розсипання*, *розтрушування*; *розкидання*; *розпускання (плітoк)*) – 9 вх.; *skopávání – skopání* (*зрівнювання копанням*; *зчищення*; *скидання чого-н. звідки-н. (ногами)*) – 6 вх. і 9 вх.; *spředení* (*виготовлення прядінням*) – 10 вх.; *ubroušení* (*сточення*, *відшліфування*) – 8 вх.;
- до **5-ти** вх.: *doletění / dolétnutí* (*досягання чого-н. летінням*, *приліт*) – 1 вх. і 3 вх.; *fláknutí* (*кидок чого.-н. з силою*) – 1 вх.; *mokření* (*змочування*) – 2 вх.; *nadejití* (*настання*, *надійдення*) – 2 вх.; *nahnívání* (*підгнивання*, *загнивання*) – 1 вх.; *oddělávání* (*знімання*; *прикінчування*, *вбивання*) – 2 вх.; *omletí* (*відшліфування*; *заяложення частим вживанням*, *позбавлення своєрідності*) – 5 вх.; *pomožení* (*надання допомоги*) – 1 вх.; *prostrkání* (*просунення чого-н. крізь щось*; *набрання тексту розрядкою*) – 3 вх.; *provalování* (*провалювання*, *обрушування*; *качання*, *обробка розкачуванням*) – 5 вх.; *sčesávání* (*причісування*; *зчісування*, *вичісування*) – 3 вх.; *ucukávání* (*відсмикування*, *відсахування*) – 1 вх.; *uvrhování* (*кидання когось куди-н.*, *обмежування свободи*) – 4 вх.; *vecpání* (*втиснення*, *впихання*, *вставлення із зусиллям*) – 4 вх.; *začetí* (*початок чого-н.*) – 3 вх.; *zbrunátnění* (*побагровіння (від злості)*) – 2 вх.; *zdefraudování* (*розтрата грошей*) – 1 вх.

Не засвідчені в корпусі ДІ від дієслів *opanovávat* (*захоплювати*, *загарбувати*; *оволодівати*, *опановувати*; *перемагати*, *затамовувати*), *prometškávat* (*пропускати*, *прострочувати*; *запізнюватися*), rozmoknout (*розмокнути*, *розгрузнути*), zdeprimovat (*пригнітити*, *засмутити*), *vyškemrat* (експр. *виканючити щось у кого-н.*), uhryzat (*відгризти*), tichnout (*тихішати*, *змовкати*, *нишкнути (про голоси, щось гучне)*), хоча, наприклад, у посібнику

з чеської мови он-лайн (Internetová jazyková příručka [401] – далі IJP) форми *opanovávání*, *promeškávání*, *rozmoknutí*, *zdeprimování*, *vyškemrání*, *uhryzání*, *tichnutí* при описі парадигм цих дієслів подаються. Інші ж субстантиви, наприклад *dorostení* (*вирість*) і *rozkvetení* (*розквіт, початок цвітіння*), мають статус «невпізнаних» одиниць (з маркуванням 'X@') та виявляються лише в результаті пошукового запиту, що проводиться без урахування граматичних ознак.

Цілком обґрунтованими є також зауваження К. Оліви про специфічність уживання деяких дієслівних іменників. Як показує корпус, згадані автором форми *(ne)vydržení* (у дієслівному значенні «винести, витерпіти»), *zbláznění*, *(ne)rozeznání* фігурують переважно у складі стійких сполук з обставинним значенням або конструкції «(ne)být + k + (ne)ГС» зі значенням можливості: *Miluju tě k* ***zbláznění****…* (*Я кохаю тебе до нестями*); *Akci zaznamenala kamera, ale útočník nebyl k* ***rozeznání*** (*Подію записала камера, але нападника було неможливо розпізнати*); *To skřípání brzd je k* ***nevydržení*** (*Це скрипіння гальм є нестерпним*). Аналогічним чином у чеській мові функціонують, наприклад, субстантив *mžiknutí* (*однократний акт моргання*), а також відзначувані щодо цього В. Васильєвою перфективи *pohnutí* (в акціональному знач. *рух, зрушення, здвигнення чого-н.*), *počkání* (*почекання*), *přestání* (*припинення чого-н.*) [15, с. 37–38]. Пор. дані SYN: *…v* ***mžiknutí*** *oka odlétlo pět hlav!* (*У миг ока відлетіло п'ять голів!*); *Máme hodně automechaniků, takže přezouváme na* ***počkání****…* (*У нас є багато автомеханіків, тому ми швидко міняємо покришки у присутності замовника*); *Usmívám se bez* ***přestání*** (*Я усміхаюсь безперестану*); *Ležela bez* ***pohnutí****, se sepjatýma rukama* (*Вона лежала нерухомо, склавши руки*).

Потрібно зауважити, що всі описані типи субстантивів на *ní/-tí*, функціонування яких у чеській мові в певному сенсі *обмежене*, при всій своїй специфіці не перестають бути представниками досліджуваного класу девербативів, максимально близьких до дієслова. Рідкісні й не розпізнані корпусом ДІ вживаються зазвичай у чіткому акціональному значенні, на що

вказує, зокрема, наявність залежних слів, див.: ***podsunování*** *negativních informací veřejnosti* (*підсовування негативних відомостей громадськості*), *nejrychlejší* ***dolétnutí*** *do cíle* (*найшвидший приліт в пункт призначення*), ***nahnívání*** *bobulí* (*загнивання ягід*), ***začetí*** *děje* (*початок дії*). Також: *Namísto složitého* ***oddělávání*** *vršků [pivních láhví] si Raffi Liven s překážkou radí originálně* (*Замість складного знімання «верхівок» пивних пляшок Раффі Лівен справляється з перешкодою оригінальним способом*) ↔ *Namísto toho, aby složitě oddělával vršky…*; ***Rozkvetení*** *rododendronů na podzim vypadá atraktivně…* (*Розквіт рододендронів восени виглядає привабливо*) ↔ *To, že rododendrony rozkvetly….* Функціонування дієслівних іменників типу *zbláznění, mžiknutí* у якості «вільних» одиниць також не викючається, напр. *…co jsem zjistila stydlivým* ***mžiknutím*** *koutkem oka* (*…що я з'ясувала, сором'язливо кліпнувши краєчком ока*); *Nutil mně k* ***počkání*** *na příchozího…* (*Він змушував мене почекати на приїжджого*) ↔ *Nutil mně k tomu, abych počkal(a) na…*; *zvýšené riziko* ***zbláznění se*** (*підвищений ризик збожеволіти*) (див. також Додаток Б).

У схожому ключі слід охарактеризувати також потенційно можливі форми чеського ГС: відсутність таких субстантивів у корпусі SYN аж ніяк не означає, що за необхідності вони не можуть бути реально утворені й ужиті в конкретних контекстах.[9]

Зрештою функціонування у складі номіналізованих фраз забезпечує, хоча й маргінально, сприятливі умови для передачі такими дієслівними іменниками видових відмінностей. Це, підкреслимо, стосується всіх перелічених у цьому параграфі «специфічних» субстантивів на *-ní/-tí*, у тому числі оказіональних та опредметнених. У багатьох випадках, безумовно, про *парність* за видом не йдеться, з огляду на вмотивованість одновидовими дієсловами, пор.:

[9] Див. приклади з інших джерел: ***opanovávání*** *metod* (*оволодівання методами*) – наукова стаття [392]; *v případě* ***promeškávání*** *agrotechnických lhůt* (*у випадку прострочування агротехнічних строків*) – наукова стаття [402]; ***rozmoknutí*** *základové spáry* (*розмокання фундаментного шва*) – дипломна робота [395]; *po…* ***vyškemrání*** *3 eur od velmi milé pracovnice…* (*…виканючивши 3 євро в дуже люб'язної працівниці…*) – міська газета [412]; ***tichnutí*** *větrů* (*затихання вітрів*) – наукова стаття [405].

Таблиця 3.2

Приклади контекстуального вживання акціональних субстантивів, умотивованих дієсловами різних видів

Імперфективи	Перфективи
• ***Zabíjení*** *dětí a nevinných lidí je ale nepřijatelné* (*Вбивати дітей і невинних людей є, однак, неприйнятним*) ↔ *Zabíjet děti… je ale nepřijatelné*	• *Podle agentury AP [policie] se k zásahu rozhodla poté, co únosci jedno dítě zastřelili a hrozili* ***pozabíjením*** *i ostatních* (*За повідомленням агентства АП, поліція вирішила втрутитися після того, як викрадачі вбили одну дитину й погрожували повбивати також інших*) ↔ *...hrozili tím, že pozabíjejí i ostatní*
• *Americké hráčce nepomohlo… ani* ***bouchání*** *raketou o zem* (*Американській спортсменці не допомогло навіть биття ракеткою об землю*) ↔ *...ani to, že bouchala raketou o zem*	• *Svá slova dotvrdil* ***bouchnutím*** *koštětem na velký pytel* (*Свої слова він підтвердив тим, що вдарив віником по великому мішку*) ↔ *...dotvrdil tím, že bouchl koštětem na velký pytel*
• *...způsobily v širší kulturní veřejnosti nezájem a nepochopení, ba dokonce i* ***nerozeznávání*** *kvalit současného umění* (*...породили в широкій культурній громадськості байдужість і непорозуміння, а також навіть нерозрізнення якостей сучасного мистецтва*) ↔ *...ba dokonce i to, že se nerozeznávají kvality současného umění*	• *Běžný spotřebitel má nárok na* ***nerozeznání*** *odborného posudku od "odborných" blábolů, zaplacených výrobcem* (*Звичайний споживач має право на нерозрізнення професійного висновку від «професійної» нісенітниці, оплаченої виробником*) ↔ *...má nárok na to, aby nerozeznal odborný posudek od…*

Отже, у сучасній чеській мові цілком можна констатувати тенденцію до необмеженого утворення акціональних субстантивів на *-ní/-tí* від дієслів. Завдяки широкому вживанню номіналізованих конструкцій у книжних стилях мови потреба мати синонімічний іменниковий еквівалент на *-ní/-tí*, як показує корпус SYN, охоплює певною мірою всі дієслова, зокрема й ті, семантика яких цьому перешкоджає. Не стає перепоною в цьому випадку навіть те, що певні дієслівні іменники вживаються переважно у предметних значеннях, у складі сталих виразів, або є рідкісними, неузуальними одиницями. Відтак вважаємо цілком слушними зауваження богемістів К. Горалека та М. Кубінової: чеські ДІ є утвореннями, «що стоять на межі між парадигматичними формами дієслова та самостійними похідними словами» (переклад цитати наш – А. С.) [181, с. 269]; це одиниці, які слугують «моментальним виражальним потребам», оскільки під час акту комунікації не відбираються зі словникового складу мови, а утворюються «на ходу», миттєво, подібно до граматичних форм слова [247, с. 564–565].

Наш висновок, крім того, повною мірою узгоджується з результатами недавніх паралельних розвідок щодо близькоспоріднених словацьких форм, для яких, за свідченням А. Карчової та М. Соколової, накладені класичною словакістикою обмеження [29, с. 15; 182, с. 122] теж втрачають актуальність (пор. *bátie sa* (*страх*), *musenie* (*вимушеність*)) [217; 327].

3.1.2. Збереження дієслівної основи та відтворення парності. Дієслівний іменник відрізняється від інших словотвірних типів іменників дії тим, що утворюється від дієслівної основи. Остання дістається йому в модифікованому вигляді, що особливо відчутно в похідних від дієслів на *-i-t*, які містять рефлекси давніх палаталізацій; проте всі ці зміни мало суттєві та зовсім не заважають планомірно **відтворювати видові опозиції мотивувальних дієслів будь-якого структурного типу**. Причому форми ДІ дзеркально відображають поступальний процес втрати двовидовості дієсловами іншомовного походження [251]. Пор.:

Таблиця 3.3

Здатність дієслівного іменника

до відтворення видового протиставлення

Дієслово		ДІ	
НДВ	ДВ	імперфективи	перфективи
*nabobtnáv**a**-t* (*набухати*)	*nabobtn**a**-t* (*набухнути*)	*nabobtnáv**á**-ní*	*nabobtn**á**-ní*
rozmnožova-t (*множити*	*rozmnož**i**-t* (*помножити*)	*rozmnožová-ní*	*rozmnož-ení*
opléta-t (*обплітати*)	*opl**é**s-t* (*обплести*)	*oplétá-ní*	*opl**e**t-ení*
objíma-t (*обнімати*)	*obejm**ou**-t* (*обняти*)	*objímá-ní*	*obejm**u**-tí* / *objetí*
spouště-t (*запускати*)	*spu**st**i-t* (*запустити*)	*spouště-ní*	*spu**š**t-ění*
vrace-t (*повертати*)	*vrá**t**i-t* (*повернути*)	*vrace-ní*	*vrá**c**-ení*
konfiskova-t (*конфісковувати*)	*zkonfiskova-t* (*конфіскувати*)	*konfisková-ní*	*zkonfisková-ní*
*br**á**-t* (*захоплювати*)	*vz**í**-t* (*захопити*)	*br**a**-ní*	*vz**e**-tí*

Наведені приклади виразно вказують, що формальний збіг двох «різновидових» корелятивних субстантивів у чеській мові є неможливим. Навіть там, де, здавалося б, він є неминучим, ситуацію рятує протиставлення кореневих голосних за тривалістю, див. ще: *vymýšlet* (*вигадувати)* – *vymyslit* (*вигадати*) → *vymýšlení* – *vymyšlení*; *proplácet* (*виплачувати*) – *proplatit* (*виплатити*) → *proplácení* – *proplacení*[10]. У процесі дослідження нам трапилися лише дві видові пари дієслів із потенційно можливим збігом похідних субстантивів: *přetvářet* (*перетворювати*) – застар. *přetvářit* (*перетворити*) → *přetváření* – **přetváření*; *vytvářet* (*створювати*) – застар. *vytvářit* (*створити*) → *vytváření* – **vytváření*. Втім сучасні словники згаданих

[10] Пор., при цьому, еквівалентні утворення у близькоспорідненій верхньолужицькій мові: *wumysleć* – *wumyslić* → *wumyslenje* (тобто *wumysle-nje* – *wumysl-enje*), *připłaćeć* (*доплачувати*) – *připłaćić* (*доплатити*) → *připłaćenje* [337, с. 210].

застарілих дієслів вже не подають; замість них маємо споріднені форми з коренем *-tvoř-*, а відтак і формально розмежовані ДІ-кореляти *přetváření – přetvoření*, *vytváření – vytvoření*. Більш того, подібне видоутворення (< праслов. НДВ **-ja-ti* – ДВ **-i-ti*) в чеській мові є непродуктивним – роль корелятів НДВ дієслів на *-i-t* міцно закріпилася за вторинними імперфективами із суфіксом *-ova-*: пор. польськ. *nachylać* (*нахилятu*) – *nachylić* (*нахилити*), але чеськ. *nachylovat – nachýlit*; рос. *заменять – заменить*, але чеськ. *zaměňovat – zaměnit*; укр. *перевірятu – перевірити*, але чеськ. *prověřovat – prověřit*.

Наявність при деяких чеських дієсловах дублетних форм ДІ, які, як зазначалося вище, іноді навіть можуть відрізнятися за семантикою (див. п. 1.3.1), безумовно порушує чіткість бінарних видових опозицій, хоча схожі «відхилення», підкреслимо, через те, що вид є граматичною категорією класифікаційного типу, властиві й самому дієслову, пор.: *navlékat* (*нанизувати*; *затягувати*, *засилювати*; *надягати*; *закутувати*) – *navléct* / *navléknout* (*нанизати*; *затягти*, *засилити*; *надягти*; *закутати*); *stínat* (*стинати*, *рубати*; *обезголовлювати*; *скошувати*) – *stít* / *setnout* (*відрубати*, *відтяти*; *обезголовити*; *скосити*); *odsunovat* (*відсовувати*; ***евакуювати***; *відстрочувати*) / *odsouvat* (*відсовувати*; *відстрочувати*) – *odsunout* (*відсунути*; *евакуювати*; *відстрочити*).

3.1.3. Про лексичну тотожність акціональних форм дієслівного іменника, вмотивованих парними за видом багатозначними дієсловами. Нашим завданням у рамках цього розділу стало, відповідно, встановлення того, з яким ступенем повноти, а головне, **чи в однаковій мірі** чеські ДІ, вмотивовані парними за видом багатозначними дієсловами, успадковують спектр їхніх лексичних значень. Аналіз проводився на матеріалі спеціально відібраних форм, похідних від дієслів:

а) парних за видом;

б) полісемантичних, які мають щонайменше три денотативні значення;

в) лексично тотожних (але здатних, при цьому, відрізнятися в певних несуттєвих маргінальних значеннях).

Коло дієслів-мотиваторів встановлювалося згідно з даними перекладних чесько-українського (ЧУС) [389] й чесько-російського словників [391], тлумачних словників чеської мови Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (SSČpŠaV) [408], Slovník spisovného jazyka českého (SSJČ) [409]. Цікаві для нас тлумачення вони подають по-різному, тому як еталон було обрано ЧУС, дані якого час від часу коригувалися відповідно до SSJČ, що надає вичерпне, часом надмірно докладне тлумачення семантики дієслів аж до застарілих, рідкісних, стилістично маркованих значень. Відбір здійснювався також з урахуванням частотності вживання субстантивів, що прямопропорційно впливає на широту відбиття в них дієслівної семантики: форми, чисельність яких налічує в корпусах не більше 20-ти входжень, до уваги не бралися. Об'єкт аналізу, в кінцевому підсумку, склали 250 пар дієслівних іменників. Джерелом, яке ілюструє семантику ДІ в реальному вживанні, послужили актуальні на момент початку дослідження корпуси SYN 3-ї версії і SYN 2015.

Проведений аналіз підтвердив свідчення богемістів про те, що **дієслівний іменник часто не здатний передавати весь спектр семантики першооснови**. Це справедливо для одного або обох корелятів буквально кожної другої дослідженої пари. Зазвичай не зберігаються у смисловій структурі ДІ різного роду «специфічні» значення:

а) емоційно забарвлені (експресивні, вульгарні, згрубілі);

б) стилістично обмежені – вживані в розмовному мовленні (розмовні, загальнорозмовні (obecná čeština), сленгові);

в) фразеологічно зв'язані;

г) властиві дієслову в певній граматичній формі.

Не є притаманними дієслівному іменнику також значення «безособові», зокрема ті, що називають настання будь-яких емоційних станів, перебіг процесів неживої природи, перебування й розміщення у просторі.

Наприклад, субстантиви *rozvazování – rozvázání* «розв’язування (вузла); звільнення, розкривання чого-н. розв’язуванням; розірвання, припинення (зв’язків, стосунків)» не передають експресивного значення «ставати / стати говірким, балакучим, розбещеним, бешкетним»: ***rozvazování*** *tkanic* / *měšce* (*розв’язування шнурків* / *калитки*), ***rozvázání*** *smlouvy* (*розірвання договору*), але не ***rozvázání*** *kluků* (*балакучість хлопців*). Перешкодою до наслідування парою *odpouštění – odpuštění* «вибачення, прощення кого-н. (за нанесення образи); прощення кому-н. (боргу)» значення «не стриматися, щоб не зробити що-н.» є той факт, що воно виражається дієсловом тільки в заперечній формі: *Neodpustil si kousavou poznámku* (*Він не стримався, щоб не зробити уїдливе зауваження*). У корелятів же *obcházení – obejití* «обхід, проходження навколо чого-н.; відвідування (знайомих, хворих); обминання, відсторонення, ухиляння від чого-н.» у корпусах не засвідчено значення «охоплювати / охопити, оволодівати / оволодіти ким-н. (про жах)». Див. ще (символом '*' позначено відсутні в ДІ дієслівні значення):

- *oklepávání – oklepání / oklepnutí*: 1. «струшування, оббивання, позбавлення чого-н. (від нечистот)»; 2. «струшування, видалення чого-н. з поверхні биттям»; однак *3. *розм.* «передрукування, відстукування (набір) на клавіатурі чи друкарській машинці»;
- *dotahování – dotažení*: 1. «підтягування, закручування до кінця (болта)»; 2. «дотягнення, волочіння куди-н. (візка)»; 3. *розм.* «наближення, наздоганяння кого-н.»; однак *4. *заг.-розм., у сполуч. 'd. to na co'* «досягнення чого-н. шляхом великих зусиль (успіху, визнання, посади)»;
- *střílení – střelení*: 1. «стріляння, здійснення пострілів зі зброї»; 2. «убивання, застрелювання зі зброї»; 3. *спорт., у сполуч. 's. góly / na branku'* «биття по воротах, забивання голів»; однак *4. *сленг.* «збування, продавання чого-н.»;
- *sahání – sáhnutí*: 1. «дотик рукою»; 2. «протягування рук (з метою взяти що-н.)»; 3. «посягання (на майно), відбирання, захоплення»; 4. «зачіпання, обмеження (прав), посягання (на життя)»; 5. «використання,

звернення до чого-н. як до засобу (напр., вдатися до терору)»; однак *6. «добігання до яких-н. меж, простягання (поля), займання простору»;

- *přebíhání – přeběhnutí*: 1. «перебігання (дороги, через двір)»; 2. «перебігання, перехід (на сторону противника)»; однак *3. «пробігання (рукою по клавішах, посмішки по обличчю)»;

- *vítání – uvítání*: 1. «зустріч, привітання кого-н. (вияв шани прибулому)»; 2. «привітання кого-н. чим-н. (реагування на появу кого-н. певним способом, напр. оплесками)»; 4. «вітання, радісне сприймання, схвалення (проекту, рішення)»; однак *3. «поява, прояв, настання яких-н. подій, природних явищ (напр. *Нас зустріла злива*)».

Якщо вживання ДІ у значеннях згаданих типів і можливе, на що вказують форми *dotahování* / *dotažení*, то такі випадки в корпусах SYN все одно здебільшого нечисленні, а іноді й одиничні. Пор. інші приклади (рідкі значення позначено символом '**!**'):

- *stírání – setření*: 1. «витирання, видалення тертям (пилу з меблів)»; 2. «витирання, очищення чого-н. (від бруду, вологи)»; 3. «згладжування, стирання (розділів між чим-н.), позбавлення своєрідних рис»; однак **!** 4. *розм.*, *експр.* «гостра критика, давання прочухана, рознесення кого-н. у пух і прах» – 1 вх. і 1 вх.;

- *chytání – chycení* / *chytnutí*: 1. «хватання, взяття (кого-н. за що-н.)»; 2. «ловлення, піймання»; однак **!** 3. *розм.* «ловлення, настигання, наздогнання (таксі, потяга)» – 8 вх. і 2 вх. відповідно; *4. *заг.-розм.* «покриття, ураження чогось чим-н. шкідливим (пліснявою, іржею)»; *5. «прилипання, пристава́ння (про фарбу, лак)»; *6. *розм.*, *здебільш. у формі 3 ос.* «оволодівання ким-н., охоплення кого-н. (про почуття, хворобливі симптоми)»; **!** 7. «займання, спалахування полум’ям» – 1 вх. із перфективом;

- *prorážení – proražení*: 1. «пробиття, проламування (стіни, вікна каменем)»; 2. «витворення чого-н. пробиванням (отвору); прокладення (собі шляху)»; 3. «проривання крізь що-н. (фронт; хмари – про сонце)»; однак

! 4. *експр.* «досягнення успіху в чому-н., проштовхування, здійснення (своїх задумів)» – 2 вх. і 4 вх.

Периферійне положення в семантичній структурі дієслівного іменника займають, нарешті, другорядні, переносні значення – особливо ті, що виявляють найменш відчутний понятійний зв'язок із прямим номінативним значенням [15, с. 31]. Так, для форм *odzbrojování – odzbrojení* «вилучення зброї, роззброєння; відмова від озброєння» незвичним є значення «обеззброєння (посмішкою), позбавлення кого-н. можливості протидіяти, заперечувати», представлене в корпусах усього трьома входженнями. Аналогічно:

- *odnášení – odnesení*: 1. «несення, перенесення (майна в підвал)»; 2. «віднесення, знесення (човна течією, даху вітром)»; але **!** 3. «отримання (премії, досвіду)» – 1 вх. з імперфективом; *4. «куштування (чийого-н. гніву), страждання з чиєї-н. вини»;
- *dotýkání se – dotknutí se*: 1. «дотик до чого-н.»; але **!** 2. «зачіпання чого-н. (прав, інтересів)» – 1 вх. і 1 вх.; **!** 3. «порушення, згадка про що-н., підіймання (теми, проблеми)» – 5 вх. і 2 вх.; *4. «зачіпання кого-н., нанесення образи»;
- *nabírání – nabrání*: 1. «черпання, набирання»; 2. «вбирання (повітря в легені); набирання (швидкості, сил)»; але **!** 3. «наповнювання чого-н. (бідона)» – 1 вх. та 1 вх.; **!** 4. «збирання у зборки (спідниці), бгання» – 1 вх. і 1 вх.;
- *vkládání – vložení*: 1. «вкладання чого-н. куди-н. (листа в конверт)»; 2. «вкладання, внесення (грошей до ощадної каси)»; 3. «вставлення, включення (статті в контракт)»; але **!** 4. «докладення (зусиль, енергії) для чого-н.» – 1 вх. і 1 вх.; **!** 5. «доручення, покладання чогось на кого-н. (обов'язків, завдання)» – 2 вх. і 4 вх.;
- *svolávání – svolání*: 1. «збирання, скликання, зібрання кого-н. криком або звуковим сигналом (дітей додому)»; 2. «скликання, організація

якого-н. колегіального заходу (засідання, сесії, наради)»; але **!** 3. «викликання чого-н. (зазвичай неприємного – гніву, помсти)» – 1 вх. з імперфективом.

Зворотні випадки загалом трапляються, проте є менш частими. Рідко вживаються у прямому значенні, наприклад, форми *obstavování – obstavení* **!** «обставлення, оббудовування, оточення чого-н. спорудами» – 4 вх. з імперфективом; *shrnování – shrnutí* **!** «згортання, згрібання, скидання (піску до ями); спускання (рукавів)» – 1 вх. і 1 вх.; *uchylování se – uchýlení se* **!** «відхилення, відходження, відступання від чого-н. (правильного напрямку, правди, теми)» – 1 вх. і 3 вх. ДІ *sesazování – sesazení* «зсаджування, знімання (дитини з коня)»; *dospívání – dospění* «прибуття, прихід куди-н.»; *svalování – svalení* **!** «звалювання, скочування чого-н. звідки-н., доправлення донизу» у вказаних прямих значеннях не зафіксовано взагалі.

При всьому своєму розходженні з твірними одиницями **чеські дієслівні іменники, вмотивовані парними за видом багатозначними дієсловами, на рівні успадкованої акціональної семантики залишаються здебільшого лексично тотожними один одному**. Із 250-ти досліджених субстантивних пар повна змістова тотожність корелятів виявляється приблизно у двохсот (80 %); для інших же характерним є незначна невідповідність, викликана вузькістю акціональної семантики одного корелята щодо іншого. Див. приклади значень і контекстного використання перших:

- *navrtávání – navrtání* ← *navrtávat – navrtat*: 1. «надсвердлювати, просвердлювати трохи (дерево)» – «надсвердлити (скелю)»; 2. «свердлити, бурити, робити що-н. свердлінням» – «просвердлити, пробурити (отвір)»; 3. «відшукувати, виявляти бурінням (джерело)» – «виявити бурінням (нафту)»; пор. приклади в табл. 3.4:

Таблиця 3.4

Приклади лексичної тотожності

форм *navrtávání – navrtání* в реченнях

Імперфектив	Перфектив
1. *Oblíbená podle něho byla také májová bylinná vína či pitné kúry z březové mízy, čerpané* ***navrtáváním*** *stromů v době rašení* (*Популярними, на його думку, були також травневі рослинні вина чи курси лікування на основі березового соку, що викачується шляхом надсвердлювання дерев у період розпускання бруньок*)	1. *Postup je stejný –* ***navrtání*** *stromu u kořenů a vlití jedovaté tekutiny do vývrtu* (*Метод той же самий – надсвердлити дерево біля коріння і влити отруйну рідину в отвір*)
2. *Následuje injektáž, která spočívá v* ***navrtávání*** *otvorů a ve vstřikování injektážního roztoku, který ve zdi zesklovatí* (*Далі проводиться ін'єкціювання, що полягає в бурінні отвору й уприскуванні ін'єкційного розчину, який у стіні стає склоподібним*)	2. *K* ***navrtání*** *otvorů pro vázání slouží speciální šablony, přičemž pro každý typ vázání se používá jiná* (*Для буріння отворів під кріплення застосовуються спеціальні шаблони, причому для кожного типу кріплення використовується свій шаблон*)
3. *11. dubna 1961 začalo v Lázních Libverda na Frýdlantsku* ***navrtávání*** *nových pramenů* (*11 квітня 1961 року в курортному селищі Лазне Лібверда Фрідлантского регіону почалися пошуки нових джерел*)	3. *Obec už vyčlenila peníze na* ***navrtání*** *a čerpání nového pramene* (*Муніципалітет уже виділив гроші на те, щоб відшукати нове джерело й черпати з нього ресурси*)

- *projíždění – projetí ← projíždět – projet*: 1. «проїжджати (через площу)» – «проїхати (вулицею)»; 2. «розчищати їздою» – «розчистити їздою (дорогу, шлях) – про снігоочисник»; 3. «проходити, пронизувати» – «пройти, пронизати (напр., біль пронизує голову)»; 4. *у сполуч. 'р. конě'* «об'їжджати, розминати (коня)» – «розім'яти (коня)»; 5. «проводити (рукою по чолу)» – «провести (пальцями по струнах)»; 6. *прост., експр.* «програвати» – «програти (у карти)»; пор. приклади в табл. 3.5:

Таблиця 3.5

Приклади лексичної тотожності

форм *projíždění – projetí* в реченнях

Імперфектив	Перфектив
1. *Při rychlém **projíždění** zatáček je náklon karoserie minimální* (*При швидкому проїзді поворотів нахил кузова мінімальний*)	1. *Za **projetí** křižovatky na červenou řidič zaplatí 2,5–5 tisíc korun* (*За проїзд перехрестя на червоне світло водій заплатить 2,5–5 тисяч крон*)
2. *Všechny silnice na jihu Moravy jsou díky neustálému **projíždění**… pluhů sjízdné* (*Всі дороги на півдні Моравії придатні для їзди завдяки постійній роботі снігоочисників*)	2. *Hlavně ve vyšších polohách je už patnáct minut po **projetí** pluhu silnice zase zafoukaná* (*Переважно в гірських місцевостях дорога вже через п'ятнадцять хвилин після проїзду снігоочисника знову виявляється заметеною снігом*)
3. *Ale Amelia, zaujatá **projížděním** žloutku hroty vidličky, neodpověděla* (*Однак Амелія, захоплена тим, як жовток проходить між зубцями вилки, не відповіла*)	3. *<Účastníci šamanských kurzů dokážou již po několika dnech> dosáhnout intensivních stavů rozkoše a jimi si způsobit… "**projetí** blesku tělem"* (*Учасники шаманських тренінгів уже через кілька днів можуть досягати сильних екстатичних станів і викликати проходження «імпульсів*

	осяяння» крізь своє тіло)
4. –	4. –
5. *Čechrání vlasů, promnutí, sání a hlazení ušního lalůčku,* ***projíždění*** *oblastí nad ušima, ...to všechno způsobuje příjemné šimrání* (*Скуйовдження волосся, розминання, посмоктування і погладжування мочки вуха, торкання області над вухами – все це надає приємного лоскотання*)	5. *...holubinka namodralá… od ostatních se liší lupeny, které jsou jakoby voskové a po* ***projetí*** *prstem se nikdy nezlomí* (*Від інших сироїжка синя відрізняється пластинками, які здаються восковими і при проведенні пальцем ніколи не ламаються*)
6. –	6. –

Факт рівнозначності парних ДІ ми констатували й у тих випадках, коли чисельність одного з корелятів у тому чи іншому значенні налічує в корпусах усього одне-два входження. Наприклад:

- *navrtávání – navrtání* у знач. «пошук, виявлення бурінням» – 2 вх. і 10 вх. при загальній кількості у 83 вх. і 163 вх.;
- *prolévání – prolití hrdla* в *експр.*, *зв'яз.* знач. «пиття, зловживання алкоголем» – 12 вх. і 1 вх. при 372 вх. і 215 вх.;
- *uchvacování – uchvácení* в *перен.* знач. «захоплення, зачарування, підкорення кого-н. (красою)» – 1 вх. і 15 вх. при 21 вх. і 538 вх.;
- *sklízení – sklizení* в *перен.* знач. «досягнення (успіху), заробляння (аплодисментів, премії)» – 14 вх. і 1 вх. при 457 вх. і 103 вх.;
- *obtahování – obtažení* у знач. «наточування, заточка» – 9 вх. і 1 вх. при 68 вх. і 19 вх.;
- *dobývání – dobytí* у знач. «викопування (картоплі), добування (вугілля)» – > 30 вх. і 1 вх. при 10025 вх. і 7589 вх.;

- *shánění – sehnání* у знач. «проганяння, зігнання кого-н. звідки-н.» – 5 вх. і 1 вх.; «зігнання, скупчування (стада), примушування зібратися в одному місці» – > 10 вх. і 3 вх. при 12665 вх. і 3256 вх.

Це, як показують корпусні дані, зумовлено різною мірою вживаності корелятів у мові, нетиповістю такої семантики для ДІ, своєрідністю смислової структури першооснови. Зауважимо, що у значенні, наведеному в передостанньому прикладі, рідко зустрічається не тільки перфектив, але й саме твірне дієслово, див.: *dobývat* (*добувати*) *uhlí* (*вугілля*) – 206 вх., *plyn* (*газ*) – 16 вх., *uran* (*уран*) – 37 вх., але *dobýt uhlí* – 0 вх., *plyn* – 0 вх., *uran* – 0 вх. SSČpŠaV, до речі, такого значення для одиниці *dobýt* узагалі не наводить. У останньому ж прикладі значення «зігнання, скупчення», згідно з SSJČ, у дієслова ДВ *sehnat* є експресивним, а перфектив *sehnání*, крім того, має обмежену вживаність – у переважній більшості корпусних входжень він фіксується у складі сталого виразу '*být k sehnání*' (у *розм.* знач. «дістати, роздобути; розшукати, знайти»), пор. *Vstupenky budou k **sehnání** přímo u stadionu* (*Вхідні квитки можна буде дістати безпосередньо на стадіоні*); *Pan Hrubant není k **sehnání** a nepřebírá ani poštu…* (*Пан Грубант є недоступним і не приймає навіть пошту*).

Тотожність лексичних значень із урахуванням викладених застережень виявляють, окрім зазначених, такі субстантиви:

- *doplňování – doplnění*: 1. «доповнення, поповнення (запасів їжі)»; 2. «наповнення (посуду)»; 3. «доповнення, додавання відсутнього»;
- *nasypávání – nasypání*: 1. «насипання чого-н. куди-н.»; *2. «посипання, давання сипкого корму тваринам»; 3. «насипання, витворення сипанням (насипу)»;
- *natáčení – natočení*: 1. «намотування, накручування, завивання»; 2. «заведення мотора, двигуна»; 3. «повертання (голови вбік)»; 4. «наливання, націджування»; 5. *розм.* «записування звуку (на носій)»; 6. «зйомка (відео)»;

- *probouzení (se) – probuzení (se)*: 1. «пробудження від сну»; 2. «пробудження, виведення кого-н. із певного стану (з ілюзій)»; 3. «подігрівання, пробудження чого-н. у кому-н. (інтересу, почуття)»;

- *rozptylování – rozptýlení*: 1. «розсіювання, розтрушування, розвівання; сприяння розповсюдженню чого-н. у просторі»; 2. «розгін (демонстрантів); розвіяння, розганяння (хмар)»; 3. «розвіяння (боязні, розгубленості)»; 4. «відволікання чиєї-н. уваги від чого-н., розпорошення уваги»; 5. «розважання, забавляння кого-н. чим-н. (хворого читанням)»;

- *skládání – složení*: 1. «складання, пакування (одягу до валізи); приведення до ладу»; 2. «складання, зменшення об'єму чого-н. згортанням / згинанням (рушника)»; 3. «збирання (мозаїки), витворення цілого шляхом з'єднування окремих частин»; 4. «складання, створювання літературного / музичного твору»; 5. «кладення (голови на ліжко)»; 6. «вивантажування, звантаження, скидання чого-н. куди-н.»; 7. «відмова від чого-н. (посади), складання з себе службових обов'язків»; 8. «внесення платежу, сплата грошей»; 9. «складення (іспиту); давання (обіцянки); принесення (присяги)»;

- *šetření – ušetření*: 1. «збереження, економія, заощадження, відкладення грошових засобів на що-н.»; 2. «економія, обмежене використання (електроенергії, часу)»; 3. «збереження, зберігання чого-н. від псування, зношування (взуття, нервів)»; 4. «спасіння, захист кого-н. від чого-н.»;

- *udávání – udání*: 1. «зазначення (даних), повідомлення»; 2. «видавання кого-н., виказування»; 3. «збут (підробного товару)»; 4. «завдання, призначення (темпу, тренду)»;

- *vrhání – vrhnutí*: 1. «кидання, шпурляння, метання чого-н.»; 2. «кидання, викидання (нових сил на фронт, товару до крамниць); раптове видавання чого-н. у великій кількості»; *3. *книжн.* «кидання, запроторення кого-н. (до в'язниці)»; *4. *книжн.* зводження (підозри на кого-н.); доведення кого-н. до тяжкого стану, несприятливих обставин»; 5. «давання приплоду, потомства; народження (про тварин)»;

- *zabezpečování – zabezpečení*: 1. «забезпечення, задовольняння чиїх-н. потреб постачанням чого-н.»; 2. «забезпечування, убезпечення, захист, охорона кого-н. / чого-н. (від пожежі, крадіжки)»; 3. «забезпечування, гарантування (права на працю)» (див. також Додаток В).

Щодо фактів нерівномірного наслідування дієслівних значень, виявлених у 20 % пар ДІ, то вони, на наш погляд, загальній тенденції кардинально не суперечать. Як правило, вузькість акціональної семантики одного корелята щодо іншого визначається різницею в одне значення, яке, до того ж, часто належить до згадуваних вище розрядів специфічних, безособових чи переносних. Актуальними в цьому випадку є також причини, які ми зазначили вище щодо пар рівнозначних ДІ з легкою асиметрією, викликаною одиничним вживанням одного з корелятів в окремих значеннях. Див.:

- *naskakování – naskočení*: 1. «застрибування, заскакування в що-н. (на ходу)»; 2. «вискакування, поява (пухиря)»; 3. (**тільки перфектив** – всього 9 вх. при заг. кількості у 214 вх.) *сленг.* «запуск двигуна»;

- *dokládání – doložení*: 1. «доповнення чого-н., додавання (потрібної частини)»; 2. «підтвердження, підкріплення доказами»; 3. (**тільки перфектив** ~ 7-8 вх. при 1970 вх.) *переваж. пасив. стан* «свідоцтво, історичне засвідчення чого-н.»;

- *namáčení – namočení*: 1. «замочування, занурення чого-н. у рідину»; 2. «змочування, зволоження (волосся)»; 3. (**тільки перфектив** – 12 вх. при 700 вх.) *заг.-розм., експр.* «вплутування, втягування, втягнення (у скандал)»;

- *rozplývání se – rozplynutí se*: 1. «розчинення, танення, розтоплювання»; 2. (**тільки імперфектив**) *експр.* «танення від чого-н., замилування чим-н. / ким-н.»; 3. «танення, розсіювання, розходження в різні боки, зникнення»;

- *smetání – smetení*: 1. «змітання, видалення чого-н. метінням»; 2. «згрібання, збирання чого-н. докупи (снігу на край тротуару)»; 3. (**тільки**

перфектив) *експр.* «скидання (тарілок зі столу); змітання, знищення (будинків – про повінь; злочинного панування)»;

- *odcházení – odejití*: 1. «відхід / відбуття звідки-н., виїзд куди-н.»; 2. «залишення (дружини, праці)»; 3. (**тільки імперфектив** ~ 6 вх. при 400 вх.) «спливання, збігання, закінчення (про зиму, молодість)»;
- *napínání – napnutí*: 1. «напинання, натягнення»; 2. «напруження (м'язів, зору)»; 3. (**тільки імперфектив** – 7 вх. при 553 вх.) «розпалення цікавості, тримання в напруженні кого-н.».

Нечисленними є пари субстантивів, у яких акціональна семантика одного з корелятів вужча на два значення: *roztáčení – *roztočení* у знач. «розгортання, розмотування, розкручування» і *заг.-розм., експр.* «марнотратство, легковажне витрачання (грошей)»; *pouštění – *puštění* у знач. «пускання (соку – про фрукти), випускання (коренів, пагонів)» і «линька, знебарвлення, очищення (від бруду)»; *míjení – *minutí* у знач. «спливання, припинення, закінчення (про час)» і «проходження, відхід (молодості, страху)»; *otloukání – *otlučení* «оброблення биттям, оббиванням» і «розбивання чого-н. об що-н.».

Лексична розбіжність, характерна для парних форм на *-ние/-тие* в російській мові, **для чеських дієслівних іменників практично не властива.** Намічається вона, мабуть, у 8–9 пар, але більш-менш однозначна констатація в цьому випадку може бути застосована тільки до трьох із них: *scházení* «сходження, спуск звідки-н.» – *sejití* «сходження з дороги, відхилення від маршруту»; *ustupování* «підпорядкування, поступки кому-н.» – *ustoupení* «відмова, відступ від чого-н. (обіцянки)»; *vstávání* «уставання, покидання ліжка після пробудження від сну; вставання (зі стільця), ставання на ноги» – *vstání у сполуч. 'v. z hrobu, z mrtvých'* «воскресіння, повстання з мертвих». Розбіжність же ДІ *podtrhávání* «підкреслення, виділення (слів у тексті)» – *podtržení експр.* «підкреслення, звернення уваги, наголос на чому-н.»; *utrácení* «трата коштів» – *utracení* «умертвіння, вбивство»; *strkání* «засовування, просовування чого-н. куди-н.» – *strčení* «стусан, штовхан,

удар» проступає менш чітко, оскільки приклади зворотного розподілу значень загалом можливі й налічуються в корпусах декількома десятками входжень. Нетотожність семантики субстантивів *utápění експр.* «топлення, заливання (горя) алкоголем» – *utopení* «утоплення, потоплення» закладається самими твірними дієсловами.

Цікавим прикладом є суплетивна пара *braní* / 4313 вх. (*брання*) – *vzetí* / 7228 вх. (*взяття*), члени якої фактично теж розходяться за семантикою. Однак проявляється це на рівні не стільки значень, скільки їхніх відтінків унаслідок особливого вживання субстантивів: імперфектив, головним чином, фігурує в сполученнях '***braní*** *rukojmích* / *drog* / *úplatku*' «взяття заручників; прийом наркотиків, ліків; одержання хабара», а перфектив у 95–97 % випадків – в одній єдиній (!) конструкції '***vzetí*** *někoho do vazby*' «взяття кого-н. під варту». Інші входження, однак, підтверджують лексичну тотожність форм *braní – vzetí* у всіх чотирьох спільних значеннях, навіть включно з відтінками першого, дуже широкого і змістово розмитого: 1. «взяття чого-н. (у руки), обіймання (за що-н.); прийом ліків; взяття на себе (про)вини, відповідальності; взяття до уваги»; 2. «відбирання чого-н. у кого-н.; позбавлення (життя)»; 3. «отримання (хабарів, грошей)»; 4. «ставлення до чого-н. яким-н. чином, сприйняття чого-н. як…». Пор. також: *časté* ***braní*** *obviněných do vazby* (*часте взяття обвинувачених під варту*», *za cenu* ***vzetí*** *rukojmí* (*ціною взяття заручника*).

Отже, функціонування акціональних субстантивів на *-ní/-tí* в чеській мові цілком відповідає комплексу попередніх умов для формальної передачі видового протиставлення: ДІ регулярно утворюються від дієслівних основ, незалежно від їхніх структурних, граматичних та іноді, як з’ясувалося, навіть лексичних параметрів, а також виявляють рівнозначність у плані наслідуваної акціональної семантики. Спостережувані відхилення – обмежене словотворення або вживання, конкуренція дублетних форм при деяких дієсловах, рідкісні випадки лексичної розбіжності між потенційними

видовими корелятами – системність виявленої тенденції, на наш погляд, кардинально не порушують.

Несуттєвість останнього «відхилення» наочно розкривається при зіставленні чеських форм ДІ з еквівалентними українськими іменниками на *-ння/-ття*. Якщо в українській мові більш вузькими щодо акціональної семантики є виключно перфективи [70], що, ймовірно, вкладається в рамки загальносхіднослов'янської тенденції до руйнації видової співвідносності в ДІ шляхом усунення одного члена кореляції [74], то в чеській мові причиною такої асиметрії можуть бути як перфективи, так і імперфективи. Це свідчить про однакове функціональне навантаження корелятивних субстантивів, а тому і про більш сприятливі умови для збереження виду.

3.2. Про лексико-граматичну неоднорідність класу акціональних субстантивів на *-ní/-tí*

Порушення балансу диференціальних частиномовних ознак у структурі ДІ на користь субстантивності зумовлює, як відомо, досить інтенсивний процес їх опредметнення. Однак первинні та вторинні значення в таких контамінантів у західнослов'янських мовах, за твердженнями М. Сотака, К. Бузашиової, Я. Пузиніної, не завжди чітко протиставлені. На матеріалі словацької та польської мов науковці доводять наявність таких форм дієслівного іменника, значення яких, асоціюючись у широкому сенсі з акціональним, зазнає, проте, переосмислення, що призводить до змістового відокремлення від першооснови, а головне – негативно позначається на здатності до передачі виду (див. п. 2.3.2).

Досліджуючи дані корпусу SYN, ми дійшли висновку, що чеські субстантиви на *-ní/-tí* нічим не відрізняються в цьому плані від польських або словацьких еквівалентів. Див. табл. 3.6:

Таблиця 3.6

Дві іпостасі акціональних форм чеського дієслівного іменника

Акціональні форми типу *А*	Акціональні форми типу *Б*
• *Při resuscitaci byla u chlapce obnovena srdeční činnost, ale dlouhým **nedýcháním** došlo k těžkému poškození jeho mozku* (*Прийоми реанімації дозволили відновити у хлопчика роботу серця, але через те, що він довго не дихав, його мозок отримав важке пошкодження*)	• *Sluneční paprsky pak zrychlují látkovou výměnu a vlhký, slaný vzduch zlepšuje **dýchání*** (*Сонячні промені потім прискорюють обмін речовин, а вологе, солоне повітря покращує дихання*)
• *Americké soudní spisy přitom tvrdí, že soudní úředníci byli při **předávání** obsílky Piechovi fyzicky napadeni jeho tělesnými strážci* (*Американські судові записи при цьому стверджують, що працівники суду, коли вручали повістку Пієхові, зазнали фізичного нападу з боку його охоронців*)	• *Šokoval ji způsob, jakým kapitulovala Francie. Osmého května 1940 se účastnila **předávání** praporu čs. žen našim dobrovolníkům, odjíždějícím do Francie* (*Шокував її спосіб, у який капітулювала Франція. 8 квітня 1940 року вона брала участь у врученні прапора чехословацьких жінок нашим добровольцям, що виїжджали до Франції*)
• *Vieri po zápase s Kamerunem sportovně přiznal, že ke dvěma gólům se dostal zejména díky **vyloučení** Kally* (*Вієрі після матчу з Камеруном відверто визнав, що забив два голи переважно завдяки тому, що Калла був видалений*)	• *Branky: Stříteský, Rejzek – Jedlička. Rozhodčí: Mir. Svoboda – Pošvář, Karlík. **Vyloučení:** 7:5* (*Голи: Стржитецький, Рейзек – Єдлічка. Судді: М. Свобода – Пошварь, Карлік. Видалення: 7:5*)
• *Jejich [budoucích krejčových] úkolem je **ušití** dámského kalhotového*	• *Samotné **ušití** všech modelů trvalo třicet dnů čistého času* (*Саме*

kostýmu s padesátiprocentním podílem ruční práce (*Завдання майбутніх кравців – пошити жіночий брючний костюм із використанням ручної роботи на п'ятдесят відсотків*)	*пошиття всіх моделей тривало тридцять днів чистого часу*)

ДІ обох колонок є, на перший погляд, повними синонімами, але насправді між ними є певні функціонально-смислові відмінності. Конкретну дію позначають субстантиви типу *А*, фрази з якими легко трансформуються в дієслівні: *...ale tím, že dlouho nedýchal…*; *...soudní úředníci, když předávali obsílku Piechovi, byli fyzicky napadeni…*; *...díky tomu, že byl vyloučen Kalla; Jejich úkolem je ušit kostým…* До одиниць же типу *Б* така операція незастосовна, а акціональна семантика трьох із них, до того ж, виявляє ряд модифікацій, а тому включення таких субстантивів у коло ймовірних носіїв граматичної семантики виду було б, на нашу думку, помилковим.

Так, дія *dýchání* представляється не як реальний процес, прив'язаний до модально-часового плану дійсності, а швидше як завжди можлива й позачасова фізіологічна властивість людського організму, що забезпечує його життєдіяльність. Іменник *předávání*, очевидно, передбачає певну подію, наприклад: героїня брала участь в *акції / заході / параді* (*вручення прапора*), а не власноруч вручала комусь прапор. Ужитий у множині перфектив *vyloučení* дуже нагадує термін, що позначає в переліку статистичних даних певну стандартну подію (типове поняття) спортивного матчу. Сумнівним вважаємо приписування виду й *ušití-Б*, не дивлячись на його відчутну лексичну тотожність субстантиву типу *А*. *Пошиття*, виступаючи в нездатному трансформуватися предикативному поєднанні *Ušití trvalo* в ролі суб'єкта, мислиться як абстраговане від параметрів процесності поняття, а вказівка на його динамічну ознаку припадає суто на дієслово-присудок.

3.2.1. Обсяг понять «дієслівний іменник 1» – «дієслівний іменник 2». Концепції М. Сотака, К. Бузашиової, Я. Пузиніної та уривчасті свідчення інших науковців (див. п. 2.3.2) дають підставу стверджувати, що дієслівні іменники на *-ní/-tí* в чеській мові функціонують у двох іпостасях:

1) як одиниці, які потенційно успадковують дієслівний вид через тотожність із дієсловами за акціональною семантикою, вживання тільки у формі однини, здатність у складі іменникових фраз трансформуватися в дієслівні конструкції (первинна, «дієслівна» іпостась);

2) як одиниці, які не успадковують вид через нетотожність із дієсловами за акціональною семантикою, можливість вживання у формі множини та / або нездатність у складі іменникових фраз трансформуватися в дієслівні конструкції (вторинна, «іменникова» іпостась).

З огляду на неупорядкованість термінології, а також щоб уникнути ототожнення з іменниками дії (jména dějová) інших словотвірних типів, тобто *dotyk* (*дотик*), *četba* (*читання*), перші ми назвали ***дієслівними іменниками 1*** (далі – $ДІ_1$), а другі – ***дієслівними іменниками 2*** (далі – $ДІ_2$). Див. табл. 3.7:

Таблиця 3.7

Типологія форм вторинної іпостасі чеського дієслівного іменника

$ДІ_1$		$ДІ_2$
1. *Obviněný se při **objednávání** jídla dostal s obsluhou do konfliktu* (*Обвинувачений, коли замовляв їжу, вступив у конфлікт з персоналом*) ↔ *Obviněný, když objednával jídlo, dostal se…*	форма, що не трансформується	А. ***Objednávání** zboží probíhá téměř stejně jako na klasickém internetovém obchodu* (*Замовлення товару відбувається майже так само, як і в типовій інтернет-крамниці*) ↔ **To, že někdo* (?) *objednává zboží, probíhá…*

2. *Navíc se kvůli **dojení** koz člověk i hodně nachodí* (*Крім того, через доїння кіз людина також багато ходить пішки*) ↔ *...kvůli tomu, že dojí kozy, člověk…*	форма, вжита у множині	Б. *Tato dezinfekce navíc v době mezi **dojeními** poskytne důležitou ochranu před bakteriemi…* (*Така дезинфекція в період між доїннями забезпечує надійний захист від бактерій…*) ↔ ?
3. *Ty Kreml označil za hlavní viníky "**vměšování se** Západu do vnitřních záležitostí Ukrajiny"* (*Цих осіб Кремль назвав головними винуватцями «втручання Заходу у внутрішні справи України»*) ↔ *…viníky (toho), že se Západ vměšuje do vnitřních…*	термін	В. *Takové jednání bude i z hlediska mezinárodního práva obtížné kvalifikovat jako **vměšování** do vnitřních záležitostí jiného státu* (*Такі дії і з позиції міжнародного права буде складно кваліфікувати як втручання у внутрішні справи іншої держави*) ↔ ?
4. *...**Rozmístění** kamer bylo dobrým krokem v boji s vandalismem a pouliční kriminalitou* (*Розміщення камер було слушним кроком у боротьбі з вандалізмом і вуличною злочинністю*) ↔ *Rozmístit kamery bylo dobrým krokem…*	спосіб дії	Г. *V centru města je zajímalo **rozmístění** odpadkových košů, do nichž často narážejí motoristé* (*У центрі міста їх цікавило розташування сміттєвих контейнерів, у які часто врізаються автомобілісти*) ↔ *...zajímalo, jak jsou rozmístěny koše…* (*те, **як** розміщені*)

5. *Nespálíte se, když ke **zhasnutí** svíčky použijete kovový zhasínač s rukojetí* (*Ви не обпечетеся, якщо для погашення свічки скористаєтесь металевим гасильником із рукояткою*) ↔ *…když k tomu, abyste zhasli svíčku, použijete…*	дія-ситуація	Д. *Slavnostní **zhasnutí** vánočního stromu se koná v Dobrušce v neděli na náměstí F. L. Věka od 17 hodin* (*Урочисте погашення різдвяної ялинки в місті Добрушка відбудеться в неділю на площі Ф.Л. Вєка о 17 годині*) ↔ ?
6. *Izrael znova hrozil **uzavřením** hraničních přechodů mezi pásmem Gazy a židovským státem* (*Ізраїль знову погрожував закриттям прикордонних переходів між сектором Газа й ізраїльською державою*) ↔ *…hrozil (tím), že uzavře přechody…*	стан	Е. *Mnohaměsíční **uzavření** mostu nemělo negativní dopad na dopravu* (*Те, що міст залишався закритим багато місяців, не мало негативного впливу на транспортний рух*) ↔ *To, že most byl mnoho měsíců uzavřený, nemělo…* ?

Дієслівний іменник 1 як організаційний компонент іменникової (номіналізованої) фрази є, відповідно, трансформованим дієсловом і може бути охарактеризований загальними формулами '*(to), že…*', '*(to), aby…*' тощо [350, с. 179–184]. У таких синтаксичних структурах присутня прихована, додаткова предикативність, як і у зворотах з дієприкметниками або дієприслівниками [202, с. 390]. Субстантиви, які в межах речення конкурують з інфінітивом (приклад 4), можна кваліфікувати як окремий різновид $ДІ_1$: такі відношення *конкуренції* хоча й не передбачають факту конденсації предикативної конструкції номіналізованою, проте цілком підпадають під визначене нами поняття синтаксичної трансформації. Дані таблиці 3.7 також свідчать про те, що дії, позначувані $ДІ_1$, здебільного не мають того абстрактного характеру, який традиційно приписується формаціям nomina actionis. Дії *objednávání*, *dojení*, *zhasnutí*, *uzavření* у

прикладах 1–3, 5, 6 є так чи інакше конкретними, чиї параметри процесності – зв'язок із виконувачем (агенсом), модально-часові характеристики – вільно відтворюються в контексті. Усе це, безсумнівно, створює сприятливі умови для збереження субстантивами категорії виду.

На відміну від $ДІ_1$, терміном *дієслівний іменник 2* ми умовно об'єднали досить різнорідні за семантикою та синтаксичними властивостями вживання акціональних субстантивів на *-ní/-tí*. Форми цієї іпостасі пов'язані нездатністю до вираження категорії виду та, особливо, тим, що вони можуть помилково вважатися її потенційними виразниками. Табл. 3.7 розкриває повний перелік різновидів $ДІ_2$, які класифіковано за ступенем відхилення від базового поняття дієслівної дії.

$ДІ_2$ **типу А** чітко наслідують акціональне значення, але неможливість синтаксичної трансформації ускладнює їх інтерпретування щодо видової семантики доконаності – недоконаності. Очевидним прикладом цього є наведений ДІ *objednávání*, який входить до складу *дієслівно-іменникового предиката*. Ці аналітичні сполуки як еквіваленти дієслова-присудка (***Objednávání*** *zboží probíhá – Zboží se objednává*) виражають дію розчленовано, тобто за допомогою «дієслова-зв'язки» із загальним значенням процесності й акціонального іменника, який конкретизує його, див. ще: *zajišťovat péči – pečovat* (*забезпечити піклування – піклуватися*), *dojít k* ***ochlazení*** *– ohladit se* (*зазнати охолодження – охолонути*) [204, с. 630–631; 307; 365]. Іменник у такому випадку виконує роль понятійного ядра, тоді як носієм граматичних категорій часу, способу, особи та виду (**!**) постає виключно дієслово [307, с. 171; 365, с. 2, 5]. На думку Я. Радимського, вид ДІ за таких умов стає категорією лексичною та репрезентує, наприклад, протиставлення багатократності й однократності дії: *provést* ***měření*** (*провести декілька вимірювань*) *– provést* ***změření*** (*виміряти, зробити один замір*) [307, с. 171]. Див. речення з «видовим» корелятом субстантива *objednávání* в ідентичному контексті: ***Objednání*** *probíhá jako nákup v internetovém obchodě* (*Замовлення відбувається як купівля в інтернет-*

крамниці). До цього самого висновку, нагадаємо, дійшла й Г. Кржижкова, аналізуючи приклади конструкцій із субстантивами на *-ní/-tí*, які згідно з нашою концепцією та розумінням правил синтаксичної трансформації належать саме до розглядуваних різновидів $ДІ_2$, зокрема й типу А (див. п. 2.3.2).

Стирання або переосмислення видової семантики дієслівних іменників, які не трансформуються, відбувається, звичайно, і за інших синтаксичних умов, напр.:

Таблиця 3.8

Приклади вживання корелятивних форм $ДІ_2$-А

Імперфективи	Перфективи
*1. Dietní proteiny zpomalují **vstřebávání** cukrů, a tedy i alkoholu, do těla* (*Дієтичні протеїни сповільнюють засвоювання організмом цукру, а отже й алкоголю*)	*1. Přídavek mléka do kávy <…> může zpomalit **vstřebání** kofeinu…* (*Додавання молока до кави може сповільнити засвоєння кофеїну*)
*2. Myslím, že se podstatně zjednodušilo **odbavování** na hranicích, takže turisté mohou pohodlněji cestovat do dosud opomíjených regionů* (*Я думаю, що проходження контролю на кордоні істотно спростилося, тому туристи можуть з більшим комфортом подорожувати до регіонів, яким до цього часу не приділялася увага*)	*2. Se vstupem do Evropské unie se podstatně zjednodušilo **odbavení** na hranici, odpadla celní kontrola…* (*Зі вступом до Європейського Союзу істотно спростилося проходження контролю на кордоні, немає митного контролю*)
*3. "Věříme, že se tento obor významně pohne, je to jen otázka času," komentoval možnosti rozvoje **využívání***	*3. Nejvíce bude podporován rozvoj **využití** energie slunce, biomasy, větru a geotermální energie* (*Найбільше буде*

sluneční energie Michalský (*«Ми віримо, що ця галузь зробить значний крок уперед; це лише питання часу», – коментував можливості розвитку використання сонячної енергії Михальський*)	*підтримуватися розвиток використання енергії сонця, біомаси, вітру та геотермальної енергії*)

Дію *vstřeb(áv)ání* в обох реченнях прикладу 1 логічно сприймати як незавершену, оскільки йдеться про її сповільнення; однак у першому випадку акцент робиться на процесності, тобто *сповільнюється безпосередньо процес засвоєння*, тоді як у другому – на результативності, тобто *сповільнюється засвоєння як таке, відтерміновується досягнення ним результату*. Решта прикладів ілюструє такі вживання парних ДІ, інтерпретація яких, на наш погляд, з точки зору видової семантики чи якогось аспектуального протиставлення є навряд чи можливою. Форми *odbavování – odbavení*, що позначають вид послуги для населення, та *využívání – využití* зі значенням «частота використання» видаються нам, до того ж, взаємозамінними.

Тенденція до нейтралізації виду охоплює і $ДІ_2$ **типу Б**, в яких, як зауважує Я. Пузиніна, видова форма часто не відповідає аспектуальній семантиці контексту, пор.: польськ. *Mimo **zapewnień** Janek nie zjawił się* (*Незважаючи на запевнення, Янек не з'явився*; *zapewnień* замість *zapewniania*) [306, с. 119]. Вживання у формі множини приводить, окрім того, до субстантивації їхнього лексичного значення: у польському реченні *...W jego **odejściach** nie ma nic istotnego* (*У його відлучках немає нічого суттєвого*), пояснює Ї. Дамборський, ідеться не про процес *відлучення*, а про окремі *акти-відлучки*, що розуміються як конкретизовані, повторювані, злічувані події [115, с. 22]. У вищенаведеному іменнику *dojeními* семи субстантивності підсилюються ще і за рахунок відсутності залежних слів; причому акти *доїння* подаються в реченні без зазначення характеру їхнього перебігу. Див. ще:

- *Jejich cena [čajů] je vyšší, ale zase snesou několik* ***přelití****…* (*Ціна чаїв більш висока, але, з іншого боку, вони витримують декілька заливань*) ↔ ?;
- *Denně to představuje 14 tisíc* ***nakažení*** *a 8 tisíc úmrtí* (*Щоденно це становить 14 тисяч заражень і 8 тисяч смертей*) ↔ ?

Трансформація субстантивів типу ДІ$_2$-Б є, як правило, неможливою. Складність встановлення видової приналежності таких форм більш наочно представлено у Табл. 3.9:

Таблиця 3.9

Приклади вживання корелятивних форм ДІ$_2$-Б

Імперфективи	Перфективи
1. Několik měsíců trvající občanská válka v Libérii stále více postihuje ženy. Množí se zprávy o ***znásilňováních****, kterých se dopouštějí obě strany*. (*Від громадянської війни в Ліберії, яка триває декілька місяців, дедалі більше страждають жінки. Частішають повідомлення про ґвалтування, які чинять обидві сторони.*)	*1. Ale během posledních týdnů média přináší stále častější zprávy o přepadech,* ***znásilněních*** *a útocích, kterých se dopouštějí imigranti…* (*Однак протягом останніх тижнів ЗМІ передають дедалі частіші повідомлення про розбої, зґвалтування й напади, які чинять іммігранти*)
2. Jak odstranit plevel pod ovocnými stromy? <…> Když ale použijeme dusíkaté vápno, můžeme si ušetřit několik ***okopávání****.* (*Як видалити бур'ян під плодовими деревами? <…> Але якщо ми використаємо ціанамід кальцію, то зможемо уникнути кількох обкопувань.*)	*2. Než si turista… troufne na souvislé fráze…, například že postnica je nejtěžší kopačka, tedy že nejnáročnější z trojice každoročních* ***okopání*** *vinohradu je to první, měl by…* (*Перш ніж наважитися на зв'язні фрази, наприклад, що «пісниця» є найтяжчим копанням, а отже найбільш трудомістким із трьох щорічних обкопувань виноградника, туристу слід було б…*)

3. Právě v tomhle okamžiku začínali mušketýři při každém ***naloďování*** *vždycky bečet* (*Саме в цю мить мушкетери під час кожної посадки на корабель починали щоразу бекати*)	*3. Při každém novém* ***nalodění*** *měli námořníci zavedený rituál* (*Під час кожної нової посадки на борт корабля моряки мали усталений ритуал*)

Всі зазначені форми ДІ подають дії нібито «із зовнішнього боку», без вказання на їхнє тривання чи завершення, тобто як події. Нейтралізованою в наведеному контексті є, навіть, відчутна семантика (не)завершеності українських еквівалентних утворень *ґвалтування – зґвалтування*. Наявність семи тривалості, актуалізованої прийменником *při*, можна констатувати хіба що у субстантивів *naloďování – nalodění*, але їхнє протиставлення ми все одно не вважаємо видовим.

$ДІ_2$ **типу В**, будучи термінами, позначають, за словами М. Сотака, дії «неактуальні», «суспільно й технічно встановлені, узаконені» [328, с. 12–15, 23]. «Неактуальність» $ДІ_2$-В на противагу актуальності $ДІ_1$ (див. *vměšování – vměšování se*) зумовлюється різницею в цільовій сутності терміна й загальновживаного слова: $ДІ_2$-В слугують точними найменуваннями абстрактних акціональних понять із різних галузей наукових знань – техніки, мистецтва, суспільного життя тощо; $ДІ_1$ є найменуваннями «побутових уявлень» про дії / процеси, пов’язані з певним модально-часовим планом дійсності [24, с. 28]. Це, безперечно, негативно впливає на здатність термінологізованих ДІ передавати вид і в складі іменникових фраз трансформуватися в дієслівні конструкції. При переході від «актуальної» дії до її «неактуального» вираження, зауважує М. Сотак, «мова ніби відмовляється від категорії виду, тобто значення неактуальної дії не здатне зберегти цю характеристику, принаймні в усій її повноті» (переклад цитати наш – А. С.) [328, с. 71]. Причому наявність у мові аспектуально протиставлених акціональних іменників-термінів українська мовознавець І. Кочан взагалі вважає зайвою [34, с. 32], що, зокрема, є цілком

справедливим для складового в термінологічній сполуці субстантива *vměšování* як «ідентифікатора» певного діяння в системі понять дипломатії. Пор. інші чеські приклади:

- *Charakterizují ho [život] fyziologické fenomény, jako je dýchání, asimilace,* ***rozmnožování*** *apod.* – термін (*Життя характеризується фізіологічними явищами, такими як дихання, асиміляція, розмноження тощо*) ↔ ?; однак *Celý dnešní romský problém je důsledkem rychlého* ***rozmnožování se*** *tohoto etnika* (*Уся сьогоднішня проблема циган є наслідком швидкого розмноження цього етносу*) ↔ *...důsledkem toho, že se tento etnikum rychle rozmnožuje*;
- *Pauline Oliveros: hlubinné* ***naslouchání*** *je vyšším stavem vědomí a propojuje posluchače se vším, co existuje.* – термін (*Пауліна Оліверос: глибоке слухання є найвищим станом свідомості та поєднує слухача з усім сущим*) ↔ ?; однак *Trendem je* ***naslouchání*** *zákazníkovi* (*Тенденцією є прислуховуватися до покупця*) ↔ *...je naslouchat zákazníkovi*.

Корпусний аналіз термінологізованих ДІ-корелятів загалом підтвердив свідчення М. Сотака та І. Кочан, див. Табл. 3.10:

Таблиця 3.10

Приклади вживання корелятивних форм ДІ$_2$-В

Імперфективи	Перфективи
1. <Kinetózy> jsou způsobeny nadměrnou stimulací vestibulárního aparátu ve středním uchu pohybem, zejména opakovaným úhlovým i lineárním ***zrychlováním*** *a zpomalováním* (*Кінетози зумовлені надмірним подразненням вестибулярного апарату в середньому вусі внаслідок поруху, особливо багаторазового кутового і*	*1. Jestliže akcelerometr měří lineární* ***zrychlení*** *a pohyb, gyroskop vyhodnocuje úhlovou rychlost otáčení* (*Якщо акселерометр вимірює лінійне прискорення та рух, то гіроскоп оцінює кутову швидкість обертання*)

лінійного прискорення та сповільнення)	
2. …Číšníci v restauracích… překupníkům prodávají čísla karet hostů poté, co vyřídili příslušnou platbu. Tomu se říká ***seškrabování*** *(card skimming)…* (*Офіціанти в ресторанах продають перекупникам номери карток відвідувачів після того, як здійснюють відповідний платіж. Це називається «зіскрібання» (скіммінг банківських карток)*)	*2. Dále je možné provést* ***seškrábnutí*** *chirurgickou lžičkou bez nutnosti šití (excochleace), což je vhodné například pro keratózy… a virové bradavice* (*Крім того, можна виконати вишкрібання хірургічною ложкою без необхідності зашивання (екскохлеації), що є доречним, наприклад, при кератозах та вірусних бородавках*)

Про видові розділи іменників *zrychlování* / *zrychlení*, *seškrabování* / *seškrábnutí*, звичайно, не йдеться. Перша пара субстантивів у Чесько-російському політехнічному словнику подається як повні синоніми [390], хоча вживання в одному з наведених речень саме імперфектива пояснюється, мабуть, залежним прикметником *багаторазове*. Члени ж другої пари називають абсолютно різні поняття.

Такі ознаки, як нездатність трансформуватися, термінологізація семантики, вживання у множині, властиві не лише розглянутим типам *дієслівного іменника 2*, але й подальшим його різновидам – типам Г, Д та Е, які, до того ж, відрізняються від $ДІ_1$ (та дієслова) на рівні денотативного значення. Позначаючи не дії, а інші, пов’язані з діями, реалії, ці субстантиви об’єктивно не можуть передавати видову семантику доконаності – недоконаності [290, с. 106]. Окремі одиниці внаслідок частого вживання чи особливостей семантики мотивувального дієслова майже втратили семи процесності та функціонують переважно як постдевербативи.

$ДІ_2$ **типів Г** і **Д**, асоціюючись загалом з акціональністю, суміщають у своїй смисловій структурі семи дії та ряду суміжних явищ. На думку Я. Пузиніної, зміст субстантивів на зразок зазначеного *rozmístění* «те, як розміщені; спосіб розміщення» виходить за межі концепту дії, оскільки ***спосіб*** як певний *стиль, метод* постає характерною рисою не тільки самої дії, але і її виконавця [306, с. 169]. Зазвичай іменникові фрази з такими формами легко трансформуються та є еквівалентними синтаксичним структурам зі сполучниковим елементом *jak* (формула '*(to), jak...*'), пор. ще: *...Mijo Tkalčec <...> všímá si* ***chování*** *pozůstalých i hostů* (*Мійо Ткалчец звертає увагу на поведінку членів родини померлого та гостей*) ↔ *...všímá si (toho), jak se pozůstalí i hosté chovají*.

Значення ж «дія-ситуація», у розумінні Я. Пузиніної, передбачає щільне переплетення дії з суб'єктом (виконавцем), об'єктом і всім просторовим субстратом [306, с. 175–176]. У реченні *Slavnostní* ***zhasnutí*** *vánočního stromu se koná… od 17 hodin* ідеться не тільки про процес *погашення ялинки*, але й про його виконавців, присутніх при цьому глядачів, а також про всі супровідні деталі урочистої події. Отже, термін *дія-ситуація* охоплює події різних сфер суспільного життя – урочисті заходи, обряди, різноманітні акти, процедури. Пор.: *Od začátku týdne se kromě 450 Britů účastnili* ***cvičení*** *i čeští vojáci* (*Від початку тижня крім 450-ти британців у навчаннях взяли участь і чеські військові*) ↔ ? Трансформація фраз із $ДІ_2$-Д у більшості випадків є неможливою або, принаймні, сумнівною, див.: *Muži se omyli ledovou vodou do půli těla. Ženy a děti si symbolicky opláchly ruce a obličeje,… Po tradičním* ***omývání*** *se Lčovičtí setkali navečer… a… zpívali vánoční koledy* (*Чоловіки омилися льодяною водою до пояса. Жінки й діти символічно ополоснули руки й обличчя… Після традиційного омовіння мешканці Лчовіці зустрілися ввечері та співали різдвяні колядки*) ↔ *Poté, co se Lčovičtí tradičně omyli / omývali…*? На наш погляд, кореферентність імперфектива *omývání* з дієсловами ДВ (*omýt se, opláchnout si*) замість НДВ (*omývat se*) та супровідний контекст ясно вказують на те, що *omývání* – не трансформ, а

номінативна одиниця, яка називає релігійний ритуал *омовіння*. Одиниці на зразок *povstání* «повстання, бунт, заколот», *představení* «вистава, спектакль», *utkání* «*змагання, зустріч*», кваліфіковані В. Васильєвою як «повністю опредметнені», ми віднесли до постдевербативів (див. п. 1.3.2).

$ДІ_2$ **типу Е**, які позначають стан як результат закінчення дії, на денотативному рівні найменш пов'язані з акціональністю. Більшість із них умотивовані дієсловами доконаного виду зі значенням фізичного або психічного стану людини, і з кола субстантивів на *-ní/-tí* їх досить легко виділити [306, с. 176], напр.: *unavení* (*втомленість, втома*), *vyčerpání* (*виснаження, перевтомлення*) – від *unavit se* (*втомитися*), *vyčerpat se* (*виснажитися*). Проте подібні утворення, які значною мірою слід розглядати як типові постдевербативи, нас жодним чином не цікавлять. На увагу заслуговує інтерпретація одиниць, умотивованих дієсловами акціональної семантики, на зразок вищенаведеного *uzavření*: у реченні йдеться не про те, що міст *закривали* багато місяців, а про те, що міст після того, як його *закрили*, перебував багато місяців у такому *стані*. Див. ще: *Během* ***rozdělení*** *Německa upadla "výsadba" v zapomnění…* (*Під час розділеності Німеччини, саджання дерев пішло в небуття*) ↔ *Když bylo Německo rozdělené, upadla…* Фрази з $ДІ_2$-Е якщо й можуть бути трансформовані, то лише у структури з дієприкметниковими формами на *-ný/-tý* на зразок наведеного *rozdělené*.

Зрештою між розглянутими іпостасями чеського ДІ існує й функціональна відмінність, на що вказують також М. Сотак і К. Бузашиова: якщо *дієслівний іменник 1* використовується передусім для синтаксичної конденсації висловлювання, то *дієслівний іменник 2* в усьому різноманітті своїх форм, переважно не здатних трансформуватися, вживається для **номінації** абстрактних дій, процесуальних понять або пов'язаних із ними реалій [104, с. 30–33; 328, с. 15]. $ДІ_1$-$ДІ_2$, відтак, коректніше було б кваліфікувати насамперед як функціональні ріновиди дієслівного іменника, особливо в руслі проблематики щодо його частиномовної приналежності, але, враховуючи завдання дисертації, ми

зосередилися саме на лексико-граматичній неоднорідності форм цього контамінанта.

Наслідком змістової модифікації, термінологізації та функціональної спрямованості чеських $ДІ_2$ є тенденція до набуття ними статусу лексикографічних одиниць, подібно до постдевербативів. Найбільш наочно це демонструє, наприклад, SSJČ, в якому акціональні субстантиви на *-ní/-tí*, наводячись у статтях відповідних мотивувальних дієслів, до реєстру загалом не включаються (окрім форм із додатковою предметною семантикою).

Так, окремими словниковими статтями з власним тлумаченням у SSJČ часто розробляються:

- $ДІ_2$-В: *krvácení мед.* «витікання крові; крововилив», *kvašení хім.* «розкладання органічних речовин мікроорганізмами або їхніми ферментами; ферментація»; *obětování церк.* «складова католицької меси (готування жертовних дарів; оферторій)»; *prořeďování ліс.* «зменшування кількості дерев у лісонасадженні»; *dělení* «одна з основних арифметичних дій»;
- $ДІ_2$-Д: *navštívení* – тлумачиться синонімічним ВІД *návštěva* «розшукання кого-н. та перебування в нього деякий час через дружні стосунки, обов'язок тощо; відвідування, прихід та перебування де-н. з певною метою»; *stolování* «колективне сидіння за столом, за їжею; бенкетування, бенкет»; *ukřižování* «страта через прибиття на хрест»; *vyšetřování* «пояснювання вчинку або події шляхом встановлення подробиць чи супровідних обставин; допит, запитування кого-н. про обставини вчинку або події»; *vyšetření* «ґрунтовний огляд, здебільшого медичний».

Рідше зустрічаються $ДІ_2$ типів Е та Г, пор.: *odloučení* «існування далеко від чого-н.; самота, самотність, розлука»; *sjednocení* «згуртованість, єдність»; *ujednání, umluvení* «домовленість, договір, угода про що-н.»; *vystupování* «спосіб, згідно з яким хто-н. поводиться, діє; те, як хто-н. поводиться; поведінка, ставлення, поводження з ким-н.»; *chování* «спосіб суспільних відносин, громадською поведінки; манери».

Уведені до словникового реєстру субстантиви, акціональна семантика яких цілком збігається з відповідною у твірних дієслів, логічно, наш погляд, віднести до $ДІ_2$ типу А, пор.: *odůvodnění* «наведення аргументів, підтвердження, підкріплення аргументами» (напр. *vrátit žádost bez* ***odůvodnění*** (*повернути заяву без пояснень, не вказуючи причини*)) та *odůvodnit* «підтвердити, підкріпити аргументами; обґрунтувати, виправдати». Аналогічно: *odhalení* «виявлення, розкриття»; *porovnání* «визначення схожих та відмінних властивостей двох або більше явищ, речей, осіб; зіставлення»; *hemžení* «миготливий рух великої кількості істот або частинок в обмеженому просторі»; *narození* «народження; прихід людини у світ, вступ у життя» тощо.

Розмежування $ДІ_1$ – $ДІ_2$ та подальші дослідження в цьому напрямку ми вважаємо дуже слушними, вкрай необхідними й такими, що згодом зможуть покласти край дискусії щодо мовного статусу дієслівного іменника, зокрема примирити дві протилежні концепції його граматичної природи – «дієслівну» та «іменникову».

3.2.2. Критерії розмежування двох іпостасей. Контексти, які ідентифікують «дієслівний іменник 2». Представлене обґрунтування іпостасей чеського ДІ визначає два основні критерії їх розмежування. Критерій ***синтаксичної трансформованості*** передбачає застосування відповідного прийому до іменникової фрази із субстантивом на *-ní/-tí*, вжитої в реальному контексті; причому релевантними показниками тут є не тільки можливість або неможливість трансформації, але і структурні особливості одержуваної в результаті конструкції, а саме її стрижневий компонент (фінітне дієслово, інфінітив або дієприкметникова форма), сполучниковий елемент (*to, že…* або *to, jak…*). ***Морфологічний*** критерій засновується на врахуванні того, в якій граматичній формі – однини чи множини – вживається субстантив. Важливу роль у розрізненні іпостасей відіграє також семантика слів, які складають синтаксичне оточення субстантива на *-ní/-tí* (вище такі «маркери» при $ДІ_2$ відмічено підкресленням), у зв’язку з чим, на

нашу думку, можна говорити про окремий, допоміжний критерій ***сполучуваності***.

Узагальнювальний перелік контекстів, які ідентифікують одну чи іншу іпостась словацького й польського ДІ, у М. Сотака, К. Бузашиової, Я. Пузиніної має доволі поверховий характер і, безперечно, потребує уточнення. При систематизації контекстів для $ДІ_2$ чеської мови висновки науковців були доповнені даними корпусу SYN з урахуванням спостережень богеміста Г. Кржижкової [246], наукова праця якої містить детальний аналіз фраз із акціональними субстантивами. Керувалися ми критеріями сполучуваності та синтаксичної трансформованості.

Аналіз показав, що чеські субстантиви на *-ní/-tí* не трансформуються – а тому трактуються як $ДІ_2$ – при такому вживанні:

1) у функції підмета при дієсловах-присудках, зокрема *trvat* (*тривати*), *začít (se)* (*початися*), *následovat* (*наставати*), *skončit* (*закінчитися*), *probíhat* (*відбуватися*), *vznikat* (*виникати*), *pokračovat* (*продовжуватися, тривати*), які вказують на різні фази дії підмета, її виникнення, розвиток, проведення:

– *Po besedě následuje* ***promítání*** *filmu Smrt v sedle* (*Після бесіди відбувається демонстрація фільму «Смерть у сідлі»*);

– *Koruna potom znovu oslabila těsně pod hranici 18,100, kde* ***obchodování*** *prakticky skončilo* (*Потім крона знову ослабла аж до рівня 18 100, де продаж практично завершився*);

2) у функції додатка при дієсловах зі схожою семантикою, зокрема *zahájit* (*почати*), *dokončit* (*закінчити*), *přerušit* (*припинити*), *zastavit* (*зупинити*), *dát se / pustit se do čeho* (*вдатися до чого-н., зайнятися чим-н.*), *pokračovat v čem* (*продовжувати що-н.*) (окрім фазових *začít / přestat s čím* «почати / закінчити робити що-н.»!):

– *Odpor veřejnosti zastavil* ***kácení*** *lesa* (*Опір громадськості зупинив вирубку лісу*);

– *Ta by totiž ze všeho nejvíce chtěla pokračovat v* ***účinkování*** *v některém z folklorních souborů* (*Ця [дівчина], власне, найбільше хотіла продовжувати виступати в якомусь із народних колективів*);

3) у функції додатка при дієсловах *zpomalit* (*сповільнити*), *urychlovat* (*прискорювати*), *ztěžovat* (*ускладнювати*), *usnadnit* (*полегшити*), *zlepšit* (*покращити*, *удосконалити*), *omezit* (*обмежити*) тощо, які модифікують залежну дію щодо якісно-кількісних характеристик:

– *Na polích zůstává mokrá sláma, a to brzdí* ***setí*** (*На полях залишається мокра солома, і це гальмує сівбу*);

– *Další látky usnadňují* ***vdechnutí*** *kouře – například tím, že dráždí chladové receptory…* (*Наступні речовини полегшують вдихання диму – наприклад тим, що подразнюють рецептори холоду*);

4) у складі *дієслівно-іменникових предикатів* (аналітичних сполук[11]):

– *Teprve po ukončení všech čtyř pitev bude možné provést* ***ztotožnění*** *těl zemřelých dělníků* (*Тільки після завершення всіх чотирьох розтинів буде можливо провести впізнання тіл загиблих робітників*);

– *V těchto dnech podle jejich pokynů odborné firmy uskutečňují* ***prořezávání*** *i* ***odstraňování*** *stromů a keřů z nejcennějších františkolázeňských území* (*У ці дні, відповідно до їхніх вказівок, спеціальні служби здійснюють проріджування та видалення дерев і кущів на найцінніших територіях міста Франтішкові-Лазне*);

5) у функції неузгодженого означення при іменниках *proces* (*процес*), *růst* (*ріст*, *зростання*, *розвиток*), *rozvoj* (*розвиток*), *etapa* (*етап*), *akt* (*акт*):

– *První etapa* ***utracení*** *248 kusů dobytka… byla posunuta do 27. února* (*Перший етап різання 248 голів худоби було перенесено на 27 лютого*);

– *Hospodářství kraje postihla restrukturalizace průmyslových výrob, která se projevuje růstem* ***zaostávání*** *kraje za průměrnými mzdami v ostatních krajích* (*Економіку району спіткала реструктуризація промислових засобів*

[11] Деякі богеністи відносять до них також сполуки ДІ з дієсловами із контекстів 1–3 [204, с. 630–631; 246, с. 93].

виробництва, яка проявляється у збільшенні відставання району за середніми заробітками в порівнянні з іншими районами);

6) у сполученні із вказівними, питальними, неозначеними, заперечними, означальними займенниками *to* / *toto* (*це*), *jaké* (*яке*), *jakékoli* (*будь-яке*, *всяке*), *žádné* (*жодне*, *ніяке*), *každé* (*кожне*) тощо:

– *Dále jsme pokračovali směrem k pomníku obětem tohoto* ***vyvražďování*** *a* ***týrání*** (*Потім ми продовжили йти у напрямку до пам'ятника жертвам цього геноциду й репресій*);

– *Zdůraznil především, že důležitá rozhodnutí se nesmějí přijímat za emocí a odmítl jakékoli násilné* ***svrhávání*** *režimu* (*Він насамперед підкреслив, що важливі рішення не повинні прийматися під впливом емоцій, і відкинув будь-яке насильницьке повалення режиму*);

7) у складі термінологічних сполук та їхніх визначень:

– *Strojní* ***chlazení*** *znamená* ***zchlazení*** *materiálu* ***dodáváním*** *strojně zchlazeného vzduchu o teplotě +2 až +10 stupňů Celsia* (*Механічне охолодження означає охолодження матеріалу подаванням механічно охолодженого повітря температурою від +2 до +10 °C*);

8) у назвах і заголовках: *aktovka "****Vyzvání*** *k tanci"* (*одноактна п'єса «Запрошення до танцю»*), ***LOUČENÍ*** *S JESLEMI* (*Прощання з яслами* – заголовок статті), ***PÁTRÁNÍ*** *PO VOZIDLECH* (*Пошук автомобілів* – заголовок статті), ***BALENÍ*** *A* ***SKLADOVÁNÍ*** (*Пакування та зберігання* – пункт плану), *"****Klanění*** *beránku"* (*Поклоніння Агнцеві Божому* – картина).

На вживання іменників на *-ní/-tí* як $ДІ_2$ типів В–Е може додатково вказувати їхнє синтаксичне оточення.

Так, про термінологізацію ДІ свідчать, по-перше, прикметники зі стилістично забарвленим значенням на зразок *vektorové* (*векторне*), *simultánní* (*синхронне*), *frontální* (*фронтальне*), *regenerativní* (*регенеративне*), *hydraulické* (*гідравлічне*), напр.: *vektorové* ***zobrazování*** (*векторне зображення*), *simultánní* ***tlumočení*** (*синхронний переклад*); по-друге, узгоджувані слова *zvané* (*зване*, *назване*), *takzvané* (*так зване*), особливо якщо йдеться про певні

явища, технології, методи тощо: *...Jde o takzvané „**rozštěpení** osobnosti“* (*Йдеться про так зване «розщеплення особистості»*). Потрібно згадати й синтаксичну конструкцію '*kvalifikovat, -ané, -atelné jako* + ДІ', див.: *tři případy kvalifikované jako **zatajení** věcí* (*три випадки, кваліфіковані як приховування речових доказів*).

Субстантивами зі значенням способу дії, як правило, керують дієслова, які змістово пов’язані з поняттями чуттєвого сприйняття, переважно зорового: *sledovat* (*стежити за розвитком чого-н.*), *všímat si* (*помічати, звертати увагу*), *znázornit* (*ілюструвати, наочно показати*), *popisovat* (*описувати*); мисленнєвої та психічної діяльності: *vysvětlit* (*пояснити*), *zjistit* (*з’ясувати, встановити*), *zamyslet se nad čím* (*замислитися над чим-н.*); оцінки або характеристики: *kontrolovat* (*контролювати*), *posuzovat / hodnotit* (*оцінювати*), *vyzkoušet* (*спробувати, випробувати, перевірити*). Наприклад: *Karta Twist je ovšem dobrým řešením i pro ty, kdo chtějí vyzkoušet **fungování** sítě Paegas* (*Стартовий пакет «Твіст» є, безумовно, слушним рішенням і для тих, хто хоче випробувати роботу мережі «Пегас»*) ↔ *...vyzkoušet, jak funguje síť Paegas*. У такому значенні, відповідно до табл. 3.7, приклад $ДІ_2$-Г, вживаються також ДІ-підмети з присудком, вираженим дієсловом *zajímat* (*цікавити*).

Значення «дія-ситуація» в ДІ може сигналізуватися за допомогою узгоджуваних прикметників *slavnostní* (*урочисте*), *ceremoniální* (*церемоніальне*), *oficiální* (*офіційне*), *tradiční* (*традиційне*), *soutěžní* (*конкурсне*), *vánoční* (*різдвяне*), *novoroční* (*новорічне*) тощо, напр.: *Během soutěžního **ochutnávání** degustátor moc vína nevypije* (*Під час конкурсної дегустації дегустатор багато вина не випиває*); *novoroční **koupání** v řece Otavě* (*новорічне купання в річці Отаві*). Аналогічне переосмислення спостерігається в дієслівних іменниках, які вживаються з дієсловом *účastnit se (čeho)* (*брати участь у чому-н.*): *V roce 1504 odjel na Haiti a v roce 1511 se účastnil **dobytí** Kuby* (*1504 року він вирушив на Гаїті, а 1511 року брав участь у завоюванні Куби*).

Нарешті, у ДІ, вмотивованих дієсловами доконаного виду, на зразок наведених *uzavření* та *rozdělení*, значення стану актуалізується у сполученні з прийменником *během* (*протягом*, *упродовж*, *під час*) або прикметниками, які виражають тривалість, перебіг у часі – *trvalé* (*тривале*), *dlouhé* (*довге*), *hodinové* (*годинне*), *krátkodobé* (*короткочасне*, *нетривале*), *pětidenní* (*п'ятиденне*) тощо, див.: *Asi půlhodinové* ***přerušení*** *dodávky elektrické energie v centru Tábora zmátlo mnoho lidí* (*Приблизно півгодинна перерва в подачі електроенергії в центрі Табора збентежила багатьох людей*).

Отже, в перерахованих контекстах чеські субстантиви на *-ní/-tí* не можуть слугувати прикладами віддієслівних утворень, що зберігають видову семантику.

Цей висновок є застосовним також до контекстів, які допускають подвійну інтерпретацію фраз із дієслівним іменником і, як наслідок, унеможливлюють його визначення у світлі обґрунтуваної дихотомії $ДІ_1$-$ДІ_2$. Йдеться про випадки так званих «багатозначних» номіналізацій – трансформованих структур, що одночасно відповідають різним за змістом дієслівним конструкціям [293, с. 126; 306, с. 178]. Така багатозначність, слід наголосити, може виникати й у деяких вищезгаданих контекстах, зокрема '*kontrolovat* + ДІ'. Пор.:

а) *Strážníci kontrolují* ***dodržování*** *zákazu vjezdu do těchto zón…* (*Поліцейські контролюють дотримання заборони на в'їзд до цих зон* – $ДІ_1$ чи $ДІ_2$-Г) ↔ *…kontrolují, zda se dodržuje zákaz vjezdu…* (*контролюють, чи дотримується заборона на в'їзд*) або *…kontrolují, jak se dodržuje zákaz vjezdu…* (*контролюють те, як дотримується заборона на в'їзд*);

б) *Centrum se zabývá* ***uplatněním*** *výzkumu v praxi a provozuje podnikatelský inkubátor* (*Центр займається застосуванням наукових досліджень на практиці та організовує підприємницький інкубатор* – відповідність ДІ дієсловам НДВ та ДВ) ↔ *…se zabývá tím, že uplatňuje výzkum…* (*займається тим, що застосовує наукові дослідження*) або *…se zabývá tím, aby uplatnilo výzkum… / aby se výzkum uplatnil…* (*займається тим,*

щоб застосувати наукові дослідження / *щоб наукові дослідження було застосовано*);

в) *U nás je to také reálné – je to pouze otázka* ***prolomení*** *legislativních bariér a koncepčních metod* (*У нас це також реально – це лише питання зламу законодавчих бар'єрів і концептуальних методів*) ↔ *...otázka toho, jak prolomit…* (*питання того, як зламати*)? / *...otázka toho, zda se bariéry prolomí…* (*питання того, чи зламаються*)? / *...otázka toho, abychom prolomili…* (*питання того, щоб зламати*)?

Щодо оцінки подібних вживань дієслівного іменника цілком слушною, на наш погляд, є думка полоніста Я. Пузиніної, яка закріплювала за ними статус вторинних одиниць [306, с. 166–167, 178–179]. Неоднозначність трансформації та смислової інтерпретації переконливо свідчить про їхню ненадійність як виразників категорії виду, але від остаточного віднесення цих «проміжних» утворень до $ДІ_2$ ми утрималися. Відсутність у чеській мові чіткої межі між іпостасями дієслівного іменника загалом не суперечить прийнятій концепції, оскільки є закономірною для гібридних розрядів слів: така сама ситуація спостерігається й у слов'янського дієприкметника, між іпостасями якого – власне дієприкметником та ад'єктивованим дієприкметником – теж неможливо провести чітку межу (докладніше див. [227, с. 27–28]).

3.2.3. З історії становлення іпостасей дієслівного іменника в чеській мові. У запропонованій класифікації форм чеського дієслівного іменника «первинний» статус закономірно закріплюється за $ДІ_1$ через його більш тісний зв'язок з дієсловом як у лексичному, так і у граматичному відношенні. Така ієрархія іпостасей, утім, виправдана тільки з позиції синхронії, тоді як з погляду походження первісність слід приписати саме $ДІ_2$, окремі форми якого внаслідок специфічності синтаксичного функціонування й набуття дієслівних граматичних ознак згодом «глибоко вросли в систему форм дієслова» [299, с. 268]. Розкриття чинників історичного перетворення $ДІ_2$ >

$ДІ_1$ суттєво підкріпило доцільність розмежування цих двох іпостасей акціональних субстантивів на *-ní/-tí* в сучасній чеській мові.

Походження $ДІ_2$ та типових чеських (слов'янських) віддієслівних іменників дії – субстантивів, що позначають абстраговані від параметрів процесності «акціональні субстанції» (~ $ДІ_2$ типів А, Б, В та ВІД), є досить прозорим і глибоких розвідок не потребує. Відзначається, що ця категорія слів поряд із найменуваннями абстрактних якостей, станів і відношень, зокрема *dobrota* (*доброта*), *nehodovost* (*аварійність*), *hněv* (*гнів*), *nutnost* (*необхідність*) [92], становить невід'ємний пласт абстрактної лексики будь-якої мови й об'єктивно зумовлена розвитком у людини абстрактного мислення, яке дозволило на певному етапі розкрити недоступні безпосередньому спостереженню причинно-наслідкові зв'язки між реаліями навколишнього світу, відокремити статичні й динамічні ознаки від їхніх носіїв. Іменники дії, тим самим, є одиницями досить давніми й виявляються в багатьох найдавніших писемних мовах [204, с. 630].

Чеські ж $ДІ_1$ є категорію більш пізньою, яка остаточно сформувалася на базі $ДІ_2$ у книжних стилях мови, найімовірніше, тільки в XIX ст. у період чеського національного відродження (Doba obrozenská) [109]. Становлення цієї гібридної дієслівно-іменникової категорії одиниць – процес набагато складніший і неоднозначний, який визначається збігом цілої низки чинників, пов'язаних з історією чеського народу, який довго боровся за незалежність від Німеччини й Австро-Угорщини; особливою соціокультурною ситуацією, що склалася в чеських землях у XVII–XIX ст.; поступовим занепадом або обмеженням функціонування в чеській мові неособових дієслівних форм. Побічно він відображений у вищезгаданій дискусії з приводу стилістичного функціонування дієслівних іменників на *-ní/-tí*, розпочатій мовознавцями-пуристами (див. п. 1.5.3).

Передумови до набуття дієслівності, як відомо, генетично закладено в самому загальнослов'янському типі іменників дії на **-ьje/-tьje*, який на тлі

синонімічних типів вирізнявся парадигматичністю утворення практично з моменту свого виникнення, про що свідчить значне поширення форм **знаніѥ** (*знання*), **помышленіѥ** (*думка, помисел*), **зачѧтіѥ** (*зачаття*), **въскрьсновеніѥ** (*воскресіння*) в пам'ятках старослов'янської мови [13, с. 277–278, 383]. У старочеській мові, згідно з Д. Шлосаром і В. Анделом, розглянутий тип дериватів, напр. *ustavenye* (*створення*), *bydlenie* (*проживання*), *kletí* (*прокляття*), *panowanij* (*царствування, панування*), *umuczeny* (*смерть у муках*), *gedeni* (*їжа*), зберігає продуктивність, хоча в середньочеський період їхня частотність у пам'ятках писемності дещо знижується через збіг відмінкових флексій [2; 249, с. 274–275; 316, с. 85]. Ї. Перглер, окрім того, підкреслює дієслівний характер таких формацій, які можуть виступати в заперечній формі, а іноді – зберігати дієслівне керування: *z hříchův* ***nekárání*** (*некарання / недорікання за гріхи*), *dary* ***braní*** (*взяття дарів*) [298, с. 59–61]. В. Флайшганс, однак, на основі аналізу старочеських текстів і словників XII–XV ст. спростовує твердження про високу чисельність ДІ в цей період, наполягаючи на тому, що «старий чех» у вираженні дії все ж надавав перевагу іменникам типу *nárok* (*претензія, вимога*), *póhon* (*приведення в рух*), *lom* (*злам*), *tes* (*обтесування*) [153].

Переломною в розвитку дієслівних іменників стала епоха гуманізму XVI–XVII ст., яка значно прискорила їхнє зближення з дієслівною парадигмою. З цього часу субстантиви на *-ní/-tí* здатні зберігати зворотні клітики (*času k* ***vazení se*** *není* (*немає часу для сварки*), *k sobě* ***se toulení*** (*притискання до себе*) [172, с. 93]), а також широко використовуються як засіб синтаксичної конденсації в наукових текстах, заміщаючи дієслівні конструкції з особовими формами або інфінітивом [205; 206]. Сприяла цьому можливість вираження на базі субстантивів категорії виду [249, с. 277]. Зазначений період, вочевидь, слід вважати відправною точкою в зародженні формацій, названих нами *дієслівними іменниками 1*, становлення яких було зумовлено взаємодією трьох чинників.

По-перше, інтелектуалізація мови й сильна тенденція до синтаксичної конденсації висловлювання у книжних стилях. Епоха гуманізму ознаменувала особливий етап становлення чеської нації, який характеризувався бурхливим розвитком науки, літератури, книгодрукування. Це неодмінно позначилося на системі чеської мови, яка зазнала в окреслений період так званої *інтелектуалізації* (*раціоналізації*) – пристосування її до потреб вираження аналітичного способу наукового мислення [174; 109, с. 38–40]. Науковець на відміну від автора художнього твору, пише Й. Бечка, «розкриває складність явищ дійсності та класифікує ці явища, досліджує їхні причини й наслідки» (переклад цитати наш – А. С.) [91, с. 143], що неодмінно приводить – на користь точності, логічності, змістовності, лаконічності – до зниження динаміки висловлювання, а також до його «стиснення» шляхом ущільнення, більш лаконічного поєднання думок. Як наслідок, особливістю інтелектуалізованої мови є надмірне вживання засобів синтаксичної конденсації на шкоду фінітному дієслову – конструкцій на базі вербоїдів і, зокрема, акціональних іменників, які репрезентують дії у вигляді «статичних субстанцій» [90, с. 100; 152, с. 47; 187, с. 180–181; 206, с. 36; 209, с. 71–72; 267; 299, с. 268]. Дослідник, описуючи ситуацію *відходження до сну*, як зазначає Я. Кабелік, не скаже *Jdu spat* (*Я йду спати*), проте обов’язково використає складний дієслівно-іменниковий вираз *Já jdu uskutečnit* ***ulehnutí*** *za příčinou* ***spaní*** (*Я йду здійснити лягання заради спання*) [213].

Важливо підкреслити, що «інтелектуалізованою» вважається мова не тільки власне наукових досліджень; у цьому випадку йдеться про фахову мову в широкому розумінні (чеськ. odborný jazyk), яке охоплює також мову ділових документів, газет і журналів тощо [91, с. 143–144]. Провідну роль у становленні цього різновиду загальнонаціональної мови відіграють, на думку Г. Фасске, два взаємопов’язані чинники: а) розширення предмета комунікації через розвиток цивілізованості й культури мовного колективу – політики, суспільного життя, науки, економіки, ідеології; б) розширення спектра

комунікативних ситуацій шляхом переходу від діалогу до монологу [149, с. 452].

Найвищого ступеня прояву така тенденція досягає в період Відродження [202, с. 395; 206, с. 36]. Мова творів А. Юнгмана, П. Шафарика, Ф. Сметани, Ф. Палацького, Я. Пресла, Я. Пуркіньє та багатьох інших письменників першої половини XIX ст., констатує М. Єлінек, буквально перенасичена іменниковими фразами з ДІ, які заміщають абсолютно всі структурно-семантичні типи потенційних підрядних речень. Найчастотнішими, за твердженням науковця, є номіналізації з обставинним значенням:

– *Teprva* [*po dokonalém* ***vyjasnění*** *původu Slovanův*] *a* [***odkrytí*** *prvotních sídel jejich v nejstarší historické době*] *bude možné* [*k* ***vypsání*** *jejich dějin a národních starožitností*] *s prospěchem přikročiti* (*Тільки після повного з'ясування походження слов'ян і встановлення їхніх первісних місцеперебувань у найдавніший історичний період можна буде з користю приступити до опису їхніх історії та національних предметів старовини*);

– *...později, dávno* [*před* ***narozením*** *Kristovým*], [*za* ***vtlačením se*** *cizího národu Guttonův čili Gothův v prostřed Venedy*], *břehy jantarové již byly utraceny…* (*Пізніше, за багато років до народження Христа, оскільки чужоземний народ гутонів, або готів, змішався з венедами, бурштинові береги було втрачено*) [206].

По-друге, якісна зміна складу засобів синтаксичної конденсації. Розглянуте явище певною мірою є властивим усім слов'янським (і європейським) мовам – зокрема російській [299], українській [57], хорватській [202; 346], польській [214], словацькій [294], словенській [379], верхньолужицькій [369]. Найбільшого поширення, вважає М. Єлінек, синтаксична конденсація знаходить у наукових і публіцистичних текстах російської мови [202, с. 395]. При цьому, як відомо, ні російські, ні українські, ні сербохорватські зразки субстантивів на **-ньје/-тьје* не

зблизилися з дієслівною парадигмою настільки, наскільки це сталося в західнослов'янському лінгвоареалі.

В історії чеської мови, а саме від середини XIX ст., розвиток засобів синтаксичної конденсації, за словами М. Єлінека і Л. Угліржової, відбувався особливим чином: з одного боку, чисельність «конденсованих» конструкцій поступово знижується, з іншого – зростає частка номіналізованих фраз із ДІ за рахунок занепаду напівпредикативних зворотів на базі дієприслівників, дієприкметникових форм, інфінітивів [202, с. 395; 205, с. 140; 209, с. 74–75; 354, с. 248–250]. Наслідки такої тенденції переконливо представлено в наукових працях М. Єлінека [202–209] та Є. Махачкової [258], у порівняльних чесько-російських студіях С. Жажи [378] та Я. Коцкової [227; 228].

Так, наприклад, фрази з інфінітивом у якості конденсаторів у сучасній чеській мові є значно менш уживаними, ніж у російській. У багатьох випадках вони конкурують із підрядними реченнями (рідше ДІ) та іноді сприймаються незвично, зокрема при дієсловах зі значенням обіцяння, примушення, поради, прохання, дозволу, див.: рос. *Она предложила Ленке переселиться* – чеськ. *Navrhla Lence, aby se přestěhovala* / *přestěhovat se*; рос. *Сегодня слишком холодно купаться* – чеськ. *Dnes je příliš chladno na* ***koupání***; *Nadřízené orgány vyzvaly podniky zavádět nové metody* (*Вищі органи влади закликали підприємства запроваджувати нові методи*) – краще *...vyzvaly podniky, aby zaváděly…* / *...vyzvaly podniky k* ***zavádění****...* [378, с. 84–85; 227, с. 128–129; 258]. Посилення конкуренції з ДІ є актуальним також для форм інфінітива у сполученні з іменниками *možnost* (*можливість*), *příležitost* (*нагода*, *можливість*), *schopnost* (*здатність*), *nutnost* (*необхідність*), *snaha* (*прагнення*, *старанність*), *úsilí* (*зусилля*), *pokus* (*спроба*) тощо, які виражають різні відтінки модальності: *možnost* ***určování*** *místností* (*можливість визначення місцевості*) – замість *možnost určovat…*; *pokusy k* ***způsobení*** *podobné městské aristokracie* (*спроби породження подібної міської аристократії*) – замість *pokusy způsobit…* [205, с. 144].

Схожі висновки богемісти роблять щодо дієприкметникових форм. Згідно з результатом досліджень Я. Коцкової та С. Жажи, російським дієприкметниковим конструкціям, які знаходяться в постпозиції до означуваного слова, в чеській мові відповідають переважно підрядні речення: рос. *На заседании Совета Безопасности ООН был обсуждён ряд вопросов, связанных с…* – чеськ. *Na zasedání Rady bezpečnosti OSN byla posouzena řada otázek, které souvisí s…* [378, с. 82; 228, с. 56–59].

Майже повному витісненню піддалися дієприслівникові звороти – в сучасній чеській мові дієприслівник зустрічається переважно в художніх текстах, причому нерідко виступаючи як експресивний засіб; деякі його форми архаїчні, зовсім вийшли з ужитку або їх уживання обмежується творами окремих авторів [90, с. 103; 268, с. 154; 227, с. 65–66, 94–96].

По-третє, багатовікова германізація чеських земель і вплив німецької мови. Розповсюдження конструкцій із дієслівним іменником у книжних стилях чеської мови зумовлено, зрештою, впливом романо-германського мовного субстрату, на що прямо вказували мовознавці-пуристи другої половини XIX – поч. XX ст. У своїх посібниках з культури мови вони, як вже зазначалося, приписували ДІ-номіналізаціям насамперед німецьке походження [98; 99; 216]; меншою мірою вбачався вплив латинської, французької та англійської мов [91, с. 143; 138; 172]. Романо-германські мови, як стверджувалося, типологічно відмінні від чеської, оскільки тяжіють до абстрактного вираження, орієнтуючись у позначенні дії більше на віддієслівні іменникові утворення, ніж на форми дієслова [91, с. 143; 98, с. 70; 216, с. 67–69]. Підтверджується цей факт у дослідженнях Г. Еттерса [144], Й. Вахека [360], Й. Гладкого [176, с. 107], М. Полачкової [301], Ш. Баллі [8], О. Радіни [308, с. 43–44], Я. Дворжачека [138, с. 66], С. Гонової [180]. Див. приклади в табл. 3.11:

Таблиця 3.11

«Іменниковий стиль» романо-германських мов на фоні чеської мови

Германські й романські мови	Чеська мова
• нім. *Es war eine zufällige **Bemerkung** von ihm, und seine Worte gehen bereits in **Erfüllung***	• *Mimochodem to podotknul, a již dochází na jeho slova* (*Він згадав про це мимохідь, і його слова вже збуваються*)
• нім. *Ich hoffe heute Bücher zu **bekommen***	• *Doufám, že dnes knih dostanu* (*Я сподіваюсь, що сьогодні дістану книги*)
• англ. *She went over to the window and leaned against it, **pressing** her hands against the pane*	• *Přistoupila k oknu, opřela se o ně a ruce přitiskla na okenní tabulky* (*Вона підійшла до вікна, сперлася на нього і притиснула руки до шибки*)
• франц. *mesures **d'exécution** de la directive*	• *opatření, kterými se provádí směrnice* (*заходи, за допомогою яких виконується директива*)

Внаслідок тривалої германізації, дискримінаційної мовної політики влади й панівного становища німецької мови в житті суспільства в текстах чеських наукових праць, періодичних видань і офіційних документів з'явилося безліч іменникових виразів-«kazimluv», де «německy myšleno, českými slovy psáno» (*мислиться по-німецьки, а пишеться чеськими словами*) [216, с. 59, 69]. Провідну роль у цьому відігравали несумлінні перекладачі, які дуже часто виконували переклади з німецької мови машинально, без врахування специфіки й духу чеської мови, пор.: ***Nařízení** direkcí poroučí vyšetřovací komissí **zkoumání** manipulací při **proclení** zboží a **navržení zlepšení** /* Die Direktionsverordnung befiehlt der Erhebungskommission die Untersuchung der Manipulation bei der Verzollung der Waaren und den Vorschlag einer Verbesserung (*Наказ дирекції доручає слідчій комісії розслідування*

маніпуляцій при розмитненні товарів і пропозиції його раціоналізації) [216, с. 44].

Усталені фрази із субстантивами на *-ní/-tí* калькували, таким чином, німецькі конструкції на базі:

а) інфінітива:

– *Ta kniha není k* ***nalezení*** / Das Buch ist nicht zu finden замість *Nelze knihu nalezti* (*Цю книжку неможливо знайти*);

– стар. орф. *Mám dwě dcery k* ***wybytí*** (< нім. констр. 'haben jem. / etw. + zu + Inf' зі значенням повинності) – *Mám wybýti dwě dcery* (*Я повинен забезпечити посагом двох дочок*);

– *Upokojuje se bez* ***obdržení*** *náhrady* (< нім. констр. 'ohne etw. + zu + Inf') – *Upokojuje se, ačkoli náhradu neobdržel* (*Він задовольняється, не отримавши нагороду*);

б) субстантивованого інфінітива:

– *Nutí ke* ***přijití*** / Er zwingt zum Kommen замість *Nutí (někoho) přijít* (*Він змушує (когось) прийти*);

– стар. орф. *Pomáhá při* ***stawení*** / Er hilft beim Bauen – *Pomáhá stawět* (*Він допомагає будувати*);

в) віддієслівних іменників на *-ung*:

– *přivést k* ***uskutečnění*** / zur Ausführung bringen замість *uskutečnit* (*виконати, здійснити*);

– *na základě* ***dosažení*** *zákonné většiny* / auf Grund der Erreichung der gesetzlichen Mehrheit – *protože se dosáhlo zákonné většiny* (*внаслідок того, що було досягнуто законну більшість*);

– *Po* ***uplynutí*** *příměří boj se počal znovu* (< нім. констр. 'nach + ВІД на *-ung*') – *Po uplynulém příměří boj se počal znovu* (*Після завершеного перемир'я знову почався бій*);

– *Vojín s* ***opovážením*** *života svého zachránil důstojníka* (< нім. …mit Hintansetzung seines eigenen Lebens…) – *Vojín, opováživ se svého života, zachránil důstojníka* (*Боєць, ризикнувши своїм життям, урятував офіцера*) [145, с. 241–242; 170, с. 276–283; 216, с. 59; 349, с. 220; 374, с. 218, 220].

Результат взаємодії трьох перерахованих чинників, що привів до появи у чеській мові $ДІ_1$, якнайкраще сформульовано в 1930-х рр. Й. Бечкою. За словами лінгвіста, **розглянутий спосіб статичного іменникового вираження «виглядає як якась боязнь підрядного речення»**. Відчуваючи такий страх, пояснює він, «автор фахового тексту… щосили намагається якомога стисліше поєднати свої думки», а тому при всьому багатстві видо-часових форм дієслова використовує фрази з дієслівними іменниками. «Іменник, однак, не може впоратися із цим високим навантаженням, оскільки мова не має у своєму розпорядженні такої кількості відповідних форм субстантивів, а отже, у такому випадку, доводиться... вдаватися до створення безлічі дієслівних іменників» (переклад цитат і виділення напівжирним наші – А. С.) [90, с. 102; 91, с. 139, 147–148].

Проте, на відміну від інших пуристів, які намагалися викоренити номіналізовані фрази з дієслівним іменником, Й. Бечка сформулював власну, компромісну концепцію щодо його вживання. Для нашої наукової праці вона є особливо актуальною, оскільки засвідчує першу спробу розмежування двох різновидів ДІ, приблизно відповідних запропонованому нами протиставленню $ДІ_1$ – $ДІ_2$.

Так, автор допускав безперешкодне використання субстантивів на *-ní/-tí* у предметному або ослабленому акціональному значенні, тобто коли процесність позначуваної дії занадто не підкреслюється (~ $ДІ_2$ типів А і Б). Це пов’язане з відсутністю в ДІ залежних слів і підкріплюється аналогією до синонімічних конструкцій на базі ВІД, напр.: *Byl zatčen pro* ***pobuřování*** */ krádež* (*Був заарештований за підбурювання / крадіжку*); *Učinil tak z* ***donucení*** */ lásky* (*Він зробив так за примусом / через любов*); ***Leknutím*** *ztratil řeč* (*Від переляку йому заціпило*). Неприйнятним у розумінні Й. Бечки є вживання дієслівних іменників у значеннях «сильно акціональних» – наділених модально-часовими характеристиками дій-процесів, які передбачають експліцитне вираження супутніх актантів (~ $ДІ_1$). Пор.: *Dělá to pro* ***uchránění*** *své rodiny od bídy* замість *Dělá to, aby uchránil rodinu od bídy* (*Робить це заради того, щоб уберегти свою сім’ю від біди*) [89, с. 227–229].

Вкрай грубою помилкою він вважав фрази, де при ДІ експліцитно виражено агенс у InstrP: *Po **přečtení** zápisu minulé valné schůze zapisovatelem… – Když zapisovatel přečetl zápis…* (*Після прочитання секретарем протоколу минулих загальних зборів…*) [91, с. 150]. Таке їх уживання, висновував Й. Бечка, суперечить духу чеської мови, яка, тим самим, піддається «деформації і насильницькій модифікації» [91, с. 143].

Незважаючи на жорстку мовну політику пуристів та їхніх послідовників щодо $ДІ_1$, синтаксичні структури з цим гібридним дієслівно-іменниковим утворенням закріпилися в книжних стилях чеської мови досить міцно (пор. частотність вживання деяких наведених вище конструкцій у SYN: 'po + ГС' ~ 280 тис.; 'pomáhat při + ГС' ~ 6,9 тис.; 'nutit k + ГС' ~ 3,6 тис.). За свідченням мовознавців, які не припиняють висловлювати стурбованість фактом значного поширення ДІ-номіналізацій (див. п. 1.5.3), вживання останніх іноді не вмотивовано жодними контекстуальними умовами, пор. ***Stanovení** tohoto cíle činnosti je tudíž první podmínkou soc. řádu* (*Отже, визначення такої мети діяльності є першою умовою соціального ладу*) замість *Stanoviti tento cíl…* [279, с. 46]. У такому реченні, зазначає В. Нерад, дія *stanovení* є з позиції щодо виконавця «детермінованою», «індивідуальною», а не абстрактною як у виразі ***Kouření** je škodlivé* (*Паління є шкідливим*) [279, с. 46].

Водночас не можливо не погодитися з твердженням А. Єдлічки про те, що тривалий тиск пуристичних тенденцій у процесі унормування чеської літературної мови все ж таки загальмував розповсюдження фраз із $ДІ_1$. Це, до речі, й пояснює згадану на початку нашої праці відмінність чеської мови від інших західнослов'янських мов, зокрема близькоспорідненої словацької, у площині використання номіналізацій із дієслівним іменником. Словацька літературна мова, наголошує А. Єдлічка, не зазнала такого сильного впливу пуристичних ідей з антинімецькою спрямованістю, тому використовує конструкції з ДІ на *-nie/-tie* більш вільно [199, с. 14–15].

3.3. Аналіз видової співвідносності дієслівних іменників

3.3.1. Відбір аспектуально значущих контекстів та принципи аналізу. На завершальному етапі дисертаційного дослідження перед нами стоїть завдання визначити, наскільки послідовно субстантивні формації, зазначені вище як «дієслівний іменник 1» (далі – просто *дієслівний іменник*, ДІ), зберігають видове протиставлення твірних дієслів.

Як засіб перевірки видового значення субстантивів, згідно з обраною методикою, ми використовували особливі, чутливі до виду контексти, відбір яких проводився з урахуванням **двох критеріїв**: **1)** можливість чіткої і однозначної трансформації ДІ у структуру на базі спільнокореневого дієслова; **2)** однозначність актуалізованої видової семантики, що підкріплювалося б уживанням у трансформованій конструкції спільнокореневого дієслова тільки одного (!) виду. Крім того, для формування максимально широкої в кількісному відношенні доказової бази надавалася перевага контекстам, у яких субстантиви є найбільш частотними.

Незважаючи на поширеність конструкцій з дієслівними іменниками в книжних стилях чеської мови, відбір потрібних контекстів дав вельми скромні результати. Далеко не завжди синтаксичне оточення ДІ, що також відзначає Г. Кржижкова [246, с. 138–139], може слугувати чітким індикатором видового значення – часто відмінності такого роду ледь помітні, складні для інтерпретації або ж зовсім іррелевантні. Причиною тому, крім іменникових флективних ознак аналізованих формацій, служить смислова неповнота / обмеженість контексту, в якому вони вживаються, а іноді й особливості реалізації в мові самої категорії виду. Див. табл. 3.12:

Таблиця 3.12

Приклади вживання корелятивних ДІ в контексті

Імперфективи	Перфективи
1. *Mojí zásadou je neustálé **přizpůsobování se** změnám* (*Miů*	1. *Od podřízených [vedoucí] vyžaduje jejich plné **přizpůsobení se** potřebám*

принцип – постійно пристосовуватися до змін) ↔ *...zásadou je neustále přizpůsobovat se změnám*	*výroby* (*Від підлеглих начальник вимагає повного пристосування до потреб виробництва*) ↔ *...vyžaduje, aby se plně přizpůsobili potřebám…*
2. *Kroužků spiritistů, kteří se pravidelně scházejí za účelem* ***vyvolávání*** *duchů, je u nás několik* (*Спіритичних гуртків, члени яких регулярно збираються з метою викликання духів, у нас декілька*) ↔ *...scházejí za účelem vyvolávat duchy.*	2. *Západní člověk s převahou kroutí hlavou, dočítá-li se o obřadech, jaké konají primitivní národy za účelem* ***vyvolání*** *duchů* (*Західна людина зі зверхністю хитає головою, якщо читає про обряди, які здійснюють первісні народи з метою виклику духів*) ↔ *...za účelem vyvolat / vyvolávat* (?) *duchy*
3. *Debata o nutnosti pomoci Africe při* ***splácení*** *dluhů se vede od devadesátých let* (*Дискусія про необхідність допомогти Африці з виплатою боргів ведеться з дев'яностих років*) ↔ *...nutnosti pomoci Africe splácet dluhy…*	3. *Antonín Fanta prý muži přislíbil, že mu pomůže při* ***splacení*** *dluhů, které měl* (*Антонін Фанта, кажуть, пообіцяв чоловікові, що допоможе з виплатою наявних у того боргів*) ↔ *...mu pomůže splatit / splácet* (?) *dluhy…*
4. *Rovněž i věk se jeví jako jeden z faktorů, které ovlivňují schopnost* ***rozlišování*** *určitých zvuků* (*Вік теж є одним із факторів, які впливають на здатність до розрізнення певних звуків*) ↔ *...ovlivňují schopnost rozlišovat… zvuky*	4. *Uchazeč musí dále prokázat schopnost* ***rozlišení*** *hub podle atlasu…* (*Кандидат повинен потім показати здатність до розрізнення грибів згідно з атласом…*) ↔ *...prokázat schopnost rozlišit / rozlišovat* (?) *houby…*

Встановлення видових значень ДІ не є складним, мабуть, тільки в першому прикладі завдяки узгоджуваним прикметникам *neustálé*, *plné*;

причому видова форма субстантивів цілком відповідає контексту. Виявити видові значення інших ДІ, які виступають, до того ж, у ідентичних синтаксичних конструкціях, досить непросто. Так, імперфектив *vyvolávání* в наведеному реченні вважаємо доречним: члени спіритичних гуртків регулярно збираються для того, щоб на кожній новій зустрічі неодноразово викликати духів. Перфектив *vyvolání*, навпаки, співвідносимо з дієсловами обох видів. У прикладах (3) контекст про динаміку *виплати боргів* зовсім нічого не повідомляє. Нарешті, видове протиставлення форм *rozlišování – rozlišení*, очевидно, взагалі нівельовано: через імпліковану конструкцією часову нелокалізованість, амодальність форма *розрізнення* в обох реченнях мислиться поза понять доконаності – недоконаності, хоча доведення дії до певної межі все-таки мається на увазі. Цей приклад, напевно, ілюструє відоме явище конкуренції видів, характерне для самого дієслова (пор. *schopnost rozlišovat* / *rozlišit co, mezi čím*), не кажучи вже про периферійні похідні з ознаками відмінної частини мови.

Проаналізувавши безліч варіантів, ми зупинилися на таких дев'яти контекстах. Див. табл. 3.13:

Таблиця 3.13

Контексти для перевірки видової співвідносності ДІ

№	Контекст	Приклад (корпус SYN)
1.	začít, začínat s **vykonáváním** čeho ↔ začít, začínat vykonávat co (почати, починати виконання чого-н. ↔ почати, починати виконувати що-н.)	*Německá firma… začne s **nabíráním** lidí v lednu příštího roku ↔ …začne nabírat lidi v lednu…* (*Німецька фірма почне набір людей у січні наступного року ↔ …почне набирати людей…*)
2.	přestat, přestávat s **vykonáváním** čeho ↔ přestat, přestávat vykonávat co (припинити, припиняти виконання чого-н. ↔ припинити,	*Dobrovolní hasiči nepřestávají s **odčerpáváním** vody, která zatopila asi 15 sklepů na Zbraslavi ↔ …nepřestávají odčerpávat vodu…*

	припиняти виконувати що-н.)	(*Пожежні-добровольці не припиняють відкачування води, яка затопила близько 15 погребів у Збраславі ↔ …не припиняють відкачувати воду…*)
3.	Někdo tráví, strávil čas / noc / život atd. **vykonáváním** čeho ↔ …tím, že vykonává, vykonával co (Хтось проводить, провів час, ніч тощо за виконанням чого-н. / Хтось займається в житті виконанням чого-н. ↔ ...(за) тим, що виконує, виконував що-н.)	*Dřevo rychle hoří, a tak děda tráví celou zimu **nošením** dřeva z kůlny a **přikládáním** do kotle ↔ …tráví celou zimu tím, že nosí dřevo z kůlny a přikládá do kotle* (*Деревина швидко горить, і тому дідусь усю зиму займається носінням дров із сараю і підкладанням їх у котел ↔ …тим, що носить дрова… і підкладає їх у котел*)
4.	Někdo si krátí čas / čekání atd. **vykonáváním** čeho ↔ …tím, že vykonává co (Хтось проводить час, очікування тощо (за) виконанням чого-н. ↔ ...(за) тим, що виконує що-н.)	*Vesnická děvčata si při pastvách krátila chvíle **vitím** věnečků z lučních květin ↔ …tím, že vila věnečky…* (*Сільські дівчата, коли пасли худобу, проводили час за плетінням віночків із лугових квітів ↔ …за тим, що плели віночки…*)
5.	Někdo se živí vykonáváním čeho ↔ …tím, že vykonává co (Хтось заробляє, живе виконанням чого-н. ↔ ...тим, що виконує що-н.)	*Po střední škole jsem se živila **kreslením** titulků k televizním inscenacím ↔ …jsem se živila tím, že kreslila titulky…* (*Після закінчення середньої школи я заробляла малюванням заголовків до телевізійних інсценівок ↔ …тим, що малювала заголовки…*)
6.	Někdo si vydělává, přivydělává	*O víkendech <Evžen> si*

	vykonáváním čeho ↔ …tím, že vykonává co (Хтось заробляє, підробляє виконанням чого-н. ↔ ...тим, що виконує що-н.)	*přivydělává v hypermarketech **vybalováním** zboží ↔ ...tím, že vybaluje zboží* (*У вихідні Евжен підробляє в гіпермаркетах розпакуванням товарів ↔ ...тим, що розпаковує товари*)
7.	záliba ve **vykonávání** čeho ↔ záliba vykonávat co (захоплення виконанням чого-н. ↔ захоплення, хобі, пристрасть виконувати що-н.)	*K tomuto žánru ho přivedla záliba ve **shromažďování** faktů o neobvyklých jevech ↔ ...záliba shromažďovat fakty…* (*До цього жанру його привело захоплення збором фактів про незвичайні явища ↔ ...захоплення збирати факти…*)
8.	neustálé, věčné **vykonávání** čeho ↔ neustále, věčně vykonávat co (постійне, безперервне, вічне виконання чого-н. ↔ постійно, безперервно, вічно виконувати що-н.)	*...Já začínám mít ruce unavené z neustálého **držení** dalekohledu před očima ↔ ...z toho, že neustále držím dalekohled před očima* (*У мене починають утомлюватися руки від безперервного тримання бінокля перед очима ↔ ...від того, що я безперервно тримаю бінокль…*)
9.	během, v průběhu **vykonávání** čeho ↔ Když (Až) / Zatímco někdo vykonával, vykonává co; Když (Až) / Zatímco se něco vykonává, vykonávalo (під час, протягом, у процесі виконання чого-н. ↔ Коли / поки хто-н. виконує / виконував що-н., …; Коли / поки що-н. виконується / виконувалось, …)	*Během **hoření** sazí vzniká oxid uhličitý (CO_2) ↔ Když hoří saze, vzniká…* (*Під час горіння сажі утворюється вуглекислий газ ↔ Коли горить сажа, утворюється…*)

Зазначені контексти максимально відповідають прийнятим вище критеріям; проте, як показує корпус, повністю універсальними назвати їх все-таки не можна.

Всі вони, по-перше, не завжди забезпечують можливість трансформації дієслівного іменника, хоча зумовлено це переважно особливостями мовного функціонування самого ДІ, що володіє флективними властивостями типових іменників. Неможливість, недостовірність або неясність трансформації може бути викликана, зокрема, такими чинниками:

а) розбіжність суб'єктів дії ДІ та дієслова-присудка: *Co myslíte, kdy by měli rodiče začít s* ***plaváním*** *kojenců?* (*Як Ви вважаєте, коли батькам варто було б почати з долученням грудних дітей до плавання?*) ↔ **...začít plavat kojence?*;

б) наявність при ДІ означальних слів, які не мають еквівалентів у відповідних дієслівних конструкціях: *„Kluci z vládní koalice by už měli přestat s takovým* ***vytahováním*** *králíků z klobouku," míní místopředseda ODS Jan Zahradil* (*«Хлопцям із урядової коаліції вже варто було б припинити таке діставання кроликів із капелюха», – вважає заступник голови ГДП Ян Загради*л) ↔ *...přestat* < ? > *vytahovat králíky…*?; *V průběhu dalšího* ***prošetřování*** *případu… policisté zjistili, že dotyčného v roce 2003 Okresní soud v Novém Jičíně odsoudil pro majetkovou trestnou činnost* (*У процесі подальшого розслідування випадку поліцейські встановили, що зазначеного чоловіка в 2003 році районний суд міста Новий Їчин засудив за майновий злочин*) ↔ *Když se případ* < ? > *prošetřoval, policisté zjistili, že…*?

в) входження ДІ в ряди однорідних членів, виражених іменниками з конкретно-предметною семантикою або іменниками дії інших словотвірних типів: *Má tři děti, volný čas tráví* s rodinou, ***hraním*** *ragby, rád také zajde do fitness* (*У нього троє дітей, вільний час він проводить з родиною, за грою в регбі, із задоволенням також відвідує фітнес*) ↔ *...čas tráví s* rodinou, (a?) *tím, že hraje ragby,…*?; *Jejich růstu… <polypů> nahrává mužská záliba v* ***pití*** piva *a konzumaci tučných a masitých jídel* (*Росту полінів сприяє захоплення*

чоловіків питтям пива і вживанням жирних і м'ясних страв) ↔ *…mužská záliba pít pivo a konzumovat jídla*?

г) двозначність конструкцій *začí(na)t s čím* і *(s)trávit co čím*, які можуть паралельно репрезентувати контексти, відмінні у смисловому і структурному планах: *"Začneme s **vyrovnáním** hladiny hormonů," odpověděla jsem* (*«Ми почнемо з вирівнювання рівня гормонів», – відповіла я*) ↔ *Začneme vyrovnávat hladinu…* (*Ми почнемо вирівнювати рівень…*) або *Začneme s tím, že vyrovnáme hladinu…* (*Ми почнемо з того, що вирівняємо рівень…*); *…Koupil auto zhruba před deseti lety a strávil stovky hodin **uvedením** ferrari do původního stavu* (*Він купив автомобіль років десять тому і провів сотні годин за відновленням феррарі до початкового стану*) ↔ *…tím, že uváděl…* (*…за тим, що відновлював…*) або *…tím, aby uvedl…* (*…за тим, щоб відновити…*).

Наведені вживання дієслівного іменника залишилися поза розглядом, зокрема навіть структури з іменниками дії інших типів. Практика віднесення ВІД до кола дієслівних трансформів у славістиці, як зазначалося раніше, хоч і поширена [202; 214; 294; 350], але з відомих причин, детально розкритих у генеративній граматиці (див. п. 1.4.1), видається нам сумнівною. Випадки неоднозначної інтерпретації ДІ у сполуках з дієсловами *začí(na)t, (s)trávit* є нечисленними і мають, загалом, периферійний характер; тому контексти 1 і 3 є досить об'єктивними. Причому, для забезпечення в субстантивів чіткої трансформаційної історії, ми оформляли кожен конкретний пошуковий запит у корпусі SYN з додатковими тегами '[tag="N…2.*"]' і '[tag="N..S.*"]', що дозволило відсіяти форми, які вжито у множині й без залежного слова – додатка зі значенням об'єкта або суб'єкта дії. З цією ж метою контекст 8 було звужено до конструкцій з прийменниками: *při neustálém **zvyšování** objemu dat* (*при постійному підвищенні обсягу даних*), *poukázat na neustálé **neplnění** slibů* (*вказати на постійне невиконання обіцянок*). Нарешті, не брали ми до уваги корпусні входження з ДІ, вмотивованими двовидовими дієсловами на зразок *informování* (*інформування*), *restaurování* (*реставрування*), *likvidování*

(*ліквідування*), *organizování* (*організовування*, *організування*), *darování* (*даріння*, *дарування*), *obětování* (*принесення в жертву*).

По-друге, незважаючи на те, що всі дев'ять контекстів актуалізують значення незавершеності, тривалості, повторюваності дії, підкріплені вживанням дієслів недоконаного виду, в більшості з них (контексти 3–7) можуть зустрічатися дієслова доконаного виду. Останні, втім, у такому синтаксичному оточенні досить рідкісні (для кожного контексту в корпусі фіксується від 20 до 30 входжень) і виступають, до того ж, в особливих контекстуальних умовах:

а') при позначенні регулярних, повторюваних дій [52, с. 34], що підкреслюється прислівниками *občas* (*часом*, *інколи*), *často* (*часто*), висловами типу *každé ráno* (*щоранку*): *Teď je nezaměstnaný. Vydělává si tím, že si občas zahraje za starou gardu* (*Зараз він безробітний. Заробляє тим, що час від часу грає за стару гвардію*);

б') коли спосіб заробітку, прожитку, предмет заняття або захоплення передбачає не одиничну дію, а комплекс взаємопов'язаних, змінюваних одна одною дій / подій: *Nyní je mojí největší zálibou přijít domů, svalit se a tupě, bez přemýšlení zírat na televizi* (*Наразі я віддаю перевагу прийти додому, впасти і тупо, не замислюючись, дивитися телевізор*).

Щодо контексту 8, то прислівники *neustále*, *věčně* теж можуть поєднуватися з дієсловами доконаного виду, але не з фінітними, а з дієприкметниковими їхніми формами, причому у прикладах *Krása být věčně ukryta nemůže* (*Краса не може бути вічно прихованою*), *Díky spodní vodě je sklep neustále zaplaven…* (*Через ґрунтові води льох постійно затоплений*) виражається не завершена дія, а стан.

Нарешті, дієслова доконаного виду вживаються в підрядних реченнях, які вводяться сполучниками часу *Když*, *Až*, пор.: *Když král to psaní přečetl, zavolal k sobě své dva syny* (*Коли король прочитав цей лист, то викликав до себе двох своїх синів*) [162, с. 271–272]. Варто зауважити, що такі конструкції не стосуються заявленого вище контексту 9, оскільки вони виражають

ситуацію, яка *відбувається раніше* тієї, що зазначена в головній предикативній частині складного речення. Номіналізовані ж фрази з прийменниками *během, v průběhu* позначають ситуацію, яка *відбувається одночасно* з тією, що виражається предикативним центром речення; тому їхні трансформи завжди мають вигляд '*Když* / *Až* / *Zatímco* + дієслово недок. виду' [162, с. 269–271].

Відібрані контексти як засіб ідентифікації видової семантики дієслівного іменника, проте, є цілком надійними: вони, по-перше, так чи інакше, характеризуються аспектуальною однозначністю, актуалізуючи семантику недоконаного виду; по-друге, забезпечують можливість трансформації фраз із ДІ в дієслівні конструкції; по-третє, допускають вживання дієслів, як правило, недоконаного виду.

З урахуванням вищесказаного логічно висунути таке припущення: **якщо чеським субстантивам на *-ní/-tí* властива категорія виду, то у виділених 9-ти контекстах, за аналогією до форм дієслова, неодмінно будуть вживатися тільки імперфективи.**

3.3.2. Дистрибуція видових форм дієслівного іменника в аспектуально значущих контекстах. У рамках аналізу дистрибуції видових форм ДІ в кожному з виділених 9-ти контекстів робилися такі практичні кроки:

- встановлення кількості входжень імперфективів / перфективів, що підкріплюється конкретними прикладами;
- відсіювання входжень, які не відповідають умовам і завданням аналізу (див. вище пункти *а–г*);
- опис лексичної семантики знайдених видових форм ДІ.

З огляду на особливості корпусних пошукових запитів, під «входженням» маємо на увазі не поодинокий субстантив на *-ní/-tí*, а синтаксичну конструкцію, яка містить субстантив на *-ní/-tí*, тобто '*přestal* + ДІ + залежне слово', '*strávil* + ДІ + залежне слово' тощо. Речення, в яких у

цільових конструкціях вживаються принаймні два однорідних ДІ, напр. *Od jedenácti let* [*strávil dlouhé hodiny* ***loupáním*** *krevet*] *a* ***čištěním*** *ulit mořských korýšů* (*З одинадцяти років я провів багато часу за лущенням креветок і чищенням мушель морських рачків*), подаються корпусом, який проводить пошук за чітко заданою «маскою», як **одне** входження. У нашій доказовій базі такі приклади, загалом нечасті, трактуються відповідним чином, тобто як **одна** злічувана одиниця.

Речення, в яких однорідними членами виступають ДІ, вмотивовані дієсловами різних видів, на зразок *V druhé polovině měsíce* [*začneme s* ***prořezáváním***$_{\text{імперфектив}}$ *růží*] *a jejich* ***přihnojením***$_{\text{перфектив}}$ (*У другій половині місяця ми почнемо проріджування троянд і їх легке удобрення*), трактувалися так само, але до статистики включалися якраз перфективи. Зумовлено це тим, що останні не очікуються в аналізованих контекстах, а тому їх облік є особливо важливим.

3.3.2.1. Контекст 'začít, začínat s vykonáváním čeho'. Внаслідок ретельного аналізу результатів пошуку до статистики було включено 4222 входження, у більшості яких (3986 вх.), як і очікувалося, фігурують імперфективи. Див. конкретні приклади (на тлі перфективів із протилежним видовим значенням) у табл. 3.14:

Таблиця 3.14

Приклади вживання імперфективів у контексті 1
(у зіставленні з корелятивними перфективами)

Імперфективи	Перфективи
• *Až dorazíme do postiženého kraje, začneme s* ***rozvážením*** *potravin po vesnicích* (*Коли ми дістанемося до постраждалого регіону, почнемо розвозити продукти харчування по*	• *Po* ***rozvezení*** *květin jsem dojela do kanceláře, kde jsem vyřizovala maily…* (*Після того, як я розвезла квіти, я доїхала до канцелярії, де розбирала повідомлення електронної пошти*) ↔

селах) ↔ *...začneme rozvážet potraviny…*	*Poté, co jsem rozvezla květiny,…*
• *„<…> Co se týká povolebních vyjednávání, jsou otevřená, začínáme s* ***oťukáváním*** *stran,“ řekla Deníku Zuzana Bajgarová, která vedla kandidátku ANO v Porubě* (*«Щодо післявиборчих переговорів, то вони відкриті; ми починаємо перевіряти сторони», – повідомила кореспонденту газети «Deník» Сюзанна Байгарова, яка представляла кандидатку від партії ANO у Порубі*) ↔ *...začínáme oťukávat strany…*	• *K* ***oťukání*** *naší formy jsme nepohrdli startem v okresním pohárovém kole* (*Для того щоб перевірити нашу форму, ми не знехтували можливістю старту в районному кубковому змаганні*) ↔ *Abychom oťukali naši formu, nepohrdli jsme…*

У плані лексичної семантики засвідчені імперфективи є досить різноманітними і розподіляються за такими тематичними групами:

а) різноманітні соціально значущі дії: *vyplácení* (*виплата*), *odebírání povolení* (*позбавлення дозволу*), *odškodňování* (*відшкодування збитків, шкоди*), *navazování partnerství* (*налагодження партнерства*), *pokutování* (*накладення штрафу*), *zvelebování okolí* (*благоустрій довкілля*);

б) будівельні / ремонтні роботи, промислові технології тощо: *čerpání / odčerpávání vody* (*відкачування води*), *vytrhávání / betonování podlahy* (*відривання, бетонування підлоги*), *montování* (*монтування, збірка*), *odlesňování* (*вирубування / видалення лісу*), *mapování* (*картографування*), *obohacování uranu* (*збагачення урану*);

в) садівничі заняття й сільськогосподарські роботи: *prořezávání keřů* (*проріджування кущів*), *sázení* (*висаджування у ґрунт*), *zmlazování jabloní* (*омолоджування яблунь*), *vybíjení drůbeže* (*різання домашньої птиці*),

hnojení polí (*удобрення полів*), *prokysličování vody* (*збагачення води киснем* – рибальство), *šlechtění* (*облагородження, селекція*);

г) інтелектуальні процеси: *vymýšlení* (*вигадування*), *učení / doučování* (*навчання / доучування*), *plánování* (*планування*), *projednávání* (*обговорення, розгляд*), *seznamování s podmínkami* (*ознайомлення з умовами*), *skládání veršů* (*складання віршів*);

д) процеси, пов'язані з фізичним навантаженням, фізіологією людини і тварин, птахів: *nabírání kondice* (*набирання фізичної форми*), *trénování* (*тренування*), *cvičení jógy* (*заняття йогою*), *odvykání* (*відвикання*), *kladení vajíček* (*відкладання яєць*), *čichání toluenu* (*нюхання толуолу*);

е) побутові, щоденні дії: *vykrajování koleček z těsta* (*вирізання кілець із тіста*), *fotografování* (*фотографування*), *kouření* (*куріння / паління*), *odnášení nádobí* (*винесення посуду*), *nošení brýlí* (*носіння окулярів*), *draní peří* (*щипання пір'я*), *lakování nehtů* (*лакування нігтів*).

Незважаючи на те, що вживання дієслів доконаного виду в наявному контексті є абсолютно виключеним, перфективи на *-ní/-tí*, згідно з даними корпусу, у ньому все ж можливі. Кількість таких форм обчислюється 236-ма входженнями. Найбільш частотні одиниці – *zpracování* (*обробка, переробка, розробка*) – 29 вх., *zajištění* (*забезпечення, захист, арешт*) – 11 вх., *omezení* (*обмеження, скорочення*) – 9 вх., *odstranění* (*усунення, видалення, прибирання, ліквідація*) – 8 вх., *rozšíření* (*розширення, розповсюдження, поширення*) – 8 вх., *předpěstování* (*вирощування розсади*) – 7 вх. Від 6-ти до 3-х вх., наприклад, налічують одиниці *zateplení* (*опалення*), *obnovení* (*оновлення, відновлення, реставрація*), *vylepšení* (*покращення*), *zasíťování* (*забезпечення мережею*), *prodloužení* (*подовження, продовження, відстрочка*), *představení* (*представлення, показування, зображення*), *využití* (*використання*), *dobudování* (*добудовування*), *odbahnění* (*видалення бруду*). Переважно перфективи є одиничними. Див.:

- *Mikulovský gigant začal se **zpracováním** hroznů právě včera* (*Мікуловский гігант почав обробку грон винограду саме вчора*);

- *Nejvíce domácností začne s **omezením** výdajů na dovolenou* (*Більшість сімей почнуть обмежувати витрати на відпустку*);
- *...vodohospodáři zde totiž musí začít s přípravnými pracemi, aby* mohli *začít s **odstraněním** následků havárie* (*Керівництво водоканалу, власне, має розпочати тут підготовчі роботи, щоб отримати можливість приступити до ліквідації наслідків аварії*);
- *Jakmile budeme mít dostatek financí, požádáme o stavební povolení a začneme s **rozšířením** areálu…* (*Як тільки в нас буде достатньо фінансів, ми попросимо дозвіл на будівництво і почнемо розширення ареалу*).

При цьому вони можуть перевищувати (пор. *zpracovávání* – 4 вх.), бути меншими за (*odstraňování* ~ 100 вх., *omezování* – 23 вх., *rozšiřování* – 23 вх., *představování* – 10 вх.) або ж мати таку саму (приблизно) кількість (*zajišťování* – 14 вх., *zateplování* – 10 вх., *využívání* – 8 вх., *obnovování* – 6 вх., *vylepšování* – 6 вх., *prodlužování* – 3 вх.) як і паралельні субстантиви, умотивовані дієсловами недоконаного виду. «Видові пари» до субстантивів *dobudování*, *zasíťování*, *předpěstování*, *odbahnění* в такому контексті не фіксуються взагалі.

Репрезентують виявлені перфективи переважно тематичні групи **а**–**в**: *zprostředkování* (*надання посередництва*, *виступ посередником*), *doplnění vzdělání* (*підвищення кваліфікації*), *ověření mandátů* (*перевірка мандатів*), *rozparcelování pozemků pro výstavbu* (*розбиття землі на ділянки для будівництва*), *odminování* (*розмінування*), *přebroušení* (*повторна розточка*, *шліфування*), *nahození* (*покриття штукатуркою*), *připevnění desek* (*кріплення дощок*), *přihnojení růží* (*підживлення троянд*), *přeroubování stromů* (*повторне щеплення дерев*).

Нарешті, у двох реченнях перфективи вживаються з *'začít'* навіть при кореферентності з аналогічною / схожою конструкцією, що містить паралельний імперфектив або дієслово недоконаного виду (**!**):

- *Čekali jsme, že banky <u>začnou omezovat</u> úvěry malým firmám, ony ale <u>začaly s **omezením**</u> financování největších klientů* (*Ми чекали, що банки почнуть скорочення кредитування малих фірм, але вони почали скорочувати фінансування найбільших клієнтів*);

• *Po zaschnutí kontur můžete začít s **vybarvením** motivu. Při vybarvování není nutné malovat barvou až k linii kontury* (*Після того як засохнуть контури, Ви можете почати розмальовку мотиву. При розфарбовуванні не обов'язково доходити аж до лінії контуру*).

Не включені до статистики приклади з лексикалізованими перфективами ($ДІ_2$), які зазначені у словниках і є термінами: *vyšetření* (*детальний огляд, як правило, лікарський*) – 4 вх.; *ošetření* (*обслуговування, догляд*; *надання медичної допомоги*) – 4 вх.; *pojištění* (спец. *страховка, страхування*) – 1 вх.; *ohledání* (юр. *доказовий засіб, який полягає в тому, що суд або органи встановлюють, пояснюють події за допомогою прямого огляду*) – 47 вх. Субстантив *ohledání* при цьому в усіх 47-ми входженнях вживається в абсолютно однакових за змістом реченнях: *Policejní technik začal z ohledáním místa činu* (*Працівник технічного відділу поліції почав огляд місця злочину*).

3.3.2.2. Контекст 'přestat, přestávat s vykonáváním čeho'. У цьому контексті, антонімічному до попереднього, дієслівні іменники вживаються значно рідше. Ми маємо у своєму розпорядженні всього 321-е входження, де представлені, підкреслимо, тільки імперфективи. Див. табл. 3.15:

Таблиця 3.15

Приклади вживання імперфективів у контексті 2
(у зіставленні з корелятивними перфективами)

Імперфективи	Перфективи
• *Počet studentských kont stoupá, peněžní domy nepřestávají s výrazným **zvýhodňováním** posluchačů vysokých škol* (*Кількість студентських грошових рахунків зростає, фінансові установи не припиняють надавати очевидні вигоди студентам вишів*) ↔	• *Neplatné by měly být smlouvy, jejichž účelem je **zvýhodnění** akcionáře na úkor společnosti nebo jiných akcionářů* (*Недійсними мали б бути договори, метою яких є надати вигоди акціонерові на шкоду компанії або інших акціонерів*) ↔ *...jejichž*

…nepřestávají výrazně zvýhodňovat posluchače…	*účelem je zvýhodnit akcionáře…*
• *První listopad byl pro ně znamením, že mají přestat s* ***holením*** *vousů* (*Перше листопада було для них сигналом, що вони повинні припинити голити вуса*) ↔ *…mají přestat holit vousy*	• *Jablonecký kapitán Petr Pavlík oslavil vítězství 1:0 nad svým bývalým brněnským klubem* ***oholením*** *vousů* (*Капітан команди «Яблонця» Петро Павлік відсвяткував перемогу 1:0 над своїм колишнім клубом із Брно тим, що поголив вуса*) ↔ *…oslavil vítězství… tím, že oholil vousy*

Семантична класифікація дієслівних іменників багато в чому збігається із семантикою в контексті 1:

а) дії соціального, політичного, культурного життя суспільства: *vkládání reklamy do pošty* (*вкладання реклами в пошту*), *vymáhání plateb* (*вимагання платежів*), *natáčení filmů* (*зйомка фільмів*), *zatýkání* (*арешти*), *týrání* zemědělců (*переслідування селян*), *propouštění učitelů* (*звільнення учителів*);

б) будівельні / ремонтні роботи, промислові технології: *dobývání štěrkopísku* (*видобування піщано-гравійної суміші*), *solení silnic* (*посинання сіллю доріг*), *lití soch* (*відливання скульптур*), *bourání* (*знесення, злам*);

в) дії, пов’язані з фізичним навантаженням, спортом, фізіологією: *hraní fotbalu* (*гра у футбол*), *nakopávání míčů* (*удари по м’ячах*), *spalování tuků* (*спалення жирів*);

г) побутові дії: *užívání léků* (*вживання / приймання ліків*), *chytračení* (*хитрування, виверти*), *řízení aut* (*водіння автомобілів*), *noční vyjídání lednice* (*нічне поїдання вмісту холодильника*), *okusování nehtů* (*гризіння нігтів*), *střídání partnerů* (*зміна партнерів*).

3.3.2.3. Контекст 'trávit, strávit co vykonáváním čeho'. Результат пошукового запиту склали 3607 входжень, у 3583-х з яких фігурують імперфективи. Див. табл. 3.16:

Таблиця 3.16

Приклади вживання імперфективів у контексті 3

(у зіставленні з корелятивними перфективами)

Імперфективи	Перфективи
• *První půlrok strávil mytím aut v garáži a **zdokonalováním se** v jazyce s vidinou toho, že do půl roku bude přijat na právní fakultu University of Sussex v Brightonu* (*Перше півріччя він займався тим, що мив машини в гаражі й удосконалював своє знання мови, мріючи про те, що через півроку буде прийнятий на юридичний факультет Сассекського університету в Брайтоні*) ↔ *...strávil tím, že… zdokonaloval se v jazyce…*	• *Důvodem je možnost **zdokonalení se** v jazyce a šance vydělat si několikanásobně vyšší částky než v Česku* (*Аргументом є можливість удосконалити знання мови і шанс заробити в кілька разів більшу суму грошей, ніж у Чехії*) ↔ *...je možnost zdokonalit se v jazyce…*
• *Nějakou dobu strávil jemným **prohmatáváním** krku, téměř ho svými prsty laskal* (*Деякий час він провів за тим, що ніжно пальпував шию, майже пестив її своїми пальцями*) ↔ *...strávil tím, že jemně prohmatával krk…*	• *Po **prohmatání** vnitřní poloviny prsu si položte ruku podél těla a stejným způsobem zkontrolujte dolní a posléze horní část* (*Після пальпації внутрішньої половини грудей, покладіть руку вздовж тіла і таким же саме способом перевірте нижню і, нарешті, верхню частину*) ↔ *Poté, co jste prohmatali vnitřní polovinu prsu…*

Лексична семантика ДІ в такому випадку обмежується загальним змістом контексту, і тому найчастіше йдеться про дії, які виконуються в побуті (пор. у корпусі – на канікулах, у відпустці, на вихідних, у вільний / пообідній час, протягом свят тощо), хоча і не виключено позначення різних видів професійної діяльності. Дії субстантивів можуть бути пов'язані такими аспектами, як:

а) вивчення, запам'ятовування, дослідження, вирішення інтелектуальних завдань: *zkoumání mapy* (*вивчення мапи*), *probírání buddhismu* (*розбір, розгляд буддизму*), *studování tabulek* (*вивчення таблиць*), *bádání* (*дослідження*), *memorování* (*вивчення напам'ять*), *luštění křížovek* (*вирішення кросвордів*);

б) творча інтелектуальна діяльність: *sepisování protokolu* (*укладення протоколу*), *shromažďování údajů* (*збір даних*), *katalogizování* (*каталогування*), *vytyčování priorit* (*окреслення пріоритетів*);

в) мистецтво: *komponování muzikálu* (*створення мюзиклу*), *režírování* (*постановка, режисура*), *zvučení filmu* (*озвучування фільму*), *tesání pískovce* (*обтісування / висікання пісковика* – про художника);

г) чуттєве сприйняття – зорове, слухове тощо: *pozorování soupeřů* (*спостереження, стеження за суперниками*), *prohlížení* (*перегляд, розгляд*), *poslouchání hudby* (*слухання музики*), *hltání seriálů* (*пожирання очима, «проковтування» серіалів*), *vdechování* (*вдихання*), *osahávání látek* (*обмацування тканин, матерії*);

д) сварки, конфліктні ситуації та їх вирішення: *dohadování s vedením týmu* (*сперечання з керівництвом команди*), *osočování policie* (*звинувачення, наклеп на поліцію*), *řešení problémů* (*вирішення проблем*), *utěšování dcery* (*заспокоєння / розрада доньки*), *uklidňování lidí* (*заспокоювання людей*), *urovnávání konfliktů* (*врегулювання конфліктів*);

е) шкідливі звички: *popíjení alkoholu* (*розпивання алкоголю*), *pokuřování doutníčků* (*покурювання сигар*), *shánění drog* (*пошук наркотиків*);

ж) ведення домашнього господарства: *zalévání růží* (*поливання троянд*), *kosení trávy* (*косіння трави*), *štípání dříví* (*рубання дров*), *sušení sena* (*сушіння сіна*), *uhrabávání* (*розрівнювання граблями*), *řezání dřeva na zimu* (*різання дров на зиму*);

и) прибирання або обслуговування якого-н. об'єкта: *utírání toalet* (*прибирання туалетів*), *vymetání vlasů* (*вимітання волосся*), *zavlažování hřiště* (*зрошення, зволоження спортивного майданчика*), *škrábání oken* (*зішкрібання яких-н. нечистот з вікон*), *leštění parket* (*полірування паркетної підлоги*), *gruntování* (*генеральне прибирання*);

к) ремонт і будівництво: *opravování* (*ремонт, полагодження*), *natírání střech* (*пофарбування даху*), *míchání betonu* (*розмішування бетону*), *stavění* (*будівництво*), *montování petlic* (*монтування гачків*), *navážení písku* (*привезення піску*);

л) приготування та споживання страв: *chystání snídaní* (*приготування сніданку*), *roztloukání ořechů* (*розколювання горіхів*), *zdobení perníčků* (*прикрашення пряничків*), *opékání uzenin* (*обсмажування ковбаси*), *vykosťování masa* (*відділення м'яса від кісток*), *usrkávání šampaňského* (*відсьорбування шампанського*);

м) різні домашні справи: *praní* (*прання*), *žehlení* (*прасування*), *přebalování miminka* (*повторне сповивання дитини*), *krmení dětí* (*годування дітей*), *drhnutí hrnců* (*миття каструль*);

н) переміщення у просторі: *objíždění Kosova* (*об'їзд Косово*), *obcházení půjčoven* (*ходіння по пунктах прокату*), *obíhání úřadů* (*бігання державними установами*), *vykazování lidí z míst* (*видворення людей із місць*), *obletování Země* (*політ Землі*), *provádění turistů* (*супроводження / супровід туристів*);

о) активний відпочинок: *hraní golfu* (*гра в гольф*), *sjíždění Vltavy* (*спуск по річці Влтаві*), *zdolávání vrcholu* (*підкорення вершин, піків*), *chytání ryb* (*ловля риб*), *objevování krás města* (*відкриття красот міста*);

п) фізичні навантаження і фізіологія: *vzájemné poměřování sil* (*взаємна перевірка сил*), *vzpírání závaží* (*піднімання гирь*), *zdvihání železa v posilovně* (*піднімання заліза у тренажерній залі*), *zahřívání svalů* (*розігрів м'язів*), *léčení úrazů* (*лікування травм*), *napravování páteří* (*вправлення хребців*).

Зі знайдених 44 входжень перфективів до статистики ми включили тільки 24, відсіявши речення, які можуть представляти зовсім інший контекст. Див. окрім прикладів у п. 3.3.1: *Spoustu času lyžaři strávili správným* ***navoskováním*** *lyží* (*Силу-силенну часу лижники провели за тим, щоб правильно змастити лижі*), тобто ↔ *...strávili tím, aby správně navoskovali lyže*, а не *...tím, že voskovali…* (*...провели за тим, що правильно змащували…*). Відмінний сенс речення, на наш погляд, ясно підкреслюється прислівником / прикметником.

У 24-х врахованих входженнях перфективи, головним чином, фігурують як однорідні члени речення з імперфективами, що засвідчує, тим самим, потрібні нам контексти. Наприклад:

- *Někteří polští studenti pak trávili volný čas nakupováním suvenýrů a nebo* ***prohlédnutím*** *historických památek v centru města* (*Деякі польські студенти потім проводили вільний час за покупкою сувенірів або оглядом історичних пам'яток у центрі міста*);
- *Pokud bude hezky, strávím sobotu řezáním dříví na zimu a* ***zazimováním*** *zahrady* (*Поки буде гарна погода, я проведу суботу за тим, що буду різати дрова і готувати сад до зими*);
- *Účastníci se sejdou v uzavřené místnosti, kde stráví celý čas plněním úkolů nebo* ***vypracováním*** *testů* (*Учасники зустрінуться в закритому приміщенні, де проведуть цілу годину за виконанням завдань або опрацюванням тестів*).

Засвідчені перфективи відзначаються переважно одним входженням: зокрема *zpracování* (*обробка*, *переробка*, *розробка*), *vytyčení* (*позначення*, *позначка*), *založení* (*закладення*, *заснування*), *zajištění* (*забезпечення*, *захист*;

арешт), *protáhnutí těla* (*потягування*), *popovídání* (*бесіда*, *розмова*), *vypovězení* (*переказ*, *висловлювання*), *rozpletení peripetií sporu* (*розбір перипетій конфлікту*), *sepsání* (*укладення*, *написання*), *požití léků* (*прийом ліків*).

3.3.2.4. Контекст 'krátit si co vykonáváním čeho'. Ми маємо у своєму розпорядженні 725 входжень, у 721-му з яких вживаються імперфективи. Див. табл. 3.17:

Таблиця 3.17

Приклади вживання імперфективів у контексті 4
(у зіставленні з корелятивними перфективами)

Імперфективи	Перфективи
• *Nahý mladý muž popíjí v otevřeném okně pivo a na posteli za ním si nahá žena krátí čas lascivním* ***olizováním*** *lžičky s jogurtem* (*Оголений молодий чоловік попиває у відкритому вікні пиво, а на ліжку за ним оголена жінка коротає час тим, що непристойно облизує ложечку з йогуртом*) ↔ *…krátí čas tím, že lascivně olizuje lžičku…*	• *Vyjádřil [buldoček] poděkování* ***olíznutím*** *své placaté tváře, povstal a zvolna následoval paní Alenu do kuchyně, v jeho chování však chyběla nejmenší stopa podlézavosti* (*[Бульдог] висловив подяку тим, що облизав свою пласку морду, підвівся і повільно прослідував за панною Альоною в кухню; в його поведінці, проте, не простежувалося навіть найменшого сліду підлабузництва*) ↔ *Vyjádřil poděkování tím, že olízl svou… tvář…*
• *Čekání na půvabnou krásku si krátil* ***mazáním*** *prasete speciálním nálevem* (*Очікування чарівною красуні він коротав тим, що змащував порося спеціальним розсолом*) ↔ *…krátil tím, že mazal prase…*	• *A tak mám dobrý pocit z úspěšného* ***namazání*** *chleba, ale současně i upatlané prsty* (*Отже, я отримую приємне відчуття, тому що успішно намазано хліб, але одночасно й забруднені пальці*) ↔ *…pocit z toho, že jsem úspěšně namazal chléb…*

У цьому контексті субстантиви, знову-таки, позначають дії, головним чином, побутові, випадкові, незаплановані, не пов'язані з професійною діяльністю або, принаймні ті, що виконуються в позаробочий час. Це можуть бути дії такого плану:

а) здійснювані від нудьги, без жодної мети: *mačkání spouští fotoaparátů* (*натискання спускової кнопки фотоапарата*), *počítání schodů* (*підрахунок сходів*), *pozorování vlaku* (*спостереження за потягом*), *sestřelování žaludů* (*збивання, стріляння жолудів*), *strhávání etiket z lahví* (*зривання етикеток із пляшок*), *houkání hymen* (*викрикування гасел / гімнів*);

б) пов'язані зі шкідливими звичками: *popíjení piva* (*розпивання пива*), *hraní karet* (*гра в карти*), *kouření marihuany* (*паління марихуани*), *čichání butanu* (*нюхання бутану*);

в) що порушують норми суспільної поведінки і порядку: *převracení / vysypávání popelnic* (*перекидання / висипання вмісту сміттєвих баків*), *škádlení* (*піддражнювання, жартування*), *házení kamenů / dýmovnic* (*кидання каменів / димових шашок*), *rozbíjení oken* (*биття вікон*), *ulamování zrcátek* (*відламування дзеркалець*), *anonymní vytáčení čísel hasičů / policistů* (*анонімний набір номерів телефонів пожежних / поліцейських*);

г) злочини: *vykrádání skladů* (*пограбування складів*), *ničení aut* (*псування машин*), *přepadání lidí* (*напад на людей*);

д) дитячі розваги: *pouštění draků* (*запуск паперового змія*), *stavění sněhuláka* (*ліплення снігової баби*), *předstírání kopů karate* (*симулювання ударів карате*);

е) що передбачають слухове і зорове сприйняття: *sledování televize* (*перегляд телевізора*), *promítání filmů* (*демонстрація фільму*), *zvědavé prohlížení okolí* (*огляд околиць із цікавістю*), *hledání podkov v trávě* (*пошук підків у траві*), *poslouchání rádia* (*слухання радіо*);

ж) пов'язані з харчуванням: *pojídání párků* (*поїдання сосисок*), *mlsání dobrot* (*ласування смаколиками*), *ohřívání vody na horký čaj* (*нагрівання води для гарячого чаю*);

и) пов'язані з навчанням і навчальною діяльністю: *čtení* (*читання*), *opakování učiva* (*повторення навчального матеріалу*), *vyplňování diplomů* (*виконання дипломних робіт*), *udělování lekcí* (*читання лекцій*);

к) що передбачають розумові процеси, вирішення інтелектуальних завдань: *skládání puzzle* (*складання пазлів*), *vyškrtávání osmisměrek* (*вирішення головоломок закреслюванням*), *spřádání plánů* (*планування*), *ověřování pravdivosti teorie* (*перевірка правдивості теорії*);

л) різноманітні корисні, продуктивні заняття: *vyrábění transparentů* (*виготовлення транспарантів*), *sepisování knihy* (*написання книги*), *sestavování seznamu* (*укладення списку*), *malování obrázků* (*малювання картинок*), *vyřezávání hraček ze dřeva* (*вирізання іграшок із дерева*), *pletení* (*в'язання*), *háčkování* (*в'язання гачком*).

До чотирьох засвідчених перфективів відносяться іменники *pozvání* (*запрошення*), *rozmlácení* (*розбивання*, *розламування*), *uplácání* (*ліплення*), *nastudování* (*засвоєння*, *розучування*), пор.:

- *Jeden ze skupiny cestujících odchází hledat pomoc, ostatní si krátí čas* ***nastudováním*** *hry Král Lear* (*Один із групи перехожих йде у пошуках допомоги, інші коротають час розучуванням п'єси «Король Лір»*);
- *Čekání na linkový autobus si v úterý ráno děti v Zářecké Lhotě na Orlickoústecku krátily* ***uplácáním*** *sněhuláka* (*Очікування маршрутного автобуса в населеному пункті Заржецька Лгота округу Усті-над-Орлиццю у вівторок вранці діти коротали тим, що ліпили снігову бабу*).

3.3.2.5. Контекст 'živit se vykonáváním čeho'. У результаті пошукового запиту отримано 1567 входжень. У 1540-ка входженнях вживаються імперфективи. Див. табл. 3.18:

Таблиця 3.18

Приклади вживання імперфективів у контексті 5

(у зіставленні з корелятивними перфективами)

Імперфективи	Перфективи
• *Ploštice se v Brně rozšířila z důvodu velkého výskytu jehličnatých stromů, živí se **vysáváním** semen stromů* (*Деревний клоп поширився у Брно з причини великої кількості хвойних дерев; він живе висмоктуванням насіння дерев*) ↔ *...živí se tím, že vysává semena stromů*	• *Brouka nalákáte na **vysátí** šťávy z listu, kterou pak brouk nakape do šneka…* (*Жука заманіть тим, щоб він висмоктав сік із листа, який потім він накапає в...*) ↔ *...nalákáte, aby vysál šťávu z listu…*
• *Po škole se mladá Sofia živila především **komponováním** hudby k dokumentárním filmům* (*Після школи молода Софія жила перш за все тим, що писала музику до документальних фільмів*) ↔ *...živila především tím, že komponovala hudbu…*	• *K tomu došlo až roku 1988, kdy Kusturica chystal svůj třetí film, romskou epopej Dům k pověšení. Tehdy požádal Bregoviče o **zkomponování** původní hudby* (*Це сталося аж 1988 року, коли Кустуриця готував свій третій фільм, циганську епопею «Будинок для повішення». У той час він попросив Бреговича написати оригінальну музику*) ↔ *...požádal Bregoviče o to, aby zkomponoval původní hudbu*

За контекстом, заняття, що забезпечують проживання, харчування, заробіток, пов’язані з такими сферами, як:

а) різні промисли і галузі сільського господарства: *česání šišek* (*збирання шишок*), *oštipování ozimu* (*общипування озимих культур*), *pěstování ovoce* (*вирощування фруктів*), *obdělávání polí* (*оброблення полів*), *pasení*

(*випасання*), *stříhání ovcí* (*стрижка овець*), *rýžování zlata* (*промивання золота*);

б) ремонтні роботи, будівництво, деякі промислові галузі: *rubání uhlí* (*добування вугілля*), *obkládání koupelen* (*облицювання ванних кімнат*), *ladění pian* (*налаштування роялів*), *foukání skla* (*видування стекла*), *čalounění nábytku* (*оббивка меблів*), *spravování obuvi* (*лагодження, ремонт взуття*);

в) прибирання, чищення та миття: *mytí oken* (*миття вікон*), *bělení / mandlování prádla* (*відбілювання / катання білизни*), *čištění bot* (*чищення ботинків / черевиків*), *kydání hnoje* (*вичищення хліва від гною*);

г) перевезення й доставка: *přepravování* (*перевезення, транспортування*), *plavení dřeva* (*сплавлення деревини / дерева*), *donášení vody* (*доставка води*), *rozvážení pizzy* (*розвезення піци*), *vození lidí* (*розвезення людей*), *vlečení lodí* (*волочіння, буксирування суден*);

д) злочинна діяльність: *kradení klobouků* (*викрадення капелюхів*), *zabíjení lidí* (*убивство людей*), *pytlačení* (*браконьєрство*), *falšování adopcí* (*фальсифікація актів усиновлення*), *odírání turistů* (*оббирання / обдирання туристів*), *přepadávání vesnic* (*нападання на села*);

е) рукоділля й мистецтво: *lepení pytlíků* (*склеювання мішечків*), *malování výkladů* (*розфарбовування вітрин*), *paličkování* (*плетіння на коклюшках*), *tkaní* (*ткання*), *portrétování* (*писання портретів*);

ж) торгівля, фінанси й підприємництво: *prodávání časopisů* (*продаж журналів*), *oceňování majetku* (*оцінювання майна*), *půjčování* (*позичання, здача напрокат*), *sjednávání pojištění* (*договір страхування*), *pronajímání pokojů* (*здача в оренду кімнат, номерів*), *kupování firem* (*купівля фірм*);

и) телебачення й розваги: *natáčení reklam* (*зйомка реклам*), *obveselování turistů* (*звеселяння туристів*), *obšťastňování* (*ощасливлення*), *dělání festivalu* (*організування фестивалю*), *pořádání koncertů* (*організація концертів*), *napodobování Elvise Presleyho* (*копіювання Елвіса Преслі*);

к) різні види інтелектуальної діяльності: *překládání knih* (*переклад книжок*), *doučování školáků* (*додаткові заняття школярів*), *recenzování* (*рецензування*), *posílání povídek do časopisů* (*відсилання оповідань у журнали*), *redigování* (*редагування*), *programování* (*комп'ютерне програмування*);

л) розробка й конструювання чого-н.: *navrhování nábytku* (*проектування меблів*), *konstruování výbušnin* (*конструювання вибухівки*), *testování pneumatik* (*тестування шин*);

м) поглинання органічних речовин навколишнім середовищем (про тварин і комах): *spásání trav* (*поїдання трав*), *vyžírání jader* (*видалення насіння*), *opylování polí* (*опилення полів*), *vykusování svaloviny* (*вигризання м'язової тканини*), *filtrování planktonu* (*фільтрування планктону*), *pohlcování bakterií* (*поглинання бактерій*).

До статистики включено 27 входжень із перфективами: у 11-ти і 14-ти з них вживаються одиниці *zpracování* (*обробка*; *переробка*; *розробка*) і *zprostředkování* (*посередництво*) відповідно (за кількості імперфективів – 11 вх. і 5 вх.); два інші перфективи – *odevzdání* (*повернення*; *вручення*, *здача*), *ubytování* (*поселення*, *розміщення на квартиру* / *розквартирування*). Див. приклади:

- *Majitel marketingové agentury Teleaxis Peter Kovarčík, který se živil* ***zprostředkováním*** *kontaktů mezi podnikateli a špičkami ODS, nyní nemá šťastné období* (*У власника агентства з маркетингу «Teleaxis» Петра Коварчіка, який жив посередництвом у контактах між підприємцями і верхами Громадянської демократичної партії, у нинішній час чорна смуга*);

- *Jeho příprava je původem z malé osady na Vimpersku, kde se lidé živili pěstováním a* ***zpracováním*** *zelí* (*Рецепт його приготування походить із невеликого населеного пункту в районі Вімперк, де люди жили вирощуванням і переробкою капусти*);

• *Žiji na Šumavě od roku 1993 a živím se* ***ubytováním*** *návštěvníků Šumavy na vlastním rodinném pensionu* (*Я живу в Шумаві з 1993 року і заробляє з того, що здаю відвідувачам Шумави житло у власному сімейному пансіоні*).

3.3.2.6. Контекст '(při)vydělávat si vykonáváním čeho'. Результатом пошукового запиту стали 949 входжень, в яких вживаються переважно імперфективи (934 вх.). Див. табл. 3.19:

Таблиця 3.19

Приклади вживання імперфективів у контексті 6
(у зіставленні з корелятивними перфективами)

Імперфективи	Перфективи
• *Mezi podomními prodejci nepochybně řádí bandy podvodníků, kteří si vydělávají* ***oklamáváním*** *důchodců* (*До числа торговців-розношиків, безсумнівно, входять банди шахраїв, які заробляють обманом пенсіонерів) ↔ ...si vydělávají tím, že oklamávají důchodce*	• *Podvodník pravděpodobně z původní nabídky okopíroval text a fotografie, které pak využil pro* ***oklamání*** *potenciálního zájemce* (*Шахрай, імовірно, з оригінального договору скопіював текст і фотографії, які пізніше використав для обману потенційного клієнта*) ↔ *...využil, aby oklamal potenciálního zájemce*
• *Chlapci u cesty si celý den vydělávají zalepováním a* ***nafukováním*** *duší z pneumatik* (*На дорозі хлопці цілий день заробляють заклеюванням і накачуванням автокамер*) ↔ *...vydělávají tím, že... nafukují duše z pneumatik*	• *Kýla je spravena, lékaři si vytvořili prostor pro operaci v břiše jeho* ***nafouknutím*** *kysličníkem uhličitým a provedli dva vpichy po straně břicha,...* (*Грижа видалена, лікарі створили простір для операції в черевній порожнині, накачавши її окисом вуглецю, і зробили два проколу на боці*

	черевної порожнини) ↔ *...vytvořili prostor… v břiše tím, že ho nafoukli kysličníkem…*

Семантична класифікація ДІ в цьому контексті практично ідентична тій, що містить поєднання з дієсловом *živit se*, за винятком того, що позначувані акціональні ознаки характеризують саме людину. Тому ми обмежилися більш загальною класифікацією «способів заробітку», розділивши їх на такі:

а) нелегальні, що порушують норми громадського правопорядку, а також завдають шкоди людському здоров'ю та навколишньому середовищу:

– *prodávání* heroinu (*продаж героїну*), *vaření pervitinu* (*приготування первітину*), *pěstování konopí* (*вирощування коноплі*);

– *lákání peněz* (*виманювання грошей*), *braní úplatků* (*взяття хабара*), *vykrádání* (*крадіжка*), *pašování* (*заняття контрабандою*);

– *zastrašování* / *vraždění lidí* (*залякування*, *лякання* / *вбивство людей*), *mučení Čečenců* (*катування*, *мордування чеченців*), *zneužívání* (*зловживання*, *використання у своїх цілях*), *špinění přírody* (*забруднення природи*);

б) легальні, що регулюють соціальне життя й відносини та приносять користь суспільству:

– pronajímání *nemovitostí* (*здача в оренду нерухомості*), *shánění sponzorů* (*пошук спонсорів*), *držení peněz* (*тримання коштів*, *володіння грошима* – про банки), *vedení účetnictví* (*ведення бухгалтерії*), *uzavírání smluv* (*укладання договорів*), *diktování transakcí do telefonu* (*диктування транзакцій по телефону*);

– *broušení nožů* (*наточування ножів*), *batikování textilu* (*батікування* / *фарбування тканини*), *zlacení písmen na náhrobcích* (*покриття позолотою літер на надгробках*), *parafínování kelímků* (*обробка парафіном тиглів*), natírání *topení* (*фарбування радіаторів опалення*);

– *rozdávání letáků* (*роздавання листівок*), *vracení lahví* (*здача пляшок*), *odvážení odpadu* (*вивезення відходів*), *stahování dříví* (*стягування лісу / деревини*), *shrabování sněhu* (*згрібання снігу*), *vynášení nábytku* (*винесення меблів*);

– *pokládání dlažby* (*укладання бруківки*), *stavění soch* (*будівництво / спорудження скульптур*), *kopání bazénů* (*копання басейнів*);

– *česání chmele* (*збирання хмелю*), *trhání pomerančů* (*зривання апельсинів*), *vázání květin* (*в'язання квітів*), *louskání ořechů* (*розколювання горіхів*), *čepování piva* (*розлив пива*);

– *vytváření dekorací* (*створення декорацій / прикрас*), *kreslení ilustrací* (*малювання ілюстрацій*), *vyplétání židlí* (*виготовлення стільців плетінням*), *navlékání korálů* (*нанизування коралових намистин*).

Серед 15-ти засвідчених перфективів значаться такі ДІ, як *zprostředkování* (*посередництво*) – 3 вх., *ubytování* (*поселення, розміщення на квартиру / розквартирування*) – 2 вх., *zavedení daně* (*введення податку*) – 2 вх. Одне входження характерне для одиниць *zpracování* (*обробка, переробка, розробка*), *propojení* (*з'єднання, поєднання*), *využití* (*вживання, використання*), *soustředění* (*зосередження, концентрування*), *snížení výroby* (*зниження виробництва*), *zdanění* (*оподаткування*), *uložení depozit* (*внесення грошових коштів на депозит*), *umístění akcií* (*розміщення акцій*). Пор. приклади вживання в контексті:

- *Jako starobní důchodce si na živnostenský list přivydělávám **zprostředkováním** služeb stavebního spoření a pojištění* (*Як пенсіонер за віком я заробляю на промислове посвідчення посередництвом у послугах економії коштів при будівництві й страхуванні*);
- *Strategické služby vydělávají především **využitím** mozků a informačních technologií* (*Служби розробки стратегій заробляють, перш за все, використанням інтелекту й інформаційних технологій*);
- *Škola se naučila čerpat peníze i z dalších zdrojů a sama si je vydělávat například **propojením** výzkumu s praxí* (*Школа навчилася черпати кошти

також із інших джерел і самостійно заробляти, наприклад, поєднанням дослідження з практикою).

3.3.2.7. Контекст 'záliba ve vykonávání čeho'. У цьому випадку ми маємо у своєму розпорядженні 545 входжень, у 537-ми з яких вживаються імперфективи. Див. приклади в табл. 3.20:

Таблиця 3.20

Приклади вживання імперфективів у контексті 7
(у зіставленні з корелятивними перфективами)

Імперфективи	Перфективи
• *To, že nějaký heparinový vrah zabije v nemocnici nevinné staré lidi, neznamená, že budu ve Vietnamu svým kamarádům a známým prezentovat Čechy jako národ, který má zálibu v* ***usmrcování*** *seniorů…* (*Той факт, що якийсь «гепариновий убивця» вбив у лікарні невинних старих людей, не означає, що у В'єтнамі будуть своїм друзям і знайомим представляти чехів як народ, який має за захоплення умертвляти старших*) ↔ *…má zálibu usmrcovat seniory…*	• *Sériové zločiny v sobě skrývají klíč k odhalení pachatele. <…> Před* ***usmrcením*** *ženy zbil, pokousal, škrtil do bezvědomí a nakonec znásilnil* (*Серійні злочини приховують у собі ключ до виявлення злочинця. Перед тим, як убити жінок, він їх побив, покусав, душив до безпам'ятства і, нарешті, згвалтував*) ↔ *Před tím, než ženy usmrtil, je zbil…*
• *Valašský kníže Vlad Tsepeš nebyl přes svou zálibu v* ***nabodávání*** *zločinců na kůl žádný upír* (*Волоський князь Влад Цепеш, незважаючи на його пристрасть садити злочинців на палю, не був ніяким вампіром*) ↔ *…svou zálibu nabodávat zločince na kůl…*	• *Společné focení kromě běžných zmatků přineslo jen mé* ***nabodnutí*** *na ostny vstupních vrat, čímž jsem jen potvrdil svoji nenucenost, která z fotek musí přímo vyzařovat* (*Колективне фотографування, крім звичайного безладу, принесло тільки те, що я*

	наколовся на шипи в'їзних воріт, чим так і підтвердив свою невимушеність, яку повинні прямо випромінювати фотографії) ↔ *...přineslo jen to, že jsem se nabodl na ostny...*

У плані широти лексичної семантики вживаних ДІ цей контекст, незважаючи на смислове обмеження, практично не поступається контекстам з дієсловами *začít*, *přestat*. Хобі, захоплення і пристрасті можна звести до таких видів діяльності:

а) різні соціально значущі дії: *vyhazování zaměstnanců* (*звільнення співробітників*), *posílání do vyhnanství* (*посилання у вигнання*), *podporování* (*надання підтримки*), *udílení titulů* (*присвоєння титулів*), *poskytování interview* (*надання інтерв'ю*), *společné vykonávání rituálů* (*спільне виконання ритуалів*);

б) інтелектуальна / навчальна діяльність: *teoretické zkoumání vesmíru* (*теоретичне дослідження всесвіту*), *dotváření textu pomocí citátů* (*завершення текстів за допомогою цитат*), *řešení záhad* (*вирішення / розгадування загадок*), *namáhání mysli* (*напруження думки*), *studování map* (*вивчення мап*), *vyprávění historek* (*розповідання потішних історій*);

в) дії, що завдають шкоди здоров'ю або приносять дискомфорт: *očitování celebrit* (*витріщання на відомих людей*), *vyrážení zubů* (*вибивання зубів*), *terorizování diváků* (*тероризування глядачів*), *týrání bližních* (*мучення ближніх*), *urážení Češek* (*ображання чешок*), *páchání zla* (*скоєння зла*), *požívání drog* (*вживання наркотиків*);

г) злочинна діяльність: *okrádání* (*обкрадання*), *napichování nepřátel* (*пронизування ворогів*), *ilegální sestavování zbraní* (*нелегальне збирання зброї*), *trávení mužů* (*отруєння чоловіків*), *znásilňování žen* (*зґвалтування жінок*);

д) діяльність, пов'язана зі спортом і фізичним навантаженням: *cvičení aerobiku* (*заняття аеробікою*), *lyžování rychlostí*

kolem 140 km/h (*ходіння на лижах зі швидкістю 140 км/год.*), *zdolávání mrakodrapů* (*підкорення хмарочосів*), *zdvihání činek* (*піднімання гантелей*), *pilotování letadel* (*пілотування літаків*), *slézání skal* (*спускання зі скель*);

е) колекціонування: *hromadění šperků* (*збирання прикрас*); *sbírání betlémů*, *knoflíků*, *známek*, vizitek (*колекціонування вертепів, гудзиків, марок, візитних карток*);

ж) дії, спрямовані на зміну зовнішності особи: *nošení copánků* / *prstenů* (*носіння кісок* / *перснів*), *vpravování pigmentu pod kůži* (*введення пігменту під шкіру*), *zdobení* / *zušlechťování těl* (*прикрашення* / *поліпшення тіл*), *prodlužování vlasů* (*подовження волосся*), *oblékání uniforem* (*одягання форменого одягу*), *uvazování šátků* (*пов'язування хусток*);

и) заняття, пов'язані з приготуванням і поглинанням їжі: *pojídání hamburgrů* (*поїдання гамбургерів*), *pečení perníku* (*випікання пряника*), *opékání buřtů* (*підсмажування сардельок*), *zavařování jídla* do sklenic (*консервування їжі в банки*), *kombinování piv* (*комбінування сортів пива*), *žvýkání gumy* (*жування жуйки*);

к) дії, що передбачають зорове, тактильне сприйняття та інші фізіологічні процеси: *prohledávání kontejnerů* (*обшукування контейнерів*), *prohlížení budov* (*огляд будівель* / *споруд*), *sledování telenovel* (*перегляд теленовел*), *otakávání pečiva* (*обмацування хлібобулочних виробів*), *vdechování výparů* (*вдихання випарів*);

л) будівельні, монтажні, ремонтні роботи: *stavění objektů* (*будівництво об'єктів*), *budování napodobenin* (*будівництво імітацій*), *montování skeletů* (*монтаж скелетів*), *rozebírání rádií* (*розбирання радіоприймачів*);

м) заняття, пов'язані з мистецтвом і рукоділлям: *malování interiéru* (*розфарбовування інтер'єру*), *fotografování přírody* (*фотографування природи*), *šití oděvů* (*шиття одягу*), *lepení modelů* letadel (*склеювання моделей літаків*).

У восьми входженнях вживаються такі перфективи: *poznání* (*розпізнання*), *ozvláštnění* (*надання незвичайного вигляду*), *ztvárnění* (*оформлення*, *обробка*, *надання форми*), *vybavení automobilů* (*оснащення автомобілів*), *využití* / *použití* (*застосування*, *вживання*, *використання*), *zpodobení* (*зображення*, *відбиття*), *přenocování* (*проведення десь ночі*). Див. приклади контекстного вживання:

- *Prvním nápadným rysem je autorova záliba v grafickém* ***ozvláštnění*** *textů* (*Першою відмінною рисою є схильність автора надавати незвичайного вигляду графічному оформленню текстів*);
- *...horoskopomanie – módní obliba horoskopů či klimatizomanie – módní záliba ve* ***vybavení*** *automobilů klimatizací* (*...гороскопоманія – модне захоплення гороскопами – або «кліматизоманія» – модна пристрасть оснащувати автомобілі кондиціонерами*);
- *A záliba ve* ***ztvárnění*** *krajiny byla podpořena i profesorem M. Janků na sklářské výtvarné škole* (*І захоплення зображанням пейзажів було підтримано також професором М. Янку у школі з художньої обробки скла*).

3.3.2.8. Контекст 'neustálé / věčné vykonávání čeho'. До статистики ми включили 2278 входжень, у переважній більшості яких, як очікувалося, вживаються імперфективи. Їхня чисельність становить 2271 входження. Приклади див. у табл. 3.21:

Таблиця 3.21

Приклади вживання імперфективів у контексті 8

(у зіставленні з корелятивними перфективами)

Імперфективи	Перфективи
• *Ázerbájdžánci to chápou jako snahu určitých kruhů v Moskvě o neustálé* ***rozdmýchávání*** *konfliktu* (*Азербайджанці це розуміють як*	• *Úřady viní vůdce hnutí Muhammada Badího a jeho spolupracovníky z* ***rozdmýchání*** *násilností před káhirskými kasárnami,*

прагнення певних кіл у Москві постійно роздувати конфлікт) ↔ *...snahu určitých kruhů v Moskvě neustále rozdmýchávat konflikt*	*kde v pondělí zemřelo 55 civilistů* (*Влада звинувачує керівника руху Мухаммада Баді та його соратників у тому, що вони розвели насильство в казармах у Каїрі, де в понеділок померло 55 цивільних*) ↔ *...viní vůdce hnutí… a jeho spolupracovníky z* toho, *že rozdmýchali násilnost…*
• *Dopisů se… posílá málo a kvůli věčnému* ***zdražování*** *poštovného vznikl problém s nakoupením dopisních známek domů do zásoby* (*Листів надсилається мало, і через постійне подорожчання поштового збору виникла проблема із закупівлею поштових марок додому про запас*) ↔ *...a kvůli tomu, že se věčně zdražuje poštovné…*	• *Kromě toho musí turisté počítat se* ***zdražením*** *potravin i služeb* (*Крім того, туристи повинні зважати на подорожчання продуктів харчування і послуг*) ↔ *...musí počítat s tím, že se zdraží potraviny i služby*

Розглянутий контекст у плані змісту є дуже широким і не накладає жодних смислових обмежень. Водночас лексична семантика засвідчених у ньому субстантивів тяжіє більше до дій абстрактних, неконкретних, тобто таких, що не пов’язані з жодною видимою зміною реальних об’єктів дійсності або не передбачають участі людини. Нижче, щоб уникнути повторів, ми навели переважно ті тематичні групи ДІ, які є рідкісними, нетиповими для попередніх контекстів. Це субстантиви такої семантики:

а) існування, наявність, поява чого-н.: *prostupování skutečnosti* (*пронизування, наповнення дійсності*), *kupení negativ* (*накопичення негативу*), *věčné trvání duše* (*вічне існування душі*), *prolínání minulosti a přítomnosti* (*переплетення минулого і теперішнього*), *křížení linií* (*перехрещення /*

схрещування ліній), *zrcadlení muže v ženě* (*відображення чоловіка у дружині*), *pronikáním civilizace do lesů* (*проникання цивілізації в ліси*);

б) природні явища: *kapání* / *roztápění* / *tečení vody* (*капання* / *розтоплення* / *протікання води*), *proudění vzduchu* (*потік повітря*), *oteplování oceánů* (*потепління океанів*), *blikání blesku* (*мерехтіння блискавки*), *dělení buněk* (*ділення клітин*), *stárnutí populace* (*старіння населення*);

в) звуки живої й неживої природи: *pokřikování* (*покрикування*), *bučení publika* (*рев публіки*), *pořvávám výzvy* (*вигукування заклику*), *štěkání psů* (*гавкіт собак*), *drnčení telefonů* (*дзвоніння телефонів*), *dunění samopalu* (*гуркіт автоматів*), *hučení větru* (*шум* / *гул вітру*), *šplouchání* / *žbluňkání* vln (*плескання* / *булькання хвиль*);

г) характер перебігу чого-н. у часі: *opakování voleb* (*повторення виборів*), *opožďování výplat* (*затримка виплат*), *oddalování začátku* (*відкладення початку*), *prodlužování smluv* (*продовження договорів*), *odročování* (*відтермінування*), *plynutí života* (*плин життя*);

д) різноманітні акти комунікації: *mluvení* (*говоріння*), *vyptávání* (*розпитування*), *varování* / *upozorňování* (*попередження*, *застереження*), *kladení otázek* (*постановка питань*, *формулювання запитань*), *oznamování porážky* (*оголошення поразки*), *ujišťování* (*запевнення*, *гарантування*);

е) зміна якісних характеристик чого-н.: *zefektivňování* (*роблення ефективним*), *stoupání cen* (*підвищення цін*), *kouskování zápasu* (*поділ змагання на етапи*), *zlevňování* (*здешевлення*), *zpřísňování podmínek* (*ускладнення умов*), *zkulturňování* (*окультурення*), *zanedbávání venkova* (*занедбання села*);

ж) види розумової діяльності, почуття: *porovnávání* (*порівняння*, *зіставлення*), *chápání přítomnosti* (*розуміння теперішнього*), *vyjasňování statusu* (*пояснення статусу*), *zvažování možností* (*зважування можливостей*), *vyžadování* (*вимога*), *překvapování* (*здивування*; *захоплення зненацька*);

и) різні конфліктні ситуації: *hašteření uchazečů* (*сперечання*, *сварки претендентів*), *spílání žen* (*лайка жінок*), *dotírání domorodců* (*докучання місцевих мешканців*), *zastrašování zaměstnanců* (*залякування співробітників*).

До загальної статистики включено 7 входжень з перфективами: *snížení* (*зниження*, *скорочення*), *pojmenování* (*найменування*, *називання*), *uctění* (*вшанування*, *ознаменування*), *nasměrování* (*напрямок*), *udržení* (*утримання*, *збереження*), *přefinancování* (*рефінансування*), *pervertování* (*перевертання*, *перекидання*). Див. приклади вживання в контексті:

- *V jeho básních sílil sarkastický podtext a tendence k věčnému* ***pojmenování*** *skutečnosti* (*У його віршах посилювалися саркастичний підтекст і тенденція до найменування вічного*);
- *Kromě toho mohu k nesmrtelné slávě a ku věčnému* ***uctění*** *vévody,… a slavného rodu Sforzů zhotovit bronzového koně* (*Крім того, заради безсмертної слави й вічного вшанування герцога, а також знаменитого роду Сфорця я можу виготовити бронзового коня*);
- *Boltce uší mě od věčného* ***pervertování*** *času posouváním brýlí trochu pálily, ale to byla vcelku malá cena* (*Вушні раковини від вічного перевертання часу за допомогою пересування окулярів трохи пекли, але це, загалом, була мала ціна*).

Поза розглядом залишилися перфективи типу *obklopení* (*оточення*, *облога*), *oslabení* (*ослаблення*, *ослабленість*), *podřízení* (*підпорядкування*, *підпорядкованість*), *utajení* (*приховування*), що мають вторинне значення стану, пор.: *kvůli neustálému* ***oslabení*** *koalice…* (*через постійну ослабленість коаліції*), *v neustálém* ***obklopení*** *žurnalistů* (*у постійному оточенні журналістів*); вторинність же таких ДІ, як *ohrožení* (*загроза*, *небезпека*), *obležení* (*облога*), *spojení* (*поєднання*, *з'єднання*, *зв'язок*), *zajetí* (*полон*), *prokletí* / *zatracení* (*прокляття*, *анафема*) закріплена у тлумачних словниках.

3.3.2.9. Контекст 'během / v průběhu vykonávání čeho'. Результатом пошукового запиту стали 2234 вхождення з дієслівними іменниками, переважна більшість яких (2131 вх.) є імперфективами. Див. приклади в табл. 3.22:

Таблиця 3.22

Приклади вживання імперфективів у контексті 9
(у зіставленні з корелятивними перфективами)

Імперфективи	Перфективи
• *Během **tání** permafrostu se rozbíhají biologické procesy a uvolňuje se velkého množství skleníkových plynů…* (*Під час розтавання багаторічно мерзлих порід запускаються біологічні процеси й вивільняється велика кількість парникових газів*) ↔ *Když taje permafrost, rozbíhají se…*	• *Očekávají, že po **roztání** ledové plochy se chodcům na cyklostezkách podél břehů naskytne výjev zkázy [ryb]* (*Вони очікують, що після того, як розтане лід, пішоходам на велодоріжках уздовж берегів відкриється реальна картина загибелі риби*) ↔ *Očekávají, že až ledová plocha roztaje,…*
• *V průběhu **dozrávání** kukuřice se díky zvyšujícímu se podílu zrna zvyšuje podíl škrobu, který je hlavním zdrojem energie ze sklízené rostliny* (*У процесі визрівання кукурудзи завдяки збільшенню чисельності зерен зростає частка крахмалю, що є основним джерелом енергії від зібраного врожаю рослини*) ↔ *Když dozrává kukuřice, zvyšuje se…*	• *Pro plné **dozrání** plodů je vhodné arónii vysazovat na světlých a slunečných místech…* (*Для повного визрівання плодів чорноплідну горобину доцільно садити у світлих і сонячних місцях*) ↔ *Aby plody plně dozrály,…*

Розглянутий контекст, аналогічно попередньому, не передбачає жодних смислових обмежень, однак для лексичної семантики засвідчених у

ньому субстантивів на *-ní/-tí* не характерна велика різноманітність. Значна частина корпусних входжень містить ДІ з такими значеннями:

а) виконання, організація, підготовка чи здійснення чого-н.: *konání soutěže* / *veletrhu* (*проведення змагання* / *ярмарку*), *pořádání akce* (*організація акції* / *заходу*), *uskutečňování projektu* (*реалізація проекту*), *chystání výstavy* (*підготовка виставки*), *trvání smlouvy* (*продовження чинності договору*), *formování týmu* (*формування команди / бригади*);

б) проведення кінозйомки, фотографування, показ відео: *natáčení filmu* (*зйомка фільму*), *filmování* (*фільмування, екранізування, екранізація*), *focení* / *fotografování* (*фотографування*), *promítání filmu* (*показ* / *демонстрування фільму*);

в) розгляд, аналіз, перевірка, впровадження чого-н. (переважно про державні органи – політиків і правоохоронців): *projednávání* / *schvalování* / *přijímání* / *uplatňování zákona* (*обговорення* / *затвердження* / *ухвалення* / *застосування закону*), *zavádění standardu* (*запровадження стандарту*), *vyšetřování aféry* / *nehody* / *smrti* (*розслідування скандалу* / *смерті* / *аварії*), *prověřování případu* (*перевірка події*), *vysvětlování původu peněz* (*пояснення походження грошей*);

г) дії, що позначають різноманітні правові відносини, процедури: *placení pojistného* (*сплата страховки*), *vyřizování povolení* (*оформлення дозволу*), *sjednávání pojištění* (*переговори про страхування*), *posuzování žádosti* (*розгляд клопотання*), *sepisování protokolu* (*укладення протоколу*), *vystavování pokuty* (*накладення штрафу*).

Менш частотними є дієслівні іменники, які позначають:

– медичні процедури й процеси життєдіяльності організму: *braní léků* (*прийом ліків*), *zavádění katétrů* (*введення катетерів*), *snímkování* (*рентгенування*), *léčení zad* (*лікування спини*), *vyzrávání imunity* (*зміцнення імунітету*), *hojení zlomeniny* (*загоєння перелому*);

– види інтелектуальної діяльності: *řešení úloh* (*вирішення проблем / завдань / задач*), *shromažďování / získávání informací* (*збір / пошук інформації*), *vyplňování dotazníku* (*заповнення анкети*), *zapisování dat* (*записування даних*), *zkoumání textu* (*дослідження тексту*), *překládání knihy* (*переклад книжки*);

– приготування й споживання страв / їжі: *zapékání brambor* (*запікання картоплі*), *pražení kávy* (*обсмажування кави*), *srkání čaje* (*сьорбання / попивання чаю*), *bobtnání masa* (*маринування м'яса*), *míchání brusinky* (*помішування брусниці*), *kvašení zeleniny* (*квашення овочів*);

– будівельні, ремонтні й аварійні роботи: *vybourávání zdiva* (*знесення стін*), *rozebírání stavby* (*демонтаж споруди*), *připevňování desek* (*прикріплення дощок*), *vyzdívání stěn* (*кладка стін*), *předlažďování centra Znojma* (*повторне мощення центральної частини міста Зноймо*), *vyprošťování vozidla* (*вивільнення автомобіля*), *hašení ohně* (*гасіння вогню*);

– переміщення в просторі: *naše obcházení okolí* (*наш обхід околиць*), *zdolávání tras* (*подолання трас*), *putování cisteren po republice* (*подорож цистерн республікою*), *přistávání vrtulníku* (*приземлення гелікоптера*);

– дії, які пов'язані з війною та обмеженням свободи людини: *potlačování vzpoury* (*придушення заколоту*), *dobývání městečka* (*завоювання містечка*), *bombardování* (*бомбардування*), *pronásledování křesťanů* (*переслідування християн*), *zatýkání provinilců* (*арешти злочинців / винуватців*).

Кількість перфективів у контексті 9 становить 103 входження, причому в 28-ми із них вживається вже не раз згадуваний перфектив *zpracování*, в 7-ми – *zahájení* (*відкриття / початок чого-н.*), у 3-х – *absolvování* (*закінчення навчання / навчального закладу*), *uložení plodů / hnoje* (*зберігання фруктів / гною*). Інші перфективи фіксуються з частотністю 1–2 вх., напр.: *přezkoumání* (*перевірка, вивчення*), *osvobození* (*звільнення*), *překonání / ustavení rekordu* (*побиття / установлення рекорду*), *zveřejnění* (*оприлюднення, публікування*), *poskytnutí pomoci* (*надання допомоги*), *zhlédnutí videa* (*перегляд відео*), *založení republiky* (*заснування / створення республіки*), *podání ruky /*

vysvětlení (*подання руки / надання пояснення*), *přepojení* (*переключення*, *перепідключення*). Див. приклади в контексті:

- *Během **zahájení** sjezdu Demokratické strany Indonésie… upozornil, že by byl tímto způsobem respektován názor lidu* (*Під час відкриття з'їзду Демократичної партії Індонезії він звернув увагу на те, що таким чином поважалася б думка народу*);
- *V průběhu **sestavení** plánu mohou být aplikovány další podmínky pro optimalizaci pořadí výrobních zakázek* (*У процесі укладення плану можуть бути застосовані інші умови для оптимізування почерговості виробничих замовлень*);
- *Během **odoperování** nádoru lékaři použili 20 transfuzních jednotek krve* (*Під час видалення пухлини лікарі використали 20 одиниць об'єму крові для переливання*);
- *Během **spálení** odpadu vzniká kouř… a škvára…, krerá se od roku 1994 využívá ve stavebnictví, zejména při výstavbě pozemních komunikací* (*Під час спалення відходів утворюється дим і шлак, який з 1994 р. використовується в будівництві, особливо при спорудженні наземних комунікацій*).

Не включено до статистики перфективи з опредметненим значенням: *slavnostní **vyhlášení** vítězů* (*урочисте оголошення переможців* – $ДІ_2$ типу Д), ***vynesení** rozsudku* (*винесення вироку* – термін), ***představení** projektu* (*представлення / презентація проекту* – словникова одиниця), *během dvoutýdenního **zastavení** provozu* (*під час двотижневої зупинки транспортного руху*), а також ***obsazení** Tibetu* (*окупація Тибету*), *ošetření* (*догляд*; *надання медичної допомоги*), *soustředění* (*тренувальні збори*), *zranění* (*поранення*), *obklíčení* (*оточення*, *облога*).

3.3.2.10. Інтерпретація результатів. Проведений аналіз на базі корпусу SYN v.4 показав, що видова форма чеських дієслівних іменників, як правило, відповідає аспектуальній семантиці всіх дев'яти контекстів: у

переважній більшості випадків у них фігурують субстантиви, умотивовані дієсловами недоконаного виду. Узагальнені результати див. у табл. 3.23:

Таблиця 3.23

Характер дистрибуції видових форм ДІ в контекстах, які актуалізують граматичне значення недоконаного виду

Контекст		Загальна кількість входжень ДІ	Кількість входжень імперфективів	Кількість входжень перфективів
1.	*začít, začínat s čím*	4222	3986 / **94,4 %**	236 / **5,6%**
2.	*přestat, přestávat s čím*	321	321 / **100 %**	–
3.	*trávit, strávit co čím*	3607	3583 / **99,3%**	24 / **0,7%**
4.	*krátit si co čím*	725	721 / **99,4 %**	4 / **0,6 %**
5.	*živit se čím*	1567	1540 / **98,3 %**	27 / **1,7 %**
6.	*(při)vyděl̆ávat (si) čím*	949	934 / **98,4 %**	15 / **1,6 %**
7.	*záliba v čem*	545	537 / **98,5 %**	8 / **1,5 %**
8.	*neustálé, věčné co*	2278	2271 / **99,7 %**	7 / **0,3 %**
9.	*během, v průběhu čeho*	2234	2131 / **95,4 %**	103 / **4,6 %**
Сумарна кількість		16448	16024 / **97,4 %**	424 / **2,6 %**

Отже, ідентичність дистрибуції форм дієслова і дієслівного іменника в аспектуально однозначних контекстах дає підставу зробити висновок, що **граматична семантика виду є невід'ємною частиною змістової структури останнього в чеській мові**. Про **послідовний і всеосяжний характер протиставлення дієслівних іменників за видом** свідчить не тільки корпусна статистика, але й широке розмаїття лексичної семантики проаналізованих форм.

Зазначені в табл. 3.21 невідповідності, з огляду на мізерні відсоткові показники, не можуть слугувати вагомим контраргументом. Детальний їх аналіз, крім того, переконливо показав, що вживання перфективів у

контекстах, які імплікують значення недоконаного виду, – явище периферійне, випадкове й несистемне.

По-перше, незважаючи на значну сумарну чисельність, коло подібних «аномальних» ДІ насправді не надто широке. Приблизно третина від загального числа їхніх входжень представлена фактично одними й тими ж одиницями: ***zpracování*** (*обробка*, *переробка*; *розробка*) – 72 вх., ***zprostředkování*** (*посередництво*) – 19 вх., ***zajištění*** (*забезпечення*, *гарантія*; *закріплення*, *фіксація*) – 14 вх.; *omezení* (*обмеження*, *скорочення*) – 10 вх., *odstranění* (*усунення*, *ліквідація*) – 10 вх., *rozšíření* (*розширення*) – 8 вх., *předpěstování* (*вирощування розсади*) – 7 вх., *zateplení* (*утеплення*) – 6 вх., *obnovení* (*оновлення*; *відновлення*; *реставрація*) – 5 вх., *využití* (*вживання*, *використання*) – 5 вх. Решта ж ДІ, вмотивованих дієсловами доконаного виду, є одиничними і, вірогідно, у подібних контекстах випадковими.

По-друге, знаходження в них перфективів зумовлено в деяких випадках об'єктивними причинами, а саме відсутністю або обмеженою вживаністю корелятивних імперфективів, що, у свою чергу, є відбиттям особливостей функціонування в мовленні відповідних твірних дієслів. Стосується це префіксальних форм із тематичним *-á-*, на зразок наведеного перфектива *předpěstování*, та їхніх корелятів на *-ává-*. Пор. загальну вживаність цих форм у корпусі SYN: *předpěstování* (645 вх.) – *předpěstovávání* (**5 вх.**) за чисельності відповідних дієслів *předpěstovat* (464 вх.) – *předpěstovávat* (150 вх.). Аналогічно:

- *zazimování* (1638 вх.) – *zazimovávání* (10 вх.) (*підготовка чого-н. до зими*) при 2206 вх. – 228 вх.;
- *odkanalizování* (4353 вх.) – *odkanalizovávání* (0 вх.) (*оснащення каналізацією*) при 946 вх. – 9 вх.;
- *nastudování* (20459 вх.) – *nastudovávání* (15 вх.) (*засвоєння*, *розучування*) при 37494 вх. – 140 вх.;
- *zasíťování* (3434 вх.) – *zasíťovávání* (4 вх.) (*забезпечення мережею*) при 1638 вх. – 51 вх.;

- *přeroubování* (146 вх.) – *přeroubovávání* (2 вх.) (*повторне щеплення*) при 90 вх. – 41 вх.;
- *odfrézování* (521 вх.) – *odfrézovávání* (1 вх.) (*обробка фрезою*) при 787 вх. – 50 вх.;
- *načítání* (1255 вх.) – *načítávání* (0 вх.) (*нарахування*, *облік*) при ~ 1000 вх. – 2 вх.

По-третє, певна частина розглянутих перфективів, які походять від дієслів спеціальної семантики та / або позначають різноманітні види ремонтних робіт, промислові й сільськогосподарські технології, а також різноманітні загальновідомі процедури різних сфер життя суспільства, перебувають, цілком імовірно, на шляху до лексикалізації, тяжіючи до групи $ДІ_2$-термінів. Це особливо актуально для перфективів у контексті 1, де їхня чисельність найбільша. Пор.: *vyškolkování* (*вирощування дерев у розсадниках* – садівництво), *odprášení* (*видалення пилу* – техніка), *odbahnění rybníka* (*очищення ставка від твані* – рибальство), *vyhodnocení výsledků* (*оцінка результатів яких-н. робіт* – техніка), *ověření mandátů* (*перевірка мандатів*). Сюди ж можна віднести наведені вище *odfrézování* (виробництво), *odkanalizování* (техніка), *zazimování* (спец. вислів). Включення перерахованих одиниць у загальну статистику вмотивовано тим, що всі вони не описуються у тлумачних словниках у самостійних статтях, тож остаточно не перейшли до розряду $ДІ_2$.

У підсумку руйнування видової співвідносності можна констатувати у трьох пар ДІ, члени яких характеризуються в контекстах 1–9 такою вживаністю: *zpracovávání* (29 вх.) – *zpracování* (72 вх.), *zprostředkovávání* (5 вх.) – *zprostředkování* (19 вх.), *zajišťování* (25 вх.) – *zajištění* (14 вх.). До перфективів *omezení*, *odstranění*, *rozšíření*, *zateplení*, *obnovení*, *využití* такі висновки не застосовуються, оскільки, по-перше, вони налічують, як зазначено вище, всього від 10-ти до 5-ти входжень, а по-друге, частотність парних їм імперфективів у цих же контекстах як мінімум у 2–3 рази вища.

Висновки до розділу 3

Корпусне дослідження потенціалу чеського дієслівного іменника в передачі категорії виду дало, загалом, позитивні результати.

Характер словотворення і структурно-семантичні властивості субстантивів на *-ní/-tí* забезпечують стабільне збереження видового протиставлення. Регулярність їх утворення надзвичайно висока й у останні десятиліття помітно посилилася: крім закономірних дериватів, умотивованих повнозначними дієсловами, корпус SYN, усупереч положенням чеських граматик другої половини XX ст., фіксує похідні від дієслів-зв'язок, дієслів дистрибутивних, маркованих багатократних, а також дієслів з особливою «статичної» семантикою належності, перебування у просторі, відповідності, говоріння тощо.

Не порушують цю тенденцію навіть ті одиниці, вживання яких є обмеженим. Рідкісні й не розпізнані корпусом субстантиви фіксуються, як правило, в акціональному значенні (***začetí*** *děje* (*початок дії*)). Ті ж форми, які виступають переважно у складі сталих виразів чи фразеологічних сполук (див. *v* ***mžiknutí*** *oka* (*у миг ока*)), можуть в окремих, нечисленних випадках вживатися як «вільні» одиниці.

Походять дієслівні іменники від цілісних дієслівних основ, і збіг форм, умотивованих протипоставленими за видом дієсловами, у чеській мові є абсолютно неможливим. Загалом субстантиви спроможні формально передавати видові опозиції дієслів будь-якого структурного типу.

Незважаючи на тенденцію до опредметнення, досить сильну в дієслівних іменників зі значенням природних, атмосферних і акустичних явищ, фізіологічних і душевних станів, розумової діяльності, вони не втрачають акціонального значення. Разом із тим, субстантиви на *-ní/-tí* не можуть відтворювати зміст першооснови у повному обсязі (найчастіше це стосується будь-яких специфічних значень – стилістично обмежених, емоційно забарвлених, зв'язаних), хоча парні форми типу *rozlévání – rozlití*,

утворені від багатозначних дієслів, успадковують комплекс їхніх значень, як правило, рівномірно. Повний лексичний паралелізм виявляється в 80 % проаналізованих корелятивних субстантивів, а в 20 % пар розбіжність між корелятами полягає лише в одному лексичному значенні.

Клас дієслівних іменників на *-ní/-tí* якісно неоднорідний і включає безліч «псевдоформ» – одиниць, які знаходяться в орбіті акціональності, але все ж відрізняються лексичною семантикою / відтінками значень від першооснов, а тому не можуть виражати видове протиставлення доконаності – недоконаності дії. У більшості своїй вони позначають не конкретні дії-процеси, а різноманітні пов'язані з діями реалії, такі як спосіб дії (*všímat si **chování** hostů* (*звертати увагу на поведінку гостей*)); стан, викликаний закінченням дії (*během **rozdělení** Německa* (*під час розділеності Німеччини*)); різні події, акції, заходи (*novoroční **koupání** v řece Otavě* (*новорічне купання в річці Отаві*)); пов'язані з акціональністю наукові поняття (*vektorové **zobrazování*** (*векторне зображення*)). Крім смислової відмінності, ознакою таких форм служать вживання у множині, набуття статусу терміна, а також неможливість трансформуватися в конструкції з дієсловом. Найчастіше вони виступають у синтаксичній позиції підмета, означення і прямого додатка; є частиною наукових дефініцій, стійких зворотів, заголовків. «Псевдоакціональні» дієслівні іменники, названі в дисертації умовним терміном *дієслівний іменник 2*, тотожні такому підкласу гібридних формацій, як *ад'єктивований дієприкметник*, і тому як об'єкт дослідження щодо видової семантики не використовувалися.

У специфічних, аспектуально однозначних контекстах, які виступали в ролі засобу ідентифікації видового значення дієслівного іменника, дистрибуція його видових форм (імперфективів – перфективів) виявляє практично повну відповідність такій самій у дієслів. Згідно з даними корпусу SYN, у поєднаннях з фазовими дієсловами *začít*, *přestat*, дієсловами *trávit* / *strávit*, *(při)vydělávat si*, *krátit si (čas)*, *živit se (čím)*, іменником *záliba*, прикметниками *neustálé*, *věčné*, прийменниками *během*, *v průběhu*, що

імплікують значення тривалості, незавершеності, повторюваності, паралельно з дієслівними формами недоконаного виду фігурують саме імперфективи. Це стосується понад 97 % досліджених корпусних входжень, загальна кількість яких становить 16448. Винятки у вигляді перфективів, що представляють у цих контекстах обмежену групу форм, є нечисленними, випадковими, мають несистемний характер і, швидше, підтверджують виявлену тенденцію.

ВИСНОВКИ

У дисертації досліджено потенціал чеського дієслівного іменника на *-ní/-tí* щодо передачі граматичної категорії виду. До проблеми, широко обговорюваної не тільки в богемістиці, але й загалом у славістиці, застосовано особливий, комплексний теоретико-методологічний підхід, що враховує досвід подібних розвідок щодо споріднених утворень у слов'янських мовах, а також інших гібридних класів слів.

Основним теоретичним положенням, що зумовило, власне, новизну запропонованого підходу, є факт лексико-граматичної неоднорідності класу чеських субстантивів на *-ní/-tí*. За аналогією до дієприкметникових форм, що можуть у слов'янських мовах виступати як *власне дієприкметники* та *ад'єктивовані дієприкметники* (віддієслівні прикметники), серед форм дієслівних іменників виділено дві схожі «іпостасі»-різновиди: першу формують одиниці, які з точністю наслідують акціональну семантику твірного дієслова, що підтверджується можливістю їх трансформації у складі фраз у конструкції з дієслівними формами (≃ *власне дієприкметники*); одиниці, що відносяться до другої, теж пов'язані з акціональністю в широкому сенсі, однак певною мірою відхиляються від початкового значення дії-процесу, часто не здатні у складі фраз трансформуватися в структури з дієсловом і, як наслідок, апріорі позбавлені можливості передавати видову семантику доконаності – недоконаності (≃ *ад'єктивовані дієприкметники*).

Таке розмежування дозволило виділити й відсіяти з кола субстантивів на *-ní/-tí* як потенційних носіїв граматичної семантики виду «псевдоакціональні» одиниці, які можуть бути помилково витлумачені (і деякими богемістами тлумачаться!) як такі, що успадковують вид. Виділені іпостасі позначаються робочими термінами *дієслівний іменник 1* і *дієслівний іменник 2* відповідно.

Керувалися ми також іншими, не менш важливими положеннями. По-перше, *дієслівні іменники 1* у складі іменникових фраз, як і власне

дієприкметникові форми / звороти, є утвореннями з дієслівною «трансформаційною історією». Їхня трансформаційна природа, однак, витлумачена в руслі не генеративної, а традиційної лінгвістичної теорії: іменникові фрази на базі акціонального субстантива й дієслівні конструкції, вступаючи в чеській мові у відношення регулярної взаємозаміни, які за Ф. Данешом прирівнюються до парадигматичних, являють собою два синонімічні варіанти мовної реалізації єдиної пропозиції. По-друге, здатність дієслівних іменників до формального відтворення видових протиставлень на зразок *rozlévání – rozlití* не може бути надійним свідченням наявності в них виду. Дослідник у такому випадку повинен враховувати ще й те, наскільки послідовно «видові» кореляції субстантивів передають граматичну семантику доконаності – недоконаності дії. По-третє, важливою умовою збереження виду в парах типу *rozlévání – rozlití* є лексична тотожність акціональних корелятів, особливо утворюваних від багатозначних дієслів.

На підставі зазначених положень сформульовано комплексну методику, яка передбачає поетапне дослідження видової співвідносності форм дієслівного іменника й базується на дистрибутивному методі, доповнюваному методами трансформаційного й контекстного аналізу. Джерелом фактичного матеріалу послужив корпус чеської мови SYN 4-ї версії.

На першому етапі аналізу встановлено можливості передачі видового протиставлення засобами дієслівного іменника: вивчено характер його походження від дієслова, морфемну структуру, повноту успадкування лексичних значень першооснови. На другому етапі виділено, класифіковано й відсіяно псевдоакціональні форми, названі *дієслівними іменниками 2*; розроблено критерії розмежування двох іпостасей дієслівного іменника. На третьому етапі за допомогою вивчення дистрибуції форм субстантивів на *-ní/-tí* в особливих аспектуально однозначних контекстах визначено послідовність вираження ними видової семантики доконаності – недоконаності.

У результаті проведеного дослідження зроблено такі висновки:

1. Мовні властивості чеських дієслівних іменників сприяють стабільному збереженню категорії виду на базі цих гібридних формацій. Утворення субстантивів на *-ní/-tí* від дієслів має в чеській мові регулярний, «парадигматичний» характер. Дані корпусу SYN переконливо свідчать, що в чеській мові XXI ст. дієслівний іменник походить не тільки від лексично повнозначних дієслів із типовим акціональним значенням, але й, усупереч положенням класичних чеських граматик, дієслів зв'язкових, дистрибутивних, маркованих багатократних, а іноді й модальних: *bytí* (*kým*) (*існування в якості кого-н.*), *pozabíjení* (*масове вбивство*), *hrávání* (*часта гра*), *musení* (*повинність*, *необхідність*). Дієслівні іменники утворюються також від дієслів, значення яких позбавлені сем активної акціональної ознаки. Це дієслова зі значенням існування, буттєвості, перебування у просторі, належності, якості, відмінності, подібності, відповідності, стану тощо, пор.: *náležení* (*належність*, *входження до складу чого-н.*), *nastání* (*настання*), *černání* (*поява чого-н. чорного кольору*), *lišení se* (*відмінність*, *розрізнення між чим-н.*), *stydění se* (*сором*, *сором'язливість*). Отже, у сучасній чеській мові у зв'язку з поширенням у книжних стилях номіналізованих фраз із дієслівним іменником активно складається тенденція до наявності еквівалентного субстантива на *-ní/-tí* при кожному дієслові.

2. Певні форми чеського дієслівного іменника характеризуються обмеженим вживанням: фігурують переважно у складі сталих виразів / фразеологічних сполук або є рідкісними, маловживаними, на що іноді вказує їхній «нерозпізнаний» статус у корпусі, напр.: *zbláznění* (пор. вираз *Miluju tě k* ***zbláznění****…* (*Я кохаю тебе до нестями*)); *nahnívání* (*загнивання*), *začetí* (*початок*), *dorostení* (*вирість*). Такі одиниці, однак, згідно з даними корпусу, мають зазвичай чітке акціональне значення (***nahnívání*** *bobulí* (*загнивання ягід*), ***začetí*** *děje* (*початок дії*)); форми ж типу *zbláznění* в окремих випадках можуть функціонувати як «вільні» субстантиви (*zvýšené riziko* ***zbláznění se*** (*підвищений ризик збожеволіти*) – зворотна форма!).

3. Незважаючи на досить сильну схильність до опредметнення (конкретизації), втрата дієслівними іменниками первинної акціональної семантики практично неможлива. Цей факт особливо показовий на прикладі субстантивів, які вживаються в мовленні переважно в предметних значеннях, позначаючи природні явища, фізіологічні процеси і стани, процеси розумової та духовної діяльності, звуки живої / неживої природи, напр. *zatmění* (*затемнення*), *onemocnění* (*захворювання*, *хвороба*), *doufání* (*надія*), *pištění* (*пищання*, *писк*). Справедливо це навіть для деяких форм, які раніше вважалися «повністю опредметненими»: *nadání* (*талант*, *дар*), *vzbouření* (*заколот*, *повстання*), *utkání* (*змагання*, *зустріч*).

4. Розглянуті акціональні субстантиви успадковують дієслівну основу, що включає видорозрізнювальні афікси, й формальний збіг форм субстантивів, умотивованих протиставленими за видом дієсловами, у чеській мові не є можливим. Найбільш поширеними структурними типами «видових» кореляцій субстантивів є опозиції *-ování – -e/ění* та *-ávání – -ání*: *usmrcovat* (*умертвлять*) – *usmrtit* (*умертвити*) → *usmrcování – usmrcení*; *prohmatávat* (*обмацувати*) – *prohmatat* (*обмацати*) → *prohmatávání – prohmatání*. Тенденція до збігу субстантивних дериватів відзначається при деяких непродуктивних дієсловах типу *vymýšlet* (*вигадувати*) – *vymyslit* (*вигадати*), *proplácet* (*виплачувати*) – *proplatit* (*виплатити*), однак завдяки кількісній відмінності кореневого голосного звуку цього не відбувається: *vymýšlení – vymyšlení*, *proplácení – proplacení*.

5. Корелятивні форми дієслівного іменника типу *rozlévání – rozlití*, вмотивовані протиставленими за видом багатозначними дієсловами, мають, як правило, тотожний набір успадкованих від першооснов лексичних значень. Із 250-ти проаналізованих пар субстантивів, які вмотивовані різновидовими дієсловами, що мають більше трьох лексичних значень, у 200-от виявляється повний лексичний паралелізм між корелятами. В інших випадках імперфективи й перфективи розрізняються переважно одним акціональним значенням. Лексична розбіжність між членами таких опозицій

на рівні дієслівної семантики – явище для чеської мови нехарактерне й визначається всього у трьох пар: *scházení* «сходження, спуск звідки-н.» – *sejití* «сходження з дороги, відхилення від маршруту»; *ustupování* «підпорядкування, поступки кому-н.» – *ustoupení* «відмова, відступ від чого-н. (обіцянки)»; *vstávání* «уставання, покидання ліжка після пробудження від сну; вставання (зі стільця), ставання на ноги» – *vstání у сполуч. 'v. z hrobu, z mrtvých'* «воскресіння, повстання з мертвих». Чеська мова в цьому плані досить помітно відрізняється від української і, особливо, російської мов, де лексична розбіжність між корелятивними формами на *-ння/-ття* і *-ние/-тие* в контексті тенденції до руйнування їхньої видової співвідносності є закономірною.

Загалом же акціональний дієслівний іменник не можна вважати повним синонімом дієслова. Чеські субстантиви на *-ní/-tí* зазвичай не зберігають такі специфічні значення дієслова, як експресивні, розмовні, сленгові, зв'язані.

6. Вживаність акціональних форм дієслівного іменника у книжних стилях чеської мови досить висока, проте далеко не кожна з цих форм може беззастережно вважатися потенційним носієм видової семантики доконаності – недоконаності. Як показали дані корпусу SYN, безліч субстантивів на *-ní/-tí* вживаються як *дієслівний іменник 2*. Цим терміном у дисертації названо різнорідні у плані близькості до першоджерела формації, які, разом з тим, об'єднує нездатність через певні причини до передачі категорії виду.

Згідно з розробленою класифікацією, найбільш близькими до дієслова є одиниці, які з точністю успадковують акціональне значення, але через неможливість у складі іменникових фраз трансформуватися в дієслівні конструкції позначувану ними дію складно інтерпретувати з позиції тривалості або завершеності. Такі форми ($ДІ_2$ тип А) виступають:

– як смислова частина дієслівно-іменникових предикатів типу *uskutečňovat* ***prořezávání*** (*здійснювати проріджування*);

– у позиції підмета і додатка при дієсловах-присудках, що позначають різні фази дії – її початок, розвиток, закінчення: *zastavit* ***kácení*** (*зупинити вирубування*), ***Obchodování*** *skončilo* (*продаж закінчився*);

– у позиції додатка при дієсловах, що модифікують залежну дію щодо якісно-кількісних характеристик: *usnadňovat* ***vdechnutí*** *kouře* (*полегшувати вдихання диму*);

– у позиції неузгодженого означення при іменниках *proces* (*процес*), *růst* (*ріст, зростання, розвиток*), *rozvoj* (*розвиток*), *etapa* (*етап*), *akt* (*акт*): *první etapa* ***utracení*** *248 kusů dobytka* (*перший етап різання 248 голів худоби*);

– у поєднаннях із вказівними, питальними, неозначеними, заперечними займенниками: *toto* ***vyvražď ování*** (*це винищення*);

– у назвах і заголовках: ***LOUČENÍ*** *S JESLEMI* (*Прощання з яслами* – заголовок статті).

Крім того, до розряду *дієслівних іменників 2* віднесено форми, які вжито у множині, що приводить до переосмислення позначуваних ними акціональних ознак у «дії-події» ($ДІ_2$ тип Б), а також форми, що виступають у якості термінів або вживаються у складі наукових дефініцій ($ДІ_2$ тип В): *14 tisíc* ***nakažení*** (*14 тисяч заражень*); *hlubinné* ***naslouchání*** (*глибоке слухання*), *strojní* ***chlazení*** (*механічне охолодження*).

Інші три типи подібних «псевдоакціональних» формацій окрім вищезазначених властивостей характеризуються відхиленням від вихідної процесуальної семантики на рівні денотативного значення, позначаючи різноманітні пов’язані з дією реалії. Тип Г репрезентують форми зі значенням *способу дії*, що актуалізується в них у конструкціях з дієсловами, які позначають чуттєве сприйняття, види розумової та психічної діяльності, оцінку або характеристику: *vyzkoušet* ***fungování*** *sítě* (*випробувати, як функціонує мережа*). Тип Д складають субстантиви, які позначають різноманітні '*дії-ситуації*' – урочисті заходи, обряди, різні акти, процедури, напр. *soutěžní* ***ochutnávání*** (*конкурсна дегустація*). Таке вторинне значення в дієслівного іменника може сигналізуватися за допомогою узгоджуваних

прикметників *slavnostní* (*урочисте*), *ceremoniální* (*церемоніальне*), *oficiální* (*офіційне*), *tradiční* (*традиційне*), *soutěžní* (*конкурсне*), *vánoční* (*різдвяне*) тощо. Тип Е представлений формами зі значенням *стан*, спричинений закінченням певної дії, напр. *půlhodinové* ***přerušení*** *dodávky elektrické energie* (*півгодинна перерва в подачі електроенергії*). Такі дієслівні іменники зазвичай умотивовані дієсловами доконаного виду і виступають у контекстах, в яких ідеться про тривалість, протяжність у часі. У таких випадках про висловлення граматичної семантики виду, тобто опозиції завершеної (доконаної) – незавершеної (недоконаної) дії, йтися, безумовно, не може.

7. Первинні, «власне акціональні» субстантиви на *-ní/-tí* з трансформаційною історією, клас яких названо *дієслівним іменником 1*, передають граматичну семантику виду максимально послідовно. Цей ключовий для дисертації аналіз проведено на базі дев'яти спеціально відібраних контекстів: 1) *začít*, *začínat s* ***vykonáváním*** *čeho* (*почати / починати виконання чого-н.*); 2) *přestat*, *přestávat s* ***vykonáváním*** *čeho* (*припинити / припиняти виконання чого-н.*); 3) *Někdo tráví*, *strávil čas / noc / život atd.* ***vykonáváním*** *čeho* (*Хтось проводить / провів час, ніч тощо за виконанням чого-н. / Хтось займається в житті виконанням чого-н.*); 4) *Někdo si krátí čas / čekání atd.* ***vykonáváním*** *čeho* (*Хтось проводить час в очікуванні / (за) виконанням чого-н.*); 5) *Někdo se živí* ***vykonáváním*** *čeho* (*Хтось заробляє, живе виконанням чого-н.*); 6) *Někdo si vydělává*, *přivydělává* ***vykonáváním*** *čeho* (*Хтось заробляє, підробляє виконанням чого-н.*); 7) *záliba ve* ***vykonávání*** *čeho* (*захоплення виконанням чого-н.*); 8) *neustálé*, *věčné* ***vykonávání*** *čeho* (*постійне / безперервне / вічне виконання чого-н.*); 9) *během*, *v průběhu* ***vykonávání*** *čeho* (*під час, протягом, у процесі виконання чого-н.*).

Такі контексти послужили універсальним засобом перевірки видової семантики чеського дієслівного іменника, оскільки вони: а) аспектуально однозначні й актуалізують значення недоконаного виду, б) дозволяють трансформувати номіналізовані фрази в дієслівні і, тим самим, вирішити

питання на тлі еталонних у плані виду формацій, в) найбільш уживані, а тому забезпечили широке охоплення фактичного матеріалу.

Аналіз показав, що дистрибуція видових форм дієслівного іменника в зазначених 9-ти контекстах є ідентичною дистрибуції видових форм дієслова. З огляду на імпліковану семантику тривалості, незавершеності, повторюваності в них, як правило, вживаються дієслова тільки недоконаного виду, що також справедливо для субстантивів на *-ní/-tí*: у проаналізованих 16448 корпусних входженнях у понад 97 % випадків фігурують саме імперфективи. Мізерна кількість перфективів, виявлених у цих контекстах, підлягає поясненню й виявленій тенденції кардинально не суперечить. Йдеться про відносно вузьке коло субстантивів, переважно випадкових, лексикалізованих та таких, які мають рідковживані корелятивні форми: *zpracování* (*обробка*, *переробка*; *розробка*), *zprostředkování* (*посередництво*), *zajištění* (*забезпечення*, *гарантія*; *закріплення*, *фіксація*); *omezení* (*обмеження*, *скорочення*); *zazimování* (*підготовка чого-н. до зими*); *odkanalizování* (*оснащення каналізацією*); *nastudování* (*засвоєння*, *розучування*); *vyškolkování* (*вирощування дерев у розсадниках*), *odprášení* (*видалення пилу*).

Перспективою подальшого вивчення чеського дієслівного іменника на *-ní/-tí* є, перш за все, визначення частиномовного статусу цього контамінанта, причому, слід зауважити, обох його різновидів-іпостасей: з одного боку, підкласу форм, які виражають вид (*дієслівний іменник 1*); з іншого – «псевдоакціональних» форм, позбавлених цієї категорії (*дієслівний іменник 2*). Щодо цього необхідні більш глибока розробка порушеної проблеми лексико-граматичної неоднорідності класу дієслівних іменників і, зокрема, детальне дослідження вторинної, «іменникової» іпостасі щодо визначення меж, класифікації, критеріїв виділення таких одиниць. Причому окремий інтерес представляють механізми переосмислення видової граматичної семантики на базі *дієслівного іменника 2*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андел В. П. Про розвиток абстрактних назв з суфіксами -ání, -ení, -tí в чеській мові. *Вісник Львівського ордена Леніна державного університету ім. І. Франка: Серія філологічна*. 1970. Вип.7. С. 41–46.
2. Андел В. П. Словотвір абстрактних іменників у чеській мові (на матеріалі XV ст.). *Львівський ордена Леніна Державний університет ім. І. Франка: Збірник робіт аспірантів філологічного та історичного факультетів*. Львів: Видавництво Львівського унів-ту, 1963. С. 68–79.
3. Апресян Ю. Д. Избранные труды. Т. I. Лексическая семантика. Синонимические средства языка: монография. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Языки славянской культуры, 1995. 481 с. (Язык. Семиотика. Культура).
4. Ацаркина Т. А. Влияние категории вида на формирование общей семантики отглагольных существительных на -ní, -tí в современном чешском языке. *Badania nad czasownikiem w językach słowiańskich: Budowa, semantyka i funkcjonowanie*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1985. S. 121–141.
5. Ацаркина Т. А. Интенционная структура отглагольных существительных и их синтаксическое функционирование в чешском языке. *Вестник Московского ун-та: Серия 9. Филология*. 1985. № 2. С. 33–40.
6. Ацаркина Т. А. Способы выражения возвратных значений у отглагольных существительных в западнославянских языках. *Badania nad czasownikiem w językach słowiańskich: Typologia i konfrontacja* / pod red. A. Bartoszewicza i J. Pietruchiny. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1993. S. 141–146.
7. Бабайцева В. В. Зона синкретизма в системе частей речи современного русского языка. *Филологические науки*. 1983. № 5. С. 35–42.

8. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / пер. с 3-го фр. изд. Е.В. Вентцель и Т. В. Вентцель. Москва: Издательство иностранной литературы, 1955. 416 с.
9. Бейлин Дж. Краткая история генеративной грамматики. *Современная американская лингвистика: Фундаментальные направления* / под. ред. А. А. Кибрика, И. М. Кобозевой и И. А. Секериной. Москва: Едиториал УРСС, 2002. С. 13–57.
10. Белић А. О грађењу глаголских именица на *-ње* и *-ће*. *Наш језик*. 1933. Год. I. С. 262–268.
11. Бондарко А. В. О значениях видов русского глагола. *Вопросы языкознания*. 1990. № 4. С. 5–23.
12. Бузашиова К. Названия действия в современном словацком языке / пер. со словацк. Стемковской Ю. Е. *Исследования по словацкому языку*. Москва: Институт славяноведения и балканистики РАН, 1992. С. 98–116.
13. Вайан А. Руководство по старославянскому языку / пер. с франц. В.В. Бородич. Москва: Издательство иностранной литературы, 1952. 446 с.
14. Варановіч В. Л. Аддзеяслоўныя назоўнікі-паронімы ў тэкстах СМІ. *Краявіды роднай мовы. Вып. 2*: зборнік навуковых артыкулаў (памяці прафесара І. Я. Лепешава). Гродна: «ЮрСаПрынт», 2017. С. 20–25.
15. Васильева В. Ф. О видовых значениях отглагольных существительных (на материале чешского языка). *Славянская филология*: сборник статей. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1968. Вып. 7. С. 24–39.
16. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ: Наукова думка, 1988. 256 с.
17. Вуковић Ј. Глаголске именице на *-ње* и *-ће*. *Pitanja savremenog književnog jezika*. Sarajevo, 1949. God. 1, Kn. 1, sv. 1. S. 40–53; 1950. God. 2, Kn. 1, sv. 2. S. 149–171.

18. Габинский М. А. Герундизация имени действия в македонском языке (в связи с общебалканской тенденцией к вербализации имён действия). Москва: [б. и.], 1974. 20 с. (Доклады и сообщения советской делегации / III Междунар. съезд по изучению стран Юго-Вост. Европы. (Бухарест, 4–10 сент. 1974); 14).
19. Галкина Г. С. Отглагольные имена существительные с суффиксами *-(е)ние, -(а)ние* в романе Л. Н. Толстого «Война и мир». *Толстовский сборник № 3*: Доклады и сообщения V и VI Толстовских чтений. Тула, 1967. С. 142–158.
20. Георгиева Е. Семантична характеристика на отглаголните съществителни на *-не* и на *-ние* в българския книжовен език. *Славистичен сборник: По случай V Международен конгрес на славистите в София* / Л. Д. Андрейчин, С. Стойков. София: Българска академия на науките, 1963. С. 225–233.
21. Гінзбург М. Д. Видове протиставлення віддієслівних іменників на позначення опредметнених дій у слов'янських мовах. *Українська мова*. 2011. № 2. С. 30–43.
22. Гнатюк Г. М. Дієприкметник в сучасній українській літературній мові. Київ: Наукова думка, 1982. 248 с.
23. Головин Б. Н. Заметки о грамматическом значении. *Вопросы языкознания*. 1962. № 2. С. 29–37.
24. Гринев-Гриневич С. В. Терминоведение: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2008. 304 с.
25. Дуличенко А. Д. Современное славянское языкознание и славянские литературные микроязыки. *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты*: Материалы международной конференции, Тарту, 15–17 сентября 2005 г. Тарту, 2006. С. 22–46. (Slavica Tartuensia, VII).
26. Загнітко А. П. Семантико-граматичне енергетичне ядро дієслівності. *Мовознавство*. 2014. № 5. С. 3–13.

27. Затовканюк М. К дифференциальной характеристике девербативов на *-ние* (в плане русско-украинском). *Slavica Slovaca*. 1991. Roč. 26, č. 1. S. 26–37.
28. Иванникова Е. А. К вопросу об аспекте изучения категории вида у отглагольных существительных в русском языке. *Известия Академии наук СССР: Серия литературы и языка*. 1972. Т. 31, Вып. 2. С. 113–123.
29. Исаченко А. В. Грамматический строй русского языка в сопоставлении со словацким. Часть вторая. Морфология. Братислава: Изд-во словацкой академии наук, 1960. 576 с.
30. Калдиева-Захариева С. Към характеристиката на отвлечените отглаголни съществителни със суфикс *-не* в съвременния български книжовен език. *Български език*. 1982. Год. 32. кн. 1. С. 48–53; кн. 2. С. 116–124.
31. Калениченко М. М. Безособові речення чеської мови з дієсловами-предикатами impersonalia tantum. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*: Збірник наукових праць. Вип. 31. Київ: Освіта України, 2016. С. 21–28.
32. Качала Я. Переход неспрягаемых глагольных форм в другие части речи / пер. со словацк. Осиповой М. А. *Исследования по словацкому языку*. Москва: Институт славяноведения и балканистики РАН, 1992. С. 19–33.
33. Колібаба Л. М. Асиметрія словотвірних співвідношень багатозначних дієслів та іменникових девербативів. Київ: Інститут української мови НАН України, 2005. 349 с.
34. Кочан І. М. Синонімія у термінології. *Мовознавство*. 1992. № 3. С. 32–34.
35. Кронгауз М. А. Семантика: учебник для студ. лингв. фак. высш. учеб. заведений. Москва: Академия, 2005. 352 с.
36. Кулеш Г. І. Аддзеяслоўныя назоўнікі ў заканадаўчых тэкстах XX стагоддзя: эвалюцыя ўжывання. *Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі: Серыя гуманітарных навук*. 2012. № 4. С. 113–121.

37. Лагутіна А. В. Віддієслівні абстрактні іменники на -ння в історії української літературної мови. *Дослідження з української та російської мов*. Київ: Наукова думка, 1954. С. 212–230.
38. Ломов А. М. Категория глагольного вида и её взаимоотношения с контекстом. *Вопросы языкознания*. 1975. № 6. С. 55–64.
39. Лопатин В. В. Адъективация причастий в её отношении к словообразованию. *Вопросы языкознания*. 1966. № 5. С. 37–47.
40. МакКоли Дж. Д. О месте семантики в грамматике языка / пер. с англ. Н.В. Перцова. *Новое в зарубежной лингвистике: Вып. X. Лингвистическая семантика*. Москва: Прогресс, 1981. С. 235–301.
41. Марван Ї. Статус українських дієслівних субстантивів і дієприкметників. *Мовознавство*. 1992. № 2. С. 3–7.
42. Маслов Ю. С. Избранные труды: Аспектология. Общее языкознание / сост. и ред. А.В. Бондарко, Т.А. Майсак, В.А. Плунгян. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 840 с.
43. Маслов Ю. С. Очерки по аспектологии. Ленинград: Издательство Ленинградского ун-та, 1984. 261 с.
44. Митренина О. В., Романова Е. Е., Слюсарь Н. А. Введение в генеративную грамматику. Москва: URSS, 2012. 357 с.
45. Михайлов М. А. О форме винительного падежа имён существительных как составной части верхнелужицких сложных слов. *Сербо-лужицкий лингвистический сборник* / Отв. ред. Л. Э. Калнынь. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1963. С. 107–131.
46. Мочалова Т. С. Словосочетания польских процессуальных девербативов на -nie, -cie с зависимыми наречиями способа и образа действия. Москва, 1976. 27 с. (Рукопись представлена к депонированию в ИНИОН АН СССР от 17.06.76 г. № 806).
47. Наконечний М. Ф. Розмаїтість форм – багатство мови (Про видові форми віддієслівних іменників в українській мові). *Мовознавство*. 1972. № 2. С. 57–65.

48. Новакова З. Сопоставительный анализ имён на -ние/-nie в русском и словацком языках: автореф. дисс. … канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык», 10.02.03 «Славянские языки». Москва, 1986. 19 с.
49. Новое в зарубежной лингвистике: Вып. X. Лингвистическая семантика. Москва: Прогресс, 1981. 565 с.
50. Пазельская А. Г., Татевосов С. Г. Отглагольное имя и структура русского глагола. *Исследования по глагольной деривации*: сборник статей / отв. ред. В. А. Плунгян, С. Г. Татевосов. Москва: Языки славянских культур, 2008. С. 348–380.
51. Петрухина Е. В. Грамматическая семантика видового противопоставления в славянских языках. *Československá rusistika*. 1986. Roč. 31, č. 2. S. 67–73.
52. Петрухина Е. В. Категория глагольного вида и транспозиция морфологических форм (на материале чешского языка в сравнении с русским). *Вестник Московского ун-та: Серия Филология*. 1977. № 6. С. 32–41.
53. Пчелинцева Е. Э. Аспектуальные признаки в отглагольных именах действия в русском, украинском и польском языках: дисс. … докт. филол. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». Санкт-Петербург, 2016. 441 с.
54. Пчелинцева Е. Э. Грамматический статус польского отглагольного имени действия и семантика делимитативности. *Сибирский филологический журнал*. 2014. № 2. С. 164–172.
55. Пчелінцева О. Е. Аспектуальні властивості українського віддієслівного іменника зі значенням дії. *Мовознавчий вісник*. 2018. № 24–25. С. 42–53.
56. Свердлов Л. Г. Отглагольные имена существительные на -ние (-ение), -тие в русском литературном языке XVIII в.: автореф. дисс. … канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык». Москва, 1961. 20 с.

57. Селігей П. О. Іменниковість versus дієслівність: у пошуках золотої середини. *Мовознавство*. 2014. № 4. С. 36–55.
58. Сидоренко Е. Н. Контаминанты в русском языке. *Русистика*. 2004. Вып. 4. С. 21–30.
59. Скляренко В. Г. З історії акцентуації абстрактних іменників (іменники на *-ння, -ття*). *Мовознавство*. 1973. № 4. С. 34–41.
60. Скоплев А. А. Ещё раз о продуктивности чешских глагольных существительных на *-ní/-tí*. *Мова: наук.-теор. часопис з мовознавства*. 2017. № 27. С. 109–115.
61. Скоплев А. А. Некоторые вопросы семантики чешских глагольных существительных на *-ní/-tí*. *Наук. праці ЧНУ ім. П. Могили. Серія «Філологія. Мовознавство»*. 2017. Т. 299. Вип. 287. С. 100–105.
62. Скоплев А. А. О видовом противопоставлении чешских акциональных субстантивов типа *nalévání – nalití*. *Наук. вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2017. Вип. 2 (38). С. 28–35.
63. Скоплев А. А. О дистрибуции видовых форм чешского глагольного существительного в сочетаниях с предлогами *během* и *v průběhu*. *European Journal of Literature and Linguistics*. 2019. № 3. Pp. 12–15.
64. Скоплев А. А. О методологии анализа видовой соотносительности чешских глагольных существительных на *-ní/-tí*. *Trends and tendencies in modern philology*. 2016. № 1. Pp. 189–203.
65. Скоплев А. А. Репрезентация глагольных категорий в существительных в славянских языках. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2006. Вип. 11: Лінгвістика і літературознавство. Ч. 1. С. 134–142.
66. Скоплев А. А. Теоретико-методологические принципы исследования вида чешских акциональных субстантивов на *-ní/-tí*. *Південний архів (філологічні науки)*. 2018. Вип. 74. С. 60–66.
67. Скоплєв А. О. Дві іпостасі західнослов'янського дієслівного іменника (на матеріалі чеської мови). *Вісник ун-ту ім. Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2018. № 1 (15). С. 259–270.

68. Скоплєв А. О. Дієслово чи іменник? (З історії дослідження мовного статусу чеського дієслівного іменника). *Вчені записки Таврійського національного ун-ту ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2018. Т. 29 (68). № 4. С. 17–25.
69. Терзић А. Структурно-семантичке одлике глаголских именица творбеног типа *-ние, -ение, -тие* у руском и *-ње, -ење, -ће* у српскохрватском језику. *Анали филолошког факултета*. Београдски универзитет. 1969. Књ. 9. С. 27–93.
70. Ткаченко Г. М. Питання семантичної структури віддієслівних іменників на -ння, -ття в сучасній українській літературній мові. *Львівський ордена Леніна Державний університет ім. І. Франка*: збірник робіт аспірантів філологічного та історичного факультетів. Львів: Видавництво Львівського унів-ту, 1963. С. 55–67.
71. Ткаченко О. Б. Особенности употребления современных польских глагольно-именных формаций типа umywanie (się) – (u)mycie (się). *Исследования по польскому языку*: сборник статей. Москва: Наука, 1969. С. 53–79.
72. Филлмор Ч. Дело о падеже / пер. с англ. Е.Н. Саввиной. *Новое в зарубежной лингвистике: Вып. X. Лингвистическая семантика*. Москва: Прогресс, 1981. С. 369–495.
73. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса / пер. с англ.; под. ред. В.А. Звегинцева. Москва: Изд-во Московского университета, 1972. 260 с.
74. Хохлачёва В. Н. К истории отглагольного словообразования существительных в русском литературном языке нового времени. Москва: Наука, 1969. 149 с.
75. Цивьян Т. В. Синтаксическая структура балканского языкового союза. Москва: Наука, 1979. 298 с.

76. Чашуле И. Акомодирање на реченичните членови кон глаголската именка во современиот македонски литературен јазик. *Македонски јазик*. 1985/1986. Год. 36–37. С. 153–166.
77. Широкова А. Г. Некоторые замечания о функциональных границах вида в русском и чешском языках. *Исследования по славянскому языкознанию*: сборник в честь 60-тия проф. С. Б. Бернштейна. Москва: Наука, 1971. С. 292–298.
78. Широкова А. Г. О категории многократности в чешском языке. *Исследования по чешскому языку: вопросы словообразования и грамматики* / под. ред. А. Г. Широковой. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1963. С. 61–85.
79. Юрчук Л. А. Про лексикографічне відображення віддієслівних іменників на -ння, -ття. *Мовознавство*. 1975. № 2. С. 12–20.
80. [Рецензія на кн.: Běšínský V. Mechanická stavba elektrovodných sítí kabelových i venkovních. V Praze-Bubenči: Garmond, 1921. 138 s.]. *Naše řeč*. 1922. Roč. 6, č. 1. S. 15–24.
81. Adamec P. Složené propozice a jejich syntaktické realizace v ruštině. *Slovo a slovesnost*. 1978. Roč. 39, č. 3–4. S. 278–280.
82. Appelová A. Syntaktická kondenzácia ako jav textovej výstavby. *Slovenská reč*. 1980. Roč. 45, č. 2. S. 97–103.
83. Auerspergová M. Jazyk studentů ekonomie – czenglish? *Acta Oeconomica Pragensia*. 2013. Č. 4. S. 86–93.
84. Bačkovský F. Oprávce poklésků mluvnických neboli Brus jazyka českého. V Praze: Nakladatel Dr. F. Bačkovský, knihkupec, 1894. 288 s.
85. Bąk P. Gramatyka języka polskiego. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1977. 454 s.
86. Baláž G. Abstraktné deverbatíva v ruštine, slovenčine a češtine. *Sovětská jazykověda*. 1954. Roč. 4, č. 1. S. 12–21.
87. Bartnicka B. Adiektywizacja imiesłowów w języku polskim. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1970. 189, [2] s.

88. Bartoš F. Nová rukověť správné češtiny. V Telči: Nákladem Emila Šolce, knihkupce, 1901. 228 s.
89. Bečka J. Kapitoly o českém slovese: II. O podstatném jméně slovesném. *Naše řeč*. 1933. Roč. 17, č. 8. S. 225–233.
90. Bečka J. Těsné a volné vazby větné. *Naše řeč*. 1935. Roč. 19, č. 4. S. 97–107.
91. Bečka J. Vyjadřování slovesné a jmenné. *Naše řeč*. 1940. Roč. 24, č. 5–6. S. 139–152.
92. Bečka J.V. Sloh konkrétní a abstraktní. *Naše řeč*. 1988. Roč. 71, č. 5. S. 225–231.
93. Bednaříková B. Slovo a jeho konverze. 1 vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, 2009. 253 s.
94. Bělič J. Jazyková stránka naší nové ústavy. *Naše řeč*. 1960. Roč. 43, č. 9–10. S. 253–258.
95. Brabcová R. K jazyku deníku Svoboda. *Naše řeč*. 1964. Roč. 47, č. 2. S. 115–117.
96. Brambora J. Jen žádné -ání! *Naše řeč*. 1928. Roč. 12, č. 2. S. 34–37.
97. Breza E., Treder J. Gramatyka kaszubska: zarys popularny. Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 1981. 186 s.
98. Brus jazyka českého, který sestavila komise širším sborem Matice České zřízená. vyd. 3, úplně změněné a rozmnožené. Praha: nákladem J. Otto, 1894. 431 s.
99. Brus jazyka českého, který sestavila kommisse širším sborem Matice České zřízená. vyd. 2, rozmnož. Praha: Nákl. J. Otto, 1881. 293 s.
100. Buffa F. O tzv. slovesných podstatných menách v poľštine a v slovenčine. *Slavica Slovaca*. 1967. Roč. 2, č. 1. S. 46–58.
101. Buffa F. Slovesné podstatné mená z hľadiska slovotvorného. *Slovenská reč*. 1966. Roč. 31, č. 4. S. 225–228.
102. Burian T. Ausführliches, theoretisch-praktisches Lehrbuch der böhmischen Sprache für Deutsche. 2, verbesserte Auflage. Prag und Königgräß: Druck und Verlag von J. H. Pospissil, 1843. 521 s.

103. Buzássyová K. Gnozeologický a ontologický aspekt lingvistických operácií (transformácie a parafrázy). *Jazykovedný časopis*. 1984. Roč. 35, č. 2. S. 121–133.
104. Buzássyová K. Názvy deja a názvy vlastnosti v transpozičnej a nominačnej funkcii. *Jazykovedný časopis*. 1982. Roč. 33, č. 1. S. 21–35.
105. Cenôva F. Zarés do Grammatiki Kaŝébsko-Słovjnskjè Mòvé / Entwurf zur Grammatik der kassubisch-slovinischen Sprache. Poznań: W. Simon, 1879. 96 s.
106. Cetnarowska B. Passive Nominals in English and Polish: An Optimality-Theoretic Analysis. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2005. 216 s.
107. Comrie B. The Syntax of Action Nominals: A Cross-Language Study. *Lingua*. 1976. Vol. 40, No. 2/3. Pp. 177–201.
108. Cuřín F. O jazyce novin. *Naše řeč*. 1958. Roč. 41, č. 7–8. S. 224–228.
109. Cuřín F. Vývoj spisovné češtiny. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. 184 s.
110. Čechová M. Charakteristika administrativního stylu. *Naše řeč*. 1989. Roč. 72, č. 1. S. 1–10.
111. Čenský F. Kurzgefaste praktische Grammatik der Böhmischen Sprache für Deutsche: mit besonderer Berücksichtigung der Militärterminologie in der angewendeten Beispielen. 3, verbesserte Auflage. Prag: Verlag von … Kober, 1888. 302 s.
112. Čeština – řeč a jazyk / M. Čechová a kolektiv autorů. Praha: ISV nakladatelství, 2000. 407 s.
113. Čmejrková S., Daneš F., Světlá J. Jak napsat odborný text. Praha: Leda, 1999. 256 s.
114. Damborský J. Czy w języku polskim istnieje gerundium? *Poradnik Językowy*. 1973. Zesz. 10. S. 581–587.
115. Damborský J. Neurčité a jmenné tvary slovesné v polštině. Praha: Státní Pedagogické Nakladatelství, 1967. 79 s.

116. Daneš F. Pokus o strukturní analýzu slovesných významů. *Slovo a slovesnost*. 1971. Roč. 32, č. 3. S. 193–207.
117. Daneš F. Věta a text: studie ze syntaxe spisovné češtiny. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985. 236 s. (Studie a práce lingvistické; sv. 21).
118. Dickey S.M. Aspect and verbal noun in Slavic. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. 1995. Књ. 38, св. 2. С. 19–41.
119. Dimitrova-Vulchanova M., Mitkovska L. Nominalizations in Bulgarian and Macedonian. *Investigations in the Bulgarian and Macedonian Nominal Expression* / M. Dimitrova-Vulchanova, O. Mišeska Tomić (eds.). Trondheim: Tapir Academic Press, 2009. Pp. 148–174.
120. Djordjić P. Połabskie rzeczowniki odsłowne (uwagi o ich znaczeniu). *Slavia Occidentalis*. 1933. T. 12. S. 165–170.
121. Dobrovolný B. Jak psát rukopis a korektury pro tisk. 1 vyd. Praha: Práce, 1953. 131, [1] s.
122. Dobrovský J. Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache, zur gründlichen Erlernung derselben für Deutsche, zur vollkommenern Kenntniß für Böhmen. Prag: bey Johann Herrl, 1809. 399 s.
123. Dobrovský J. Lehrgebäude der böhmischen Sprache: zum Theile verkürzt; zum Theile umgearbeitet und vermehrt. Prag: bey Gottlich Haase, 1819. 326 s.
124. Dokulil M. K otázce morfologických protikladů (Kritika předpokladu binárních korelací v morfologii češtiny). *Slovo a slovesnost*. 1958. Roč. 19, č. 2. S. 81–103.
125. Dokulil M. K otázce slovnědruhových převodů a přechodů, zvl. transpozice. *Slovo a slovesnost*. 1982. Roč. 43, č. 4. S. 257–271.
126. Dokulil M. K překládání slovesného vidu. *Kniha o překládání: Příspěvky k otázkám překladu z ruštiny*. Praha: Nakladatelství československo-sovětského institutu, 1953. S. 217–228.

127. Dokulil M. Tvoření slov v češtině 1: Teorie odvozování slov. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1962. 263 s.
128. Doležal A. J. [Рецензія на кн.: Čukovský N. Z chudého chlapce slavným mořeplavcem: románek neohroženého cestovatele kapitána Cooka / přel. V. Jaroš. V Praze: Nakladatelství Josef Hokr, rok neudán. 150 s.]. *Naše řeč*. 1938. Roč. 22, č. 9. S. 276–288.
129. Doležal P. Grammatica slavico-bohemica, in qva, Praeter Alia, Ratio Accvratae Scriptionis & Flexionis, quae in hac Lingua magnis difficultatibus laborat, ex genuinis fundamentis, demonstratur, Vt Et Discrimen Inter Dialectvm Bohemorvm & Cvltiorvm Slavorvm In Hvngaria insinuatur; […]. Pavllvs Doleschalivs. Posonii: Typis Royerianis, 1746. 321 s.
130. Doroszewski W. O kulturę słowa: poradnik językowy: T. 1. Wyd. 2. Warszawa: Państwowy Instytut wydawniczy, 1964. 890 s.
131. Dostál A. Slovesné kategorie verba finita a infinita. *K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků*: sborník projevů z konference, 28. ledna až 2. února 1957. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 27–38.
132. Drachovský J. Grammatica Boëmica in V. Libros divisa a quodam Patre Societatis Jesu jam pridem in gratiam Tyronum Boëmicae linguae composita, Et multorum ejusdem linguae Studiosorum Saepe manibus descripta tritaque / digitalizaci provedla Vědecká knihovna Olomouc. Olomucii: Apud Vitum Henricum Ettel, 1660. 177 s.
133. Drůbek L. [Рецензія на кн. Hradecký J. R. Továrna: román. Praha: nákladem Al. Hynka, 1919. 436 s.]. *Naše řeč*. 1919. Roč. 3, č. 6. S. 175–179.
134. Dulewiczowa I. Nomina actionis we współczesnym języku rosyjskim i polskim. *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, 16*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1977. S. 163–177.
135. Ďurovič L. Homonymá v slovníku. *Lexikografický sborník*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej Akademie vied, 1953. S. 63–82.
136. Dvonč L. Dynamika slovenskej morfológie. 1 vyd. Bratislava: Veda vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1984. 122 s.

137. Dvořáček J. [Рецензія на кн.: Příhoda V. Racionalisace školství: funkcionální organisace školské soustavy. Svaz. 1. Perspektivy. Praha: „Orbis“, 1930.]. *Naše řeč*. 1932. Roč. 16, č. 6. S. 181–186.
138. Dvořáček J. Nejčastější galicizmy v novočeské skladbě. *Naše řeč*. 1932. Roč. 16, č. 3. S. 65–71; č. 4. S. 97–103.
139. Dvořák E. Rozhlasové zprávy z hlediska jazykové kultury. *Naše řeč*. 1978. Roč. 61, č. 1. S. 18–25.
140. Dvořák V. Case assignment, aspect, and (non-)expression of patients: A study of the internal structure of Czech verbal nouns. *Noun Valency* / ed. O. Spevak. Amsterdam – Philadelphia: Johm Benjamins Publishing Company, 2014. Pp. 89–112. (Studies in Language Companion Series; v. 158).
141. Dvořák V. Dějové substantivum (děkové podstatné jméno, event noun). *Nový encyklopedický slovník češtiny online*. Brno, 2012–2018. URL: https://www.czechency.org/slovnik/DĚJOVÉ%20SUBSTANTIVUM (дата звернення: 20.11.2018).
142. Dvořák V. Inherent Case and Locality Requirement: Evidence from Ditransitives and their Nominalizations. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*. 2011. Vol. 17, Iss. 1. Pp. 95–104.
143. Dvořák V. Verbální substantivum (podstatné jméno slovesné, -ní-/-tí-nominalizace). *Nový encyklopedický slovník češtiny online*. Brno, 2012–2018. URL: https://www.czechency.org/slovnik/DĚJOVÉ%20SUBSTANTIVUM (дата звернення: 20.11.2018).
144. Eggers H. Zur Syntax der deutschen Sprache der Gegenwart. *Studium Generale*. 1962. 15 Jahrg., H. 1. S. 49–59.
145. Engelhardt G. Český a německý purismus z konce 19. století. *Naše řeč*. 2001. Roč. 84, č. 5. S. 235–244.
146. Ertl V. K smrti, k jídlu, k pláči, k dostání a pod. *Naše řeč*. 1927. Roč. 11, č. 10. S. 217–229.
147. Exner O. Některé charakteristické rysy úředního jazyka komunistické éry. *Naše řeč*. 1992. Roč. 75, č. 2. S. 91–98.

148. Faska H. Intelektualizacija rěčnych srědkow, jeje zaměr a jeje wuskutki. *Slavistična revija*. 1977. Letn. 25, št. 4. S. 449–456.
149. Faßke H., Michalk S. Grammatik der obersorbischen Schriftsprache der Gegenwart: Morphologie / Gramatika hornjoserbskeje spisowneje rěče přitomnosće: Morfologija. Bautzen: Domowina, 1981. 882 s.
150. Filipec J. Čeština z obrazovky. *Naše řeč*. 1987. Roč. 70, č. 1. S. 10–21.
151. Filipec J. K jazyku a stylu Otokara Březiny, I. *Naše řeč*. 1969. Roč. 52, č. 1. S. 1–22.
152. Filipec J. Rozbor odborného stylu a jeho vnitřní diferenciace. *Slovo a slovesnost*. 1955. Roč. 16, č. 1. S. 37–52.
153. Flajšhans V. Různé příspěvky ke skladbě a fraseologii: IX. O substantivech verbalných. *České museum filologické*. 1897. Roč. III. S. 347.
154. Fokker A. A. Derivation of Nouns from Verbs in contemporary literary Polish: part I, II. *Lingua*. 1965. Vol. 13, Iss. 3. Pp. 240–274; Iss. 4. Pp. 385–450.
155. Furdík J. O vide a väzbe pri slovesných podstatných menách. *Slovenská reč*. 1967. Roč. 32, č. 2. S. 65–74.
156. Galton H. The main functions of the Slavic verbal aspect. Skopje: Macedonian academy of sciences and arts, 1976. 307 s.
157. Gebauer J. Příruční mluvnice jazyka českého pro učitele a studium soukromé. Vyd. 2, oprav. Praha: Česká grafická společnost "Unie", 1904. 550 s.
158. Girtelschmidová V. Zamyšlení nad několika mluvnickými termíny. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: Řada jazykovědná (A)*. 1970. Roč. 19, č. 18. S. 63–73.
159. Gramatyka współczesnego języka polskiego / pod red. R. Grzegorczykowej, R. Laskowskiego, H. Wróbla. Wyd. 3. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 1999. 634 s.
160. Gregusová E. Aspektové korelácie verbálnych substantív (na podklade korpusového výskumu). *Varia XVIII / Zborník plných príspevkov z XVIII. kolokvia mladých jazykovedcov* (Prešov – Kokošovce-Sigord 3. – 5.12.2008) /

ed. M. Ološtiak, M. Ivanová, L. Gianitsová-Ološtiaková. Prešov: Prešovská univerzita, 2009. S. 200–208.

161. Gregusová E. Korpusový výskum verbálneho substantíva od reflexívnych verb. *Príspevky 4. študentskej vedeckej konferencie konanej pod záštitou dekana Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove prof. PhDr. Rudolfa Dupkalu, CSc., dňa 7. mája 2008* / ed. J. Sipko, E. Zubenko, M. Chovanec. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2009. S. 284–298.
162. Grepl M., Karlík P. Skladba spisovné češtiny. 1 vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. 474 s.
163. Grzegorczykowa R., Puzynina J. Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego: Rzeczowniki sufiksalne rodzime. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1979. 324 s.
164. Halle M., Marantz A. Distributed Morphology and the Pieces of Inflection. *The View from Building 20*: Essays in Linguistics in Honor of Sylvain Bromberger / ed. K. Hale, S. J. Keyser. Cambridge, MA: MIT Press, 1993. Pp. 111–176. (Current studies in linguistics series; Vol. 24).
165. Haller J. [Рецензія на кн.: Fischer O. Duše a slovo: essaye. V Praze: Melantrich, 1929. 297 s.]. *Naše řeč*. 1931. Roč. 15, č. 2–3. S. 44–62.
166. Haller J. [Рецензія на кн.: Külpe O. Úvod do filosofie / upr. A. Messer, přel. H. Sýkora. V Praze: nakladatelství Melantrich, 1929]. *Naše řeč*. 1929. Roč. 13, č. 10. S. 223–235.
167. Haller J. [Рецензія на кн.: Wöhrle O. Jan Hus. Poslední den: historický román / z němčiny přel. K. Kalláb. Praha: nakladatelství Družstevní práce, 1933. 333 s.]. *Naše řeč*. 1933. Roč. 17, č. 8. S. 247–255.
168. Hanka V., Dobrovský J. Mluvnice českého jazyka na základě soustavy Dobrovského. 3 vyd. Praha: V knihkupectví Václava Hessa, 1849. 261 s.
169. Harley H. The morphology of nominalizations and the syntax of vP. *Quantification, Definiteness, and Nominalization* / ed. A. Gainnakidou,

M. Rathert. Oxford: Oxford University Press, 2009. Pp. 320–343. (Oxford Studies in Theoretical Linguistics; Vol. 24).

170. Hattala M. Brus jazyka českého: příspěvek k dějinám osvěty vůbec a slovanské i české zvláště. V Praze: Nákladem kněhkupectví: I. L. Kober, 1877. 304 s.
171. Havel R. Čeština v radách nakladatelských praktiků. *Naše řeč*. 1953. Roč. 36, č. 9–10. S. 303–305.
172. Havránek B. Genera verbi v slovanských jazycích II. Praha: Nákladem Královské české společnosti nauk, 1937. 198 s.
173. Havránek B. O lékařském slovníku. *Naše řeč*. 1919. Roč. 3, č. 3. S. 72–80.
174. Havránek B. Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. *Spisovná čeština a jazyková kultura* / usp. B. Havránek, M. Weingart. Praha: Melantrich, 1932. S. 32–84. (Výhledy knihy zkušenosti a úvah; sv. 14).
175. Havránek B., Jedlička A. Česká mluvnice. 4 vyd., přeprac. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. 568 s.
176. Hladký J. Remarks on Complex Condensation Phenomena in Some English and Czech Contexts. Brno Studies in English. 1961. Vol. 3. Pp. 105–117. (Spisy Filozofické fakulty University J.T. Purkyně v Brně; 72).
177. Hodura K. O českém jazyce Zdeňka Nejedlého. *Naše řeč*. 1953. Roč. 36, č. 1–2. S. 1–15.
178. Hodura Q. [Рецензія на кн.: Buzková P. Mlází. V Praze: Orbis, 1930. 171 s.]. *Naše řeč*. 1931. Roč. 15, č. 1. S. 13–20.
179. Hoffmannová J., Šimandl J. „Euročeština“ v lucemburských překladech dokumentů Evropského parlamentu. *Naše řeč*. 2008. Roč. 91, č. 3. S. 113–126.
180. Honová Z. La condensation nominale dans les textes juridiques de l’Union européenne. *Romanica Olomucensia*. 2014. Vol. 26, No. 1. Pp. 43–50.
181. Horálek K. Úvod do studia slovanských jazyků. 1 vyd. Praha: Nakl. Československé Akademie Věd, 1955. 487 s. (Práce Československé akademie věd. Sekce jazyka a literatury; 4).

182. Horecký J., Buzássyová K., Bosák J. a kol. Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1989. 436 s.
183. Horecký J. Slovesné podstatné mená so zámenom *sa*. *Kultúra slova.* 1992. Roč. 26, č. 7. S. 193–198.
184. Hron D. Arity Operations: Domain of application (A comparative study of Slavic Languages): Thesis submitted for the degree “Doctor of Philosophy”; Tel Aviv University. Tel Aviv, 2012. 257 p.
185. Hron D. On the derivation of Reflexive Nouns: The Case of Czech. *Proceedings of Israel Association for Theoretical Linguistics*, December 2006, Jerusalem, Israel / ed. Yehuda N. Falk. URL: http://linguistics.huji.ac.il/IATL/22/Hron.pdf (дата звернення: 20.11.2018).
186. Hruškova Z. O jazyce novin. *Naše řeč*. 1962. Roč. 45, č. 7–8. S. 257–263.
187. Chloupek J., Čechová M., Krčmová M., Minářová E. Stylistika češtiny. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 294 s.
188. Chomsky N. Lectures on Government and Binding: The Pisa Lectures. 5th ed. Dordrecht: Foris Publications, 1988. 373 p.
189. Chomsky N. Remarks on Nominalization. *Readings in English Transformational Grammar*. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 1970. Pp. 184–221.
190. Chomsky N. Syntactic Structures. The Hague-Paris: Mouton Publishers, 1957. 117 p.
191. Chomsky N. The Minimalist Program. Cambridge: The MIT Press, 1997. 420 p. (Current studies in linguistics; 28).
192. Ireinová M. Chcete vyhrát lyžovačku? *Naše řeč*. 1999. Roč. 82, č. 1. S. 53–54.
193. Isačenko A. V. Slovesný vid, slovesná akce a obecný charakter slovesného děje. *Slovo a slovesnost*. 1960. Roč. 21, č. 1. S. 9–16.
194. Jabłońska P. Radical Decomposition and Argument Structure: Ph. D. dissertation. Tromsø, 2007. 394 p.

195. Jakubec J. O spisovné řeči A. V. Šmilovského. *Listy filologické* / *Folia philologica*. 1925. Roč. 52, č. 2–3. S. 128–165.
196. Janaš P. Dolnosrbská mluvnice / z německého originálu přel. R. Bígl. Praha: Karolinum, 2011. 306 s.
197. Jandit V. Grammatica Linguae Boemicae, Methodo facili, Per Regulas certas ac universales explicata, in Orthographiam, Etymologiam Syntaxim & prosodiam divisa. Prague: Typis Adalberti G. Konias, 1705. [xx], 186, [xlii] s.
198. Javůrek J. Brus jazyka českého. V Praze: Nakladatel Theodor Mourek, 1873. 62 s.
199. Jedlička A. Jazyková problematika překladů ze slovenštiny do češtiny. *Naše řeč*. 1961. Roč. 44, č. 1–2. S. 7–23.
200. Jędrzejko E. Nominalizacje w systemie i w tekstach współczesnej polszczyzny. Katowice: Uniw. Śląski, 1993. 140 s. (Prace naukowe Uniw. Śląskiego; N. 1335).
201. Jelínek J., Bečka J.V., Těšitelová M. Frekvence slov, slovních druhů a tvarů v českém jazyce. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. 588 s.
202. Jelínek M. Funkce a vývoj syntaktických kondenzátorů v slovanských jazycích. *Otázky slovanské syntaxe: Sborník symposia "Strukturní typy slovanské věty a jejich vývoj"*, 20–22.X.1966, Brno. Č. II / hl. red. J. Bauer. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1968. S. 389–395. (Spisy filosofické fakulty; č. 133).
203. Jelínek M. Jména dějová. *Tvoření slov v češtině. 2. Odvozování podstatných jmen* / red. F. Daneš, M. Dokulil, J. Kuchař. Praha: Academia, 1967. S. 562–653.
204. Jelínek M. K nominálnímu způsobu vyjadřování: Funkce dějových substantiv. *Acta Universitatis Carolinae. Slavica Pragensia*. 1962. № 4. S. 629–634.
205. Jelínek M. Konkurence infinitivních a substantivních kondenzátů v obrozenských odborných textech. *Miscellanea Linguistica*. Ostrava: Profil, 1971. S. 139–145.

206. Jelínek M. Konkurence mezi substantivním kondenzátorem a větným schématem v obrozenské češtině (na materiálu odborných textů). *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: Řada jazykovědná (A)*. 1970. Roč. 19, č. 18. S. 35–48.
207. Jelínek M. Podstatná jména slovesná (substantiva verbalia) v dnešní češtině. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald*. 1964. Jahrgang 13, № 5/6. S. 445–460.
208. Jelínek M. Podstatná jména slovesná se zvratným zájmenem. *Naše řeč*. 1963. Roč. 46, č. 5. S. 229–237.
209. Jelínek M. Syntaktické tendence odborného stylu. *Československý terminologický časopis*. 1963. Roč. 2, č. 2. S. 65–84.
210. Jirsová A. Vazby u dějových podstatných jmen označujících duševní projevy. *Naše řeč*. 1966. Roč. 49, č. 2. S. 73–81.
211. Jodłowski S. Studia nad częściami mowy. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1971. 199 s.
212. Just M. Wo słowotwórbje w Serbšćinje. I. Tworjenje wěcownikow. *Časopis Maćicy Serbskeje*. 1914. Lět. 67, Zeš. 1. S. 59–79.
213. Kabelík J. Vědecké podstatné jméno slovesné. *Vesmír: přírodovědecký časopis Československé akademie věd*. 1961. Roč. 40, č. 12. S. 354.
214. Kaczmarska E. Nominalizacje odczasownikowe w języku polskim a czeskim (wybrane problemy). *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, 38*. Warszawa: Slawistyczny ośrodek wydawniczy, 2002/2003. S. 87–99.
215. Kafková H. O jazyce novin. *Naše řeč*. 1960. Roč. 43, č. 7–8. S. 237–240.
216. Kampelík F. C. Samovolná germanisace češtiny, moravštiny, slovenštiny kazí její lahodnou srozumitelnost, čistotu, sílu, ráznost, libozvučnost, a jakými opravami takové nesnázi snadno vyhověti lze. Hradec Králové: Tisk Ladislava Pospíšila, 1864. 146 s.
217. Karčová A. Produktívnosť vzoru *vysvedčenie*, jeho vplyv na skloňovanie substantív stredného rodu a nové lexikálne jednotky prináležiace k tomuto vzoru. *Varia XVI*: Zborník materiálov zo XVI. Kolokvia mladých

jazykovedcov, Častá-Papiernička 8.–10.11.2006 / zost. G. Múcsková, ved. red. S. Ondrejovič. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 2008. S. 248–259.

218. Karlík P. Gramatika a lexikon češtiny. 1 vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 118 s.
219. Karlík P. Hypotéza modifikované valenční teorie. *Slovo a slovesnost*. 2000. Roč. 61, č. 3. S. 170–189.
220. Karlík P. Ještě jednou k českým deverbálním substantivům. *Čeština – univerzália a specifika 4* / eds. Z. Hladká, P. Karlík. Praha: Lidové noviny, 2002. S. 13–23.
221. Karlík P. Mikrosyntax českých deverbálních jmen. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: Řada jazykovědná (A)*. 2004. Roč. 53, č. 52. S. 71–81. (Linguistica Brunensia).
222. Karlík P. Mixed nominals in Czech. *Czech in Generative Grammar* / Lincom studies in Slavic languages 28. Muenchen: Lincom Europe, 2007. S. 105–117.
223. Karlík P. Několik drobných poznámek k dějovým jménům. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: Řada jazykovědná (A).* 2007. Roč. 56, č. 55. S. 235–246. (Linguistica Brunensia).
224. Karlík P., Nübler N. Poznámky k nominalizaci v češtině. *Slovo a slovesnost*. 1998. Roč. 59, č. 2. S. 105–111.
225. Klímová J. Činitelská (a konatelská) jména v současném jazyce (na základě dat Českého národního korpusu). *Čeština doma a ve světě*. 2002. Roč. 10, č. 4. S. 297–302.
226. Knappová M. Vaším úkolem je provádět technické výpočty, nebo provádění technických výpočtů? *Naše řeč*. 1964. Roč. 47, č. 3. S. 186–187.
227. Kocková J. Neurčité tvary slovesné jako sekundární predikáty v ruštině, češtině a němčině. Typologický pohled: disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, 2016. 174 s.

228. Kocková J. Substantiva mezi slovesem a jménem: substantiva na *-ní (-tí) / -ние (-тие)* v češtině a ruštině ve světle paralelního korpusu. Časopis pro moderní filologii. 2017. Roč. 99, č. 1. S. 55–64.
229. Kolářová V. Agents Expressed by Prepositionless Instrumental Modifying Czech Nouns Derived from Intransitive Verbs. *Natural Language Processing, Corpus Linguistics, E-learning*: Seventh International Conference, Bratislava, Slovakia, 13–15 November 2013 / ed. K. Gajdošová, A. Žáková. Bratislava: RAM-Verlag, 2013. S. 129–147.
230. Kolářová V. Nominalizované struktury se dvěma aktanty ve formě bezpředložkového genetivu. *Naše řeč*. 2014. Roč. 97, č. 4–5. S. 286–299.
231. Kolářová V. Valence deverbativních substantiv v češtině: na materiálu substantiv s dativní valencí. Karolinum, 2010. 220 s.
232. Kolářová V. Valence vybraných typů deverbativnívh substantiv ve valenčním slovníku PDT-Vallex. Praha: Universitas Carolina Pragensis, 2014. 32 s.
233. Kolářová V., Kolář J., Mikulová M. Difference between Written and Spoken Czech: The Case of Verbal Nouns Denoting Action. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*. 2017. № 107. Pp. 19–38.
234. Komárek M. K některým otázkám morfologické časti gramatiky. *Реферати од X заседание на Меѓународната комисија за изучување на граматичката структура на словенските литературни јазици*. Скопје: Македонската академија на науките и уметностите, 1979. S. 31–36.
235. Konečný J. N. Grammatik der böhmischen Sprache. 4 Auflage. Wien: Bei P. Rohrmann, 1852. 343 s.
236. Konstanc J. Lima linguae Boemicae, sev Commentariolvs de restavratione idiomatis Boemici. W Praze: [s.n.], 1667. [xxiii], 288 s.
237. Kopečný F. Slovesný vid v češtině. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962. 144 s. (Rozpravy Československé akademie věd. Řada společenských věd; Roč. 72, seš. 2).
238. Kopečný F. Základy české skladby. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. 335 s.

239. Korytkowska M. Kilka uwag w sprawie rekcji rzeczowników odsłownych w języku bułgarskim. *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, 9*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1970. S. 219–224.
240. Kořenský J. K problému větněsémantických funkcí nedějových významů českého slovesa. *Slovo a slovesnost*. 1971. Roč. 32, č. 3. S. 208–216.
241. Králík O. Úloha přísloví v obrozenské literatuře [Рецензія на кн.: Heřman M. Josef Dobrovský a české příslovnictví. Praha: Ústav pro českou literaturu ČSAV, 1968. 160 s.]. *Česká literatura*. 1969. Roč. 17, č. 3. S. 280–282.
242. Kratzer A. Severing the External Argument from its Verb. *Phrase Structure and the Lexicon* / ed. J. Roorysk, L. Zaring. Dordrecht-Boston-London: Kluwer Academic Publishers, 1996. Pp. 109–137.
243. Križaj-Ortar M. O posamostaljenju povedka prisojevalne zveze. *Slavistična revija*. 1984. Let. 32, št. 3. S. 277–288.
244. Křístek V. K otázce funkčního rozpětí odborného stylu. *Slovo a slovesnost*. 1972. Roč. 33, č. 2. S. 173–178.
245. Křížková H. K problematice podstatných jmen slovesných v ruštině v porovnání s češtinou. *Ruský jazyk*. 1959. Roč. 9, č. 5. S. 195–203.
246. Křížková H. Substantiva s dějovým významem v ruštině a v češtině. *Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české. III. O ruském slovese*. Praha: Academia, 1968. S. 81–152.
247. Kubínová M. Sebereflexe tvůrčího subjektu a téma slova. *Česká literatura: časopis pro literární vědu*. 1992. Roč. 40, č. 6. S. 547–572.
248. Kučerová I., Řezníčková V. Korpus jako výzva k syntaktické analýze. Poznámky k syntaktické derivaci deverbativních substantiv v češtině. *Slavia: časopis pro slovanskou filologii*. 2003. Roč. 72, seš. 3. S. 267–274.
249. Lamprecht A., Šlosar D., Bauer J. Historická mluvnice češtiny. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 424 s.
250. Laskowski R. Derywacja rzeczowników w dialektach laskich. Wrocław-Warszawa-Kraków: Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1966. Część I: Abstracta, collectiva, deminutiva, augmentativa, 1966. 128 s.

251. Lebeďová S. K ztrátě obouvidovosti u sloves cizího původu v současné češtině. *Slovo a slovesnost*. 1980. Roč. 41, č. 4. S. 279–285.
252. Lees R. B. The Grammar of English Nominalizations. Bloomington: Indiana University, 1960. 205 p.
253. Lehr-Spławiński T. Gramatyka połabska. Lwów: Nakład i własność K. S. Jakubowskiego spółki z Ogr. Odp., 1929. 278 s.
254. Lewandowska B. On Some Properties of Action Nominals in Polish and Their English Equivalents. *Poznań Studies in Contemporary Linguistics*. 1974. Vol. 3. S. 167–176.
255. Lorentz F. Gramatyka pomorska. Poznań: Nakładem Instytutu zachodnio-słowiańskiego przy Uniwersytetu Poznańskim, 1936. Zeszyt 7. S. 857–1016.
256. Machač J. O jazyce novin. *Naše řeč*. 1962. Roč. 45, č. 1–2. S. 57–61.
257. Macháčková E. K jednotlivým typům transformací v češtině. *Slovo a slovesnost*. 1992. Roč. 53, č. 4. S. 273–281.
258. Macháčková E. Vyzval je k odchodu, aby odešli, odejít? *Naše řeč*. 1988. Roč. 71, č. 4. S. 222.
259. Makùrôt H. Gramatika kaszëbsczégò jãzëka. Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2016. 176 s.
260. Malý J. [Рецензія на кн.: Rinaldi L. Vasco da Gama. Do Indie přes oceány / Přeložil dr. Josef Lopour. V Praze: Orbis, 1943. 171 s.]. *Naše řeč*. 1943. Roč. 27, č. 6. S. 136–142.
261. Marantz A. No Escape from Syntax: Don't Try Morphological Analysis in the Privacy of Your Own Lexicon. *University of Pennsylvania Working Papers of Linguistics*. 1997. Vol. 4, Iss. 2. S. 201–225.
262. Marková M. K problematice tzv. polopredikativních konstrukcí. *Slovo a slovesnost*. 1967. Roč. 28, č. 3. S. 345–255.
263. Martincová O. Problematika neologismů v současné spisovné češtině. Praha: Univerzita Karlova, 1983. 160 s.
264. Mathesius V. A functional analysis of present day English on a general linguistic basis. Prague: Academia, 1975. 228 p.

265. Mathesius V. O konkurenci vidů v českém vyjadřování slovesném. *Slovo a slovesnost*. 1938. Roč. 4, č. 1. S. 15–19.
266. Měškank A. Zakłady dolnoserbskeje rěcy: wucbnica / Podstawy języka dolnołużyckiego: podręcznik. Chóśebuz, 2005. 145 s.
267. Mistrík J. Štýl nominálny a verbálny: kapitolky zo štylistiky (16.). *Kultúra slova*. 1973. Roč. 7, č. 6. S. 207–209.
268. Mluvnice češtiny (2): Tvarosloví / M. Komárek, J. Kořenský, J. Petr (vedoucí), J. Veselková a kolektiv. 1 vyd. Praha: Academia, 1986. 536, [3] s.
269. Mluvnice češtiny (3): Skladba / Fr. Daneš, Z. Hlavsa (vedoucí), M. Grepl a kolektiv. Vyd. 1. Praha: Academia, 1987. 748 s.
270. Mluvnice jazyka českého pro školy střední a ústavy učitelské: Díl 2: Skladba / M. Blažek, F. Bartoš. Vyd. 2, opravené. V Brně: Tiskem a nákladem K. Winikera, 1880. 173 s.
271. Mluvnice současné češtiny 1: Jak se píše a jak se mluví / V. Cvrček a kol. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2015. 418 s.
272. Morfológia slovenského jazyka / L. Dvonč, G. Horák, F. Miko, J. Mistrík, J. Oravec, J. Ružička, M. Urbančok. 1 vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1966. 896 s.
273. Mostecký V. [Рецензія на кн.: Vrba J. Mučenníci. Novelly. V Praze, 1916. 264 s.]. *Naše řeč*. 1917. Roč. 1, č. 4. S. 119–121.
274. Musil V. [Рецензія на кн.: Kádner O. Základy obecné pedagogiky. Díl 1. V Praze: Nákladem České grafické unie, 1925. 469 s.]. *Naše řeč.* 1925. Roč. 9, č. 6. S. 176–188.
275. Návštěvou u novin: 9. Rudé právo. *Naše řeč*. 1923. Roč. 7, č. 1. S. 26–29.
276. Návštěvou u novin: Národ, č. 102. 29. května 1934. *Naše řeč*. 1934. Roč. 18, č. 6–7. S. 190–195.
277. Nejedlý J. Lehrbuch der Böhmischen Sprache für Böhmen. 4 stark vermehrte Auflage. Prag: In Commission in der Widtmannschen Buchhandlung, 1830. 412 s.

278. Němec I. Genese slovanského systému vidového. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1958. 114 s. (Rozpravy Československé akademie věd. Řada společenských věd; Roč. 68, seš. 7).

279. Nerad V. [Рецензія на кн.: Fischer J. L. Saint Simon a August Comte: příspěvek k dějinám sociologického racionalismu. Praha: Orbis, 1925. 175 s.]. *Naše řeč*. 1926. Roč. 10, č. 2. S. 42–55.

280. Niemczuk E. Walencja rzeczowników odczasownikowych o formantach -nie, -enie, -cie a ich związki semantyczne z czasownikiem. *Badania nad czasownikiem w językach słowiańskich: Budowa, semantyka i funkcjonowanie*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1985. S. 155–169.

281. Novotný J. Nástin syntaktického popisu češtiny (na základě valenční teorie). Ústí nad Labem: Nákladem pedagogické fakulty v Ústí nad Labem, 1984. 111 s.

282. Oberpfalcer F. [Рецензія на кн.: Hrabánek J., Milota A. Nové československé právo tiskové. Praha, 1933. 489 s.]. *Naše řeč*. 1934. Roč. 18, č. 1. S. 21–26.

283. Oliva K. K tvoření pojmenování v polštině ve srovnání s češtinou. *Slavia: časopis pro slovanskou filologii*. 1967. Roč. 36. S. 250–258.

284. Oliva K. Zarys konfrontacji zasobów słownych języka polskiego i czeskiego. *Slavia: Časopis pro slovanskou filologii*. 1998. Roč. 67, seš. 1–2. S. 57–60.

285. Opravil A. Úřední jazyk: I. Abstraktní vyjadřování. *Naše řeč*. 1941. Roč. 25, č. 4. S. 97–102.

286. Orłoś T.Z. O szyku polskiego *się*, czeskiego *se*. *Język polski*. 1976. Rocz. 56, zesz. 1. S. 36–44.

287. Orlovský J. Slovenská syntax. Bratislava: Obzor, 1965. 363 s.

288. Orzechowska H. Orzeczeniowe formacje odsłowne w językach południowosłowiańskich. Kraków: Wydawnictwo polskiej akademii nauk, 1966. 278 s.

289. Osolsobě K. Česká morfologie a korpusy. 1 vyd. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2014. 236 s.
290. Otfinowski A. Aspekt odsłownika jako członu określanego lub określającego w niektórych związkach z przydawką. *Zeszyty naukowe uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu. Nauki humanistyczno-społeczne*. 1970. Zesz. 38: Filologia polska VIII. S. 103–114.
291. Pan. D. Příspěvek k úřední češtině. *Naše řeč*. 1927. Roč. 11, č. 2. S. 40–41.
292. Panevová J., Benešová E., Sgall P. Čas a modalita v češtině. Praha: Univerzita Karlova, 1971. 169 s. (Acta Universitatis Carolinae: Philologica; 34).
293. Panevová J. Formy a funkce ve stavbě české věty. Praha: Academia, 1980. 222 s. (Studie a práce lingvistické / Československá akademie věd; sv. 13).
294. Papierz M. Nominalizacje we współczesnym języku słowackim. Kraków: Nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1982. 66, [2] s. (Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego; 590. Prace językoznawcze; zesz. 72).
295. Pasternak-Cetnarowska B. Derivatives from Adjectival Participles in Polish. *Polonica*. 1986. Rocz. 12. S. 173–188.
296. Pečírková J. K vývoji polysémních struktur. *Listy filologické / Folia philologica*. 1979. Roč. 102, č. 4. S. 189–192.
297. Peňáž P. Poznámky k češtině ve vojenském prostředí. *Naše řeč*. 1987. Roč. 70, č. 3. S. 131–140.
298. Pergler J. K funkčnímu využití verbálních substantiv ve staré a střední češtině. *Bohemica Olomucensia: Časopis pro bohemistická mezioborová studia*. 2017. Roč. 9, č. 2 – Linguistica. S. 57–70.
299. Píša J. K charakteristice skladebního užití podstatných jmen slovesných v ruštině. *Rusko-české studie: Věnováno prof. L. V. Kopeckému k pětašedesátým narozeninám*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960. S. 267–272. (Sborník vysoké školy pedagogické v Praze: Jazyk a literatura; II).
300. Po vykonaných studiích. *Naše řeč*. 1918. Roč. 2, č. 3. S. 91.

301. Poláčková M. K poměru nominálních a verbálních rysů mezi češtinou a angličtinou z hlediska překladu. *Philologica Pragensia*. 1988. Roč. 70, č. 4. S. 21–26.
302. Popela J. K podstatě slovních druhů. *Slovo a slovesnost*. 1969. Roč. 30, č. 3. S. 230–241.
303. Popela J. K slovním druhům v češtině. *Slavica Pragensia IV*. 1962. S.129–137.
304. Procházková V. Argument structure of Czech event nominals. Tromsø, 2006. 122 s.
305. Příruční mluvnice češtiny / ed. P. Karlík, M. Nekula, Z. Rusínová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. 800 s.
306. Puzynina J. Nazwy czynności we współczesnym języku polskim. (Słowotwórstwo, semantyka, składnia). Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1969. 205 s.
307. Radimský J. Verbo-nominální predikát s kategoriálním slovesem. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2010. 212 s. (Acta Philologica Universitatis Bohemiae Meridionalis; Series Monographica II).
308. Radina O. Francouzština a čeština: systémové srovnání dvou jazyků. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977. 303 s.
309. Radovanović M. Imenica u funkciji kondenzatora: I–II. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. 1977. Књ. 20, св. 1. С. 63–144; св. 2. С. 81–160.
310. Rappaport G.C. The Geometry of the Polish Nominal Phrase: Problems, Progress, and Prospects. *Generative Linguistics in Poland: Syntax and Morphosyntax*: proceedings of the GLiP-2 Conference held in Warsaw, Poland, 9–10 December 2000 / ed. P. Barański, A. Przepiórkowski. Warszawa: Instytut Podstaw Informatyki PAN, 2001. S. 173–189.
311. Richter K. Novinářská čeština. *Naše řeč*. 1958. Roč. 41, č. 5–6. S. 170–173.

312. Romportl S. Jmenné tvary slovesné (Gerundia). *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: Řada jazykovědná (A)*. 1996. Roč. 45, č. 44. S. 71–74.

313. Rosa W. J. Čechořečnost seu Grammatica Linguae Bohemicae [Репринтное воспроизведение издания: Micro-Pragae, 1672 г.] / Václav Jan Rosa; eds. J. Marvan, G. Betts. München: Verlag Otto Sagner, 1983. XVI, XXXI, 520 s. (Specimina Philologiae Slavicae; band 52).

314. Rozwadowska B. Aspectual Properties of Polish Nominalizations. *Journal of Slavic Linguistics*. 2000. Vol. 8, No. 1–2. Pp. 239–261.

315. Rusínová Z. Tvoření slov v současné češtině. Brno: Masarykova univerzita, 1993. 52 s.

316. Rusínová Z., Šlosar D. Slovotvorná produktivita abstrakt ve vývoji češtiny. *Miscellanea linguistica*. Ostrava, 1971. S. 83–90.

317. Řezníčková V. Czech Deverbal Nouns: Issues of Their Valency in Linear and Dependency Corpora. *Proceedings of the Workshop on Shallow Processing of Large Corpora*. Lancaster: UCREL, Lancaster University, 2003. Pp. 88–97.

318. Říci. *Naše řeč*. 1922. Roč. 6, č. 1. S. 28–30.

319. Říha K. Naučí se ČTK. už jednou česky? *Naše řeč*. 1939. Roč. 23, č. 2. S. 44–46.

320. Safarewiczowa H. Rzeczowniki “zwrotne” w języku polskim. *Język polski*. 1954. Rocz. 34, № 5. S. 333–348.

321. Satkiewicz H. Rzeczownikowe innowacje słowotwórcze typu transpozycyjnego we współczesnym języku polskim. *Slavica slovaca*. 1981. Roč. 16, č. 3. S. 287–291.

322. Sgall O. [Рецензія на кн.: Kellermann B. Ingeborg / přeložil A. Jílek. Praha: Proudů, rok neudán. 190 s.]. *Naše řeč*. 1921. Roč. 5, č. 4. S. 109–114.

323. Sgall P. Matematický popis přirozených jazyků. *Pokroky matematiky, fyziky a astronomie*. 1978. Roč. 23, č. 3. S. 140–148.

324. Sgall P. Postavení sémantiky v generativním popisu jazyka. *Kybernetika*. 1966. Roč. 2, č. 5. S. 457–467.

325. Skalička V. Problém druhého slovesa. *Český časopis filologický*. 1942–1943. Roč. 1. S. 9–14.
326. Slavcheva Markova A. Deverbal Nominals in Bulgarian: a Syntactic Analysis: Master's Thesis. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 2007. 204 p.
327. Sokolová M. Návrat k verbálnemu substantívu ako verbálnemu tvaru. *Jazyk je zázračný organizmus. Metamorfózy jazyka a jazykovedy*: Zborník príspevkov venovaných prof. PhDr. Ivorovi Ripkovi, DrSc., emer. prof. PU, pri príležitosti jeho životného jubilea / ed. M. Imrichová, J. Kesselová. Prešov: Prešovská univerzita, 2014. S. 79–101.
328. Soták M. Dejové substantíva v slovenčine a v ruštine. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978. 196 s.
329. Stehlíková L. Morfosyntaktické vlastnosti deverbálních jmen na -ní-/-tí-: doktorská disertace. Brno: Masarykova Univerzita, 2010. 148 s.
330. Světlá J. Nová abstraktní pojmenování. *Neologizmy v dnešní češtině* / kol. autorů pod ved. Olgy Martincové. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2005. S. 54–68.
331. Svoboda K. Infinitiv v současné spisovné češtině. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1962. 125 s.
332. Svoboda K. K pojetí nedokonavosti a dokonavosti českých sloves. *Naše řeč*. 1978. Roč. 61, č. 3. S. 127–133.
333. Svobodová I. Otevření (se) světu. *Český jazyk a literatura*. 2003. Roč. 53, č. 5. S. 240–241.
334. Syrovátková J. O jazyce novin. *Naše řeč*. 1959. Roč. 42, č. 1–2. S. 61–64.
335. Śmiech W. Funkcje aspektów czasownikowych we współczesnym języku ogólnopolskim. Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971. 146 s. (Łódzkie Towarzystwo Naukowe. Prace wydziału 1. językoznawstwa, nauki o literaturze i filozofii; № 73).
336. Šěrakowa I. Werbalny substantiv wot refleksiwneho werba w zapadnosłowjanskich rěčach (z wosebitym wobkedźbowanjom serbšćiny).

Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, 33. Warszawa: Slawistyczny ośrodek wydawniczy, 1996. S. 213–224.

337. Šewc-Schuster H. Gramatika hornjoserbskeje rěče. 2 wobdź. nakł. Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina. 1. Zwjazk: *Fonologija, fonetika a morfologija*. 1984. 264 s.
338. Šimandl J. Morfologická problematika v jazykové poradně (3. část). *Naše řeč*. 2000. Roč. 83, č. 4. S. 169–192.
339. Šimková M. O nominalizácii vedľajších časových viet. *Slovenská reč*. 1989. Roč. 54, č. 2. S. 79–88.
340. Šmilauer V. Novočeské tvoření slov. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971. 217 s.
341. Štěpán J. Němčina na pozadí češtiny ve společnosti národního obrození. *Jazykovědné aktuality*. 2004. Roč. 41, č. 3–4. S. 4–30.
342. Štícha F. O jazyce soudních rozhodnutí. *Naše řeč*. 1985. Roč. 68, č. 2. S. 68–77.
343. Štícha F. Systémový a funkční status konstrukcí s n/t-ovými participii v současné češtině. *Slovo a slovesnost*. 1986. Roč. 47, č. 3. S. 177–185.
344. Štícha F. Vypouštění částice *se* v koordinovaném a závislostním spojení zvratných sloves. *Naše řeč*. 1976. Roč. 59, č. 2. S. 68–76.
345. Tejnor A. Novináři, pište česky… *Naše řeč*. 1971. Roč. 54, č. 2. S. 123–124.
346. Težak S. O upotrebi glagolskih imenica. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*. 1975/76. God. 23, br. 5. S. 129–139.
347. Tokarski J. Czasowniki polskie: Formy. Typy. Wyjątki. Słownik. Warszawa: Wydawnictwo S. Arcta, 1951. 288 s.
348. Tokarz E. Nomina actionis we współczesnym języku słoweńskim. – Katowice: Uniwersytet Śląski, 1987. 100 s. (Prace naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; № 864).
349. Tomíček J.S. Česká mluvnice: První (teoretický) díl. 5 vyd. Praha: Nákladem Bedřicha Tempského, 1858. 231 s.

350. Topolińska Z. Mechanizmy nominalizacji w języku polskim. *Studia gramatyczne I* / red. Z. Topolińska. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1977. S. 175–212. (Prace Instytutu języka polskiego; № 25).

351. Trávníček F. Mluvnice spisovné češtiny: ve 2 část. 3 vyd., V Slovanském nakl. 1., opr. a dopl. Praha: Slovanské nakladatelství, 1951. Část II: Skladba. 1951. S. 617–1497. (Slovanské jazykovědné příručky; sv. 2).

352. Trezner T. Glagolske imenice na -nje. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*. 1970/71. God. 18, br. 2. S. 50–54.

353. Turkowska M. O gerundium w języku polskim i rosyjskim. *Prace językoznawcze 8. Z zagadnień językoznawstwa konfrontatywnego* / pod. red. M. Blicharskiego. Katowice: Uniwersytet Śląski, 1981. S. 71–91. (Prace naukowe uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; № 2438).

354. Údržba. *Naše řeč*. 1933. Roč. 17, č. 1. S. 32.

355. Uhlířová L. Příspěvek k vývojové dynamice větných vzorců v češtině. *Naše řeč*. 1993. Roč. 76, č. 5. S. 241–250.

356. Uhlířová L. Volný morfém *se/si* u substantiv verbálních na *-ní/-tí* v současné češtině (s využitím českých korpusů). *Зборник Матице српске за славистику*. 2007. Кн. 71–72. С. 173–187.

357. Uličný O. O polopredikativních konstrukcích z hlediska dvojzákladové transformace a komplexní kondenzace. *Slovo a slovesnost*. 1969. Roč. 30, č. 2. S. 138–149.

358. Úřední čeština. *Naše řeč*. 1933. Roč. 17, č. 3. S. 95–96.

359. Váhala F. Z našich časopisů a novin. *Naše řeč*. 1960. Roč. 43, č. 9–10. S. 300–304.

360. Vachek J. Some thoughts on the so-called complex condensation in modern English. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: Řada jazykovědná (A)*. 1955. Roč. 4, č. 3. S. 63–77.

361. Veselovská L. K analýze českých deverbálních substantiv. *Čeština – univerzália a specifika 3*: Sborník konference v Brně 22–24.11.2000 / eds. Z. Hladká, P. Karlík. Brno: Masarykova univerzita, 2001. S. 11–27.
362. Veselý L. Ke slovesnému vidu v češtině. *Naše řeč*. 2010. Roč. 93, č. 3. S. 113–124.
363. Veselý L. Testy pro zjišťování vidové hodnoty vidového paradigmatu slovesa (indikátory slovesného vidu). *Slovo a slovesnost*. 2008. Roč. 69, č. 3. S. 211–220.
364. Vlková V. Charakteristika slovní zásoby odborného stylu z hlediska kvantitativního. *Slovo a slovesnost*. 1976. Roč. 37, č. 4. S. 318–328.
365. Vlková V. Příspěvek k analýze multiverbálních spojení typu *provádět rekonstrukci*. *Slovo a slovesnost*. 1990. Roč. 51, č. 1. S. 1–15.
366. Vlková V. Přístup, nebo přistoupení. *Naše řeč*. 1985. Roč. 68, č. 3. S. 167–168.
367. Vodička K. [Рецензія на кн.: Louda Z. O písmu: úvod k poznání výtvarné krásy písma. Praha: Nákladem „Našeho směru“, 1924.]. Naše řeč. 1925. Roč. 9, č. 4. S. 119–124.
368. Wojtyła-Świerzowska M. Prasłowiańskie abstractum sufiksalne nomina actionis (formacje z podstawowym -n-, -t-). Warszawa: Slawistyczny ośrodek wydawniczy, 2003. 173 s. (Prace slawistyczne 112).
369. Wölkowa S. Stilistiska diferenciacija serbšćiny. *Serbšćina* / Red. H. Faska. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 1998. S. 178–205. (Najnowsze dzieje języków słowiańskich).
370. Wrocławska E. Problem wpływu niemieckiego na kategorię nomina actionis w tekstach słowińskich i kaszubskich. Słowiańskie pogranicza językowe: zbiór studiów / red. K. Handke. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1992. S. 215–219. (Język na Pograniczach; 1).
371. Z našich časopisů: vhodná slova o češtině úřední. *Naše řeč*. 1917. Roč. 1, č. 4. S. 122–123.
372. Zapřísti. *Naše řeč*. 1922. Roč. 6, č. 8. S. 256.

373. Zenkl P. Několik kapitol o obchodní češtině. *I. Zpráva vyšší obchodní školy v Karlíně za školní rok 1909–1910.* Karlín: Nákladem vyšší obch. školy, 1910. S. 3–49.
374. Ziak V.P. Böhmische Sprachlehre für Deutsche. 2, verbesserte und vermehrte Auflage. Brünn: Verlag von C. Winiker, 1846. 454 s.
375. Ziková M. Paradigma *stavení* aneb o foneticky nerealizovaných pádových koncovkách. *Univerzita Karlova, MFF, ÚFAL, 25. 2. 2008*. URL: http://www.phil.muni.cz/cest/lide/zikova/08_UFAL_hdt.pdf
376. Zima J. Z našich novin. *Naše řeč*. 1959. Roč. 42, č. 9–10. S. 297–304.
377. Zubatý J. Vařící voda. *Naše řeč*. 1918. Roč. 2, č. 1. S. 23–25.
378. Žaža S. Ruština a čeština v porovnávacím pohledu. Brno: Masarykova univerzita, 1999. 122 s.
379. Žele A. Razvoj posamostaljanja v slovenskem publicističnem jeziku med 1946 in 1995. *Jezik in čas*: [zbornik] / ured. A. Vidovič-Muha. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996. S. 191–200.
380. Ženatý V. O jazyce novin. *Naše řeč*. 1961. Roč. 44, č. 3–4. S. 122–126.

СЛОВНИКИ, ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ ТА ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

381. Корпус текстів української мови / Дарчук Н. П., Сорокін В. М., Сірук О. Б., Ходаківська Я. В., Чейлитко Н. Г., Лангенбах М. О. / Лабораторія комп'ютерної лінгвістики Інституту філології Київського національного університету ім. Т. Шевченка. URL: http://www.mova.info/corpus.aspx?l1=209
382. Национальный корпус русского языка. 2003–2018. URL: http://www.ruscorpora.ru/index.html
383. Русско-чешский словарь / сост. Й. Влчек. 2-е изд., стереотип. Москва: Русский язык, 1974. 896 с.

384. Словацко-русский словарь / Д. Коллар, В. Доротьякова, М. Филкусова, Е. Васильева. Москва: Русский язык; Братислава: Словацкое педагогическое издательство, 1976. 768 с.
385. Словенско-русский словарь / сост. Я. Котник. 2-е изд. Любляна: Государственное издательство Словении, 1972. 830 с.
386. Словник української мови. У 11 томах / І. К. Білодід (гол. ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
387. Толстой И.И. Сербско-хорватско-русский словарь. 7-е изд., стереотип. Москва: Русский язык, 2001. 736 с.
388. Трофимович К. К. Верхнелужицко-русский словарь / Под. ред. Ф. Михалка и П. Фёлькеля. Москва: Русский язык; Бауцен: Домовина, 1974. 584 с.
389. Чесько-український словник. У 2 томах / Андерш Я. Ф., Бобошко Т. Б., Неруш Г. І. (та ін.). Київ: Наукова думка, 1988–1989. Т. 1: A–O. 482 с.; Т. 2: P–Z. 712 с.
390. Чешско-русский политехнический словарь. Москва: Советская Энциклопедия; Прага: Издательство технической литературы, 1971. 864 с.
391. Чешско-русский словарь: в 2 т. / [под. ред. Л.В. Копецкого, Й. Филипца и др.]. 2-е изд., стереотип. Москва: Русский язык; Прага: Государственное педагогическое издательство, 1976. 1443 с.
392. Bojda M. Idea univerzity Karla Jasperse. *Lidé města*. 2016. Roč. 18, č. 3. S. 325–353.
393. Český národní korpus: korpus SYN, verze 4 z 16. 09. 2016 / Křen M., Cvrček V., Čapka T., Čermáková A., Hnátková M., Chlumská L., Jelínek T., Kováříková D., Petkevič V., Procházka P., Skoumalová H., Škrabal M., Truneček P., Vondřička P., Zasina A. / Ústav Českého národního korpusu FF UK. Praha, 2016. URL: http://www.korpus.cz

394. DOTKO: dolnolužický textový korpus / Serbski Institut, Oddělení dolnolužickosrbského výzkumu Chotěbuz – Ústav Českého národního korpusu FF UK. Praha, 2010. URL: http://www.korpus.cz
395. Dufek T. Penzion: diplomová práce. Brno: Vysoké učení technické, 2015. 33 s. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/30305786.pdf
396. Gigafida: korpus slovenskega jezika / Berginc N.L., Krek S., Erjavec T., Grčar M., Holozan P., Šuster S. URL: http://www.gigafida.net/
397. Gòłąbk E. Spiérka ò wzór lëteracczi kaszëbiznë. *Acta Cassubiana*. 2009. Tom 11. S. 19–36.
398. Hessen D., Stypuła R. Wielki słownik polsko-rosyjski: T. 1–2 (A–Ó). Wyd. 5. Warszawa: Wiedza Powszechna, 2001. 1500 s.
399. HOTKO: hornolužický textový korpus / Serbski Institut Budyšín – Ústav Českého národního korpusu FF UK. Praha, 2010. URL: http://www.korpus.cz
400. Hrvatski jezični korpus / D. B. Rončević, D. Ćavar, M. E. Ćavar, T. Stojanov / Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 2007–2011. URL: http://riznica.ihjj.hr/
401. Internetová jazyková příručka / Černá A., Chromý J., Konečná H., Mžourková H., Pravdová M., Prošek M., Smejkalová K., Svobodová I., Uhlířová L. / Ústav pro jazyk český AV ČR. URL: http://prirucka.ujc.cas.cz/
402. Matějová V. Charakteristické rysy jednotlivých osídleneckých skupin; jejich civilizační a kulturní úroveň v době příchodu do pohraničí. *Český lid*. 1982. Roč. 69, š. 3. S. 171–177.
403. Narodowy Korpus Języka Polskiego / Instytut Podstaw Informatyki PAN, Instytut Języka Polskiego PAN, Wydawnictwo Naukowe PWN, Zakład Językoznawstwa Komputerowego i Korpusowego Uniwersytetu Łódzkiego. URL: http://www.nkjp.uni.lodz.pl/index.jsp
404. Nejedlý Z. Staré pověsti české jako historický pramen. Praha: Československý spisovatel, 1953. 43 s. (Knihovnička Varu; sv. 47).
405. Novák A. Typ lyriky Horatiovy. *Listy filologiské / Folia philologica*. 1935. Roč. 62, č. 6. S. 377–388.

406. Nový encyklopedický slovník češtiny online / ed. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová. Brno: Masarykova univerzita, 2012–2018. URL: https://www.czechency.org/.
407. Slovenský národný korpus / Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied. Bratislava, 2013. URL: http://korpus.juls.savba.sk:8080/manatee.ks/do_query?query=
408. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost / hl. red. J. Filipec, F. Daneš, J. Machač, V. Mejstřík. 2 vyd., oprav. a dopl. Praha: Academia, 1994. 647 s.
409. Slovník spisovného jazyka českého: [электронная версия словаря 1960–1971 гг.] / za vedení B. Havránka (hl. red.), J. Běliče, M. Helcla, A. Jedličky; digitalizovanou podobu zveřejnil lexikografický kolektiv Ústav pro jazyk český ČSAV. 2011. URL: http://ssjc.ujc.cas.cz/
410. Staročeský slovník / I. Němec, J. Pečírková a kol. 2008–2011. URL: http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx
411. Tambòr J. Czë ùczëc sląsczëznë? *Pomerania: miesięcznik społeczno-kulturalny*. 2012. NR 1 (450). S. 28–31.
412. Teplické ozvěny: zpravodaj města Teplice nad Metují. 2014. č. 10. URL: https://www.teplicenadmetuji.cz/e_download.php?file=data/editor/171cs_11.pdf&original=%C5%98%C3%ADjen+2014.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

Приклади контекстів, у яких західнослов'янські дієслівні іменники не можуть передавати видове протиставлення

- *словацька мова*:

Імперфективи	Перфективи
• *Toto pomerne náročné* ***nadobúdanie*** *nových jazykových zručností je vo štvrtom ročníku ukončené skúškou DSD (Deutsch Sprachdiplom – Nemecký jazykový diplom).* нетрансформований субстантив	• *Keďže* ***nadobudnutie*** *pôvodnej farby vlasov prebieha postupne, okolie si pomaly zvyká na tmavnúceho suseda či kolegu a užívatelia sú s pôvodnou farbou vlasov spokojní.* нетрансформований субстантив
• *Narastá* ***uvedomovanie si*** *toho, čoho sa budem musieť slobodne zriecť, aby to neobmedzovalo slobodu toho druhého.* нетрансформований субстантив	• *Prudký nárast cien komodít aspoň z časti odrážal rastúce* ***uvedomenie si*** *toho, že prírodné zdroje skutočne neobmedzené nie sú a že názor "ono sa to zase nejako vyrieši" už nemusí byť na mieste.* нетрансформований субстантив

- *польська мова*:

Імперфективи	Перфективи
• *Władze Granowa przystąpiły do* ***oczyszczania*** *stawku w centrum wioski.* нетрансформований субстантив	• *Teraz przystąpiliśmy do* ***oczyszczenia*** *i uporządkowania brzegu potoku, który przepływa przez centrum miasta…* нетрансформований субстантив

• *Natomiast w niedzielę... przestała nam wystarczać klasyczna bitwa na śnieżki i zrobiliśmy ćwiczenie pn. "**zakopywanie** człowieka w lawinie".* термінологізований субстантив	• *Katalog sposobów pozbawienia życia, jakim dysponowali sędziowie, był przy tym bardzo obszerny (wbicie na pal, **zakopanie** żywcem, spalenie, wypuszczenie jelit...).* термінологізований субстантив

- *верхньолужицька мова*:

Імперфективи	Перфективи
• *Přez singularnosć procesa komunikacije wutwori so jasna relacija mjez jeho jednotliwymi člonami, kotraž proces **nastawanja** komunikacije zwobraznja...* нетрансформований субстантив	• *Přirodowědomostne modele wobohaćeja samo teologiju w tym zmysle, zo proces **nastaća** družinow jako „pokročowace stworjenje“ zrozumja.* нетрансформований субстантив
• *Žně a **předźěłowanje** jabłukow* заголовок	• *Seminar wo **předźěłanju** hliny* заголовок
• *Po wozjewjenju nutřkowneho zarjadnistwa zahaji policija dźensa w 6 hodź. w Berlinje racije a **přepytowanja** bydlenjow pola člonow zjednoćenstwa.* форма множини, знач. «дія-ситуація» (*обшук*, *огляд*)	• *Při wčerawšim **přepytanju** wuhladachu zastojnicy nahladnu zběrku namakanych brónjow a municije z Druheje swětoweje wójny.* відсутність залежних слів, знач. «дія-ситуація» (*обшук*, *огляд*)

- *нижньолужицька мова*:

Імперфективи	Перфективи
• *Zwěsk narodnych mjenšynow w Nimskej… jo se jużo pśi prědnem chodu* ***wuzwolowanja*** *nimskego prezidenta za Wilema Marxa rozsuźił a wostanjo pśi tom teke pśi drugim* ***wuzwolowanju*** *pśichodnu njeźelu.* знач. «дія-ситуація» (*вибори*, *голосування*)	• *Ministař jo podstajonym zastojnstwam pśikazał, aby se starali, až se to pśi prědkstojacem* ***wuzwolenju*** *nimskego prezidenta njestanjo.* знач. «дія-ситуація» (*вибори*, *голосування*)
• *We bolšewikskej Ruskej su* ***wuznawanja*** *wěry zakazane. Neglědajucy na to se lud wěcej nabožinje pśichylujo.* ~ постдевербатив (*віросповідання*, *віровизнання*)	• *Wosebnje ta ideja možo teke tomu pomagaś, aby se wšakorake wěry* ***wuznaśa*** *mjaz sobu znjasli a jo togodla w swojom jědrje kśesćijańska.* ~ постдевербатив (*віросповідання*, *віровизнання*)

Додаток Б

Приклади «акціональних» входжень чеських дієслівних іменників з обмеженим або специфічним вживанням

1. оказіональні ДІ:

- *Zloba a hněv se však především projevuje běžným způsobem, tedy **hněváním se** a nadáváním na běžné věci či činnost druhého*;
- *Co snižuje pracovní schopnost? <…> Špatné ubytování (2 až 3 osoby v jedné posteli), **spávání** v denní košili, spěšné snídání, denní dojíždění domů vlakem, nedostatečný klid po práci, jednostranná zábava,…*;
- *Zprvu malovala na destičky z vlaku, které našla na smetišti. <…> Pokračovala **malováváním** na vyřazená sklíčka do brýlí a nakonec skončila u šperku ze smaltu*;
- *Ale všechno světlo pocházelo od táboráku a tihle muži se nijak nelišili od jiných mužů, kteří běželi dlouhý závod, hmoždili se dlouhým pátráním, viděli zkázu dobrých věcí a teď, velice pozdě, se shromáždili, aby vyčkali konce večírku a **pozhášení** lamp*;
- *Do výše jako čistý tvar vyzývá nebe, aby odlilo do modře tyto údy, tepny a vlásečnice z vklíněného srdce. Ve zřetězení místa neviditelná vibrace odvzdušněné hmoty, **stříbrnění** jehliček, jako by lístkovaly mír,…*;

2. ДІ, схильні до опредметнення:

- *Když se nyní reformy neuskuteční, pak právě ty ještě nenarozené děti zaplatí daleko větší cenu za **váhání** současných generací*;
- *"Když pacient dokáže přijet do naší nemocnice do čtyř hodin od **pocítění** příznaků infarktu, jsme mu schopni s tímto přístrojem zabránit," potvrdil Michael Aschermann, přednosta kliniky*;
- *Míša bohužel doplatila na svoji zálibu ve **spaní** na co nejnepřístupnějších místech*;

- *Kvůli hlasitému **mňoukání** si domácího mazlíčka všimla sousedka, která zavolala na pomoc hasiče*;

3. рідкісні ДІ / ДІ, не визначені корпусом:

- *Ale Duha s mrzačením novin ani s **roztrušováním** drobných vzkazů po bytě nepřestala*;
- *Soutěže se týkaly jízdy na minibiku, zručnosti s hasičskou hadicí a **skopávání** lahví fotbalovým míčem*;
- *Vzduchová mezera je vytvářena **ubroušením** délky středního sloupku*;
- *V demokratických zemích není česká lhůta k **uvrhování** dopadených zločinců do žaláře zdaleka pravidlem*;
- *Z vajíček se vylíhnou larvy, které se po **dorostení** do dostatečné velkosti ve svých buňkách zakuklí*;
- *Po příjemném **poblábolení** s obsluhou a po vypité několika džbánů vína jdeme odpočívat, protože další den nás čeká 100 kilometrů*;
- *Možností zajištění Vašeho stánku je mnoho, ale asi ten nejlepší a zároveň nejvýhodnější je **přesklení** stávajících okenních tabulí bezpečnostním sklem*;

4. ДІ, що вживаються переважно у сталих виразах:

- *A noví koně Yamahy TDM 900 o sobě dávají vědět: ...stačí nepatrné **pohnutí** rukojetí plynu a motorka skočí vpřed už od nízkých otáček*;
- *Redukce cigaret není konečnou fází, ale prvním důležitým krokem – zvyšuje totiž pravděpodobnost úspěšného **přestání** s kouřením o celých 50 %*;
- *Jejich pravá podstata nespočívá ve shonu a rozdání či **dostání** dárků, ale v tom, že se narodil Ježíš Kristus – syn Boží!*

Додаток В

Приклади корелятивних дієслівних іменників щодо успадкування значень полісемантичних дієслів

1. форми з повною лексичною тотожністю:

věření – uvěření
dobíhání – doběhnutí
dodávání – dodání
doražení – doražení
odsuzování – odsouzení
dosahování – dosažení (dosáhnutí)
dosazování – dosazení
nahazování – nahození
nahrazování – nahrazení
nakládání – naložení
nalévání – nalití
napouštění – napuštění
narovnávání – narovnání
nastupování – nastoupení
natahování – natažení (natáhnutí)
natírání – natření
navlékání – navlečení (navléknutí)
objednávání – objednání
obnovování – obnovení
obracení (se) – obrácení (se)
obrušování – obroušení
obsazování – obsazení
oceňování – ocenění
očiš(s)ťování – očiš(s)tění
odkládání – odložení
odrážení (se) – odražení (se)
odstavování – odstavení
odstupování – odstoupení
odsunování (odsouvání) – odsunutí
opíjení (se) – opití (se)
odvádění – odvedení
odvolávání – odvolání
odvracení (se) – odvrácení (se)
opatřování – opatření
opírání (se) – opření (se)
opisování – opsání
opožďování se – opoždění se
opravování – opravení
osazování – osazení
otáčení (se) – otočení (se)
otírání (se) – otření (se)
otravování – otrávení
ot(e)vírání – otevření
označování – označení
podávání – podání
podkládání – podložení
podléhání – podlehnutí
podněcování – podnícení
podstrko(á)vání – podstrčení
pokrývání – pokrytí

odmítání – odmítnutí
odpalování – odpálení
posilování – posílení
postupování – postoupení
povstávání – povstání
pozvedá(vá)ní – pozvednutí
poznávání – poznání
probírání – probrání
prokazování – prokázání
pronášení – pronesení
pronikání – proniknutí
propouštění – propuštění
prořezávání – prořezání
prosekávání – prosekání
protahování – protažení (protáhnutí)
protlačování – protlačení
provádění – provedení
rozbíjení – rozbití
rozebírání – rozebrání
rozdělávání – rozdělání
rozdělování – rozdělení
rozcházení se – rozejití se
rozkládání – rozložení
roz(e)pínání – rozepnutí
rozsazování – rozsazení
rozšiřování – rozšíření
rozvíjení – rozvinutí
sedání – sednutí
shazování – shození
schovávání – schování
ponechávání – ponechání
porážení – poražení
sklouzávání – sklouznutí
skrývání – skrytí
slévání – slití
snášení – snesení
spojování – spojení
spravování – spravení
stáčení – stočení
stahování – stažení
stínání – stětí (setnutí)
stloukání – stlučení
stoupání – stoupnutí
strhávání – stržení (strhnutí)
svádění – svedení
svazování – svázání
svěřování – svěření
svírání – sevření
svlékání – svlečení (svléknutí)
uhlazování – uhlazení
ujíždění – ujetí
ukazování – ukázání
ukládání – uložení
ulehčování – ulehčení
umi(í)sťování – umístění
unášení – unesení
upevňování – upevnění
upínání – upnutí
upoutávání – upoutání
upravování – upravení

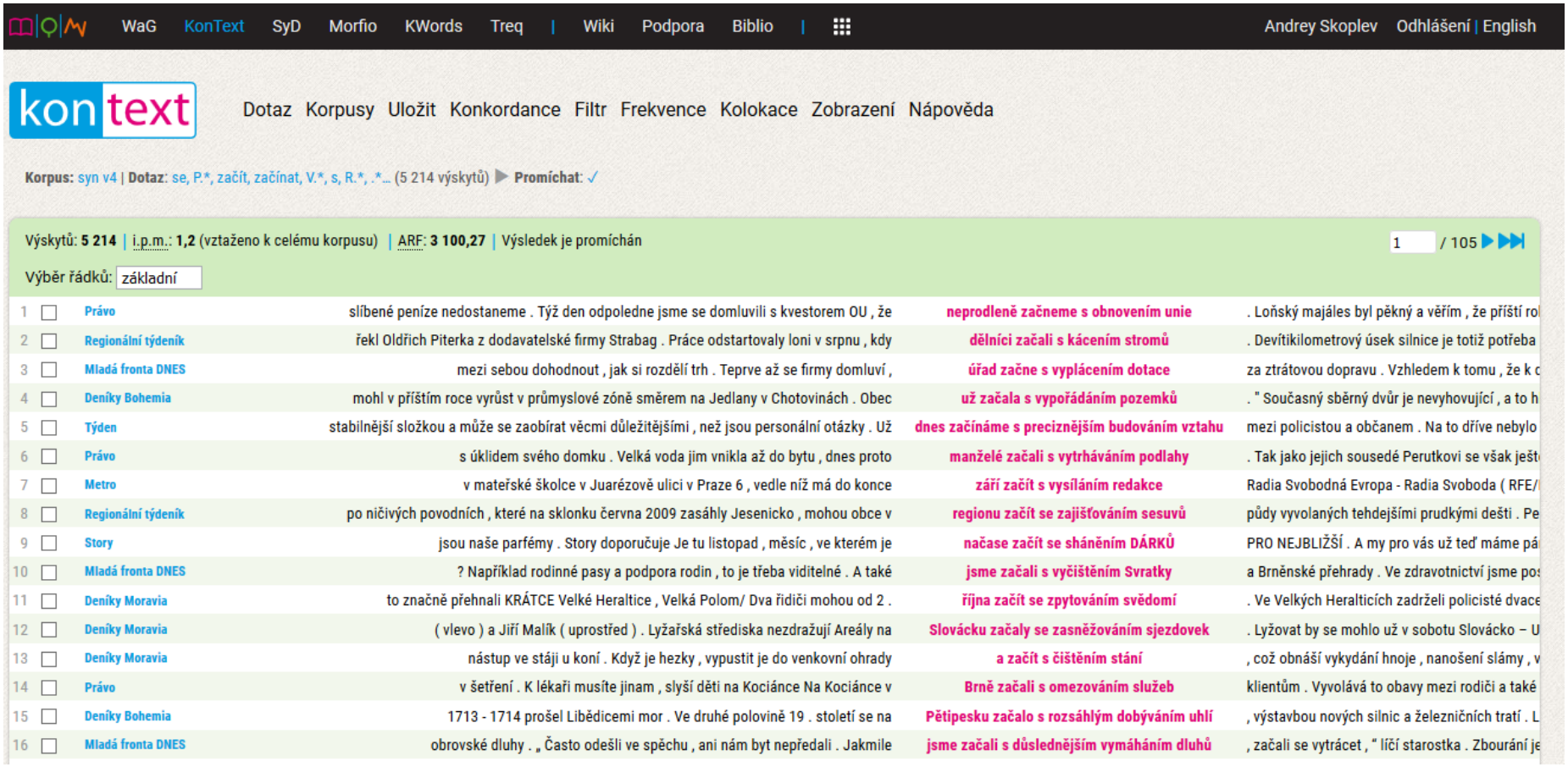
sjíždění – sjetí
skládání – složení
usazování (se) – usazení (se)
uspořádávání – uspořádání
uvádění – uvedení
uvolňování – uvolnění
uzavírání – uzavření
užívání – užití
vjíždění – vjetí
vkládání – vložení
vnikání – vniknutí
vracení (se) – vrácení (se)
určování – určení
urovnávání – urovnání
vrážení – vražení
vsazování – vsazení
vstupování – vstoupení
vtahování – vtažení (vtáhnutí)
vybavování – vybavení
zadělávání – zadělání
zadrhávání – zadrhnutí
zahánění – zahnání
zahrabávání – zahrabání
zahrnování – zahrnutí

2. лексично нетотожні форми з різницею в одне (рідше два) значення:

dohánění – dohnání
donášení – donesení
dosedání – dosednutí
nacházení – najití
namlouvání – namluvení
nasazování – nasazení
nastavování – nastavení
odtrho(á)vání – odtržení (odtrhnutí)
padání – padnutí
pohazování – pohození
pouštění – puštění
pozdvih(ov)ání – pozdvižení (-hnutí)
prosakování – prosáknutí
roznášení – roznesení
smazávání – smazání
ulévání – ulití
unikání – uniknutí
uznávání – uznání

Додаток Г

Приклад пошукового запиту у корпусі SYN

WaG KonText SyD Morfio KWords Treq | Wiki Podpora Biblio | Andrey Skoplev Odhlášení | English

kontext Dotaz Korpusy Uložit Konkordance Filtr Frekvence Kolokace Zobrazení Nápověda

Korpus: syn v4 | **Dotaz**: se, P.*, začít, začínat, V.*, s, R.*, .*... (5 214 výskytů) ▶ **Promíchat**: ✓

Výskytů: **5 214** | i.p.m.: **1,2** (vztaženo k celému korpusu) | ARF: **3 100,27** | Výsledek je promíchán 1 / 105 ▶ ▶▶

Výběr řádků: základní

1	Právo	slíbené peníze nedostaneme . Týž den odpoledne jsme se domluvili s kvestorem OU , že	**neprodleně začneme s obnovením unie**	. Loňský majáles byl pěkný a věřím , že příští ro
2	Regionální týdeník	řekl Oldřich Piterka z dodavatelské firmy Strabag . Práce odstartovaly loni v srpnu , kdy	**dělníci začali s kácením stromů**	. Devítikilometrový úsek silnice je totiž potřeba
3	Mladá fronta DNES	mezi sebou dohodnout , jak si rozdělí trh . Teprve až se firmy domluví ,	**úřad začne s vyplácením dotace**	za ztrátovou dopravu . Vzhledem k tomu , že k c
4	Deníky Bohemia	mohl v příštím roce vyrůst v průmyslové zóně směrem na Jedlany v Chotovinách . Obec	**už začala s vypořádáním pozemků**	. " Současný sběrný dvůr je nevyhovující , a to h
5	Týden	stabilnější složkou a může se zaobírat věcmi důležitějšími , než jsou personální otázky . Už	**dnes začínáme s preciznějším budováním vztahu**	mezi policistou a občanem . Na to dříve nebylo
6	Právo	s úklidem svého domku . Velká voda jim vnikla až do bytu , dnes proto	**manželé začali s vytrháváním podlahy**	. Tak jako jejich sousedé Perutkovi se však ješt
7	Metro	v mateřské školce v Juarézově ulici v Praze 6 , vedle níž má do konce	**září začít s vysíláním redakce**	Radia Svobodná Evropa - Radia Svoboda (RFE/
8	Regionální týdeník	po ničivých povodních , které na sklonku června 2009 zasáhly Jesenicko , mohou obce v	**regionu začít se zajišťováním sesuvů**	půdy vyvolaných tehdejšími prudkými dešti . Pe
9	Story	jsou naše parfémy . Story doporučuje Je tu listopad , měsíc , ve kterém je	**načase začít se sháněním DÁRKŮ**	PRO NEJBLIŽŠÍ . A my pro vás už teď máme pá
10	Mladá fronta DNES	? Například rodinné pasy a podpora rodin , to je třeba viditelné . A také	**jsme začali s vyčištěním Svratky**	a Brněnské přehrady . Ve zdravotnictví jsme pos
11	Deníky Moravia	to značně přehnali KRÁTCE Velké Heraltice , Velká Polom/ Dva řidiči mohou od 2 .	**října začít se zpytováním svědomí**	. Ve Velkých Heralticích zadrželi policisté dvace
12	Deníky Moravia	(vlevo) a Jiří Malík (uprostřed) . Lyžařská střediska nezdražují Areály na	**Slovácku začaly se zasněžováním sjezdovek**	. Lyžovat by se mohlo už v sobotu Slovácko – U
13	Deníky Moravia	nástup ve stáji u koní . Když je hezky , vypustit je do venkovní ohrady	**a začít s čištěním stání**	, což obnáší vykydání hnoje , nanošení slámy , v
14	Právo	v šetření . K lékaři musíte jinam , slyší děti na Kociánce Na Kociánce v	**Brně začali s omezováním služeb**	klientům . Vyvolává to obavy mezi rodiči a také
15	Deníky Bohemia	1713 - 1714 prošel Libědicemi mor . Ve druhé polovině 19 . století se na	**Pětipesku začalo s rozsáhlým dobýváním uhlí**	, výstavbou nových silnic a železničních tratí . L
16	Mladá fronta DNES	obrovské dluhy . „ Často odešli ve spěchu , ani nám byt nepředali . Jakmile	**jsme začali s důslednějším vymáháním dluhů**	, začali se vytrácet , " líčí starostka . Zbourání je